

Panorama van de Belgische economie in 2012

Panorama van de Belgische economie in 2012

Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstand en Energie
Vooruitgangstraat 50
1210 Brussel
Ondernemingsnr.: 0314.595.348

<http://economie.fgov.be>

tel. 02 277 51 11
Vanuit het buitenland:
tel. +32 2 277 51 11

Verantwoordelijke uitgever: Jean-Marc Delporte
Voorzitter van het Directiecomité
Vooruitgangstraat 50
1210 Brussel

De redactie werd afgesloten op 5 juni 2013 .

Wettelijk depot: D/2013/2295/54

0373-13

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Voorwoord

Na de vertraging van de wereldwijde industriële productie en van de wereldwijde handel in 2012 zijn de vooruitzichten op korte termijn voor de wereldeconomie recent verbeterd.

Naar verwachting zal de wereldwijde economische bedrijvigheid profijt trekken uit het geleidelijke herstel van het ondernemersvertrouwen, de verbeterde situatie op de kapitaalmarkten en het welwillende monetaire beleid.

De economische bedrijvigheid blijft evenwel een verschillend verloop kennen in de ontwikkelde landen. De bedrijvigheid zal zich slechts heel geleidelijk herstellen in het eurogebied, dat te lijden heeft onder langdurige gevolgen van de crisis, zwakke kredietmarkten en bezuinigingen op de begroting.

In België was de verbetering in het eerste kwartaal van 2012 slechts tijdelijk: het bruto binnenlands product daalde in 2012 gemiddeld met 0,3 % als gevolg van factoren als onzekerheid, een daling van de industriële productie, en een aanhoudende zwakte van de binnenlandse bestedingen.

De crisis leidde tot nieuwe structurele uitdagingen en onderstreepte de noodzaak om hervormingen voort te zetten die het potentieel aan duurzame groei versterken en de competitiviteit van onze economie herstellen. Het departement wil dan ook een sleutelrol spelen bij de verdere hervormingen van de goederenmarkten die de competitiviteit moeten stimuleren en de mededinging opdrijven.

Het gaat erom de economie opnieuw aan te zwengelen, de internationalisering te ondersteunen en de exportprestaties te verbeteren. Ook dient men innovatiemaatregelen aan te moedigen, de ondernemingsgeest te stimuleren en hindernissen voor ondernemerschap op te heffen. Daarnaast vormen de zorg voor duurzame ontwikkeling en de verbetering van de marktvoorwaarden voor kleine en middelgrote ondernemingen eveneens nieuwe bronnen voor groei die kansen bieden aan burgers en bedrijven.

Het Panorama van de Belgische economie maakt deel uit van de strategische publicaties van de FOD Economie. Het biedt een oriënterende bijdrage aan het te voeren beleid voor een goede marktwerking. In de editie van dit jaar wordt opnieuw bijzondere aandacht geschonken aan de belangrijkste structurele factoren van de competitiviteit, de sectorale ontwikkelingen in de verwerkende nijverheid en in de dienstverlening, en de situatie van het ondernemerschap.

Ik wens u veel leesgenot met deze nieuwe uitgave van het “Panorama van de Belgische economie”.

Jean-Marc DELPORTE

Voorzitter van het Directiecomité

Inhoud

Voorwoord	3
Lijst van tabellen.....	6
Lijst van grafieken	8
Beknopt overzicht	11
1. Macro-economische en structurele context.....	19
1.1. Belangrijkste ontwikkelingen in de internationale conjunctuur	20
1.2. Economische activiteit in België.....	21
1.2.1. Bbp en arbeidsmarkt	21
1.2.2. Consumptieprijsindex	26
1.3. Belangrijkste ontwikkelingen voor het concurrentievermogen	28
1.3.1. Globaal beeld van het concurrentievermogen.....	28
1.3.2. De structurele factoren van het niet-prijsgebonden concurrentievermogen	40
2. Sectorale analyses	44
2.1. Nationale rekeningen en sectorale conjunctuur.....	45
2.1.1. Belangrijkste economische aggregaten	45
2.1.2. De sectorale conjunctuur.....	49
2.2. Voornaamste bedrijfstakken.....	57
2.2.1. Energie.....	57
2.2.2. Telecommunicatie en informatiemaatschappij.....	83
2.2.3. Voedingsindustrie.....	107
2.2.4. Metallurgie.....	116
2.2.5. Automobielsector - transportmiddelen	122
2.2.6. Bouwnijverheid.....	135
2.2.7. Detailhandel.....	145

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

3. Het ondernemerschap	155
3.1. Oprichtingen van bedrijven en het bruto binnenlands product	156
3.1.1. Het verloop van de oprichtingen van bedrijven en van het bbp - 2007-2012	156
3.1.2. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven: verloop op kwartaalbasis	157
3.1.3. De oprichtingen van bedrijven en het bbp: verloop op kwartaalbasis	160
3.2. De zelfstandigen.....	163
3.2.1. Het aantal zelfstandigen en helpers	163
3.2.2. Zelfstandigen, naar aard van de uitgeoefende beroepsactiviteit	163
3.2.3. Zelfstandigen ingedeeld volgens andere variabelen	165
3.2.4. Ondernemerschap in België en Europa.....	169
3.3. Ondernemingen.....	173
3.3.1. De btw-plichtige ondernemingen – demografische bewegingen.....	173
3.3.2. Oprichtingsgraad, stopzettingsgraad en turbulentie	180
3.3.3. De bvba starter	187
3.4. Werkgevers en tewerkstelling in de kmo	192
3.4.1. Werkgevers naar ondernemingsgrootte	193
3.4.2. Algemeen verloop van de tewerkstelling	196
3.5. De toegevoegde waarde van de kmo.....	200
3.6. De faillissementen	202
3.6.1. Algemeen verloop van de faillissementen.....	203
3.6.2. Link tussen de faillissementen en stopzettingen	205
3.6.3. De faillissementen per gewest.....	207
3.6.4. De faillissementen per activiteitsector	208
3.6.5. Faillissementsgraad voor de belangrijkste activiteitsectoren	209
3.6.6. Faillissementen volgens de grootte van de ondernemingen	210
3.6.7. Faillissementen volgens de rechtsvorm van de ondernemingen	211
Bijlagen.....	212
Bijlage 1. NACE-nomenclatuur.....	212
Bijlage 2: Nationale rekeningen	216
Afkortingen.....	218

Lijst van tabellen

Tabel 1.1. Vorderingensaldo van de openbare besturen en bruto binnenlands product in een aantal landen van de eurozone	21
Tabel 1.2. Arbeidsmarkt.....	24
Tabel 1.3. Indicatoren van de buitenlandse handel.....	30
Tabel 1.4. Intra-EU en extra-EU-uitvoer van Belgische producten.....	32
Tabel 1.5. Arbeidsuurloon.....	35
Tabel 2.1. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de energiesector	60
Tabel 2.2. Binnenlandse tewerkstelling in de energiesector	60
Tabel 2.3. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de energiesector	61
Tabel 2.4. Percentages van de totale productie en van de totale geïnstalleerde capaciteit per productie-onderneming.....	63
Tabel 2.5. Concurrentie-indicatoren voor de elektriciteitsmarkt, productieondernemingen	63
Tabel 2.6. Marktaandeel van de ondernemingen die in ons land aardgas invoeren	64
Tabel 2.7. Concurrentie-indicatoren voor de aardgasmarkt, productieondernemingen.....	64
Tabel 2.8. Concurrentie-indicatoren voor de elektriciteitsmarkt, leveranciers.....	64
Tabel 2.9. Concurrentie-indicatoren voor de aardgasmarkt	65
Tabel 2.10. Switchpercentages op de residentiële markt voor elektriciteit en gas in 2012	67
Tabel 2.11. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) in de telecommunicatiesector.....	88
Tabel 2.12. Verdeling van de binnenlandse tewerkstelling in de telecommunicatiesector.....	89
Tabel 2.13. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de telecommunicatiesector	91
Tabel 2.14. Verdeling van vaste breedbandlijnen volgens snelheid in juli 2012.....	94
Tabel 2.15. Gezinnen die beschikken over internettoegang, een breedbandaansluiting.....	97
Tabel 2.16. Internettoegang van de ondernemingen - vaste en mobiele breedbandaansluiting volgens ondernemingsgrootte.....	99
Tabel 2.17. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de voedingsindustrie	108
Tabel 2.18. Binnenlandse tewerkstelling in de voedingsindustrie	109
Tabel 2.19. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de voedingsindustrie	110
Tabel 2.20. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de metaalsector	117
Tabel 2.21. Binnenlandse tewerkstelling in de metaalsector	118
Tabel 2.22. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de metaalsector.....	119
Tabel 2.23. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de sector "vervaardiging van transportmiddelen"	123
Tabel 2.24. Binnenlandse tewerkstelling van de sector "vervaardiging van transportmiddelen" .	124
Tabel 2.25. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de sector "vervaardiging van transportmiddelen"	125
Tabel 2.26. Levenscycli van modellen	131

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 2.27. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de bouwsector	136
Tabel 2.28. Binnenlandse tewerkstelling van de bouwsector	136
Tabel 2.29. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de bouwsector	137
Tabel 2.30. Aangevatte werkzaamheden en bouwvergunningen voor nieuwbouw en renovatie van gebouwen.....	143
Tabel 2.31. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de detailhandel.....	146
Tabel 2.32. Binnenlandse tewerkstelling in de detailhandel.....	147
Tabel 2.33. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de detailhandel	147
Tabel 3.1. Aantal verzekeringsplichtigen, zelfstandigen en helpers	163
Tabel 3.2. Zelfstandigen, naar aard van de activiteit.....	163
Tabel 3.3. Zelfstandigen in hoofd- en in bijberoep, naar juridische aard	164
Tabel 3.4. Zelfstandigen, mannen en vrouwen, jaarlijkse variatie	166
Tabel 3.5. Zelfstandigen, per bedrijfstak	166
Tabel 3.6. Zelfstandigen, per gewest	167
Tabel 3.7. Zelfstandigen per leeftijdsklasse	167
Tabel 3.8. Startende en stoppende zelfstandigen, per gewest.....	169
Tabel 3.9. Aandeel van de zelfstandig werkenden in de tewerkstelling	170
Tabel 3.10. Resultaten van de Gallup Europe enquête over de ondernemerszin.....	172
Tabel 3.11. Oprichtingen van ondernemingen	174
Tabel 3.12. Stopzettingen van ondernemingen	175
Tabel 3.13. Dekkingsgraad	175
Tabel 3.14. Actieve ondernemingen per gewest.....	175
Tabel 3.15. Toename van de voorraad actieve bedrijven 2012/2007	176
Tabel 3.16. Ondernemingen per sector en grootteklasse	177
Tabel 3.17. Ondernemingen naar sector, gewest en grootteklasse	178
Tabel 3.18. Werkgevers per sector en bedrijfsgrootte.....	195
Tabel 3.19. Arbeidsplaatsen naar sector en bedrijfsgrootte	198
Tabel 3.20. Toegevoegde waarde naar sector en bedrijfsgrootte	201
Tabel 3.21. Relatieve evolutie van het aantal faillissementen, 2001 - 2012	204
Tabel 3.22. Faillissementen en stopzettingen	205
Tabel 3.23. Faillissementen per gewest, 2001-2012.....	207
Tabel 3.24. Verdeling van de faillissementen per activiteitsector, 2007-2012	208
Tabel 3.25. Aantal faillissementen volgens de omvang van de onderneming, 2007 - 2012.....	210
Tabel 3.26. Faillissementen volgens juridische vorm, 2007 - 2012.....	211

Lijst van grafieken

Grafiek 1.1. Bruto binnenlands product en conjunctuurcurven	22
Grafiek 1.2. Bijdrage van de belangrijkste componenten aan de bbp-groei in 2012.....	23
Grafiek 1.3. Consumptieprijsindex	27
Grafiek 1.4. Aandeel van de 5 belangrijkste productgroepen in de GICP	28
Grafiek 1.5. Componenten van de balans van de lopende verrichtingen	29
Grafiek 1.6. Uitsplitsing van de Belgische uitvoer volgens de SITC-classificatie.....	32
Grafiek 1.7. Nominale loonkost per eenheid	34
Grafiek 1.8. Reële arbeidsproductiviteit.....	37
Grafiek 1.9. Reële arbeidsproductiviteit per tewerkgestelde	38
Grafiek 1.10. Gemiddelde jaarlijkse groei van de zichtbare arbeidsproductiviteit van de belangrijkste bedrijfstakken tussen 2004 en 2011	39
Grafiek 1.11. Prestaties volgens de innovatie-index van de EU.....	42
Grafiek 1.12. Uitgaven aan O&O per uitvoeringssector.....	43
Grafiek 2.1. Aandeel van de sector in de bruto toegevoegde waarde in 2011 (bruto TW) (y-as) in lopende prijzen en samengesteld jaarlijks groeipercentage van de sectoren tussen 2005 en 2011 (x-as).....	45
Grafiek 2.2. Aandeel van de sector in de totale binnenlandse tewerkstelling (y-as) in 2011 en samengesteld jaarlijks groeipercentage van de sectoren tussen 2005 en 2011 (x-as)	48
Grafiek 2.3. Verloop van de industriële productie tussen 2011 en 2012	50
Grafiek 2.4. Verloop van de prijzen in de industriële productie tussen 2011 en 2012.....	53
Grafiek 2.5. Verloop van de omzet in de diensten tussen 2011 en 2012.....	55
Grafiek 2.6. Industriële productie in de energiesector	62
Grafiek 2.7. Marktaandelen in 2012, per gewest, van de elektriciteitsleveranciers (links) en de gasleveranciers (rechts) op de residentiële markt	68
Grafiek 2.8. Invoer vaste brandstoffen, 1998 - 2011	69
Grafiek 2.9. Oorsprong van de invoer van vaste brandstoffen	70
Grafiek 2.10. Geografische verdeling van de invoer van aardgas.....	71
Grafiek 2.11. De consumptie van aardgas per sector	72
Grafiek 2.12. Geografische spreiding van de in- en uitvoer van de oliemarkt	73
Grafiek 2.13. Invoer van ruwe aardolie.....	74
Grafiek 2.14. Brutoproductie van elektriciteit.....	75
Grafiek 2.15. Omzet in de telecommunicatie	92
Grafiek 2.16. Penetratiegraad (per 100 inwoners) van vast breedbandinternet.....	93
Grafiek 2.17. Penetratiegraad van mobiel breedbandinternet – alle actieve gebruikers	95
Grafiek 2.18. Ondernemingen die online aankopen deden of online bestellingen ontvingen.....	102
Grafiek 2.19. Industriële productie van de voedingsindustrie	111

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.20. Industriële productie van de dranken	112
Grafiek 2.21. In- en uitvoer van voeding en dranken.....	113
Grafiek 2.22. Industriële productie in de metaalsector	120
Grafiek 2.23. De industriële productie in de automobielsector.....	126
Grafiek 2.24. Industriële productie in de bouwsector	138
Grafiek 2.25. Industriële productie voor de civieltechnische werken	139
Grafiek 2.26. Industriële productie voor gebouwen	140
Grafiek 2.27. Synthetische conjunctuurcurve voor civieltechnische werken en wegwerkzaamheden	141
Grafiek 2.28. Componenten van de synthetische curve voor civieltechnische werken en wegwerkzaamheden	142
Grafiek 2.29. Evolutie van de omzet in de detailhandel	149
Grafiek 2.30. Evolutie van de tewerkstelling in de detailhandel.....	149
Grafiek 2.31. Prijsverloop in de voedingskolom	151
Grafiek 2.32. Prijstransmissie in de kledingkolom	152
Grafiek 2.33. Prijstransmissie in de meubelkolom	153
Grafiek 3.1. Oprichtingen van bedrijven en het bruto binnenlands product	157
Grafiek 3.2. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven	159
Grafiek 3.3. Verloop van het bbp naar volume.....	160
Grafiek 3.4. Oprichtingen van btw-plichtige bedrijven	161
Grafiek 3.5. Verloop van de oprichtingen van bedrijven en het bbp	162
Grafiek 3.6. Zelfstandigen naar aard van de activiteit.....	164
Grafiek 3.7. Zelfstandigen, mannen en vrouwen.....	165
Grafiek 3.8. Startende en stoppende zelfstandigen	168
Grafiek 3.9. Wijzigingen 2011/2002 van de tewerkstelling en van het aantal zelfstandig werkenden	171
Grafiek 3.10. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven op maandbasis	179
Grafiek 3.11. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven op maandbasis en per gewest	180
Grafiek 3.12. Oprichtingsgraad per arrondissement – 2012/2007	181
Grafiek 3.13: Stopzettingsgraad per arrondissement – 2012/2007.....	182
Kaart 3.1. Oprichtingsgraad van bedrijven in 2012 per arrondissement	183
Kaart 3.2. Stopzettingsgraad van bedrijven in 2012 per arrondissement.....	184
Kaart 3.3. Turbulentiegraad van bedrijven in 2012 per arrondissement	185
Grafiek 3.14 Ondernemerschap in de arrondissementen in 2012.....	187
Grafiek 3.15. Driemaandelijks oprichtingen van s-bvba sedert 01.06.2010	188
Grafiek 3.16. Aantal oprichtingen van s-bvba in functie van het niveau van het maatschappelijk kapitaal	189

Grafiek 3.17. Kapitaalsniveau in functie van de activiteitensectoren van de s-bvba	190
Grafiek 3.18. Leeftijdscategorieën van de oprichters van de s-bvba	191
Grafiek 3.19. Opsplitsing van het maatschappelijk kapitaal in functie van de leeftijdscategorie van de oprichters van de s-bvba.....	192
Grafiek 3.20. Werkgevers per grootteklasse	193
Grafiek 3.21. Aantal arbeidsplaatsen in de KO, MO en GO, privésector	197
Grafiek 3.22. Arbeidsplaatsen per sector en naar bedrijfsgrootte	199
Grafiek 3.23. Sector- en kmo-aandelen in de toegevoegde waarde van 2010.....	202
Grafiek 3.24. Aantal faillissementen en actieve ondernemingen, 2000-2012.....	203
Grafiek 3.25. Faillissementsgraad.....	205
Grafiek 3.26. Faillissementen in verhouding tot de stopzettingen, 2007-2012.....	206
Grafiek 3.27. Faillissementsgraad voor de belangrijkste activiteitsectoren	209
Grafiek 3.28. Faillissementsgraad van ondernemingen met minder dan 100 werknemers	210

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Beknopt overzicht

Macro-economische en structurele omgeving

Het wereldwijde herstel dat in 2010 en 2011 inzet, viel in 2012 stil, gedeeltelijk als gevolg van een daling van de interne vraag in Europa. Men stelt evenwel verschillen in groei tussen de lidstaten onderling vast. Sommige Europese landen, waar de economie in grote problemen verkeert, zijn verstrikt geraakt in een zelfvoedende spiraal van bezuinigingen en afnemende groei.

De economische bedrijvigheid in België daalde in 2012 met 0,3 % ten gevolge van een afname van de industriële bedrijvigheid, een algemeen vertrouwensverlies en dalende binnenlandse uitgaven. De binnenlandse tewerkstelling nam lichtjes toe ten opzichte van het jaar ervoor, ondanks het nettoverlies in de industrie, in mindere mate ook in de financiële sector en de verzekeringen, en in de openbare sector.

Op het vlak van inflatie stegen de consumptieprijzen in 2012 (+2,8 %) minder snel dan in 2011 (+3,5 %), hoewel de spilindex voor de sociale bijdragen en de wedden in de overheidssector tot tweemaal toe werd overschreden. De prijzen voor diensten droegen in 2012 het meeste bij tot de inflatie, terwijl de prijsverschillen voor energieproducten vergeleken met onze buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) afnamen. Het verloop van de energieprijzen werd onder andere afgeremd door de maatregelen die werden genomen ter verbetering van de werking van de aardgas- en elektriciteitsmarkt.

De loonkosten bleven in 2012 hoger in België dan in de buurlanden. De indicatoren in het verslag wijzen op een minder gunstige situatie voor de Belgische bedrijven. De stijging van de lonen, gekoppeld aan de evolutie van de afgevlakte gezondheidsindex, is met name te wijten aan de snelle stijging van de energieprijzen. Ondanks zijn vrij geringe aandeel in de gezondheidsindex (6,3 %) levert de energiecomponent toch een aanzienlijke gecumuleerde bijdrage tot de stijging van deze index voor 2005-2012.

De balans der lopende verrichtingen vertoonde in 2010 opnieuw een batig saldo (+6,8 miljard euro), om dan af te zinken naar een tekort van 4,2 miljard euro in 2011 en 5,2 miljard in 2012. De handelsbalans van 2012 vertoonde een tekort van 8 miljard euro, na een tekort van 9 miljard euro in 2011. In weerwil van de verbetering in 2012, resulterend uit het overschot van de extracommunautaire handel, blijft ons tekort op de handelsbalans, resulterend uit de intracommunautaire handel, groter dan in 2010 (3,6 miljard euro). Het marktaandeel van de extra-EU-uitvoer van goederen in de totale EU-uitvoer steeg van 5,9 % in 2009 naar 6,2 % in 2012, in tegenstelling tot de intra-EU-stromen, waarvan het aandeel daalde van 9,1 % naar 8,6 %. De chemische en aanverwante producten, diverse fabricaten, en machines en vervoermaterieel waren goed voor 76 % van onze uitvoer. Deze drie componenten vertegenwoordigden 165 miljard euro in de intracommunautaire uitvoer, tegenover 84 miljard euro in de extracommunautaire uitvoer.

Innovatie is een fundamentele factor in het structurele concurrentievermogen van een economie. Voor ontwikkelde landen is innovatie des te belangrijker omdat het de belangrijkste

factor vormt voor het uitbouwen of behouden van een concurrentievoordeel op de gemondialiseerde markten.

Volgens de laatste rangschikking van de EU neemt België in 2012 op het vlak van innovatie met zijn zevende plaats een tussenpositie in onder de "innovation followers". Hoewel het een betere score behaalt, verliest het toch twee plaatsen ten opzichte van het jaar ervoor. De sterke punten van België liggen globaal in zijn systeem van wetenschappelijk onderzoek, en met name in zijn internationale wetenschappelijke publicaties, het hoge innovatiepeil in zijn kmo's en de samenwerking tussen de kmo's op het vlak van innovatie. Tot de zwakke punten behoren voornamelijk een onvoldoende aandeel overheidsuitgaven voor O&O, een gebrek aan investeringen in risicokapitaal om innoverende activiteiten te financieren, een geringe uitvoer van kennisintensieve diensten en een geringe verkoop van nieuwe producten.

In 2011 behaalt België 2,04 % op de indicator O&O-uitgaven ten opzichte van het bbp, waardoor het zich weliswaar boven het gemiddelde van het eurogebied en vóór Nederland bevindt, maar toch ver achter onze twee andere belangrijkste handelspartners Duitsland en Frankrijk. Deze indicator kende van 2000 tot 2011 een bijzonder zwakke groei in België.

De arbeidsproductiviteit per uur in België blijft tot de hoogste van de EU behoren. Deze kende evenwel sinds 2005 een duidelijk geringere groei dan bij onze belangrijkste handelspartners. Hetzelfde geldt voor de arbeidsproductiviteit per werknemer. België heeft zeker te kampen met een niveau-effect, maar vooral ook met een zwakke bijdrage van de totale factorproductiviteit aan de arbeidsproductiviteit, hetgeen wijst op een ondervertegenwoordiging van technologische sectoren met hoog innovatiepotentieel in de economie van ons land.

Uit het verloop van de groei van de arbeidsproductiviteit in de belangrijkste bedrijfstakken van de Belgische economie van 2004 tot 2011 blijkt dat de financiële activiteiten, gevolgd door de verwerkende nijverheid, de informatie- en communicatietechnologie en de bouw, tijdens die periode de sterkste gemiddelde jaarlijkse groei hebben gekend. De sterkste daling van de arbeidsproductiviteit daarentegen stelt men vast in de sector landbouw, bosbouw en visserij.

Sectorale analyses

Het tweede deel van het jaarverslag focust op de bedrijfstakken van de Belgische economie. Na een overzicht van de belangrijkste economische aggregaten van de bedrijfstakken op het vlak van economisch belang en dynamiek wordt een algemeen beeld geschetst van de sectorale conjunctuur. Bij dit conjunctureel overzicht worden de prestaties van de industriële sectoren en dienstensectoren vergeleken met de ontwikkelingen in de overeenstemmende sectoren in het eurogebied.

Vervolgens worden zeven sectoren met elkaar vergeleken op basis van een gemeenschappelijk rooster waarin systematisch de structurele kenmerken alsook de conjunctuurbewegingen van elk van deze sectoren is opgenomen. Dit rooster wordt aangevuld met een SWOT-analyse (sterke en zwakke punten, kansen en gevaren).

De uitsplitsing van de bruto toegevoegde waarde (in lopende prijzen) volgens bedrijfstak bevestigt het groeiende aandeel van de dienstverlening in onze economie. Deze was in 2011

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

goed voor 76,8 % van de totale toegevoegde waarde, tegenover 17 % voor de industrie, 5,7 % voor de bouw en 0,7 % voor de primaire sector (landbouw, bosbouw en aquacultuur). De Belgische verwerkende nijverheid hervond en overtrof in 2012 zelfs haar niveau van voor de crisis, terwijl dit voor het eurogebied andersom is. Onder de zakelijke dienstverlening droegen de administratieve en ondersteunende diensten het meeste bij tot de groei van de Belgische economie in 2011. De overheid en het onderwijs, de belangrijkste sectoren van de niet-zakelijke dienstverlening, oefenden een grote invloed uit.

Bij de binnenlandse tewerkstelling bedroeg het aandeel van de dienstverlening 79,6 % (45,4 % voor zakelijke dienstverlening en 34,2 % voor niet-zakelijke diensten). De activiteiten van administratieve en ondersteunende diensten beïnvloedden in 2011 voornamelijk de toename van de totale tewerkstelling; de tewerkstelling steeg er met 21.500 op een jaar, dat is bijna de helft van de stijging in 2011. De industriële sectoren vertegenwoordigden 13,0 % van de totale tewerkstelling in 2011, tegenover 6,1 % voor de bouw en 1,4 % voor de landbouw.

De conjunctuuranalyse wijst op een daling van de industriële activiteit, ondanks verschillen tussen de sectoren in 2012. De vervaardiging van dranken, de vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten, de bouw en de lederwaren en schoenen zich onderscheiden vooral door een opvallende productiegroei.

Voornamelijk dankzij de gestegen productie van gedistilleerde alcoholische dranken kende de sector vervaardiging van dranken de opvallendste productiestijging. Net zoals het profiel dat in 2011 werd vastgesteld, is de productiestijging in de sector vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten in 2012 vooral te danken aan het herstel van de geraffineerde aardolieproducten dat sinds eind 2009 was ingezet. De bedrijvigheid in de bouwsector nam toe met meer dan 3,0 % tussen 2011 en 2012, terwijl deze in het eurogebied daalde (-4,7 %). Zoals ook blijkt uit een afname van de vraag, lijkt onze productiegroei eveneens te verzwakken vanaf het voorjaar van 2012. We stellen ook vast dat alle subsectoren van deze bedrijfstak de productie in 2012 ondersteunden. Niettemin versnelde de groei enkel in de bouwsector. De sector leer- en schoenenindustrie steeg in 2012 met 3 % door het gunstige verloop van de activiteit looien en bewerken van leer, bereiden en verven van bont, vervaardiging van koffers, tassen, zadel- en tuigmakerswerk.

De analyse van de productieprijzen vervolledigt de conjunctuursituatie van de industrietaken. In 2012 kenden vijf industriële sectoren een stijging van de productieprijzen van meer dan 5 %, met name de vervaardiging van cokes en aardolieproducten, de productie en distributie van gas en elektriciteit, de chemische nijverheid, de overige winning van delfstoffen, en de sector lederwaren en schoenen.

Net zoals in het eurogebied werd in 2012 de sterkste stijging van de productieprijzen vastgesteld voor de vervaardiging van cokes en aardolieproducten, met een stijging van 8,9 % ten opzichte van het jaar ervoor in België, tegenover 9,3 % voor het eurogebied. In de chemische nijverheid was de prijsstijging relatief groter in België (5,7 %) dan in het eurogebied (2,9 %). Bij de sector lederwaren en schoenen stegen de productieprijzen in 2012 beduidend sneller in België (+6,1 %) dan in de landen van het eurogebied (+2,7 %), terwijl dit in 2011 nog omgekeerd was.

Bij de zakelijke dienstverlening, die door de jaren structureel aan belang wint, wijzen de omzetgegevens op aanzienlijke onderlinge verschillen tussen de sectoren van de Belgische economie. De informatiediensten kennen daarbij de meest uitgesproken groei (+12,3 %). Ze zijn een van de 17 sectoren op de 23 die hoger scoren dan het eurogebied. De luchtvaart kende eveneens een gevoelige groei tussen 2011 en 2012 (+9,8 %), net zoals de activiteiten van architecten en ingenieurs, en de technische testen en toetsen, die een opmerkelijke opgang kenden (+8,1 % in 2012).

De zwakste prestatie in 2012 deed zich voor in de sector overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten, waarvan het resultaat (+1,2 %) ruim onder de 7,2 % ligt die voor het eurogebied werd genoteerd.

In deze uitgave van Panorama worden de netwerkindustrieën, die onder de bevoegdheid van de FOD Economie vallen opnieuw in de verf gezet.

Binnen de Europese context wordt er gewerkt aan de verdere uitbouw van de Europese energiestrategie 2020, de hernieuwbare energiestrategie, de interne markt, energie-efficiëntie, energie-infrastructuur, offshoreveiligheid, de realisatie van 20 % reductie in het energieverbruik en de decarbonisatie van de energiesector via de Energieroutekaart 2050. Het versterken van een Noordwest Europese samenwerking gebeurt via het Pentalateraal Energieforum en het North Seas' Countries Offshore Grid Initiative.

Het aandeel van de Belgische energiesector in de totale toegevoegde waarde steeg voortdurend sinds 2005, net zoals het aantal arbeidsplaatsen en de investeringen. De investeringen vertoonden echter een dalende trend in 2011. De energiemarkt is een geconcentreerde markt met een dominante historische operator, hoewel er steeds meer spelers actief zijn in de levering van elektriciteit en gas.

De doelstellingen van de implementatie van het Derde Energiepakket voor de liberalisering van de energiemarkt omvatten het verzekeren van het bevoegdheidsevenwicht tussen regering, administratie en regulator; de versterking van de consumentenbescherming; het vergroten van de onafhankelijkheid en deskundigheid van de regulerende instanties; het faciliteren van de scheiding van de transmissienetbeheerders van elektriciteit en aardgas alsook beheerders van opslagfaciliteiten voor aardgas en vloeibaar aardgas en de versterking van de bevoorradingszekerheid.

Voor de druk op de prijs van gas en elektriciteit nam de regering verschillende maatregelen. In januari 2012 werd het vangnet voor de prijzen van elektriciteit en gas geïnstalleerd, het aantal indexaties werd beperkt tot 4 per jaar en de overheid heeft van 1 april tot eind december de opwaartse indexatie bevroren. Daarnaast werd er een grootschalige campagne opgezet om het veranderen van leverancier gemakkelijker te maken en werden de rechten van de kwetsbare consumenten versterkt.

In het kader van de bevoorradingszekerheid wordt het toepassingsgebied van de prospectieve studies vergroot (gas en elektriciteit). Een mechanisme van voorafgaande verplichte voorlichting wordt voorzien voor de sluiting van de productie-eenheden van elektriciteit die niet werden geprogrammeerd in het ontwikkelingsplan van de transmissienetbeheerders. Daarnaast werd er verder gewerkt aan een crisisbeleid gas, elektriciteit en olie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Om duurzame energie te stimuleren werden een aantal aanmoedigingsmaatregelen genomen. Er werd o.a. ingezet op het stimuleren van elektromobiliteit en het versterken van het aandeel van hernieuwbare energie via het stimuleren van offshorewindenergie.

Wat betreft de telecommunicatiesector, daalde het aandeel van de sector in de totale toegevoegde waarde sinds 2007 globaal gezien verder, net zoals het aantal arbeidsplaatsen. De investeringen in de sector kenden in 2011 echter een sterke groei. Deze groei was voornamelijk te wijten aan de veiling van een vierde 3G-vergunning en van vier nieuwe 4G-vergunningen (LTE). Over heel 2012 beschouwd, verliep de omzet in de telecommunicatiesector gunstiger dan in de eurozone. Sinds 1 oktober 2012 is overigens de nieuwe telecomwet van kracht, die er voor moet zorgen dat consumenten sneller van operator kunnen veranderen.

In het Europese landschap (EU27) is één van de sterke punten van de informatiemaatschappij in België zijn infrastructuur voor vast internet. In juli 2012 bedroeg de penetratiegraad (aantal lijnen per 100 inwoners) van vast breedbandinternet in België 32,6 %. Nog opvallender is dat ons land één van de koplopers is inzake snelle en zeer snelle vaste lijnen. In juli 2012 haalde 10,3 % van de vaste breedbandlijnen een snelheid van meer dan 100 Mbps.

De penetratiegraad van mobiel breedbandinternet kende in België een sterke groei van 10 % gedurende het afgelopen jaar. Met een penetratiegraad van 25,9 % blijft ons land echter bij de laagste van de EU27 behoren. Uit een vergelijkende studie van het BIPT over het prijsniveau van de telecomproducten in België, blijkt dat ons land voor mobiele telefonie vrij duur is. De nieuwe telecomwet moet er echter voor zorgen dat de prijzen voor mobiele telefonie (en dus ook mobiele data) dalen.

24 % van de Belgische ondernemingen verklaarde in 2012 via het internet bestellingen te hebben ontvangen. Dit is een procentpunt meer dan het Europese gemiddelde en hiermee bekleedt België de vierde plaats binnen de EU27. 23 % van de ondernemingen heeft gedurende het afgelopen jaar ook zelf onlineaankopen gedaan. Bij de particulieren heeft 45 % onder hen tijdens de laatste twaalf maanden via het internet een aankoop gedaan. Dit is 2 procentpunt meer dan het jaar voordien.

Eén burger op twee (50 %) maakte in 2012 gebruik van e-government voor zijn contacten met de overheid. Bij de bedrijven gebruikte 77 % e-government en meer dan zeven op tien ondernemingen (71 %) stuurde ingevulde formulieren elektronisch terug naar overheidsdiensten.

Ten slotte streeft België ernaar om de doelstellingen van de Digitale Agenda voor Europa te behalen. Er zijn reeds enkele doelstellingen gehaald, maar er moeten nog inspanningen geleverd worden, bijvoorbeeld op het vlak van het gebruik van e-commerce door ondernemingen en de snelheid van internetverbindingen.

Het onderzoek van de vijf andere bedrijfstakken (voedingsindustrie, metaalnijverheid, auto-industrie, bouwindustrie en detailhandel) die in het tweede gedeelte naar voren worden gebracht, wijst onder meer op de nieuwe verordening om etiketten voor voedingsmiddelen vollediger, duidelijker en leesbaarder te maken.

Het hoge niveau van economische werkloosheid in de ijzer- en staalindustrie weerspiegelt de veralgemening van de industriële plannen die productieve en concurrerende voordelen van de internationale structuur van de groepen combineren. De ijzer- en staalindustrie, die met de warme lijn van hoogovens aan het begin van de industriële keten staat, hangt sterk af van de auto- en bouwnijverheid die samen bijna 40 % van het staalverbruik vertegenwoordigen.

De studie van het prijsmechanisme voor drie sectoren detailhandel toont aan dat, voor meubels en kleren, de gevolgen van de grondstofnoteringen miniem zijn. Voor voedsel en meer bepaald de verwerkte levensmiddelen, treedt het fenomeen van de "rockets and feathers" op: belangrijke verhogingen van de grondstofnoteringen leiden tot een snelle stijgende reactie van de consumptieprijzen, in tegenstelling tot verlagingen die een tragere of zelfs geen terugslag hebben op de consumptieprijzen van de verwerkte levensmiddelen.

Verder worden in dit deel ook pistes voorgesteld om te komen tot een aanhoudende en duurzame groei en een beter concurrentievermogen.

Het ondernemerschap

In het laatste deel kijken we naar de evolutie per kwartaal van het bruto binnenlands product (bbp) en de oprichtingen van nieuwe btw-plichtige bedrijven. Tussen het derde kwartaal van 2008 en het laatste kwartaal van 2012 doet zich een gelijkvormig en synchroon verloop voor tussen de macro-economische grootheid (bbp) en het geheel van micro-economische beslissingen (oprichtingen van bedrijven). Duidelijk is dat het bbp minder volatiel reageert dan de oprichtingen van bedrijven. Het verloop van de bedrijfsoprichtingen is mogelijk een nieuwe voorlopende indicator voor economische groei.

Ten opzichte van 2010 nam het aantal zelfstandigen in 2011 toe met 2,2 % of met 19.053 tot 896.917 personen. Daarvan zijn 68,4 % actief in hoofdberoep, 23,6 % in bijberoep en 8 % na pensioen(leeftijd). Ongeveer 1 op 3 zelfstandigen is een vrouw. Het aantal mannen steeg het voorbije jaar met 1,8 % en het aantal vrouwen met 2,9 %. De sectoren met het grootste aantal zelfstandigen zijn deze van de handel (314.366), vrije en intellectuele beroepen (243.667) en nijverheid en ambachten (190.426). In 2011 steeg in Vlaanderen het aantal zelfstandigen met 2,2 %, in Wallonië met 1,8 % en in Brussel met 2,8 %. Verder is de toename van de stopzettingen in 2011 met 8,1 % sterker dan de toename van de starters (5,4 %).

De Europese enquêtes die de zin voor ondernemerschap nagaan, brengen enkele Belgische bijzonderheden aan het licht. Het percentage van zelfstandigen (12,8 %) bevond zich licht onder het Europese gemiddelde (14,4 %) en vertoont sinds 10 jaar een neerwaartse trend, in tegenstelling tot onze bureaus die in opwaartse richting gaan. In verband met de zin voor het ondernemerschap, zien we dat de Belgen veruit het statuut van loontrekkende verkiezen (65 % in 2012). De zin voor ondernemerschap bereikt een bovengrens, terwijl de rest van de EU er meer zin in krijgt. Ten slotte is nog opmerkelijk dat de Belgische ondernemersdynamiek eerder steunt op opportuniteit dan op noodzaak.

Met 72.177 oprichtingen van btw-plichtige bedrijven in 2012 wordt een daling opgemeten met 2,7 % ten opzichte van het topjaar 2011. De stopzettingen stegen tegelijkertijd met 2 %. Voor

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

elke 100 bedrijven die verdwenen, traden er 127 nieuwe toe. Ten opzichte van 2011 verdwenen 300 bedrijven met een tewerkstelling van 1 tot 49 personen, terwijl het aantal ondernemingen zonder tewerkstelling met ruim 17.760 toenam.

In vergelijking met 2007, het jaar dat voorafging aan de bankencrisis, is de oprichtingsgraad van bedrijven met 0,42 procentpunt gedaald tot 9,32 % in 2012. De grootste turbulentie met een waarde van meer dan 15,8 % wordt waargenomen in de Waalse arrondissementen en in Brussel en Antwerpen en die wordt overwegend aangedreven door de hoge oprichtingsgraad. Op lokaal vlak kennen arrondissementen met grootsteden als Antwerpen, Brussel en Gent en de meeste West-Vlaamse arrondissementen een bovengemiddelde score voor zowel het aantal oprichtingen van bedrijven als de aanwezigheid van bedrijven in verhouding tot de bevolking.

De starter-bvba is één van de middelen die de wetgever in 2010 heeft gecreëerd om het ondernemerschap te steunen. De s-bvba is een alternatief voor de bestaande rechtsvormen en heeft het voordeel dat ze met een niet noemenswaardig maatschappelijk kapitaal kan worden opgericht. Na twee jaar zijn ongeveer tweeduizend ondernemers, de meesten tussen 29 en 48 jaar, erdoor aangetrokken. Deze s-bvba's zijn in de secundaire en vooral in de tertiaire sector actief en de helft ervan is opgericht met een kapitaal kleiner dan 400 euro.

Nadat in de vorige twee jaren het aantal werkgevers telkens toenam, daalde het in 2012. In de privésector zijn nu 220.679 werkgevers actief. In vergelijking met het jaar daarvoor zijn dat er 1.448 minder. De categorie van werkgevers-grote ondernemingen (GO) (+62) groeide terwijl het aantal kmo-werkgevers afnam. Het gros van de werkgevers is actief in de bouw- en handelssector. Bij de grote ondernemingen blijft de verhouding tussen de sectoren vrij stabiel en is de industriële sector (voorlopig) nog steeds de grootste. Bij de kleine ondernemingen (KO) ligt het zwaartepunt bij drie sectoren: de handel, bouw en horeca. Bij de middelgrote ondernemingen (MO) zijn een kwart van de werkgevers actief in de handel.

In 2012 nam het aantal arbeidsplaatsen af in de privésector. Net zoals bij de werkgevers zijn het de kmo waar de meeste schade wordt geleden en de tewerkstelling afnam (KO: -3.850; MO: -1.853). Bij de GO nam het aantal arbeidsplaatsen toe (+3.531). Ook in 2012 blijft de industriële sector de grootste werkverschaffer met 500.059 arbeidsplaatsen. Hij wordt op de voet gevolgd door de handelssector, de administratieve dienstensectoren en gezondheidszorg. Bij de GO concentreert de tewerkstelling zich in de industrie en dienstensector, bij de MO is bijna een kwart van de tewerkstelling terug te vinden in de handel. De tewerkstelling bij de KO is gespreid over een zestal sectoren waar de industrie en handel aan belang inboeten en de bouw lichtjes toeneemt net als de sector van de vrije beroepen.

Uit data van de nationale rekeningen voor 2010 blijkt dat de kmo's ongeveer 29,9 % van de toegevoegde waarde in de Belgische economie leveren. Dat is 0,4 procentpunt minder in vergelijking met 2009. De sectoren waarin de kmo's de grootste volumes realiseren zijn de vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten, groot- en detailhandel, de bouw en de menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening. De meest kmo-intensieve sectoren zijn overigens de landbouw en visserij, en de horeca.

2012 is gekenmerkt door een recordaantal faillissementen (10.597), een stijging met 3,6 % tegenover 2011. De ergst getroffen sectoren zijn de handel (2.744), de horeca (2.062) en de

bouwsector (1.802). Ze zijn samen goed voor 62,4 % van de faillissementen. De analyse van de faillissementsgraad bevestigt de moeilijkheden in die drie sectoren en laat ook de zwakte van de transportsector zien, die opvalt door een hoog aantal faillissementen (571) in vergelijking met zijn omvang. Op regionaal vlak zien we een sterke stijging van faillissementen in het Vlaamse Gewest (+9,1 %), een stabilisering in het Waalse Gewest (0 %) en een daling in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (-3,6 %).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

1. Macro-economische en structurele context

1.1. Belangrijkste ontwikkelingen in de internationale conjunctuur

De economische vertraging die in 2012 het hele jaar lang vooral in Europa werd vastgesteld had een impact op de dynamiek van de wereldhandel. Volgens de WHO groeide de wereldhandel slechts licht, met 2 %, tegenover 5,2 % het jaar daarvoor.

De interne Europese vraag liep terug sinds het derde kwartaal van 2011. Deze vaststelling geldt zowel voor de privéconsumptie als voor de bedrijfsinvesteringen. Gevolg: de vraag naar ingevoerde goederen en diensten daalde en dit had onmiddellijk een invloed op de handelspartners en derhalve ook op de wereldwijde activiteit.

In 2012 noteerde de EU-27, de grootste invoerzone (met 16,2 % van de invoer van goederen en diensten wereldwijd¹ tegenover 15,1 % voor de Verenigde Staten) inderdaad een achteruitgang van 4 % van zijn invoer. Dit had ook z'n invloed op de uitvoer van de andere economische zones.

Anderzijds stabiliseerde de uitvoer van goederen naar buiten de EU-27-zone zich, terwijl de uitvoer van diensten lichtjes achteruitging.

In Europa liet het herstel dus nog op zich wachten: in het vierde kwartaal viel het bbp bijzonder zwaar terug (-0,5 % op kwartaalniveau). De inkrimping van de Europese activiteit gedurende geheel 2012 is te verklaren door de ongunstige context van de openbare financiën en de achteruitgang van de tewerkstelling.

Volgens de eerste gegevens die in het voorjaar werden gepubliceerd door het IMF² kwam Duitsland in Europa nog goed weg met een positieve groei in 2012 (0,9 %) terwijl Italië (-2,4 %) en Spanje (-1,4 %) te kampen hadden met een teruglopend bbp. In 2012 groeide het Amerikaanse bbp 2,2 % nadat dit ook in 2011 met 1,8 % steeg. Voor Japan bedroegen deze cijfers respectievelijk -0,6 % en 2 %. China noteerde 9,3 % en 7,8 %.

De negatieve spiraal “bezuiniging/groei” heeft zwaardere gevolgen dan was verwacht en ze bemoeilijkt de verwachte heropleving van de activiteit in de EU-27, in het bijzonder in de meest kwetsbare landen. Tabel 1.1 illustreert de situatie in termen van openbare schuld en economische groei in België, onze buurlanden en de Middellandse Zeelanden.

---

¹ Goederen en diensten, behalve de interne handel binnen de EU-27, bron: WHO.

² IMF, vooruitzichten voor de wereldeconomie, vervroegde verdeling, april 2013.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 1.1. Vorderingensaldo van de openbare besturen en bruto binnenlands product in een aantal landen van de eurozone

(in procent van het bbp)

	Vorderingensaldo					Bbp-verloop				
	2008	2009	2010	2011	2012	2008	2009	2010	2011	2012
Eurozone (17 landen)	-2,1	-6,3	-6,2	-4,1	-3,7	0,4	-4,4	2,0	1,4	-0,6
België	-1	-5,5	-3,8	-3,7	-3,9	1,0	-2,8	2,4	1,8	-0,2
Duitsland	-0,1	-3,1	-4,1	-0,8	0,2	1,1	-5,1	4,2	3,0	0,7
Frankrijk	-3,3	-7,5	-7,1	-5,2	-4,8	-0,1	-3,1	1,7	1,7	0,0
Nederland	0,5	-5,6	-5,1	-4,5	-4,1	1,8	-3,7	1,6	1,0	-1,0
Luxemburg	3,2	-0,8	-0,8	-0,3	-0,8	-0,7	-4,1	2,9	1,7	0,3
Italië	-2,7	-5,4	-4,5	-3,9	-3,0	-1,2	-5,5	1,7	0,4	-2,4
Spanje	-4,5	-11,2	-9,7	-9,4	-10,6	0,9	-3,7	-0,3	0,4	-1,4
Griekenland	-9,8	-15,6	-10,7	-9,4	-10,0	-0,2	-3,1	-4,9	-7,1	-6,4

Bron: Eurostat.

1.2. Economische activiteit in België

1.2.1. Bbp en arbeidsmarkt

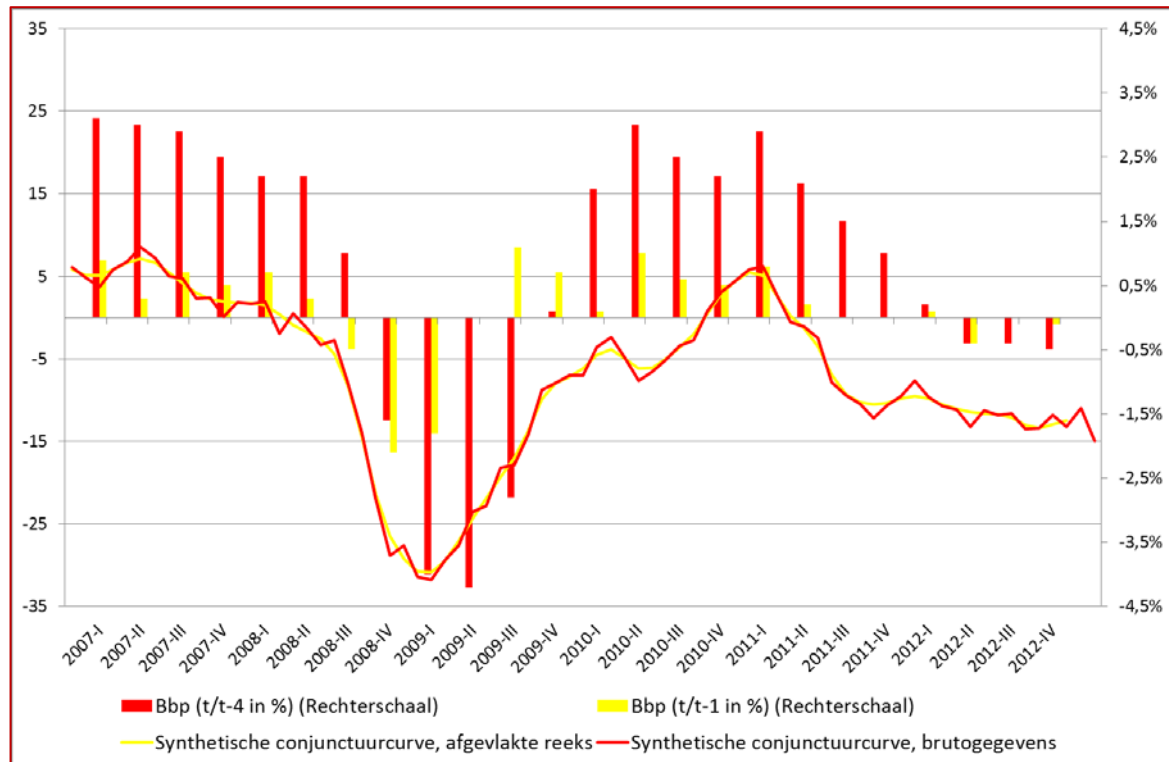
A. Bbp en belangrijkste elementen

Voor 2012 bedroeg de achteruitgang van de groei van de economische activiteit in België 0,3 % t.o.v. het vorige jaar, op basis van het bbp uitgedrukt in volume en met correctie voor kalendereffecten. De oorzaak van deze zwakke prestatie is vooral te zoeken aan de aanbodzijde, de opvallende inkrimping van de toegevoegde waarde van de industrie (-2,5 %), in combinatie met de quasi-stabilisering van de diensten (in brede zin) (-0,1 %). In die periode steeg enkel de toegevoegde waarde van de bouwsector (+1 %). Aan de vraagzijde waren de gezinsbestedingen de belangrijkste categorie die ter plaatse bleef trappelen, terwijl de netto-uitvoer positief bijdroeg aan het bbp-verloop.

De economische activiteit kende het hele bestudeerde jaar lang ups en downs. Na een stijging in het eerste kwartaal met 0,1 %, jaar op jaar, liep het kwartaal-bbp in het tweede kwartaal bruusk achteruit (-0,4 %) maar stabiliseerde zich daarna. In het laatste kwartaal kromp het licht, in de grootteorde van 0,1 %, waardoor het bbp 0,3 % achteruitliep in 2012.

Bij gebrek aan een definitieve oplossing van de overheidsschuldencrisis in de eurozone brandde het vertrouwen van de economische operatoren in 2012 het hele jaar door op een laag pitje en het vertrouwen herstelde moeizaam. Zo hebben de gezinnen hun investeringen in huisvesting verminderd. De investeringsgraad van gezinnen daalde in het vierde kwartaal van 2012 naar z'n laagste niveau sinds 2004. Ook de gezinsbestedingen blijven aarzelen. Anderzijds remmen ook de bedrijven hun investeringen af. De privéconsumptie, die normaal gezien de motor is van de Belgische economie, speelde evenmin zijn stimulerende rol.

Grafiek 1.1. Bruto binnenlands product en conjunctuurcurven

Bron: INR, NBB, berekeningen FOD Economie.

De uitsplitsing per bedrijfstak toont aan dat de industrie voor 0,4 procentpunt negatief bijdroeg aan het bbp-verloop in 2012, terwijl de invloed van de bouwsector en de landbouw op de economische activiteit neutraal bleef. De dienstensector trok eveneens de groei naar beneden door de daling in de handel (-0,2) en de financiële activiteiten (-0,2), ondanks de impuls van diensten die hoofdzakelijk niet-commercieel zijn, zoals de overheid (+0,1) en de gezondheidszorg (+0,2).

De opeenvolgende sluitingen die zich de jongste jaren voordeden in de auto-industrie en de metaalnijverheid bewijzen de achteruitgang van de industriële activiteit in België in de loop der jaren, terwijl de bouwsector en de diensten erop vooruitgingen³. Logischerwijze daalde het relatieve aandeel van de industrie in de globale toegevoegde waarde in 2012 opnieuw en bedroeg in 2012 nog 14,8 % tegenover 18,5 % in 2002.

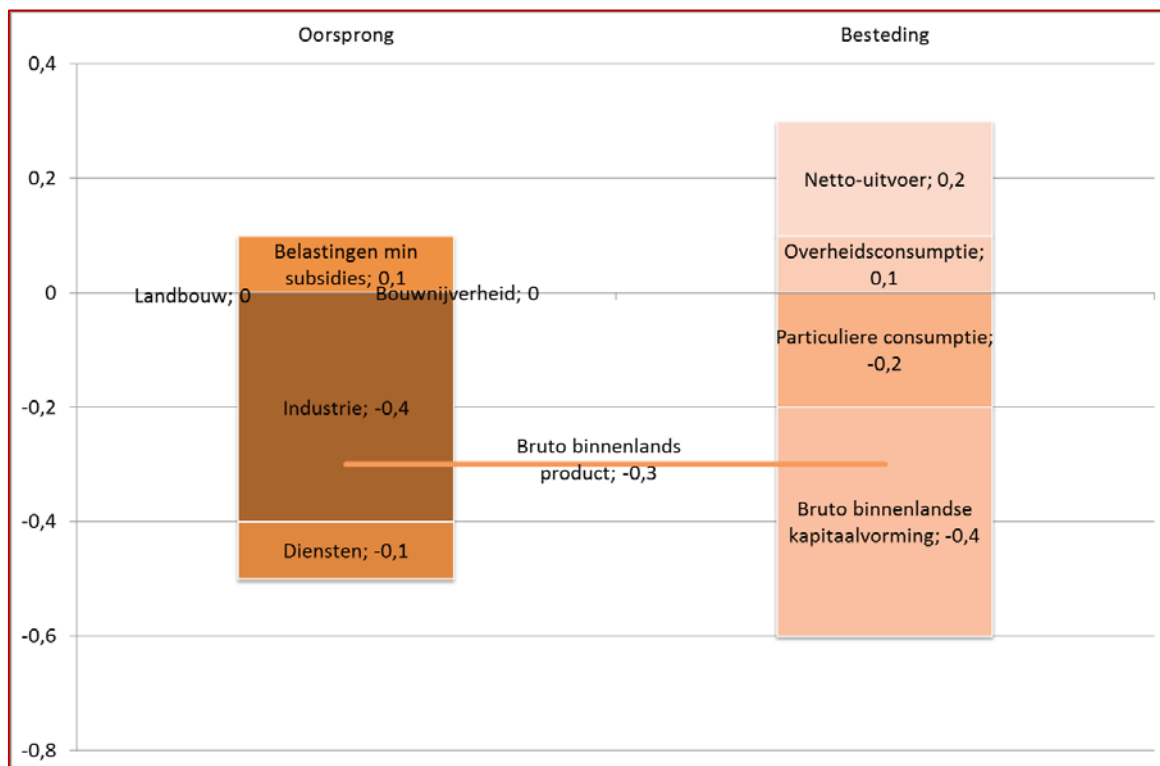
³ Diensten onder nomenclatuur A10: handel, financiële en verzekeringsactiviteiten, hoofdzakelijk commerciële diensten en hoofdzakelijk niet-commerciële diensten.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 1.2. Bijdrage van de belangrijkste componenten aan de bbp-groei in 2012

(t/t-1 in procentpunt)

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

De binnenlandse bestedingen liepen terug over het hele jaar 2012 en braken de bbp-groei af. De achteruitgang was bijzonder opvallend in het tweede kwartaal van het bestudeerde jaar. De gezinnen verminderden hun privébestedingen, net als hun investeringen in huisvesting. Samen droegen deze twee elementen in 2012 met 0,2 procentpunt negatief bij aan de bbp-groei. Over het hele jaar 2012 stabiliseerden de bedrijfsinvesteringen zich, met als gevolg een nulbijdrage aan de groei, terwijl deze component in 2011 nog een flinke bijdrage leverde aan de economische activiteit (1,1 procentpunt voor een bbp-groei van 1,8 %). Door de maatregelen op het vlak van de budgettaire beperkingen bleef de groei van de uitgaven en investeringen van de openbare overheid in 2012 zwak.

Gezien de ongunstige verkoopvooruitzichten stopten de bedrijven in 2012 met het aanleggen van voorraden, in tegenstelling tot 2010 en 2011, en gingen over tot het verminderen van hun voorraden, hetgeen de groei negatief beïnvloedde, met 0,2 procentpunt.

De intra-Europese export ging achteruit, meer bepaald naar de Middellandse Zeelanden die te kampen hebben met ernstige interne problemen, net als de export naar Ierland. De analyse van de verhandelde producten toont aan dat de achteruitgang hoofdzakelijk metaalproducten betreft. Hetzelfde geldt voor de invoer, wat de vertraging van de binnenlandse vraag in België weergeeft. De netto-export droeg bijgevolg voor 0,2 procentpunt bij aan de economische groei, tegenover een negatieve bijdrage van 0,1 procentpunt in 2011.

B. Arbeidsmarkt

De binnenlandse tewerkstelling is met 0,2 % jaar-op-jaar gestegen. Onder invloed van de snellere groei van de bevolking die de werkende leeftijd heeft ten opzichte van de binnenlandse tewerkstelling, blijft de tewerkstellingsgraad, die wordt beschouwd als één van de structurele zwakke punten van België, laag met 62,8 % in 2012⁴, hetzij een lichte achteruitgang ten opzichte van 2011 (62,9 %). Zoals vermeld in de vorige editie van het "Panorama van de Belgische economie", past het hier te onderstrepen dat de tewerkstellingsgraad op 10 jaar bekeken een regelmatige groei vertoont. In deze periode steeg de bevolking op arbeidsleeftijd inderdaad met 7,1 % tegen 9,3 % voor de binnenlandse tewerkstelling. Deze winst geldt zowel voor werknemers als voor zelfstandigen.

Tabel 1.2. Arbeidsmarkt

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2011	2012	Wijziging (in %)		Gewicht (in %)	
				2012/2002	2012/2011	2002	2012
Bevolking op arbeidsleeftijd	6.774	7.225	7.254	7,1	0,4		
Nationale tewerkstelling	4.231	4.622	4.629	9,4	0,2		
Tewerkstellingsgraad (binnenlandse tewerkstelling, in %)	61,5	62,9	62,8	2,1	-0,2		
Binnenlandse tewerkstelling	4.164	4.545	4.552	9,3	0,2		
zelfstandigen	689	736	741	7,5	0,7	16,5	16,3
werknemers	3.475	3.809	3.811	9,7	0,1	83,5	83,7
Uitsplitsing van de binnenlandse tewerkstelling per bedrijfstak							
- Landbouw, jacht, bosbouw en visserij	76,60	61,3	59,7	-22,1	-2,6	1,8	1,3
- Industrie	681,00	589,5	582,6	-14,4	-1,2	16,4	12,8
- Bouwsector	243,50	277,9	277,8	14,1	0,0	5,8	6,1
- Diensten	3.162,70	3.616,1	3.631,9	14,8	0,4	76,0	79,8
Groot- en kleinhandel, transport, horeca	977,90	995,8	993,7	1,6	-0,2	23,5	21,8
Informatie en communicatie	98,90	107,5	108,4	9,6	0,8	2,4	2,4
Financiële en verzekeringsactiviteiten	146,60	137,9	137,1	-6,5	-0,6	3,5	3,0
Vastgoedactiviteiten	20,30	24,1	24,5	20,7	1,7	0,5	0,5
Gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en activiteiten op het gebied van administratieve en ondersteunende diensten	569,40	798,3	804,3	41,3	0,8	13,7	17,7
Openbaar bestuur, defensie en onderwijs	723,00	806,9	804,0	11,2	-0,4	17,4	17,7
Menselijke gezondheid en sociale actie	424,50	545,3	557,0	31,2	2,1	10,2	12,2
Overige diensten	202,00	200,4	202,8	0,4	1,2	4,9	4,5

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Volgens de gegevens van de nationale boekhouding⁵ steeg het gemiddelde aantal banen in 2012⁶, voornamelijk door de stijging van het aantal zelfstandigen. In deze periode groeide hun

⁴ De tewerkstellingsgraad voor het huidige boekjaar is gebaseerd op de nationale rekeningen en verschilt van de door Eurostat geselecteerde indicator voor het behalen van de Targets 2020, te weten: de tewerkstellingsgraad voor de schijf 20-64 jaar volgens de Enquête over de arbeidskrachten. Voor België lag deze in 2011 op 67,3 % en België heeft zich tot doel gesteld om tegen 2020 een tewerkstellingsgraad van 73,2 % te bereiken.

⁵ INR, Concept binnenland, gegevens gecorrigeerd voor seizoensvariaties en kalendereffecten, uitsplitsing in A10, consultatie van de Belgostat-site op 04.04.2013.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

aantal inderdaad met bijna 5.000, vooral in de bedrijfstakken “gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en administratieve en ondersteunende diensten” en “andere dienstverlenende activiteiten” waarin het aantal zelfstandigen respectievelijk met 4.700 en 1.400 aangroeide (een stijging van 1,5 % en 2,6 %) tegenover 1.300 en 1.000 werknemers (een stijging van 0,3 % en 0,7 %).

De tak “landbouw, bosbouw en visserij” kende in 2012 een terugval van de tewerkstelling met 1.600 personen, hetzij 300 werknemers en 1.300 zelfstandigen. Dat betekent dat tussen 2002 en 2012 meer dan 20.000 zelfstandigen hun activiteiten stopten. Deze tak vertegenwoordigt nog maar 1,2 % van de totale binnenlandse tewerkstelling, tegenover 1,8 % in 2002.

De tak “verwerkende nijverheid, winning van delfstoffen en andere” blijft banenverlies lijden. Sinds 2002 bedroeg het gecumuleerde verlies iets minder dan 100.000 eenheden en bijna 7.000 banen in 2012 (6.900). Deze activiteit heeft nog maar een aandeel van 12,8 % in de binnenlandse tewerkstelling, tegenover 16,4 % tien jaar eerder. Dit fenomeen geldt zowel voor werknemers als voor zelfstandigen, hoewel de terugval voor deze laatste categorie minder uitgesproken is: zij waren in 2012 nog met 25.900.

De tewerkstelling in de “bouwsector” bleef stabiel in 2012. Over een langere periode groeide de tewerkstelling in deze branche met 34.300 eenheden, verdeeld over 27.600 werknemers en 6.600 zelfstandigen. In 2012 steeg het aantal zelfstandigen licht, maar dit effect werd tenietgedaan door de terugval van het aantal loontrekkenden. Deze tak vertegenwoordigde 6,1 % van de binnenlandse tewerkstelling in 2012.

De tewerkstelling in de samengevoegde tak “diensten” bleef stijgen: 15.800 nieuwe banen in 2012. Deze tak is op dit ogenblik goed voor 79,8 % van de binnenlandse tewerkstelling, met een stijging van 3,8 procentpunt op 10 jaar tijd. De takken die in deze dynamiek de grootste rol spelen zijn de “marktdiensten” en de “hoofdzakelijk niet-marktdiensten”⁷. In de takken “menselijke gezondheid en sociale actie” en “gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en administratieve en ondersteunende diensten” werden in 2012 inderdaad respectievelijk 11.700 en 6.000 banen gecreëerd. Over een langere periode bedroeg de gecumuleerde creatie van banen 132.500 en 234.900 eenheden. In de tak “openbare overheid, defensie en onderwijs” daalde het aantal banen met 2.900 in 2012.

---

⁶ Het betreft hier jaargemiddelden. Als we de banen aan het einde van de periode bekijken is de situatie anders. Tussen het 4e kwartaal 2011 en het 4e kwartaal 2012 zijn niet minder dan 15.600 posten verdwenen. De gemiddelden maskeren het klokfenomeen dat tussen begin 2011 en eind 2012 werd vastgesteld.

⁷ De diensten van nomenclatuur A10 zijn onderverdeeld in 4 groepen:

- handel;
- zakelijke diensten (informatie en communicatie, vastgoedactiviteiten, gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en administratieve en ondersteunende diensten, andere diensten);
- hoofdzakelijk niet-marktdiensten (openbare overheid, defensie en onderwijs; menselijke gezondheid en sociale actie);
- financiële en verzekeringsactiviteiten.

De tewerkstelling in de tak “financiële en verzekeringsactiviteiten” ging een beetje achteruit, terwijl ze in de tak “vastgoedactiviteiten” steeg (+400 posten). De tak “groot- en kleinhandel, transport en horeca” verloor 2.100 posten en viel daardoor terug op zijn niveau van voor de crisis, met ongeveer 994.000 banen. De tewerkstelling steeg met 2.400 posten in de “andere dienstverlenende activiteiten” en met 900 posten in de tak “informatie en communicatie”.

De werkloosheidscijfers vertoonden een stijgende tendens tussen eind 2011 en eind 2012. Zo bedroeg het aantal niet-werkende werkzoekenden (NWWZ-RVA-concept) 564.872 personen in december 2012, waarvan 115.699 jonger dan 25 jaar. De groei, op een jaar tijd, van het aantal NWWZ van jonger dan 25 jaar ging eens zo snel dan die van alle NWWZ samen (9 % tegenover 4,5 %).

De tijdelijke werkloosheid, die tijdens de crisis fors steeg en in 2010 en 2011 begon te verminderen, schoot in 2012 opnieuw de hoogte in, zonder het niveau van 2009 te bereiken.

De geharmoniseerde werkloosheidsgraad (Eurostat-definitie) van de eurozone stabiliseerde zich eind 2012 op gemiddeld 11,8 %, een stijging met 1,1 procentpunt op een jaar tijd. Dit niveau ligt hoger dan de werkloosheidsgraad die België in december 2012 kende (8,2 %) wat 1,1 procentpunt hoger lag dan in december 2011.

1.2.2. Consumptieprijsindex

De consumptieprijsindex steeg in 2012 jaar-op-jaar opnieuw (2,8 %), zij het minder uitgesproken dan in 2011 (3,5 %) zoals blijkt uit grafiek 1.3. Datzelfde geldt voor de jaarvariatie van de gezondheidsindex (2,6 %) en de afgevlakte gezondheidsindex (2,8 %). De snelle groei van de afgevlakte gezondheidsindex die over het hele jaar werd vastgesteld, resulteerde in het overschrijden van twee spilindexen⁸ in januari en in november 2012, met de automatische indexering van lonen, huur en andere verloningen en uitkeringen tot gevolg.

Teneinde het gemakkelijker te maken om vergelijkingen te maken wordt de inflatie ook gemeten op basis van de geharmoniseerde consumptieprijsindex (GICP). Deze is in 2012 gemiddeld met 2,6 % gestegen, dat is trager dan het vorige jaar (3,5 %).

Het grootste aandeel in de groei van de GICP komt uit de groep van de diensten die met een gemiddelde groei van 2,5 % de inflatie voedt voor 1 procentpunt. Deze wordt gevolgd door de groep van de niet-voedingsproducten, in het bijzonder de energieproducten (0,7 procentpunt in 2012 tegenover 1,9 procentpunt in 2011).

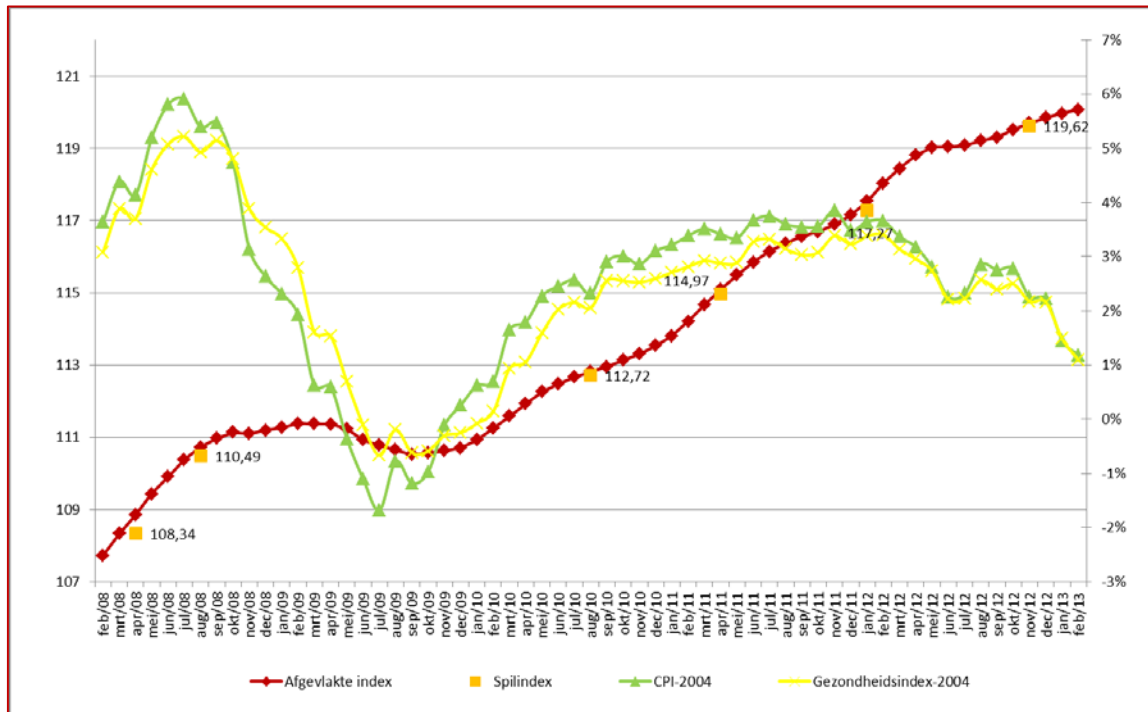
---

⁸ Het is op basis van de afgevlakte gezondheidsindex dat de lonen, huur en andere verloningen en uitkeringen geïndexeerd worden (basis 2004 = 100).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 1.3. Consumptieprijsindex

[2004 = 100, linkeras; t/t-12 in %, rechteras]

Bron: FOD Economie.

De onderliggende inflatie (met uitsluiting van de energieproducten en de niet-getransformeerde voedingsproducten) versnelde daardoor en kwam in 2012 uit op een gemiddelde van 2 %. Voor de getransformeerde voedingsproducten stabiliseerde de inflatie en ze kende een lichte vertraging voor de niet-energetische industriële goederen.

De prijzen voor diensten stegen in 2012 voor alle componenten, behalve voor communicatie. Dit evolutieprofiel stellen we ook vast over een langere periode: de stijgende tendens wordt bevestigd, behalve voor communicatie. Deze situatie wordt grotendeels verklaard door het ongunstige prijsverloop in restaurants en cafés in België.

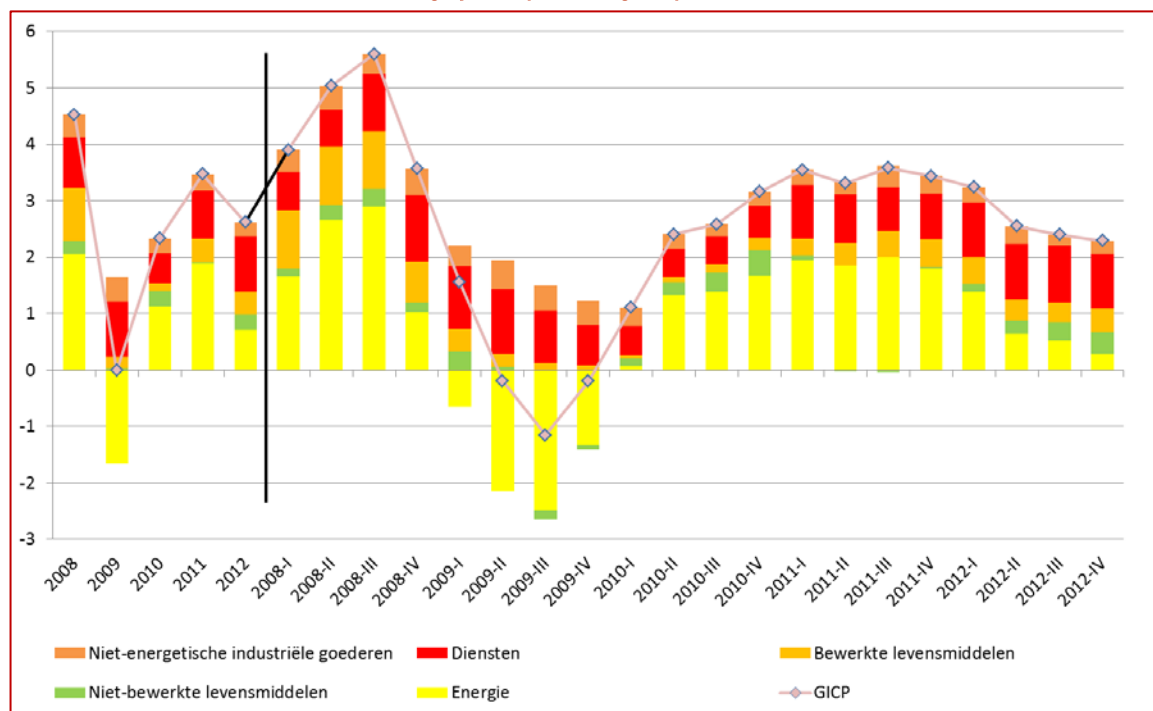
De prijzen van energieproducten stegen met 6 %, een gevolg van een dubbel effect: de lichte stijging van de petroleumkoersen en de waardevermindering van de euro ten opzichte van de dollar. Het prijsverloop van deze producten werd echter afgeremd door de maatregelen die werden genomen voor de verbetering van de werking van de aardgas- en elektriciteitsmarkt⁹. Deze maatregelen hebben betrekking op de consumptieprijzen die voor een periode van 9 maanden bevroren werden, en dit vanaf april tot december 2012, alsook op de campagnes gericht op de consumenten om hen aan te sporen te onderhandelen over hun contracten voor energievoorziening, wat de marktwerking stimuleerde. Ze hebben het mogelijk gemaakt het verschil te verkleinen dat de jongste jaren werd vastgesteld ten opzichte van de buurlan-

⁹ De maatregelen vormen het onderwerp van een speciaal hoofdstuk in het jaarrapport 2012 van het Prijzenobservatorium. Zie:

http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/statistiques/economie/analyse_des_prix_2012_icn_rapport_annuel.jsp.

den, waar de energieprijzen op een jaar tijd met 5,6 % stegen, hetzij tegen een tempo dat bijna gelijkloopt met dat in België (6 %). Ter vergelijking: de prijzen van deze producten stegen in België in 2011 met 17 %, tegenover slechts 10,6 % in de buurlanden.

Grafiek 1.4. Aandeel van de 5 belangrijkste productgroepen in de GICP

Bron: FOD Economie.

1.3. Belangrijkste ontwikkelingen voor het concurrentievermogen

1.3.1. Globaal beeld van het concurrentievermogen

Concurrentievermogen verwijst naar een complex en multidimensionaal concept dat vanzelfsprekend een economische dimensie inhoudt, maar ook een sociale en milieudimensie omvat. Het mag niet gezien worden als een doel op zich maar wel als een middel dat ten dienste staat van de duurzame verbetering van de levenskwaliteit en het maatschappelijke welzijn van de bevolking.

Een duidelijk, algemeen beeld van het concurrentievermogen van een economie of een land kan gezien de complexiteit van het concept zelf enkel verkregen worden op basis van verschillende analyses die elkaar vaak aanvullen. Naast de verschillende globale indexen die landen in functie van bepaalde criteria klasseren, het onderzoek van de balans van de lopende verrichtingen¹⁰ en van de structurele aspecten van het concurrentievermogen van een economie, wordt de evaluatie ervan aangevuld met sectorale analyses.

¹⁰ De balans van de lopende verrichtingen is de som van de goederen-, diensten-, inkomens- en overdrachtenbalans.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

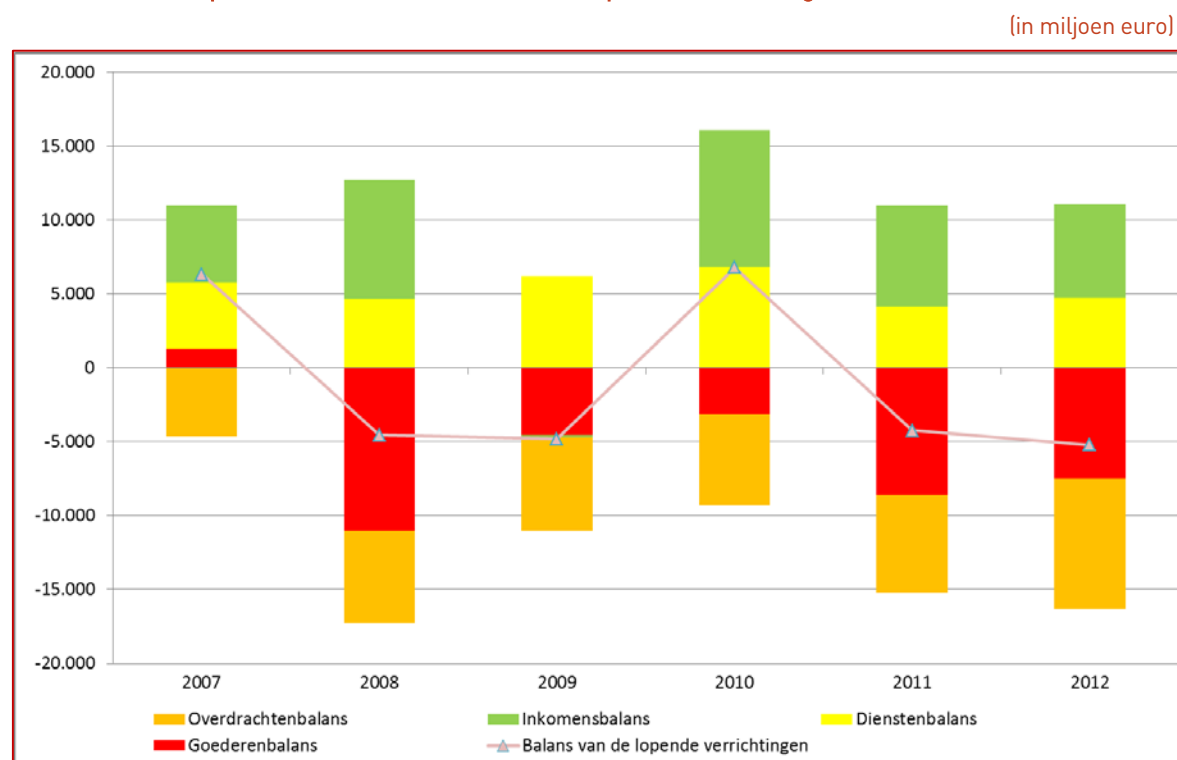
Deze editie focust op het verloop van de lopende balans, de loonkosten en de productiviteit. De analyse van de structurele bepalende factoren van het concurrentievermogen van de Belgische economie, of de belangrijkste factoren andere dan de kosten die bijdragen tot het bevorderen van duurzame economische groei en het vergroten van het marktaandeel voor de uitvoer, beperkt zich tot innovatie en uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.

A. Analyse van de balans van de lopende verrichtingen

Zoals blijkt uit grafiek 1.5 vertoont de balans van de lopende verrichtingen (BLV) een verloop met ups en downs tussen 2007 en 2012. Het BLV-saldo kromp in 2008 inderdaad, maar was in 2010 opnieuw - tijdelijk - positief (+6,8 miljard euro). Daarna liep dit saldo terug: een tekort van 4,2 miljard euro in 2011 en van 5,2 miljard in 2012.

Ten opzichte van het bbp vertonen de gegevens van de betalingsbalans die worden verspreid door de NBB een tekort in de lopende verrichtingen van 1,4 % in 2012, 1,1 % in 2011, en dit na een overschot van 1,9 % in 2010.

Grafiek 1.5. Componenten van de balans van de lopende verrichtingen

Bron: NBB en berekeningen van de FOD Economie.

Over de hele bestudeerde periode schommelde het saldo van de dienstenbalans tussen 4,1 en 6,8 miljard euro. Dit surplus van de dienstenbalans maakte het mogelijk de daling van het saldo van de goederenbalans te compenseren; de netto-uitvoer van diensten wordt immers geleidelijk aan de belangrijkste bron van het huidige surplus. Deze gunstige ontwikkeling kan veeleer toegeschreven worden aan een meer dynamische groei van de uitvoer dan aan de vermindering van de invoer van diensten.

Het is belangrijk erop te wijzen dat de dienstenbalans in 2009 de enige positieve component was in de balans van de lopende verrichtingen. De analyse van de uitsplitsing van de dienstenuitvoer plaatst twee componenten op het voorplan: transport en de andere diensten die betrekking hebben op de handel. Het relatieve aandeel van de andere dienstencomponenten bleef stabiel tussen 2007 en 2012, maar het aandeel van transport ging van 31 % in 2007 naar 27 % in 2012 en dat van de andere diensten die betrekking hebben op de handel steeg van 27 % in 2007 naar 38 % in 2012. Deze componenten lieten in 2010 goede prestaties noteren, alvorens in 2011 een lichte terugval te kennen, gevolgd door een stijging met respectievelijk 9 % en 8 % (jaar-op-jaar) in 2012.

De balans van de lopende overdrachten van België boekte in 2012 een tekort van 8,8 miljard euro, terwijl de inkomstenbalans een overschot vertoonde van 6,4 miljard euro. De economische crisis werkt door in de goederenbalans, waarvan het saldo negatief bleef; in 2012 lag het tekort ervan nochtans 15 % lager dan in 2011, dankzij de heropleving van de goederenuitvoer.

Uitvoerprestaties

Volgens de jaarcijfers van de buitenlandse handel bereikten de uit- en invoer van goederen in waarde respectievelijk 239 en 247 miljard euro in 2012, een stijging van 0,3 % voor de uitvoer en een daling van 0,04 % van de invoer t.o.v. het vorige jaar (zie tabel 1.3).

De handelsbalans van het jaar 2012 sloot af met een tekort van 8 miljard euro, na een tekort van 9 miljard euro in 2011. Hoewel 2012 op dit vlak dus een verbetering te zien geeft blijft dit deficit in elk geval meer uitgesproken dan dat van 2010, toen het 3,6 miljard euro bedroeg.

Tabel 1.3. Indicatoren van de buitenlandse handel¹¹

(in miljoen euro)

Periode	Uitvoer			Invoer			Handelsbalans		
	Totaal	Intra-EU	Extra-EU	Totaal	Intra-EU	Extra-UE	Totaal	Intra-EU	Extra-EU
2010	210.005,8	150.685,4	59.320,6	213.591,0	156.997,4	56.593,8	-3.585,2	-6.312,0	2.726,8
2011	238.151,5	166.240,7	71.910,7	247.152,7	180.290,0	66.862,6	-9.001,2	-14.049,3	5.048,1
2012	238.955,1	165.137,8	73.817,6	247.046,6	182.020,8	65.025,8	-8.091,5	-16.883,0	8.791,8

Bron: INR.

De analyse van de handelsstromen toont een achteruitgang aan van de intracommunautaire handel: het tekort ging van 14 miljard euro in 2011 naar 16,9 miljard euro in 2012. De economische crisis leidde tot een terugval van onze intracommunautaire uitvoer, in het bijzonder ten opzichte van bepaalde partnerlanden als Spanje (-8 %) en Portugal (-9 %). Het saldo van de extracommunautaire handel daarentegen bleef een overschot vertonen van 8,8 miljard euro in 2012, 3,7 miljard euro meer dan in 2011. Vooral de uitvoer naar Zuid-Korea (+18%), de Verenigde Staten (+17 %) en Canada (+10 %) steeg fors.

¹¹ Deze cijfers worden opgesteld volgens het nationaal concept. Het nationale concept steunt op de overdracht van eigendom tussen een ingezetene en een niet-ingezetene, terwijl het communautaire concept stoelt op het overschrijden van de landsgrens door de goederen.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Marktaandeel

De gegevens van Eurostat maken het mogelijk de prestaties van België ten opzichte van zijn belangrijkste handelspartners te analyseren. In 2010 vertegenwoordigde de intracommunautaire uitvoer 68,4 % van de Belgische goederenuitvoer, in vergelijking met 74,4 % voor Nederland, 59 % voor Frankrijk en 55,3 % voor Duitsland. Tussen 2005 en 2008 steeg de Belgische intracommunautaire goederenuitvoer met 20 %, gevolgd door een forse terugval met 18 % in 2009 en een heropleving met 12 % tussen 2009 en 2012. Ondanks dit herstel van de handel bereikte België nog niet opnieuw zijn niveau van voor de crisis .

Het marktaandeel van de Belgische uitvoer bedroeg in 2005 9,3 % van de Europese intracommunautaire handel, maar dit liep terug tot 8,9 % in 2010 en zakte in 2011 nog verder tot 8,8 %. In 2010 zakte dit aandeel ook bij de belangrijkste handelspartners van België, met uitzondering van Nederland.

Zo steeg het aandeel van de intracommunautaire goederenuitvoer tot 22,5 % in 2010 en 22,4 % in 2011 voor Duitsland, tegenover 9,5 % in 2010 en 9,3 % in 2011 voor Frankrijk. Nederland daarentegen boekte een winst van 0,6 procentpunt en ging van 12,6 % in 2009 naar 13,2 % in 2010 en 2011. In 2011 waren de vier belangrijkste landen op het vlak van intracommunautaire handel, in dalende volgorde: Duitsland, Nederland, Frankrijk en België.

Tussen 2005 en 2008 steeg de extracommunautaire goederenuitvoer van België met 18,6 % maar in 2009 liep hij met 13,3 % achteruit. Tussen 2009 en 2012 steeg hij opnieuw met 62,1 % en daarmee werd het niveau van voor de crisis ruimschoots overschreden. Het marktaandeel van de Belgische goederenuitvoer steeg van 5,9 % in 2009 naar 6,2 % in 2012. Ook Duitsland zag zijn marktaandeel in de extracommunautaire goederenuitvoer stijgen van 27,5 % in 2009 naar 28 % in 2012. Frankrijk daarentegen noteerde een daling met 1,1 procentpunt en zakte van 11,9 % in 2009 naar 10,8 % in 2012, terwijl Nederland van zijn kant een stabiel marktaandeel in de extracommunautaire goederenuitvoer kende: 7,3 %. De vier belangrijkste landen in 2012 in de extracommunautaire goederenhandel zijn Duitsland, het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Italië. België bekleedt de 6de plaats.

Uitsplitsing van de uitgevoerde producten

In 2012 vertegenwoordigden 3 van de 7 productcategorieën die België uitvoert (volgens de CTCl-classificatie) 76 % van de Belgische uitvoer, tegenover 82 % in 2005 en 80 % in 2009. Deze drie categorieën zijn chemische en aanverwante producten, non-disclosure agreement¹² (n.e.g.), andere vervaardigde artikelen en transportmachines en -materieel.

Deze 76 % aan export vertegenwoordigt 165 miljard euro voor de intracommunautaire uitvoer tegenover 84 miljard euro voor de extracommunautaire uitvoer. Intracommunautair bekleedt de categorie van de chemische en aanverwante producten, n.e.g., de eerste plaats, gevolgd door de diverse fabricaten en tenslotte de machines en vervoermaterieel. Extracommunautair blijft het klassement gelijk.

---

¹² Geheimhoudingsovereenkomst.

Tabel 1.4. Intra-EU en extra-EU-uitvoer van Belgische producten

(in miljoen euro)

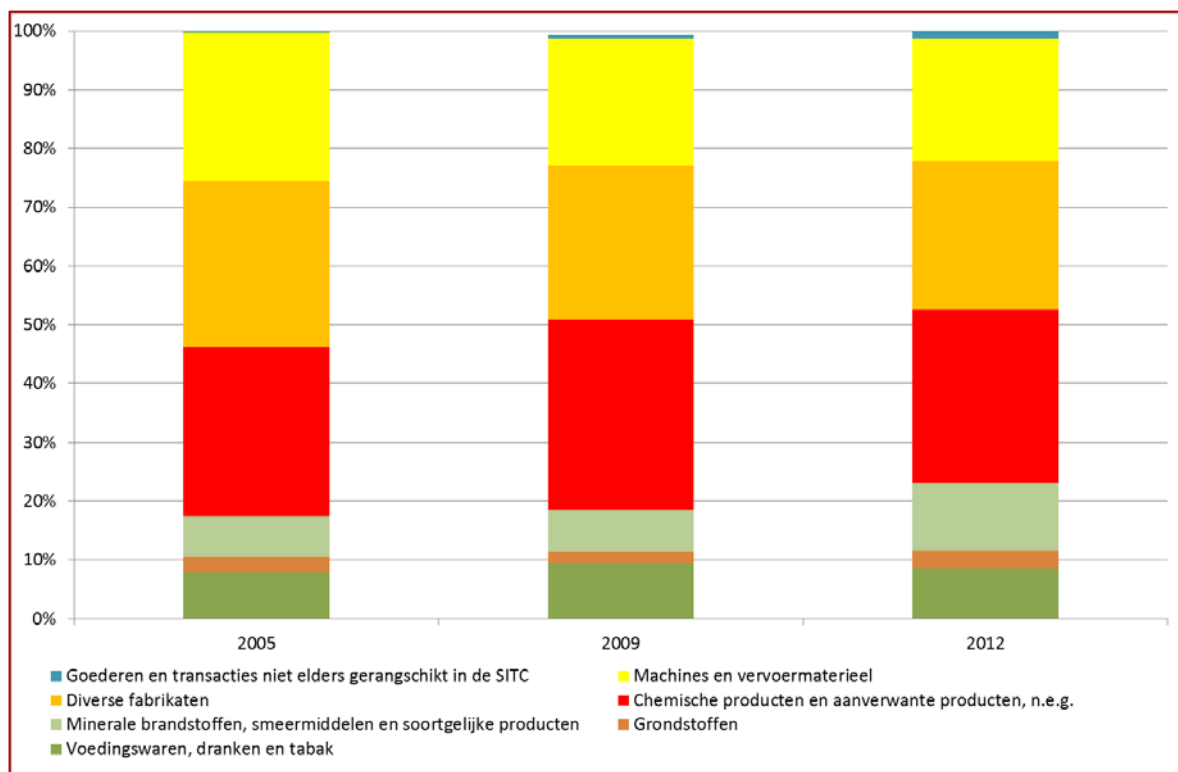
	2005			2009			2012		
	Totaal	Intra-EU	Extra-EU	Totaal	Intra-EU	Extra-EU	Totaal	Intra-EU	Extra-EU
Voedingsproducten, drank en tabak	21.319	18.704	2.615	25.078	22.082	2.996	28.054	23.777	4.277
Grondstoffen	7.035	5.693	1.342	5.409	5.409	1.649	10.246	7.586	2.660
Minerale brandstoffen, smeermiddelen en aanverwante producten	18.708	15.528	3.180	18.753	14.070	4.683	37.699	26.045	11.654
Chemische en aanverwante producten, n.e.g.	77.146	55.280	21.866	85.817	61.875	23.942	97.524	63.140	34.384
Diverse fabricaten	76.058	55.706	20.352	69.388	51.962	17.426	83.337	55.639	27.698
Machines en vervoermaterieel	67.959	54.822	13.137	57.334	44.830	12.504	68.593	46.565	22.028
Artikelen en transacties niet elders in CTCI	564	495	69	1.934	766	1.168	4.426	2.782	1.644
Totaal	268.789	206.230	62.559	265.361	200.994	64.367	329.879	225.534	104.345

Bron: Eurostat.

Tussen 2005 en 2012 steeg de Belgische goederenuitvoer met 61 miljard euro. Zo noteerden we voor drie productcategorieën een zeer aanzienlijke uitvoergroei: artikelen en transacties die niet elders geklasseerd zijn in de SITC (+685 %), minerale brandstoffen, smeermiddelen en soortgelijke producten (+102 %) en basisproducten (+46 %).

Grafiek 1.6. Uitsplitsing van de Belgische uitvoer volgens de SITC-classificatie

(in %)

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

B. Componenten van de kostencompetitiviteit

B.1. Loonkosten

De uitvoerprestaties van een economie kunnen afhangen van haar vermogen om innovatieve producten aan te bieden tegen concurrerende prijzen. De kostenstructuur beheersen is dus cruciaal. De loonkosten die in het algemeen een belangrijk deel van de totale kosten uitmaken moeten dus in vergelijkbare mate evolueren ten opzichte van de belangrijkste concurrenten die vergelijkbare producten aanbieden.

Om landen op dit punt met elkaar te vergelijken werden drie indicatoren weerhouden. De eerste twee indicatoren worden berekend door Eurostat en geven respectievelijk de loonkost per geproduceerde eenheid en de uurloonkost weer. De derde is een indicator die wordt opgesteld door de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB), conform de wet van 26 juli 1996 met betrekking tot de bevordering van de tewerkstelling en de bescherming van de concurrentie. Deze indicator heeft eveneens betrekking op de uurloonkost en geeft de evolutie ervan weer sinds 1996 voor België en de buurlanden. De Europese indicator volgt de kostenniveaus sinds 2005 en drukt ze uit in euro.

De LPE (loonkost per eenheid¹³) is één van de door de Europese autoriteiten geselecteerde indicatoren in het kader van de procedure voor macro-economische onevenwichten. Deze toont een verslechtering van de competitiviteitskost in België: sinds 2005 evolueerde de LPE in België sneller dan in de drie buurlanden. Deze progressie¹⁴ zou verband houden met de algemene prijsverhoging van de energieproducten die zich in de lonen doortrekt via het mechanisme van de automatische indexering. De energiecomponent heeft inderdaad een aandeel van 6,3% in de gezondheidsindex. Tijdens de periode 2005-2012 steeg de gezondheidsindex met 16,78%, waarbij meer dan 20% van deze stijging¹⁵ louter aan de energiecomponent toe te schrijven is. Tijdens deze periode werd de spilindex negenmaal overschreden. Voor de periode van 1996 tot eind van het derde kwartaal van 2012 wordt het gecumuleerde verschil

---

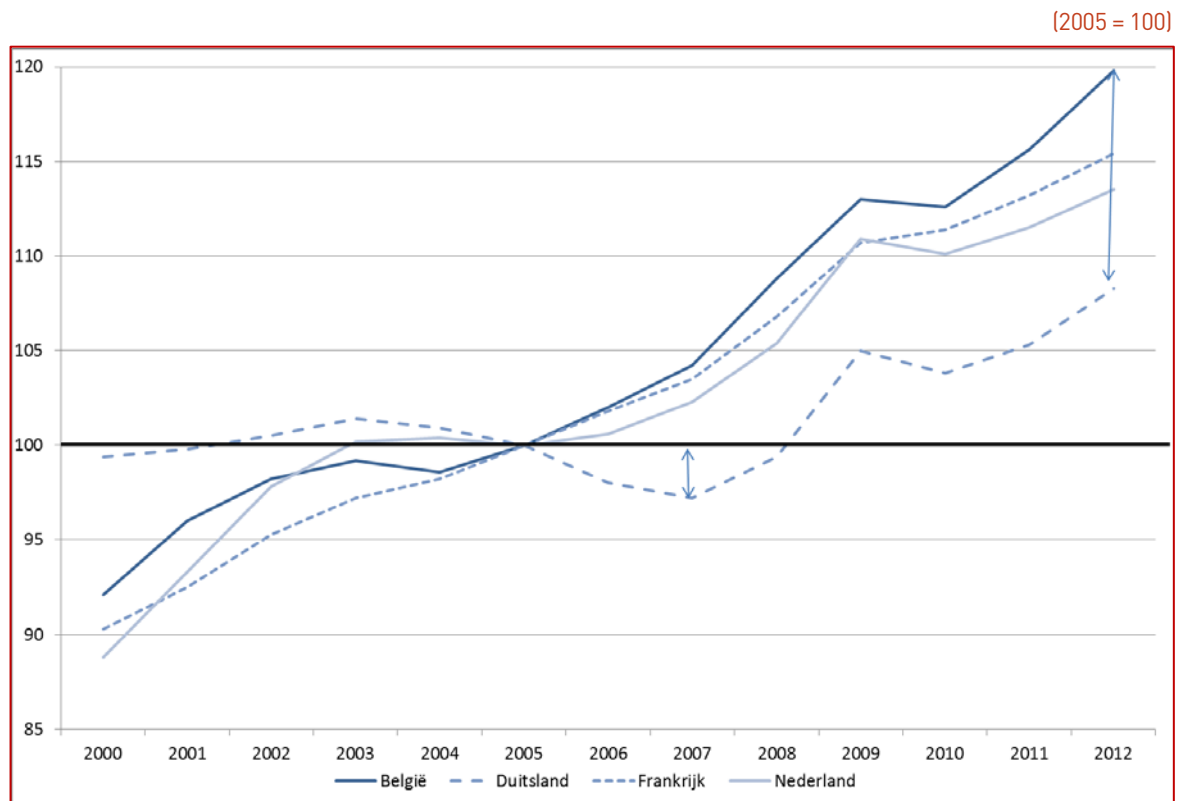
¹³ Definitie (Eurostat): Nominale loonkost per eenheid. Deze indicator vergelijkt de remuneratie (loon en sociale bijdrage per loontrekkende) met de productiviteit (bbp per tewerkgestelde persoon, met inbegrip van de zelfstandigen) om aan te tonen hoe de remuneratie van loontrekkenden verband houdt met de productiviteit van hun werk. In de procedure voor macro-economische onevenwichten wordt deze indicator uitgedrukt in veranderingspercentage op drie jaar of via een jaarindex, zoals afgebeeld is in grafiek 1.7. De nominale LPE wordt berekend volgens de formule: (totaal D1 / totale personeelsbestand) / (bbp tegen marktprijs in 2005 / totale tewerkstelling).

¹⁴ FPB (2012), Concurrentievermogen van België, uitdagingen en groeipistes, H.Bogaert en C. Kegels, november 2012. http://www.plan.be/admin/uploaded/201211270904440.PC_PP_compet-def.pdf.

¹⁵ Door de overgang naar basis 2004 = 100 op 1 januari 2006 is het niet mogelijk om bijdragen van getuigen toe te voegen aan de algemene evolutie van de prijzen (en dus van de gezondheidsindex voor 2005 en 2006). Niettemin toont de voor de berekening gekozen methode aan dat de gezondheidsindex zowel in 2006 als in 2007 met 1,77% steeg ten opzichte van het jaar ervoor en dat de bijdrage van de energie voor beide jaren respectievelijk op 0,60 en -0,03 procentpunt werd berekend. De gecumuleerde bijdrage van de energie voor de periode 2005-2012 bedraagt 3,65 procentpunt bij een gecumuleerde evolutie van 16,78%.

met het gewogen gemiddelde van de drie buurlanden geraamd¹⁶ op 12,8%. Het gemiddelde verhult evenwel de verschillen tussen de drie buurlanden. Zoals grafiek 1.7 aantoont, is Duitsland erin geslaagd zijn LPE tussen 2005 en 2008 te verminderen. Hoewel de Duitse index in 2011 en 2012 steeg, kon het land dankzij de accumulatie van de verschillen uit het verleden zijn comparatief voordeel tegenover de andere landen behouden.

Grafiek 1.7. Nominale loonkost per eenheid

Bron: Eurostat.

Duitsland vertoont ook systematisch een lagere loonkost¹⁷ in euro dan de drie andere landen (België, Frankrijk en Nederland) voor de periode 2005-2012.

¹⁶ NBB, Jaarverslag 2012, hoofdstuk 6.

http://www.nbb.be/doc/ts/Publications/NBBreport/2012/NL/T1/rapport2012_complete.pdf.

¹⁷ De door Eurostat gepubliceerde gegevens met betrekking tot de arbeidsloonkosten steunen op de jaarlijkse arbeidskosten gedeeld door het aantal per jaar gewerkte uren in de zakelijke economie (secties B tot en met N van NACE 2008, dus zonder overheid, defensie en verplichte sociale zekerheid). Ze omvatten de lonen en wedden en daarnaast ook andere kosten zoals de sociale bijdragen ten laste van de werkgevers. De gegevens over de uurloonkosten moeten evenwel met de nodige omzichtigheid geïnterpreteerd worden, vooral omwille van de manier waarop het aantal gewerkte uren geraamd wordt.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 1.5. Arbeidsuurloon

(in euro, tenzij anders vermeld)

	2009	2010	2011	2012	Wijziging in %		
					2010/2009	2011/2010	2012/2011
België	34,2	35,3	36,3	37,2	3,2	2,8	2,5
Duitsland	28,6	28,8	29,6	30,4	0,7	2,8	2,7
Frankrijk	31,6	32,5	33,6	34,2	2,8	3,4	1,8
Nederland	30,4	31,1	31,7	32,0	2,3	1,9	0,9

Bron: Eurostat en berekeningen van de FOD Economie.

Zoals blijkt uit tabel 1.5 kende België in 2012 alleszins een weinig gunstige evolutie en het verschil met de andere landen werd groter. Het verschil tussen het niveau van de Belgische uurloonkosten¹⁸ en het (niet-gewogen) gemiddelde van de drie buurlanden bereikte 5 euro en dat is het grootste verschil sinds 2005.

De evaluatie van de concurrentiepositie van de bedrijven door de CRB heeft betrekking op de evolutie van de uurloonkosten in de privésector van de Belgische economie, vergeleken met onze drie belangrijkste handelspartners (Duitsland, Frankrijk en Nederland).

De relatieve stijging van de uurloonkosten, die sinds 1996 door de CRB¹⁹ wordt berekend, geeft inderdaad aan dat het gecumuleerde verschil tussen het gemiddelde salaris in de privésector in België en dat in de drie buurlanden 5,1 %²⁰ bedroeg in 2012. Dit gecumuleerde verschil steeg nog in de periode 2011-2012, aangezien de uurloonkost in België met 6,3 % steeg, tegenover 5,5 % in de buurlanden.

Om een einde te stellen aan deze ontwikkeling heeft de regering in 2012 maatregelen genomen die tot doel hebben de loonhandicap binnen een periode van 6 jaar te verminderen. Deze maatregelen zijn gericht op twee componenten van de salarisbepaling, respectievelijk de loonindexering en de gewone loonsverhoging.

De loonindexering is verbonden met het verloop van de consumptieprijzen door het mechanisme van de automatische loonindexering. De regering nam in 2012 maatregelen met betrekking tot de gas- en elektriciteitsmarkt²¹ en wijzigde begin 2013 de berekeningswijze voor de consumptieprijsindex om het aankoopgedrag van de consument beter te kunnen weerge-

¹⁸ In de sectoren industrie, bouw en diensten (behalve overheid, defensie en verplichte sociale zekerheid).

¹⁹ De wet van 26 juli 1996 met betrekking tot de bevordering van de tewerkstelling en de vrijwaring van het concurrentievermogen bepaalt dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) elk jaar een technisch rapport opstelt in verband met de maximaal beschikbare marges voor een loonkostwijziging en een rapport over het verloop van tewerkstelling en loonkost. Deze twee rapporten werden samengevoegd.

²⁰ CRB, Bijlage bij het technisch rapport 2012, 16 januari 2013. Het gaat echter om een gewogen gemiddelde. Duitsland, met een meer gematigde groei van de salarissen en een gewicht van 50 %, haalt dit gemiddelde naar beneden.

²¹ Ministerraad van 30 november 2012. Zie supra, deel 1, prijsindex.

ven²². Samen hebben deze maatregelen een impact op de berekening van de consumptieprijsindex en dus op de gezondheidsindex (en de afgeleide ervan: de afgevlakte gezondheidsindex).

Voor het eerst sinds het 4de kwartaal van 2009 stegen de op basis van de GICP gemeten prijzen in België in het eerste kwartaal van 2013 minder snel dan in de buurlanden (1,4 % tegenover 1,7 %). En enkel in België daalden de energieprijzen (-2,8 %). De onderliggende inflatie daarentegen, berekend op basis van de GICP, steeg sneller (1,6 % tegenover 1,4 %).

Door een gematigde inflatie wordt voorkomen dat deze component te snel gereflecteerd wordt in de lonen. De gewone verhogingen werden trouwens bevroren in het interprofessioneel akkoord 2013-2014, met uitzondering van baremaverhogingen, en dit kan zich vertalen in een quasi-stabilisering van de tweede bepalende component voor de loonbepaling. De globale impact van deze maatregelen zou België de mogelijkheid moeten geven om de groei van de brutosalarissen te matigen en in fine het bestaande verschil te verkleinen.

B.2 Arbeidsproductiviteit

Arbeidsproductiviteit

De zichtbare arbeidsproductiviteit houdt enkel rekening met de factor arbeid in het creëren van toegevoegde waarde. Ze wordt gewoonlijk gemeten door de gecreëerde rijkdom te verbinden met de factor arbeid, zonder rekening te houden met de andere hulpmiddelen die werden gebruikt om deze te verkrijgen.

Grafiek 1.8 situeert en vergelijkt de positie van België op het vlak van arbeidsproductiviteit per uur. De arbeidsproductiviteit meten per gewerkt uur geeft een beter beeld van het productiviteitsverloop in een economie dan de arbeidsproductiviteit per tewerkgestelde, aangezien daardoor de omweg die te maken heeft met de samenstelling van de arbeidskrachten wordt geëlimineerd. De indicator van de arbeidsproductiviteit per tewerkgesteld persoon heeft inderdaad de neiging de landen met veel deeltijdse banen te benadelen (zoals Nederland bijvoorbeeld). Het concept van de reële arbeidsproductiviteit houdt rekening met de productie zonder inflatie, gemeten in volume.

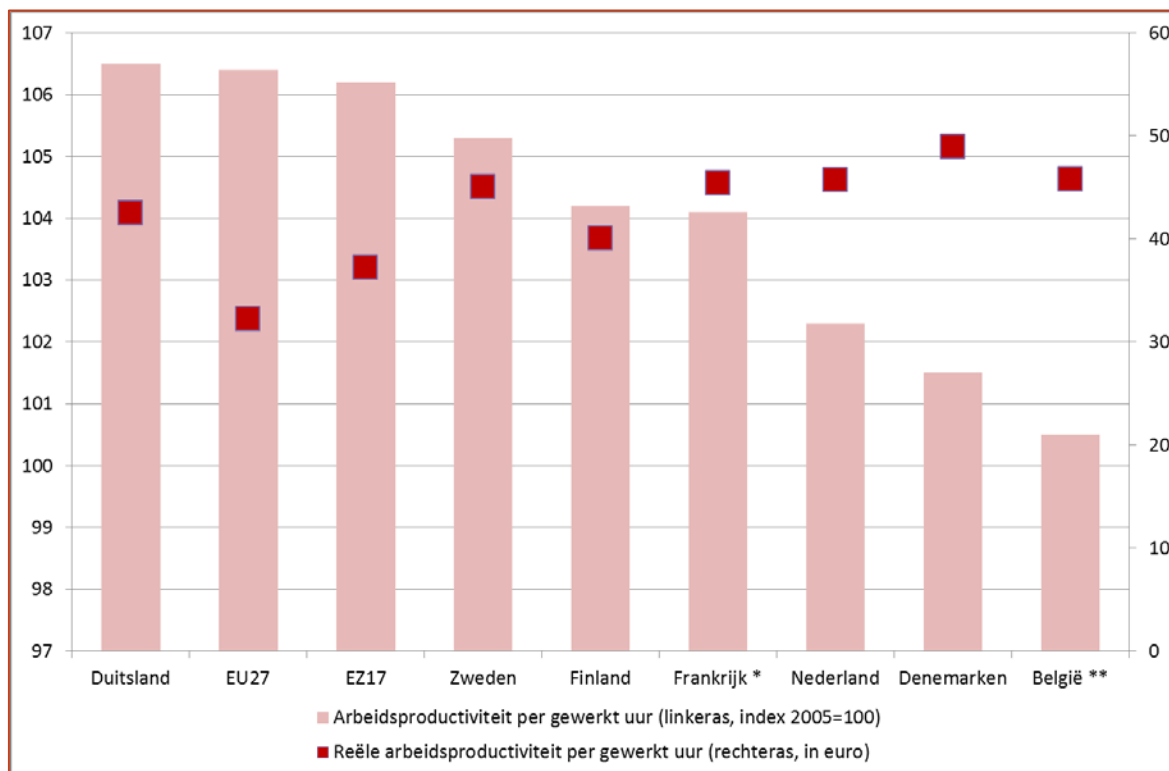
---

²² Voortaan wordt rekening gehouden met de invloed van de koopjesperiode op de prijzen. Bovendien wordt nu een twaalfmaandsvoortschrijdend gemiddelde toegepast bij de berekening van het indexcijfer der consumptieprijzen voor stookolie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek1.8. Reële arbeidsproductiviteit

(index 2005 = 100, linkeras; en in euro, rechteras)

*Frankrijk: gegevens voor 2011; ** België: gegevens voor 2009.

Bron: Eurostat.

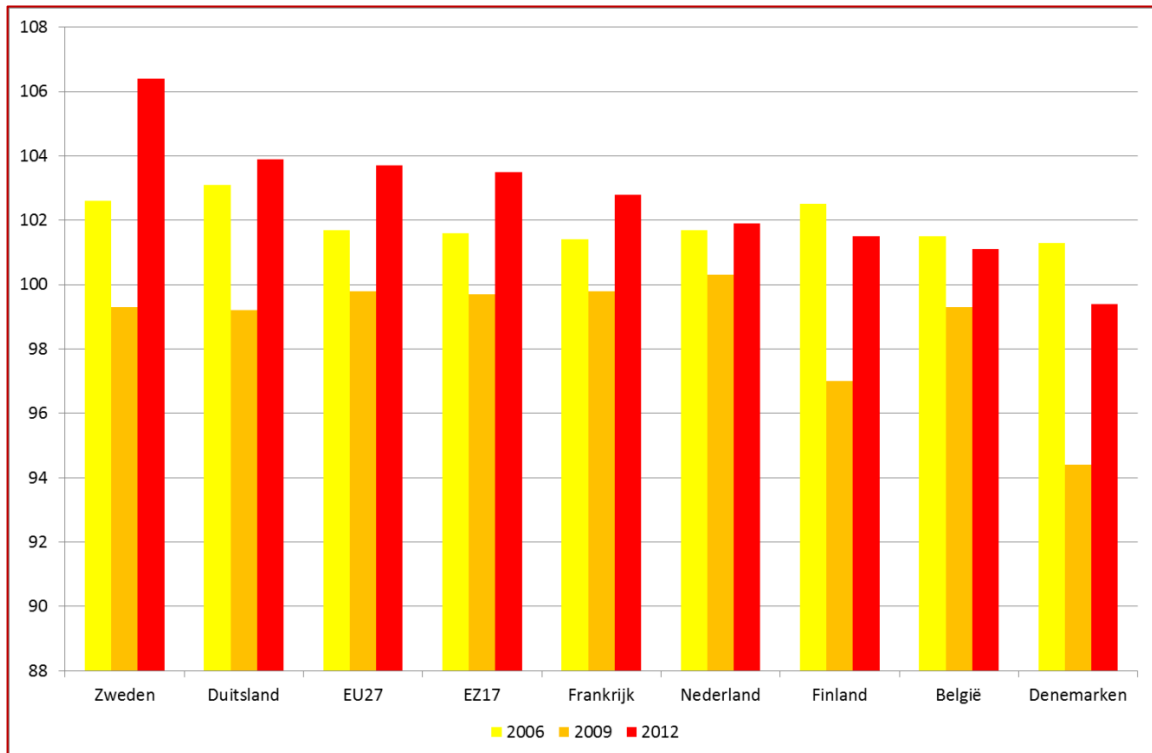
Hoewel de laatste gegevens die beschikbaar zijn, dateren uit 2009 neemt België een zeer gunstige plaats in op het vlak van reële arbeidsproductiviteit per uur. België plaatste zich in 2009 inderdaad in de Europese top 3. Hoewel het niveau van de arbeidsproductiviteit per uur in België zeer hoog ligt is de wijziging ervan sinds 2005 enigszins zorgwekkend, aangezien ze tussen 2005 en 2009 stagneerde, terwijl ze bij onze drie belangrijkste handelspartners steeg.

Grafiek 1.9 bevat de recentste gegevens over arbeidsproductiviteit, met name voor België. De reële arbeidsproductiviteit is hier echter gemeten per tewerkgestelde persoon, een methode die zoals eerder aangegeven niet altijd het meest representatief is voor de arbeidsproductiviteit.

Hieruit blijkt dat België en Denemarken qua index van de reële arbeidsproductiviteit per tewerkgestelde de laagste groei in 2012 laten optekenen. België wordt op dit vlak ruim voorafgegaan door zijn drie belangrijkste handelspartners. Alle onderzochte landen kenden in 2009 een terugval van de arbeidsproductiviteit, een gevolg van de ernstige inkrimping van de betrokken economieën als gevolg van de financiële crisis.

Grafiek 1.9. Reële arbeidsproductiviteit per tewerkgestelde

(index 2005 = 100)

Bron: Eurostat.

België heeft zeker te lijden onder het niveau-effect, wat betekent dat het moeilijker is de arbeidsproductiviteit nog te verhogen als het bereikte niveau reeds zeer hoog ligt. Dat is ook de reden waarom het groeiniveau van de arbeidsproductiviteit het hoogst ligt in de nieuwe lidstaten van de EU, die bezig zijn met een inhaalproces dat wordt gestimuleerd door technologieoverdracht en de kapitaalintensifiëring van hun economieën.

Aangezien België een zeer kapitaalintensieve economie is, is de bijdrage van de "capital deepening" (het kapitaalvolume per gewerkt uur) aan de groei van de arbeidsproductiviteit er zeer hoog en veel groter dan deze die bij onze drie belangrijkste handelspartners wordt vastgesteld²³. De bijdrage van de totale factorproductiviteit daarentegen, die de efficiëntie aangeeft waarmee de factoren arbeid en kapitaal worden aangewend om productiviteit te genereren, ligt in België op het niveau van de globale economie bijzonder laag en op dit vlak is het verschil met onze handelspartners zeer groot²⁴. Deze situatie geeft vooral de specialisatie van de Belgische economie weer in activiteiten die weinig of onvoldoende innovatief zijn, wat een handicap is voor haar prestaties op het vlak van O&O en innovatie en voor haar efficiëntie.

²³ Federaal Planbureau (2010), Vergelijking van de componenten van de productiviteitsgroei: België, Duitsland, Frankrijk en Nederland 1996-2007, Working Paper 18-10, oktober. Enkel in het Frans: http://www.plan.be/publications/Publication_det.php?lang=nl&TM=55&IS=63&KeyPub=994.

²⁴ Idem voetnoot 23.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Het is niettemin aangewezen globale gevolgtrekkingen over de arbeidsproductiviteit van de Belgische economie te nuanceren door rekening te houden met de specifieke kenmerken van de belangrijkste bedrijfstakken.

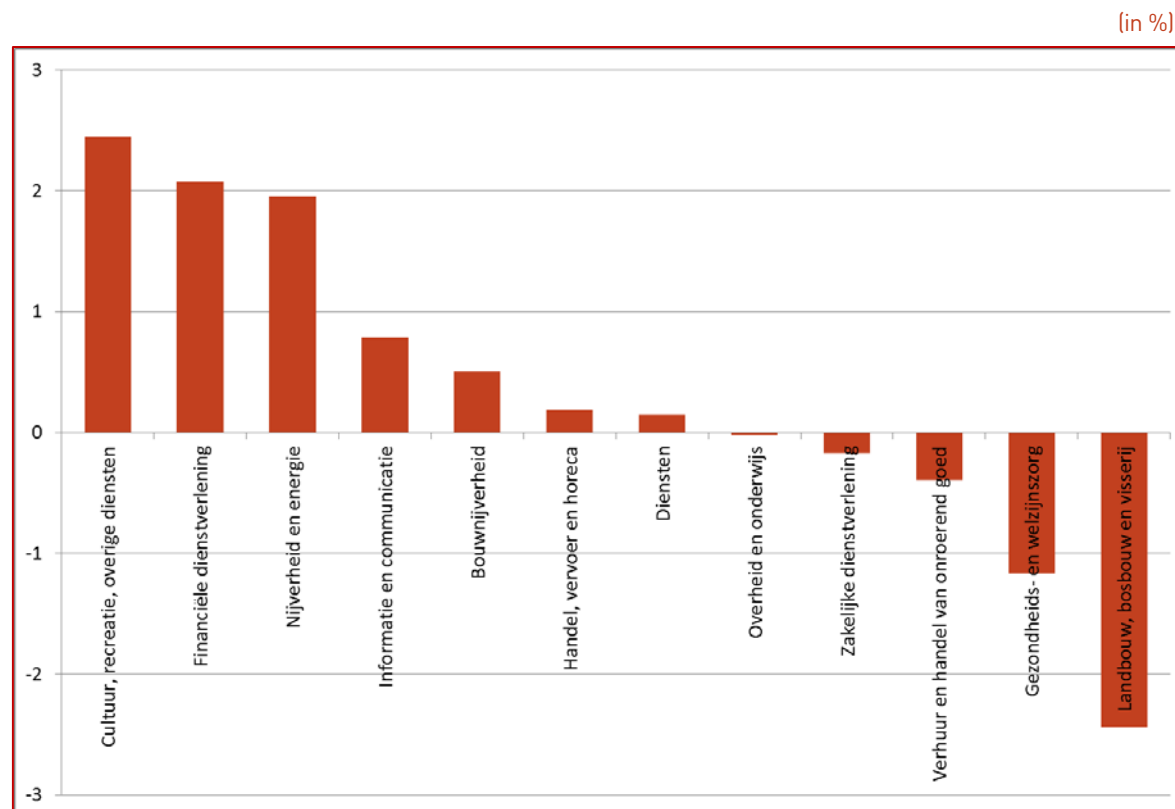
Arbeidsproductiviteit per sector

Uit de analyse van de gemiddelde jaarlijkse groei blijkt een verschillende evolutie in de belangrijkste bedrijfstakken van de Belgische economie tussen 2004 en 2011.

De duidelijkste groei komt op het actief van de tak “andere dienstverlenende activiteiten” die hoofdzakelijk de activiteiten van verenigingen, de herstelling van computers en persoonlijke goederen en huispersoneel omvat, alsook andere persoonlijke diensten zoals wasserijen en stomerijen, kappers en schoonheidsspecialistes. Deze branche is wel zeer divers van activiteiten, maar heeft anderzijds slechts een zeer klein relatief aandeel in de totale toegevoegde waarde van de Belgische economie.

De meest uitgesproken daling van de arbeidsproductiviteit merken we in de tak “landbouw, bosbouw en visserij”. Hoewel de toegevoegde waarde van deze tak over de vermelde periode steeg, beïnvloedde de zeer aanzienlijke verhoging van het arbeidsuurvolume de productiviteit sterk negatief. In de praktijk is de explosie van het arbeidsvolume hoofdzakelijk te verklaren door de regularisering van de seizoenarbeiders als gevolg van de invoering van een stimulerend wettelijk kader en door de uitbreiding van de controles en sancties in de sector.

Grafiek 1.10. Gemiddelde jaarlijkse groei van de zichtbare arbeidsproductiviteit van de belangrijkste bedrijfstakken tussen 2004 en 2011

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

De tak “financiële en verzekeringsactiviteiten” noteerde een forse jaarlijkse groei van zijn arbeidsproductiviteit: +2,07 % tussen 2004 en 2011. Hoewel de financiële crisis ook in deze sector lelijk huishield kende hij geen noemenswaardige inkrimping van zijn toegevoegde waarde; de aanpassing werd doorgevoerd op het niveau van het arbeidsuursvolume, dat tussen 2008 en 2010 aanzienlijk verminderde. Dat de arbeidsproductiviteit goed standhield is hoofdzakelijk te verklaren door de sterke technologische intensiteit van de sector alsook door het hoge opleidingsniveau van de werknemers.

De arbeidsproductiviteit in de vervaardigende industrie kende over de vermelde periode een continue jaarlijkse groei, vergelijkbaar met de groei in de financiële diensten. De industrie vormt een belangrijke bron van groei van de arbeidsproductiviteit door haar kapitaal- en technologische intensiteit en de forse blootstelling aan de internationale concurrentie die constant druk uitoefent op het concurrentievermogen van de bedrijven. Vanaf 2008 kromp het arbeidsuursvolume aanzienlijk, wat heeft bijgedragen aan het behoud van de productiviteit.

De tak “informatie en communicatie” zag zijn productiviteit groeien tegen een tempo dat hoger lag dan dat van de diensten in hun geheel. Hij omvat voornamelijk de sectoren telecommunicatie en informaticadiensten; twee sectoren die grote gebruikers zijn van de informatie- en communicatietechnologieën (ICT) en die reeds verscheidene jaren groeien (vooral de tweede) en die relatief gezien gespaard zijn door de economische en financiële crisis.

De groei van de productiviteit in de branche “bouw” lag hoger dan deze in de economie in haar geheel. Hoewel deze sector zeer conjunctuurgevoelig is, is de toegevoegde waarde niet ingestort, waardoor de positieve tendens op het vlak van de productiviteit behouden kon worden. Ook het arbeidsvolume kon op hetzelfde niveau gehandhaafd worden, door de productiesubsidies die specifiek aan deze sector werden toegekend (tijdelijke werkloosheid). De vooruitzichten voor de sector lijken trouwens gunstig te zijn, met name door de relatief lage rentevoeten, de verlaging van het btw-tarief voor renovatiewerken en de kansen die geboden worden door het aanpassen van gebouwen aan de normen op het gebied van energieprestaties. Dit heeft zich in 2011 ten andere vertaald door een aanzienlijke stijging van de toegevoegde waarde en het arbeidsvolume.

De drie niet-marktdiensten van de economie, de “gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten en administratieve en dienstverlenende activiteiten”, “openbaar bestuur, defensie en onderwijs” en “menselijke gezondheid en sociale actie” kenden een dalende productiviteit doordat de groei van het globale arbeidsuursvolume hoger lag dan die van de toegevoegde waarde.

1.3.2. De structurele factoren van het niet-prijsgebonden concurrentievermogen

A. Innovatie

Innovatie is één van de belangrijkste bepalende factoren van het niet-prijsgebonden concurrentievermogen. Deze factor speelt een fundamentele rol in de versterking van het concurrentievermogen van een economie en bijgevolg van haar vermogen om duurzame en tewerkstelling creërende groei te bewerkstelligen. Innovatie is met name belangrijk voor het behoud van het concurrentievermogen van de ontwikkelde landen, aangezien deze te maken

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

krijgen met steeds meer concurrentie van de opkomende economieën die kunnen profiteren van een veel gunstigere kostenstructuur.

Innovatie wordt vaak enkel beschouwd als de resultante van de O&O-inspanningen door de bedrijven. Het gaat evenwel om een concept dat veel breder is en dat niet beperkt is tot het bedrijfskader. Het wordt ook toegepast in een hele reeks andere domeinen, zoals openbare diensten of onderwijs. De overheidsdiensten moeten ten volle betrokken worden in het innovatieproces aangezien deze in velerlei opzichten een zeer belangrijke rol spelen. Ze dragen inderdaad bij aan de collectieve O&O-inspanning door publieke investeringen op dit vlak maar ze moeten eveneens actief meewerken door innovatie gemakkelijker te maken door omstandigheden en een kader te creëren waardoor innovatie binnen de bedrijven gestimuleerd wordt en zo efficiënt mogelijk kan worden in termen van nieuwe producten of nieuwe procedés.

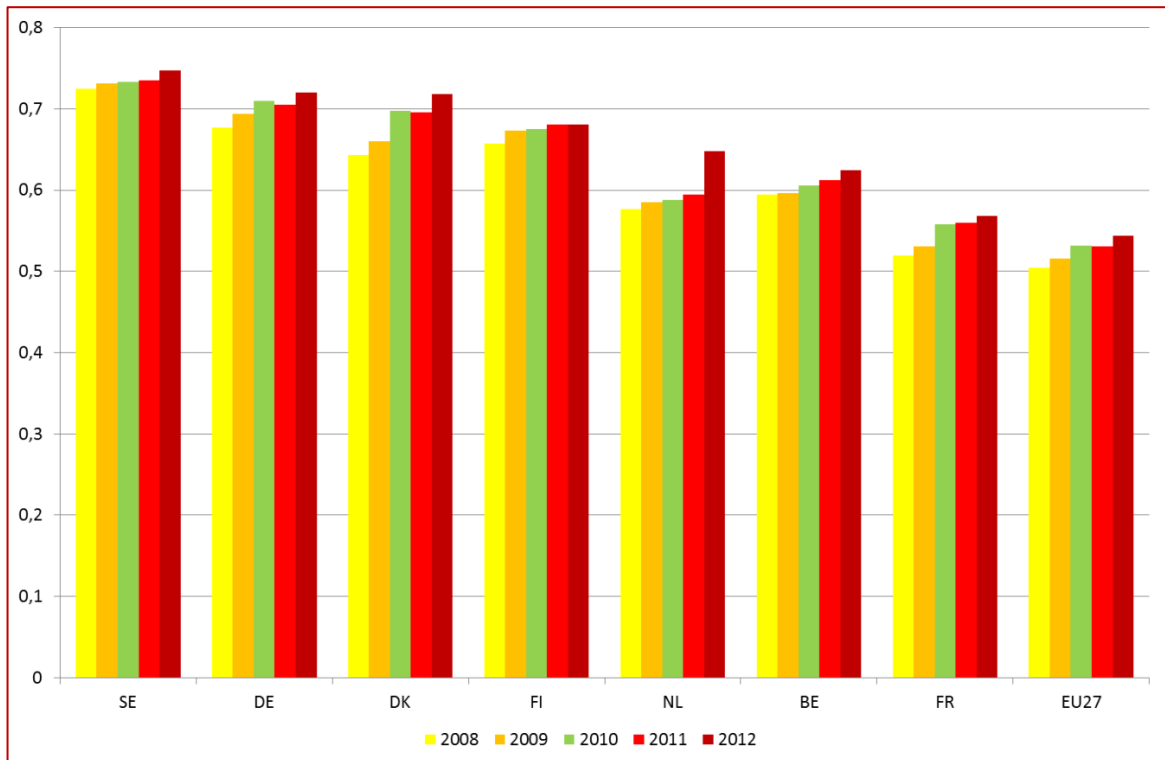
Innovation Union Scoreboard

Sinds 2006 wordt onder bescherming van de Europese Commissie een roadbook voor innovatie ontwikkeld. Dit roadbook steunt op statistieken uit officiële bronnen en maakt het mogelijk om op basis van een samengestelde indicator de innovatieprestaties van de lidstaten van de EU te meten. Hiervoor werden acht niet-gewogen sleuteldomeinen weerhouden: human resources, het onderzoekstelsel, financiering en subsidies, investeringen van ondernemingen, de samenwerking tussen ondernemingen en het ondernemerschap, de intellectuele eigendom, innoverende ondernemingen en de economische effecten. De prestaties op elk van deze domeinen worden gemeten aan de hand van indicatoren; in totaal worden er zo 25 indicatoren gebruikt.

Volgens het jongste klassement van het “Innovation Union Scoreboard” maakt België deel uit van de “innovation followers”, een categorie waarin de landen zitten die prestaties leveren die hoger liggen dan het gemiddelde van de EU-27 of daar dichtbij liggen. Globaal genomen liggen de sterke punten van België in het onderzoekstelsel, met name in zijn internationale wetenschappelijke publicaties, de hoge innovatiegraad in de kmo's en de samenwerking tussen de kmo's in dit verband, het aantal wetenschappelijke publicaties dat het gevolg is van samenwerking tussen privébedrijven en de openbare sector en de innovatie op het vlak van producten en processen in de kmo's.

De zwakke punten van het innovatiesysteem in België hebben te maken met onvoldoende uitgaven voor O&O in de openbare sector, het gebrek aan investeringen in risicokapitaal, een relatief teruglopende activiteit op het gebied van patentaanvragen en een laag exportniveau van diensten met een hoog kennisgehalte en van verkoop van nieuwe producten.

Grafiek 1.11. Prestaties volgens de innovatie-index van de EU

Bron: Europese Commissie, DG Ondernemingen en Industrie.

Hoewel de score van België tussen 2011 en 2012 verbeterde, zakte het twee plaatsen in het Europese klassement: van de vijfde gaat België naar de zevende plaats. De vooruitgang van onze drie belangrijkste handelspartners en a fortiori van de meest performante landen, met name de Scandinavische landen, lag beduidend hoger dan die van België. In de periode van 2008 tot 2012 steeg de Belgische score gemiddeld met 1,15 % per jaar, tegenover 2,7 % voor Nederland, 1,84 % voor Frankrijk en 1,75 % voor Duitsland.

B. Uitgaven voor onderzoek & ontwikkeling

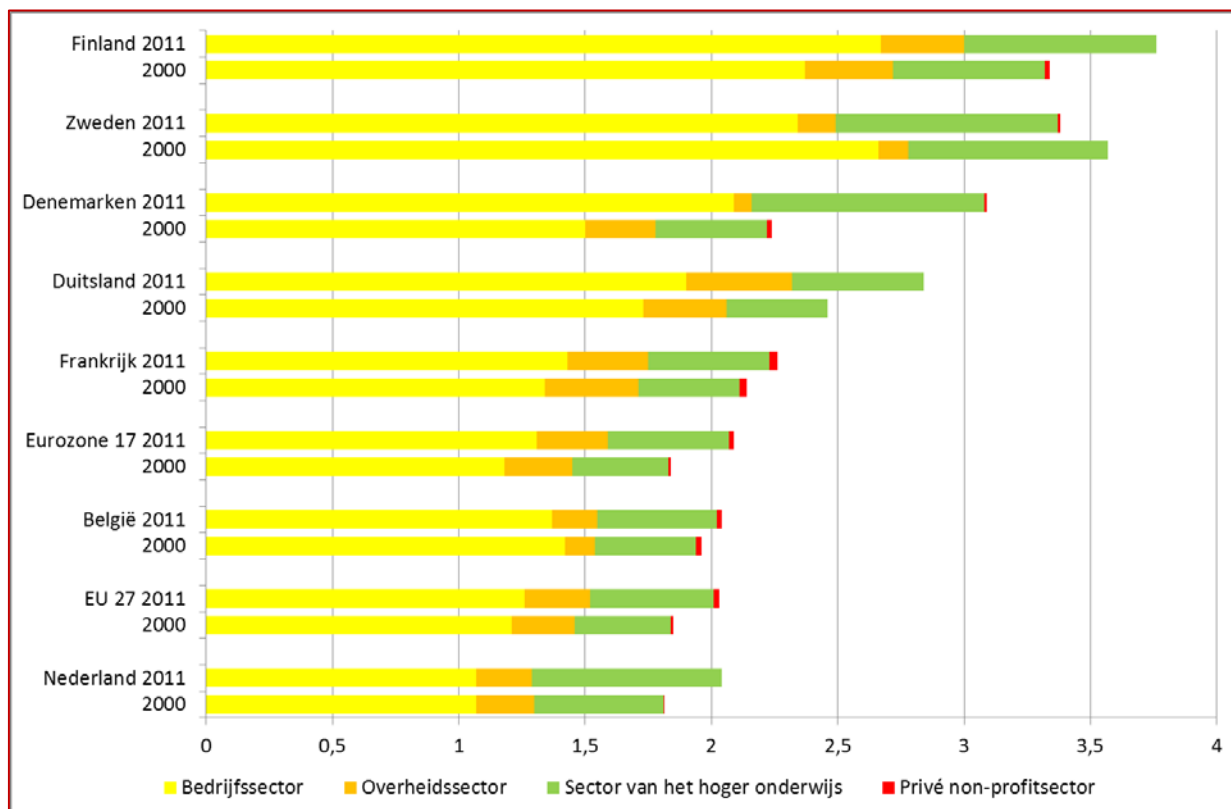
De uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling (O&O) in procent van het bbp vormen een belangrijke indicator voor het meten van het innovatievermogen van een economie en bijgevolg van haar structureel concurrentievermogen, waardoor een duurzame en tewerkstelling creërende economische groei gegenereerd wordt.

Sinds 2002 stelde de EU zich het ambitieuze doel een aandeel in O&O van 3 % van het bbp te behalen, er daarbij over wakend dat twee derde van de uitgaven uit de privésector afkomstig zijn.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 1.12. Uitgaven aan O&O per uitvoeringssector

(in % van het bbp)

Bron: Eurostat.

Uit de grafiek 1.12 blijkt dat België met een aandeel in uitgaven aan O&O van 2,04 % van het bbp in 2011 een positie in de middenmoot inneemt, een beetje boven het gemiddelde van de EU-27 en iets onder het gemiddelde van de eurozone. België gaat hiermee Nederland vooraf maar blijft achter ten opzichte van Frankrijk (2,26 %) en vooral van Duitsland (2,84 %). Het Europese klassement wordt gedomineerd door de Scandinavische landen, net zoals dat het geval is voor het Innovation Union Scoreboard. België voldoet echter wel aan de EU-doelstelling die beoogt dat 2/3 van de uitgaven aan O&O afkomstig zouden zijn uit de bedrijfswereld, aangezien die verhouding in 2011 67 % bedroeg.

België boekte tussen 2000 en 2011 de laagste groei qua aandeel van de uitgaven aan O&O, met uitzondering van Zweden dat een lichte terugval liet noteren die echter gerelativeerd moet worden aangezien dit land reeds de Europese doelstelling overtreft. Het aandeel van de openbare sector in de uitgaven aan O&O steeg in die periode weliswaar maar lag bijzonder laag in België. Deze situatie geeft zeker aan dat er in België minder rechtstreeks werd ingezet op investeringen in O&O, maar dit moet gerelativeerd worden in die zin dat België één van EU-landen is waar het meest een beroep gedaan wordt op fiscale en parafiscale steunmaatregelen voor O&O en die fiscale steunmaatregelen voor O&O worden niet verrekend in de openbare uitgaven voor O&O.

2. Sectorale analyses

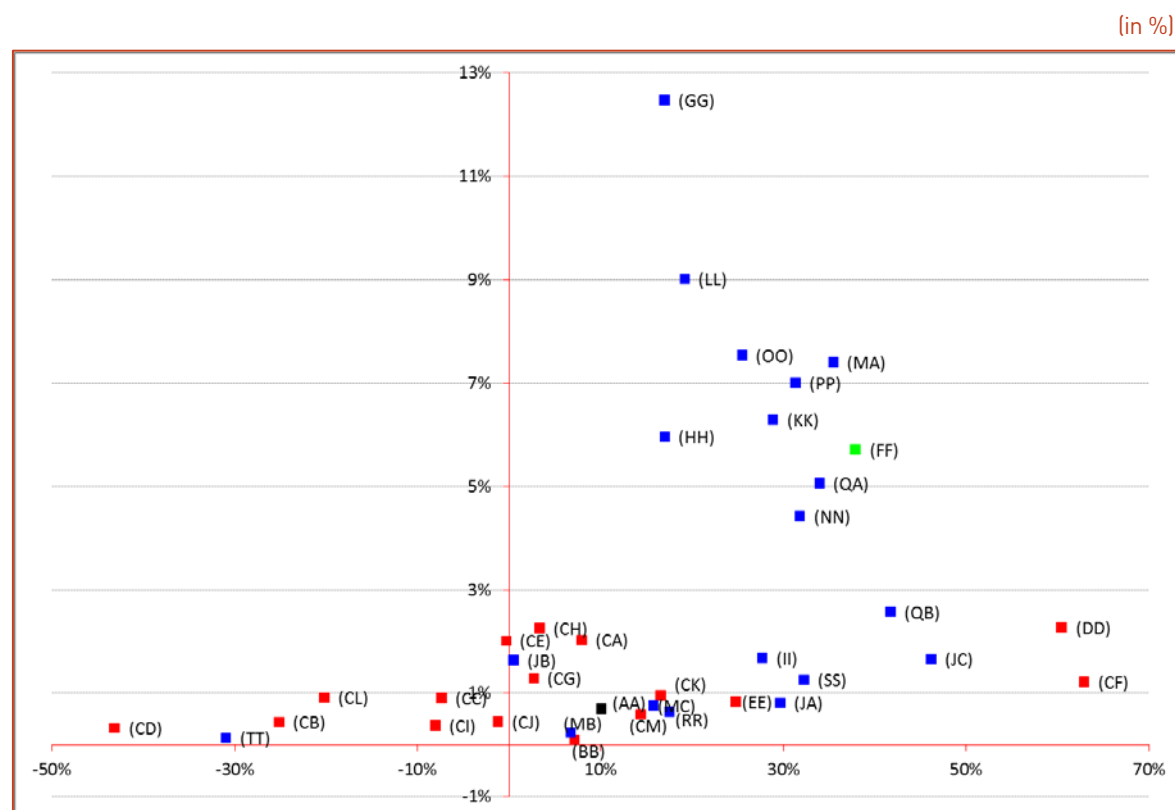
“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

2.1. Nationale rekeningen en sectorale conjunctuur

2.1.1. Belangrijkste economische aggregaten

Grafiek 2.1 geeft een overzicht van het belang van de verschillende sectoren²⁵ in de Belgische economie. Ze toont het aandeel van de sectoren in de totale bruto toegevoegde waarde in 2011 (y-as) en het samengesteld jaarlijks groeipercentage tussen 2005 en 2011²⁶ (x-as).

Grafiek 2.1. Aandeel van de sector in de bruto toegevoegde waarde in 2011 (bruto TW) (y-as) in lopende prijzen en samengesteld jaarlijks groeipercentage van de sectoren tussen 2005 en 2011 (x-as)

Zwart: landbouw, rood: industrie, blauw: diensten, groen: bouw.

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

De nomenclatuur A38 omvat vijf sectorgroepen: de primaire sector (landbouw-, bosbouw- en visserij), de industrie, de bouwsector, alsook de markt- en de niet-marktdiensten. In 2011 hadden deze vijf groepen een belang van respectievelijk 0,7 %, 17,0 %, 5,7 %, 52,4 %, en 24,2 % in de totale toegevoegde waarde. Ten opzichte van 2010 steeg het aandeel van de industrie en de bouw, ten koste van de primaire sector, de markt- en de niet-marktdiensten. Deze ontwikkeling, die te wijten is aan een groter terugslageffect in de industrie (ze kende in

²⁵ De verschillende bedrijfstakken worden geïdentificeerd volgens de nomenclatuur A38.

²⁶ Deze laatste wordt berekend door het geometrische gemiddelde te nemen van de geregistreerde groeipercentages over de periode 2005–2011.

2008 en 2009 de grootste terugval), belet de verschuiving van de Belgische economie naar de tertiaire sector niet: tussen 2005 en 2011 steeg het aandeel van de diensten van 74,9 % naar 76,8 %, terwijl dat van de industrie van 19,3 % naar 17,0 % daalde. Over het geheel genomen kende de Belgische economie een groei van 4 % van de toegevoegde waarde in 2011. De toename van de toegevoegde waarde van de industrie (5,0 %) was groter dan die van de economie, naar het voorbeeld van de niet-marktdiensten (4,5 %) en de bouw (5,4 %). Zowel de primaire sector (-5,6 %) als de marktdiensten (3,5 %) gingen er minder sterk op vooruit dan de rest van de economie.

De industrie bestaat in de NACE-nomenclatuur uit vier subsectoren: de winning van delfstoffen (B); de verwerkende industrie (C); de productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (D) evenals de productie en distributie van water (EE). Het is de verwerkende industrie die het zwaarst weegt op het totaal, met 13,8 % van de toegevoegde waarde.

De grootste subsector van de Belgische industrie is die van de productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD). Na een van de sterkste groeipercentages genoteerd te hebben in de periode 2005–2011, behaalde hij 2,3 % van de toegevoegde waarde in 2011. Deze subsector is ook een van de locomotieven van de industrie in 2011, aangezien hij 0,2 procentpunt bijdraagt aan de totale groei van de Belgische economie. De snelste evolutie staat dan weer op naam van de farmaceutische industrie (CF, 1,2 % van de totale toegevoegde waarde in 2011), die tussen 2005 en 2011 een jaarlijkse groei van 8,5 % liet optekenen, ondanks de slechte prestaties tussen 2010 en 2011 (-1,5 %). De vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH, 2,3 % van het totaal), blijft een van de steunpilaren van de Belgische industrie. Na een inkrimping in 2008 en 2009 veerde deze sector weer op in 2010 en 2011. Over de periode 2005–2011 kende de sector een jaarlijkse groei van 0,6 %. De vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA, 2,0 % van het totaal) kende een jaarlijkse groei van 1,3 % tussen 2005 en 2011, gelijkwaardig aan die van de gehele industrie. De chemiesector (CE, 2,0 % van het totaal) is één van de motoren achter de groei van de industrie tussen 2010 en 2011. Met een toename van 6,6 % over de periode voegt de sector 0,1 procentpunt toe aan de groei van de totale toegevoegde waarde.

De sector vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten (CD, 0,3 % van het totaal), die een daling kende van 20,1 % in 2011, trekt 0,1 procentpunt af van de totale groei. Naast de farmaceutische industrie en de vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten lieten nog vier andere industrietakken een daling optekenen tussen 2010 en 2011. Het gaat om de vervaardiging van textiel, de kledingindustrie, de leer- en schoenenindustrie (CB, 0,4 % van het totaal, -3,0 % over de periode), de vervaardiging van transportmiddelen (CL, 0,9 %, -1,5 %), de vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI, 0,4 %, -0,8 %) en andere vervaardigingsindustrieën; reparatie en installatie van machines en uitrustingen (CM, 0,6 %, -0,1 %). Van deze sectoren kende enkel CM een groei over de periode 2005–2011.

De bouwsector, die in 2011 goed was voor 5,7 % van de totale toegevoegde waarde, groeide aanhoudend sinds 2005, aan een jaarlijks tempo van 5,6 % over de periode en is met 5,4 % gestegen in 2011, ofwel iets meer dan 4 % van de totale toegevoegde waarde.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Bij de diensten moet er een onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de marktdiensten, zoals handel (GG), vervoer en opslag (HH) en financiële activiteiten en verzekeringen (KK) en anderzijds de niet-marktdiensten, zoals openbaar bestuur (OO), onderwijs (PP) en gezondheid (QA en QB). De sectoren handel (GG) en administratieve en ondersteunende diensten (NN) droegen het meest bij aan de economische groei van België in 2011, met bijdrages aan de totale groei van respectievelijk 0,6 en 0,4 procentpunt. Na een inkrimping in 2009 veerde de handelssector terug op in 2010 en 2011 met een “samengesteld jaarlijks groeipercentage” van 2,7 %. Het gaat om de grootste sector van de Belgische economie op het vlak van toegevoegde waarde, met een aandeel van 12,5 %. De exploitatie van en handel in onroerend goed (LL), de tweede belangrijkste sector met 9,0 % van de toegevoegde waarde, kende een gelijkaardig verloop. Tussen 2010 en 2011 bedroeg de groei van deze activiteit 3,0 %. De meest dynamische sectoren van de zes laatste jaren waren die van informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie (JC) en rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA), met “samengestelde jaarlijkse groeipercentages” van 6,5 % en 4,2 % (tegenover 3,4 % voor de gehele economie). Ondanks slechte prestaties in 2011 (-0,9 %), groeide de sector financiële activiteiten en verzekeringen (KK) met 4,3 % tussen 2005 en 2011 en stond hij voor 6,3 % van de geproduceerde toegevoegde waarde in 2011.

De twee grootste categorieën niet-marktdiensten, namelijk openbaar bestuur (OO) en onderwijs (PP), hebben ook het meest bijgedragen tot de groei in 2011 met elk 0,3 procentpunt. De sector gezondheidszorg (QA en QB) kende de grootste dynamiek tussen 2005 en 2011, op de voet gevolgd door de overige diensten (SS), die jaarlijks met 4,8 % stegen over de periode 2005–2011.

Het aantal tewerkgestelden in België bedroeg 4.544.700 in 2011, 1,4 % meer dan in 2010. Over de periode 2005–2011 bereikte de jaarlijkse groei van de tewerkstelling 1,1 %. Dit is vooral toe te schrijven aan de bouwsector (2,0 %), de sector marktdiensten (2,0 %) en niet-marktdiensten (1,3 %). In de primaire sector en de industrie daalde de tewerkstelling over de beschouwde periode met 4,2 % en 0,3 % per jaar.

Het aandeel van de diensten in de totale tewerkstelling bedroeg 79,6 % (45,4 % voor de marktdiensten en 34,2 % voor de niet-marktdiensten). De industriële sectoren waren op hun beurt goed voor 13 % van de totale tewerkstelling in 2011, de bouw voor 6,1 % en de landbouw nam 1,4 % van de totale binnenlandse tewerkstelling voor zijn rekening. De tewerkstellingsgroei in 2011 is voornamelijk te danken aan de administratieve en ondersteunende diensten (NN). Met een toename van de tewerkstelling met 21.500 personen in 2011 dragen zij 0,5 % bij tot de totale groei, wat bijna de helft is van de toename. In mindere mate ondersteunen de sectoren maatschappelijke dienstverlening met en zonder huisvesting (QB), rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA), gezondheid (QA) en bouw (FF) de tewerkstellingsgroei, met respectievelijk 0,2 %, 0,2 %, 0,1 % en 0,1 %.

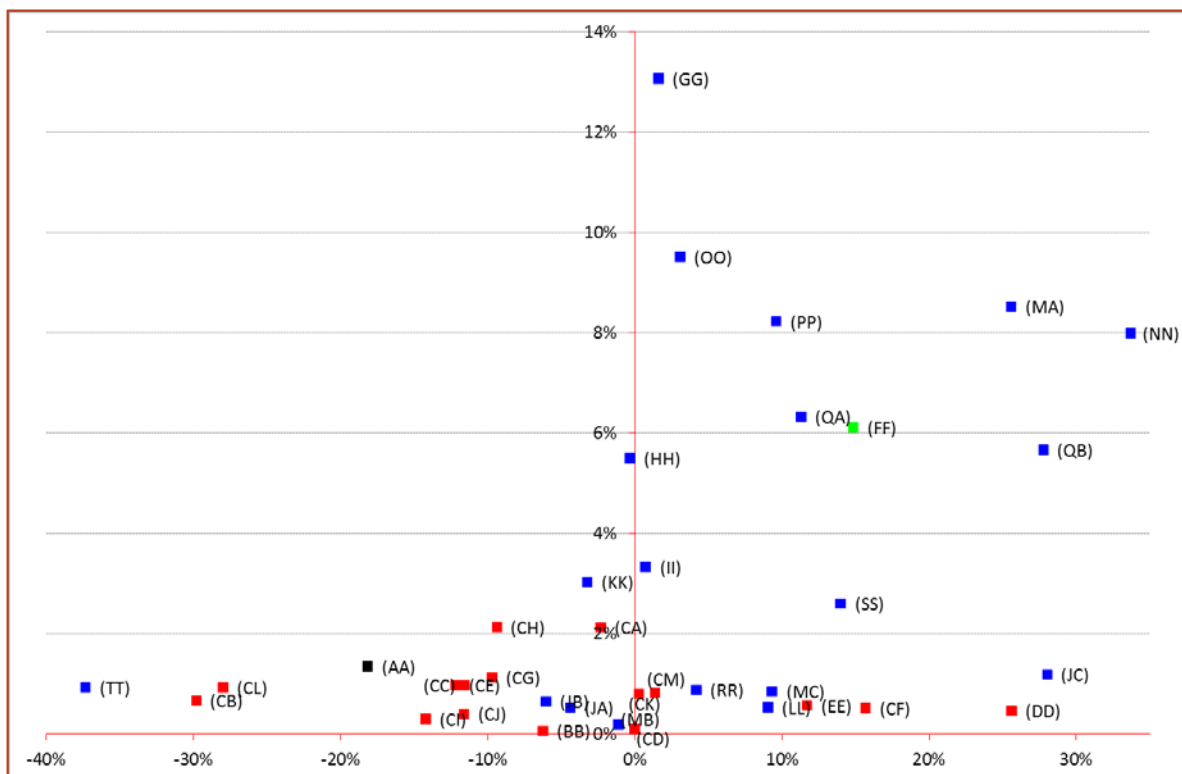
Over de periode 2005–2011 zijn de sectoren met de sterkste banengroei die van de administratieve en ondersteunende diensten (NN), informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie (JC), maatschappelijke dienstverlening met en zonder huisvesting (QB), de productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht

(DD), rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (MA) en de farmaceutische industrie (CF): de tewerkstelling groeide in elk van deze sectoren jaarlijks met meer dan 3 %. De sectoren die het grootste verlies aan tewerkstelling kenden tussen 2005 en 2011 zijn die van de huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT), de vervaardiging van textiel, de kledingindustrie en de leer- en schoenenindustrie (CB), de vervaardiging van transportmiddelen (CL) en de landbouw, bosbouw en visserij (AA). Hun samengestelde groeipercentages over de periode bedroegen respectievelijk -7,5 %, -5,7 %, -5,3 % en -3,3 %.

In 2011 waren de grootste werkgevers van het land de sectoren handel (GG, 13,0 % van het totaal) en openbaar bestuur (OO, 9,6 % van het totaal). De erg lage groei van het aantal personen die actief waren in de handel tussen 2005 en 2011 wordt verklaard door de geregistreerde dalingen in 2006, 2009 en 2010. De sector knoopte in 2011 opnieuw aan met een gunstige evolutie van 0,8 %, ofwel 4.500 werknemers meer dan in 2010. De tewerkstelling daalde in 2011 met 1.300 eenheden in het openbaar bestuur (OO), of -0,03 %. Het aantal tewerkgestelden in de industrie liep sinds 2005 terug. Slechts in drie sectoren nam het aantal banen met meer dan 1 % toe. Het gaat om de productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD, 3,9 %), de farmaceutische industrie (CF, 2,5 %), en de productie en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE, 1,9 %).

Grafiek 2.2. Aandeel van de sector in de totale binnenlandse tewerkstelling (y-as) in 2011 en samengesteld jaarlijks groeipercentage van de sectoren tussen 2005 en 2011 (x-as)

(in %)

Zwart: landbouw, rood: industrie, blauw: diensten, groen: bouw.

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

In de bouw, die 6,1 % van de totale tewerkstelling voor zijn rekening nam in 2011, steeg de tewerkstelling met 2,3 % per jaar tussen 2005 en 2011.

2.1.2. De sectorale conjunctuur

Om de conjunctuur van de industriële sectoren te analyseren, werd gebruik gemaakt van de productiestatistieken, aangevuld met gegevens over de afzetprijzenindex. De diensten worden afzonderlijk beschouwd. De omzet volgens de btw, uitgewerkt door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, wordt gebruikt bij de analyse van de conjuncturele situatie van de diensten²⁷. De analyse van de sectorale conjunctuur werd opgesteld volgens de nomenclatuur NACE A64.

Industriële sectoren

De industriële productie is een referentie-indicator bij de analyse van de economische conjunctuur van een industriële sector. Het is een index die de geproduceerde hoeveelheden meet (in volume, dus de effecten van prijswijzigingen worden buiten beschouwing gelaten) door de ondernemingen die hun activiteiten uitoefenen in de industrie.

In 2012 daalde de industriële productie met 1,6 % in volume in België, tegenover 2,8 % voor de eurozone. Deze vaststelling weerspiegelt de recessie van onze economie (en die van de andere landen van de eurozone) in 2012, de vermindering van de effectieve afzetmogelijkheden voor de Belgische productie in het buitenland (het merendeel van de productie wordt namelijk geëxporteerd naar de rest van de eurozone) en een ernstige verslechtering van de componenten van de binnenlandse vraag²⁸. Bepaalde sectoren werden evenwel minder sterk getroffen door de neergang van de economische activiteit dan andere in 2012.

Grafiek 2.3 vergelijkt het verloop, tussen 2011 en 2012, van de productie van de industriële sectoren in België met die in de eurozone. Meer bepaald geeft de y-as de groei (in %) weer van de sectorale productie in België, terwijl de x-as het verschil toont (in procentpunt) tussen de groei van de sectorale productie in België en die in dezelfde sector in de eurozone. Grafiek 2.3 brengt deze twee variabelen samen en zo kan een opdeling gemaakt worden in vier kwadranten.

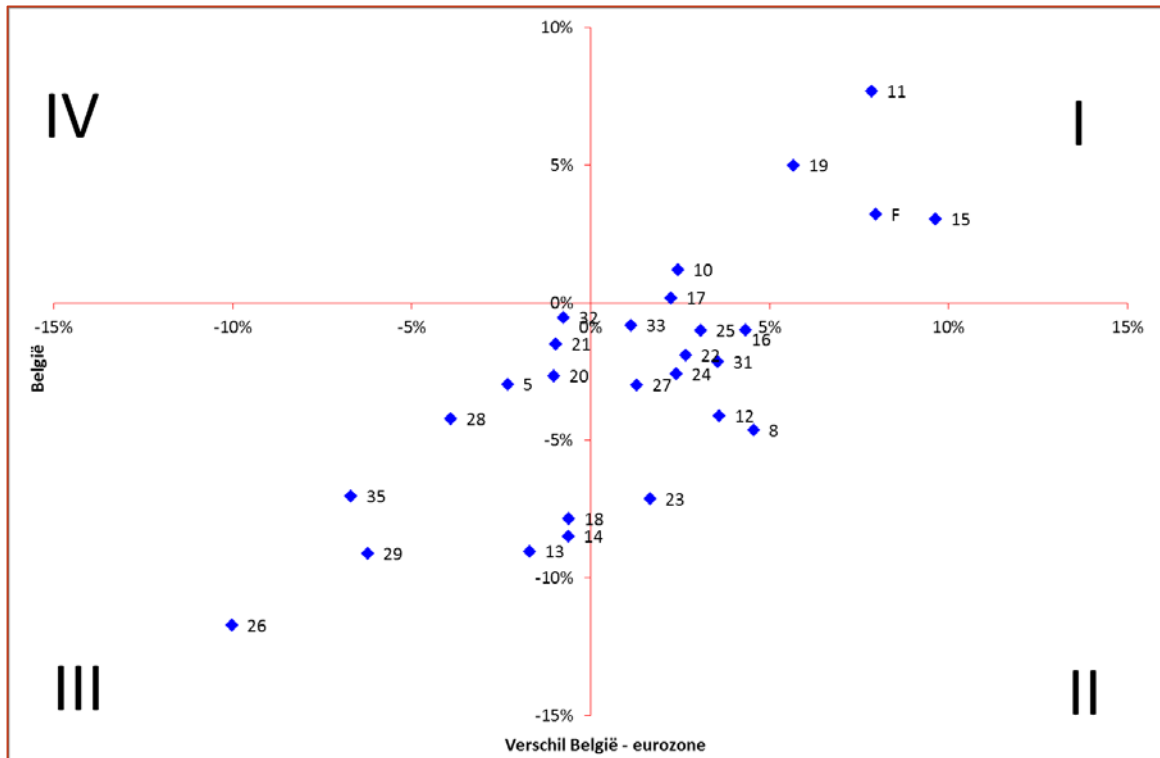
---

²⁷ De afzetprijzenindex voor diensten wordt momenteel uitgewerkt door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie.

²⁸ Zie het jaarverslag van de NBB voor meer informatie:
http://www.nbb.be/doc/ts/Publications/NBBreport/2012/NL/T1/verslag2012_TII_H5.pdf.

Grafiek 2.3. Verloop van de industriële productie tussen 2011 en 2012

(in %)

Bron: Eurostat, FOD Economie

Het eerste kwadrant omvat alle sectoren met een positieve groei in België (weergegeven op de y-as) en een relatief sterkere toename van de industriële productie in België dan in de eurozone (weergegeven op de x-as). Het tweede kwadrant geeft dan weer een overzicht van alle sectoren met een negatieve groei van de productie in België, maar die toch gemiddeld beter presteren dan de overeenkomstige sectoren in de eurozone. De sectoren in het derde kwadrant laten zowel een negatieve groei in België optekenen als een zwakkere prestatie in vergelijking met die in de eurozone. In het vierde kwadrant worden de sectoren weergegeven met een toename van de productie in 2012, die weliswaar minder sterk is dan in de eurozone.

Uit grafiek 2.3 blijkt dat het merendeel van de industrieën van de Belgische economie duidelijk een economische terugval kende in 2012 (tweede en derde kwadrant). Meer dan de helft van de industrieën bevindt zich evenwel in de kwadranten I en II en kan dus betere prestaties voorleggen dan de eurozone.

De vervaardiging van dranken (11), cokes en geraffineerde aardolieproducten (19), de bouw (F) en de leer- en schoenenindustrie (15) onderscheiden zich door een significante productiegroei in 2012.

De sector vervaardiging van dranken (11) kende de grootste productiegroei van alle geanalyseerde industriële bedrijfstakken. Dit verloop is vooral te danken aan een oprijving van de productie van gedistilleerde alcoholische dranken.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Het is de sector leer- en schoenenindustrie (15) die het grootste positieve verschil vertoont ten opzichte van de eurozone, waar de productie in 2012, in tegenstelling tot België, sterk daalde op een jaar tijd (6,6 %). De activiteitstoename met 3 % in deze sector in 2012 is voornamelijk het gevolg van de groei van bedrijfstak 15.1 (looien en bewerken van leer; bereiden en verven van bont; vervaardiging van koffers, tassen, zadel- en tuigmakerswerk) die met 4,8 % groeide in 2012.

Net als in 2011 is de productietoename van de sector vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (19) grotendeels te verklaren door een toenemende activiteit in de geraffineerde aardolie (19.2), die sinds eind 2009 aan de gang is. Op het einde van 2012 vertraagde de productiegroei enigszins, wat resulteerde in een productiegroei van 5 % tussen 2011 en 2012 ten opzichte van 8,4 % het voorgaande jaar.

De productie van de bouwsector, die gedetailleerder geanalyseerd wordt in deel 2.2.6., is met meer dan 3 % gestegen tussen 2011 en 2012. Tegelijkertijd heeft de bouwactiviteit moeten inboeten in de landen van de eurozone (-4,7 %). In België lijkt de groei van de productie ook te verzwakken vanaf de lente van 2012 zoals blijkt uit de terugloop van de vraag. Ook wordt vastgesteld dat alle subsectoren van deze bedrijfstak hebben bijgedragen tot de productietoename in 2012. Enkel de gespecialiseerde bouwwerkzaamheden (43) kenden een groeiversnelling.

Net als het vorige jaar kende de sector vervaardiging van informatica-, elektronische en optische producten (26) de grootste productieterugval in 2012 (met een daling van bijna 12 %), terwijl de productie voor de hele eurozone voor deze sector met 1,7 % daalde. Het zijn vooral de sectoren vervaardiging van elektronische onderdelen en printplaten (26.1) en vervaardiging van communicatieapparatuur (26.3) die het sterkst zorgden voor de terugval in productie in het verslagjaar. Deze resultaten worden verzacht door de ontwikkeling van de vervaardiging van consumentenelektronica (26.4), waarvan de groei aanhoudt sinds de tweede helft van 2011.

Na een spectaculaire verhoging van de productie tussen begin 2009 en eind 2011 is de sector van de vervaardiging en assemblage van motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers (29) een van de sectoren die geconfronteerd worden met een grote inkrimping van de productie in 2012. Alle subsectoren van deze industrie kenden een beduidende productiedaling²⁹. Dit erg procyclische gegeven weerspiegelt het negatieve klimaat van de wereldeconomie en een dalende vraag naar productie. De beslissing om de fabriek van Ford Genk te sluiten is een van de meest opmerkelijke feiten uit de Belgische economische actualiteit in 2012 en illustreert de ernst van de situatie in deze sector.

De vervaardiging van textiel (13), alsook de kledingindustrie (14) zetten een algemeen dalende trend voort. Met de wereldwijde recessie in 2012 versterkte de inkrimping van de productie nog. De sterkst getroffen subsectoren zijn het weven van textiel (13.2), de vervaardiging van andere textielproducten (13.9, met onder andere technisch textiel) en de vervaardiging van kleding, exclusief bontkleding (14.1).

---

²⁹ Net als de bouwsector komt de automobiellindustrie verderop in de tekst meer gedetailleerd aan bod.

Net zoals het voorgaande jaar vertoont de industrie van de drukkerijen en de reproductie van opgenomen media (18) een nieuwe productiedaling. Deze is echter vergelijkbaar met die in de hele eurozone (respectievelijk -7,8 % tegenover -7,2 %).

De sector productie en distributie van elektriciteit en gas (35) vertoonde eveneens een beduidend verminderde activiteit in 2012 (-7 %). Deze productievermindering was veel groter dan de daling in de hele eurozone (-0,3 %). De subsector opwekking, transmissie en distributie van elektriciteit (35.1), met een activiteitsdaling van 8,6 % voor België en 1,4 % voor de eurozone, droeg aanzienlijk bij tot deze beweging³⁰.

Drie sectoren vertonen ook een aanzienlijke inkrimping van hun activiteiten en slechtere prestaties dan in de eurozone. Het gaat om de vervaardiging van machines en uitrustingen n.e.g. (28), de winning van steenkool en bruinkool (05) en de chemische industrie (20).

De productie in de chemische industrie (20) daalde tussen 2011 en 2012 met 2,7 % tegenover een daling van 1,6 % in de eurozone. Deze sector is erg conjunctuurgevoelig en vertoonde al een terugval van de productie vanaf het tweede kwartaal van 2011 naar aanleiding van de achteruitgang van de internationale economie. Hoewel de Belgische chemische sector er aan het eind van 2011 beter aan toe was dan het Europese gemiddelde, keerde de situatie zich in de loop van 2012.

Er is een sterke ongelijkheid in de evolutie van de subsectoren van de chemische industrie. Aan de basis van de productiedaling van de gehele sector in 2012 lagen vooral de vervaardiging van chemische basisproducten, stikstofhoudende producten en mest, basisproducten van kunststof en synthetisch rubber (20.1), de vervaardiging van zeep, wasmiddelen, poets- en reinigingsmiddelen, parfum en toiletartikelen (20.4) en de vervaardiging van verdelgingsmiddelen en andere chemische producten voor de landbouw (20.2). De activiteit van de vervaardiging van verven, lakken, inkten en kittens (20.3) en overige chemische producten (20.5) steeg sinds de tweede helft van het verslagjaar.

Een andere belangrijke sector van de Belgische industrie, de voedingsmiddelenindustrie (10), waaronder onder andere de productie van voedingsmiddelen die in de basisbehoeften voorzien, lijkt beter te weerstaan aan de algemene economische achteruitgang in 2012. De sector kende een productieverhoging van 1,2 % in 2012, die iets hoger is dan die van de eurozone, waar de activiteit met 1,2 % kromp. De vervaardiging van andere voedingsmiddelen (10.8), dierenvoeders (10.9) alsook maalderij- en zetmeelproducten (10.6) zijn enkele van de subsectoren die het meest bijdroegen tot de groei van de voedingsindustrie in 2012, terwijl de activiteit van de verwerking en conservering van groenten en fruit (10.3) kromp met 9,1 % als gevolg van de ongunstige weersomstandigheden die geleid hebben tot een daling van het aanbod aan landbouwproducten en een verminderde productie. De activiteit van de vervaardiging van bakkerijproducten en deegwaren (10.7) verminderde met 2,3 %.

Als aanvulling op de analyse van de conjunctuursituatie van de industrieën werd het recente afzetprijzenverloop in België en in de eurozone onderzocht. De afzetprijzenindex meet de

---

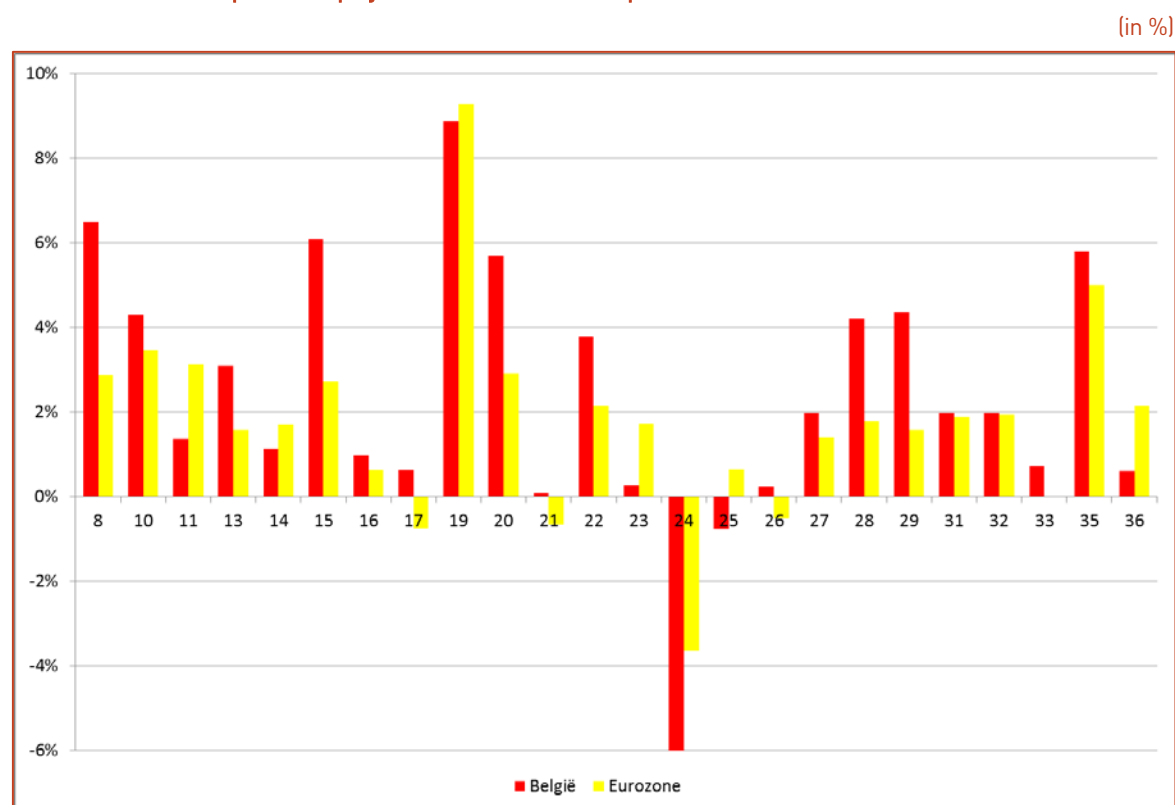
³⁰ Ook deze sector wordt hieronder meer in detail geanalyseerd.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

evolutie van de verkoopprijzen van producten die geproduceerd worden door de Belgische industrie (op de binnenlandse markt en in het buitenland).

Grafiek 2.4. illustreert het verloop van de afzetprijzen in de Belgische industrie tegenover die van de 17 landen van de eurozone.

Grafiek 2.4. Verloop van de prijzen in de industriële productie tussen 2011 en 2012

Bron: Eurostat

In 2012 stegen de afzetprijzen in vijf industriële sectoren met meer dan 5,0 %, met name de vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (19), de chemische industrie (20), de productie en distributie van elektriciteit en gas (35), de overige extractieve industrieën (8) en de leer- en schoenenindustrie (15).

Net als in de eurozone werd de sterkste afzetprijzenverhoging in 2012 waargenomen voor de afzetprijzen van de vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (19), die met 8,9 % stegen in België tegenover 9,3 % in de eurozone. Sinds 2009 volgen de prijzen in deze industrie in België hetzelfde traject als dat in de eurozone (met een jaarlijkse samengestelde groei van 14,0 % tussen 2009 en 2012).

De afzetprijzen van de sector elektriciteit en gas (35) stegen met 5,8 % in 2012, wat iets meer is dan de 5,0 % voor de eurozone. Dit inflatieverschil kan verklaard worden door het feit dat de afzetprijzen in het algemeen heel wat meer schommelen in België dan in de rest van de eurozone (zowel in een periode van prijsstijgingen als in een van prijsdalingen).

Net als in 2011 en in 2010 stegen de afzetprijzen in de Belgische chemische industrie (20) in 2012. Deze prijstoename was echter relatief groter in België (5,7 %) dan in de eurozone (2,9 %).

De afzetprijzen van de leer- en schoenenindustrie (15) stegen beduidend sneller in België (+6,1 %) dan in de landen van de eurozone (+2,7 %), terwijl vorig jaar het omgekeerde werd vastgesteld: de Belgische prijzen stegen toen met 1,7 % tegenover een stijging van 3,3 % in de eurozone.

Dit inhaalmanoeuvre wordt ook waargenomen voor de overige extractieve industrieën (8): na een stijging van de afzetprijzen met 1,5 % in 2011 (tegenover 3,4 % voor de eurozone) werd er een stijging van 6,5 % opgetekend in 2012 (tegenover 2,9 % voor de eurozone).

De auto-industrie (29) legt een aanzienlijke prijsstijging vergeleken met de eurozone: de prijzen zijn er met 4,7 % gestegen in 2012 en met 2,8 % in 2011, vergeleken met respectievelijk 1,6 % en 1,0 % in de eurozone).

Overeenkomstig de recente ontwikkelingen in de metallurgie en de teruglopende vraag naar de producten in deze industrie daalden de afzetprijzen van deze sector met 6 %, tegenover 3,6 % voor de eurozone.

Hoewel de verhoging van de afzetprijzen van de Belgische voedingsmiddelenindustrie (10) in 2012 versnelde ten opzichte van 2011, stegen de afzetprijzen in België aan gemiddeld hetzelfde tempo als in de eurozone gedurende het verslagjaar, namelijk met 4,3 % in België ten opzichte van 3,5 % in de eurozone.

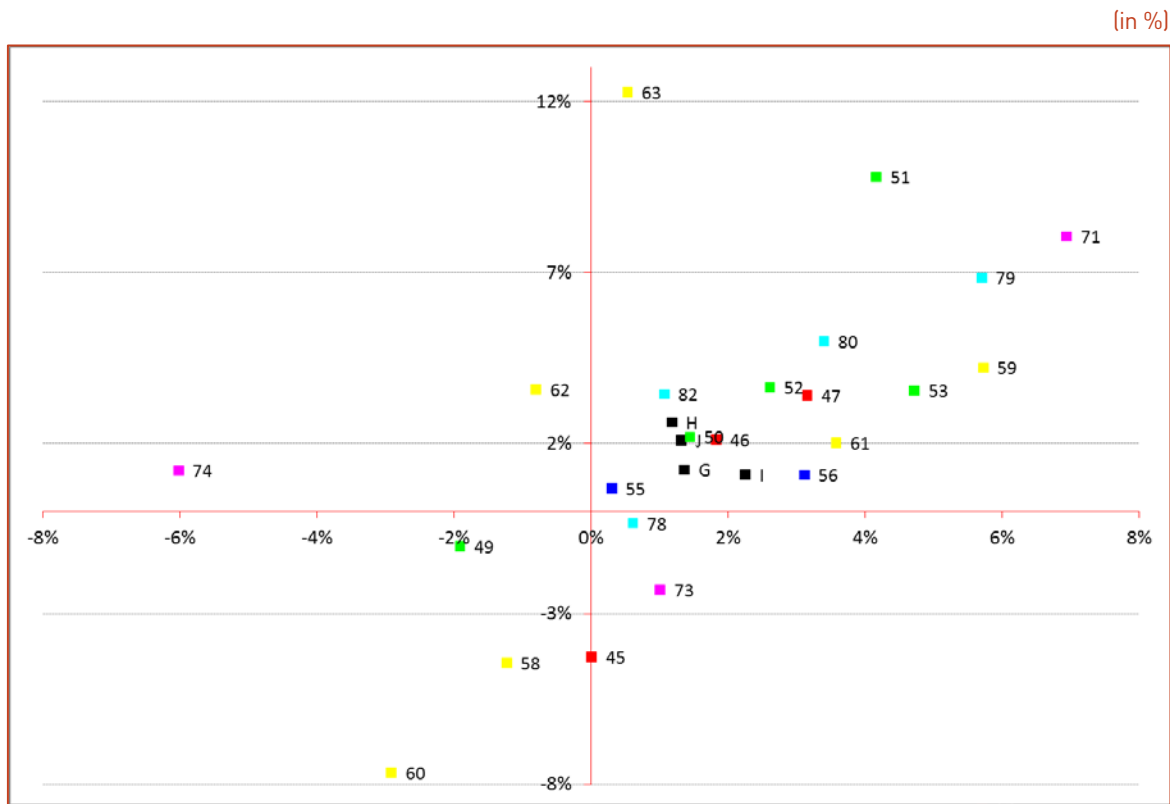
De diensten

Het belang van de sector van de marktdiensten neemt al vele jaren structureel toe. Op basis van wijzigingen van de omzetindexen in de diensten tussen 2011 en 2012 worden er echter aanzienlijke ongelijkheden waargenomen tussen de verschillende dienstensectoren van de Belgische economie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.5. Verloop van de omzet in de diensten tussen 2011 en 2012

Rood: handel, groen: vervoer en opslag, donkerblauw: verschaffen van accommodatie en maaltijden, geel: informatie en communicatie, fuchsia: gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten, turkoois: administratieve en ondersteunende diensten.

Bron: Eurostat.

De meest spectaculaire groei wordt opgetekend in de sector van informatiediensten (63). In 2012 steeg deze sector immers met 12,3 %. Het is ook een van de 17 op 23 sectoren die beter presteren dan in de landen van de eurozone. Sinds 2007 groeide deze bedrijfstak immers aan een hoger tempo dan in de eurozone. Deze sector zag enkel een terugval in 2009, in het hart van de economische crisis. Net zoals in 2011 steeg de omzet vooral in subsector 63.1 (gegevensverwerking, webhosting en aanverwante activiteiten; webportalen), namelijk met 19,9 %. De overige dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie (63.9) groeiden met 8,3 %. Hoewel bedrijfstak 63.1 snel groeide in het derde kwartaal van 2012, was er een bruske vertraging in het vierde kwartaal.

De luchtvaartsector (51) ging er ook sterk op vooruit tussen 2011 en 2012, met een groei van 9,8 %. Deze prestatie maakt een einde aan drie tegenvallende omzetjaren. De internationale crisis had immers zware gevolgen voor de buitenlandse handel en het toerisme, de belangrijkste afzetmarkten van de sector. Het is ook het eerste jaar sinds 2009 dat de sector beter presteert dan in de rest van de landen van de eurozone.

Onder de gezonde sectoren realiseren de activiteiten architecten en ingenieurs, technische testen en toetsen (71) een opmerkelijke doorbraak. Na een sombere periode van 2005 tot 2008, gevolgd door twee jaren van stagnatie, groeide de sector met 8,1 % in 2012. Deze evolutie staat in contrast met de ondermaatse prestaties van de eurozone waar de omzet 1,1 %

daalde. De groei van sectie 71.1 (architecten en ingenieurs) was kleiner dan die van bedrijfstak 71.2 (technische testen en toetsen), met 6,6 % tegenover 18,4 %. Aangezien de eerste sectie echter vier keer groter is in waarde dan de tweede, bleef de groei van sector 71 voornamelijk te danken aan de activiteit architecten en ingenieurs.

Twee andere sectoren hebben opmerkelijk betere prestaties geleverd dan in de eurozone. Het gaat om de reisbureaus, reisorganisaties, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten (79) en de productie van films en video- en televisieprogramma's; maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen (59). De groei van bedrijfstak 79 vloeit bijna helemaal voort uit de omzetstijging van reisbureaus en reisorganisaties, goed voor 3,1 % in 2012. Sinds 2009 knoopt de sector immers opnieuw aan met een groei. Dankzij de opmerkelijke prestaties in de eerste drie kwartalen van 2012 (met een driemaandelijkse groei van respectievelijk 13,7 %, 21,3 % en 27,9 %) en ondanks de erg slechte resultaten van het vierde kwartaal (-39,3 %) behaalde de sector opnieuw een beter resultaat dan de eurozone.

De sectoren H (vervoer en opslag) en G (handel; reparatie motorvoertuigen en motorfietsen), twee zwaargewichten van de Belgische economie, die in totaal bijna 20 % van de geproduceerde toegevoegde waarde vertegenwoordigen, kenden in 2012 een beperktere groei, hoewel die toch nog groter was dan in de eurozone. De opleving van de handel die we sinds 2010 kenden, vertraagde en de sector steeg met slechts 1,2 % in 2012. De belangrijkste handelssectoren (46.7, overige gespecialiseerde groothandel; 46.4, groothandel in andere consumptieartikelen en 45.1, handel in auto's) kenden contrasterende trends: terwijl de twee eerste respectievelijk groeiden met 3,4 % en 1,7 %, liep de omzet van de handel in auto's terug met 3,6 %, als gevolg van de slechte resultaten tijdens de eerste drie kwartalen van 2012. De detailhandel in niet-gespecialiseerde winkels (47.1) groeide opnieuw met meer dan 4 %, na slechts 1,1 % tussen 2010 en 2011. De detailhandelsector realiseerde in zijn geheel ook goede prestaties vergeleken met de eurozone. Met een stijging van 2,9 % doet de sector vervoer en opslag het iets beter dan de eurozone. De belangrijkste secties zijn hier die van de vervoerondersteunende activiteiten (52.2) en goederenvervoer over de weg en verhuisbedrijven (49.4). De groei van deze bedrijfstakken bedroeg 2,7 % en 0,7 % in 2012, wat minder is dan de uitstekende cijfers tussen 2008 en 2011.

Naast de handel in auto's en het vervoer te land en via pijpleidingen, kenden drie andere Belgische sectoren een omzetsdaling in 2012. Het gaat om de programmering en uitzending (60), de uitgeverijen (58) en sectie 73, reclamewezen en marktonderzoek. De sectoren 60 en 58 kenden een erg gelijkaardig verloop. Na de verhoging van 2003 tot 2006 stagneerde de omzet van deze sectoren tot 2010. De groei keerde slechts tijdelijk terug in 2011, want in 2012 daalde de omzet met 7,7 % (60) en 4,4 % (58). Hoewel ze tot de kopgroep binnen de eurozone behoorden, gaan hun prestaties er momenteel sterk op achteruit ten opzichte van de andere landen binnen de eurozone. De inkrimping van de sector reclamewezen en marktonderzoeken (73, -2,3 %) is kleiner dan die voor de eurozone, voornamelijk vanwege de recordgroei van de omzet in bedrijfstak 73.1 (reclamewezen) in het laatste kwartaal van 2012 (36,6 % ten opzichte van het voorgaande kwartaal). Dit herstel belette echter niet dat de reclamesector met 2,5 % kromp in 2012.

De slechtst presterende sector in 2012 was die van de overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (74). Deze omvat de gespecialiseerde designers (74.1), foto-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

grafen (74.2), vertalers en tolken (74.3) en overige gespecialiseerde, wetenschappelijke en technische activiteiten (74.9). Hoewel de sector, gedragen door de groei van zijn eerste drie componenten, in 2012 een groei kende van 1,2 % blijft dit resultaat ruim onder de 7,2 % groei binnen de eurozone.

2.2. Voornaamste bedrijfstakken

2.2.1. Energie

Energie is de één van de levensaders van onze samenleving. Het welzijn van onze bevolking, onze industrie en van de economie hangt onder meer af van een veilige, gewaarborgde, duurzame en betaalbare energievoorziening.

De energiemarkt is een mondiale en Europese markt. Omdat de eigen energievoorraden afnemen wordt Europa steeds afhankelijker van externe energiebevoorrading, vanuit politiek vaak weinig stabiele regio's. Met de komst van het schaliegas, kan deze context opnieuw veranderen. Deze ontwikkelingen leiden tot een onzekerheid over de toekomstige energiebevoorrading die zowel op Europees als nationaal niveau aangepakt wordt. In dit kader voorziet het derde energiepakket om de volgende doelstellingen te behalen:

- het verzekeren van het bevoegdheidsevenwicht tussen regering, administratie en regulator;
- de versterking van de consumentenbescherming;
- het vergroten van de onafhankelijkheid en deskundigheid van de regulerende instanties;
- het faciliteren van de scheiding tussen transmissienetbeheerders van elektriciteit en aardgas alsook tussen beheerders van opslagfaciliteiten voor aardgas en vloeibaar aardgas;
- de versterking van de bevoorradingzekerheid.

A. Europese context

Binnen de Europese context wordt er gewerkt aan de uitbouw van een middellange en een langetermijnstrategie en het versterken van een Noordwest Europese samenwerking.

A.1 Uitbouw middellange en langetermijnstrategie

EUROPA 2020 Strategie

De Commissie heeft eind 2012 een voortgangsrapport uitgebracht n.a.v. de energieraad van 3 december, waarbij aan de lidstaten reacties gevraagd werden. Sinds de Europese Raad van februari 2011 is er duidelijke vooruitgang geboekt in de Europese energiedossiers, in het bijzonder m.b.t. energie-efficiëntie, hernieuwbare energie, interne markt, infrastructuur, externe relaties en nucleaire energie.

Hernieuwbare energiestrategie

In 2009 werd de hernieuwbare energierichtlijn gepubliceerd. Deze richtlijn vormt een sleutelcomponent van het Klimaat en Energiepakket dat eind 2008 werd aangenomen. Voor de eerste keer werden er bindende targets vastgelegd opdat de EU een aandeel hernieuwbare energie van 20 % zou bereiken in 2020. Maar aangezien stakeholders reeds vroegen naar meer duidelijkheid na 2020, heeft de Commissie op 6 juni 2012 een communicatie "Renewable energy: a major player in the European energy market" uitgebracht met als doel een duidelijk beleidskader te ontwikkelen voor hernieuwbare energie na 2020 en dit met het oog op het behalen van de 2050 EU-doelstellingen. België heeft steeds gepleit voor een hoog ambitieniveau en heeft het grootste deel van zijn bezorgdheden en/of aandachtspunten weten te weerhouden, met uitzondering van het aanstippen van een duidelijk kader voor 2030 en de bindende Europese doelstellingen voor hernieuwbare energie.

Energie-infrastructuur

Eind 2012 bereikten de Raad en het Europees Parlement een akkoord over de verordening betreffende richtsnoeren voor de trans-Europese energie-infrastructuur. Door het identificeren van de projecten van Europees belang, het vereenvoudigen van de vergunningsprocedures en het uitwerken van een aantrekkelijk regelgevend kader, wil men bijkomende investeringen in netwerkinfrastructuur met een grensoverschrijdende impact stimuleren. Enkel door voldoende interconnectie-infrastructuur tussen de Europese lidstaten, die op een intelligente manier wordt beheerd, kunnen de competitie, leveringszekerheid en duurzaamheidsdoelstellingen behaald worden. België ligt bovendien op het snijpunt van drie corridors die door de Commissie als prioritair worden bestempeld. De FOD Economie begeleidt de Belgische projectpromotoren actief om hun projecten te laten erkennen als zijnde "van gemeenschappelijk belang."

Interne markt

In haar mededeling "Making the internal energy market work", die op 15 november 2012 werd gepubliceerd, presenteerde de Commissie een stand van zaken van de interne energiemarkt. Zo kunnen consumenten reeds genieten van meer keuze, een hogere leveringszekerheid, relatief lagere prijzen en duidelijkere facturen. Bovendien heeft Europa door met één stem te spreken zijn positie t.o.v. externe leveranciers kunnen versterken. Er blijven echter nog verschillende belemmeringen voor een goed werkende interne energiemarkt over: een gebrek aan grensoverschrijdende infrastructuur en compatibele technische regels, het ingrijpen van overheden op de energieprijzen en een betere begeleiding van de consument (inclusief de kwetsbare consument).

Energie-efficiëntie

Op 25 oktober 2012 werd de nieuwe energie-efficiëntierichtlijn 2012/27/EU aangenomen, die reeds sinds 2de helft 2011 hét voorwerp van discussie vormde van het Europese energiebeleid. De nieuwe richtlijn integreert en herwerkt de richtlijnen over energiediensten (2006/32/EG) en warmtekrachtkoppeling (2004/8/EG). Deze richtlijn schept een gemeenschappelijk kader van maatregelen ter bevordering van energie-efficiëntie in de Europese

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Unie om de 20 % doelstelling inzake energie-efficiëntie te realiseren en maakt de weg vrij voor verdere verbeteringen op gebied van energie-efficiëntie na 2020.

A.2. Versterken van de samenwerking in Noord- en West-Europa

A.2.1. Pentalateraal Energieforum

De Belgische energiemarkt is zich steeds verder aan het integreren met andere energiemarkten in de Noord- en West-Europese regio. Voor elektriciteit heeft België de afgelopen jaren succesvol samengewerkt in het kader van het Pentalateraal Energieforum (MoU tussen de Benelux, Duitsland en Frankrijk), resulterend in de koppeling van de elektriciteitsmarkten van de Benelux, Frankrijk en Duitsland sinds 2010. Kort daarna is de marktkoppeling doorgevoerd met de Scandinavische landen en met de ingebruikname van de BritNedkabel in april 2011 is ook het Verenigd Koninkrijk toegevoegd.

Sinds 28 februari 2011 is Oostenrijk volwaardig lid van het Forum en werd Zwitserland opgenomen als observator.

A.2.2. North Seas' Countries Offshore Grid Initiative

Op drie december 2010 hebben de energieministers van de tien Noordzeelanden een Memorandum of Understanding (MoU) ondertekend tot oprichting van North Seas' Countries Offshore Grid Initiative (NSCOGI). De ontwikkeling van een dergelijk netwerk zal bijdragen tot een grotere bevoorradingszekerheid van elektriciteit. België werkt samen met acht andere EU-lidstaten en Noorwegen voor de ontwikkeling van een offshore elektriciteitsnetwerk. Tijdens een ministeriële vergadering op 3 december 2012 werd het rapport van de werkzaamheden van de diverse werkgroepen goedgekeurd en een werkprogramma post 2012 aangenomen dat verder uitgewerkt wordt in 2013 en meer concrete projecten zal bestuderen.

B. Economische omgeving

B.1. Voornaamste economische aggregaten

De economische aggregaten van de energiesector worden hier geanalyseerd op basis van de bedrijfstak “productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht” (DD in de A38-nomenclatuur).

Bruto toegevoegde waarde

De bruto toegevoegde waarde in euro van deze bedrijfstak nam toe tussen 2008 en 2011. Ook het aandeel van de sector in de totale toegevoegde waarde steeg sinds 2008 voortdurend. De wijzigingen in toegevoegde waarde van deze bedrijfstak in volume t.o.v. een jaar voordien verlopen erg volatiel gedurende de periode 2007 t.e.m. 2011. In 2007 bedroeg de stijging nog 10,0 % na in 2009 reeds met 22,5 % te zijn gestegen. In 2011 werd er opnieuw een daling vastgesteld t.o.v. 2010 van -3,2 %, terwijl de totale toegevoegde waarde van de industrie van 2010 naar 2011 steeg met 2,1 %. De bijdrage van de bedrijfstak aan de evolutie van de bruto toegevoegde waarde bedroeg in 2009 nog 0,38 procentpunt. Sindsdien verlaagt deze sterk met een bijdrage van 0,05 procentpunt in 2010 en -0,07 procentpunt in 2011.

Tabel 2.1. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de energiesector

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	5.125,5	5.596,5	6.220,0	6.702,3	6.836,4	7.514,6
Bruto TW van de industrie (zonder bouwsector)	49.626,3	55.875,1	55.369,6	50.196,6	53.564,9	56.235,6
Totale bruto TW	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de industrie (zonder bouwsector, in %)	10,3	10,0	11,2	13,4	12,8	13,4
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de totale industrie (in %)	2,1	1,9	2,0	2,2	2,2	2,3
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	-1,4	2,0	1,3	22,5	2,5	-3,2
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Bijdrage van de bedrijfstak in de wijziging van de totale bruto TW (in procentpunt)	-0,03	0,04	0,02	0,38	0,05	-0,07

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

De arbeid in loondienst van de sector vertoont een stijgende trend sinds 2005. Deze trend werd toegeschreven aan de vrijmaking van de gas- en elektriciteitsmarkt, die begin 2007 in België werd voltooid en die zorgde voor een gemakkelijker toegang van nieuwe spelers op deze markt.

Het aandeel van deze bedrijfstak in de volledige Belgische tewerkstelling bleef met 0,5 % echter stabiel gedurende deze periode.

Het aantal werkzame personen in de Belgische energiesector nam tussen 2007 en 2010 sterk toe. Daarna was er een stabilisatie te merken. In het derde kwartaal van 2011 deed zich opnieuw een sterke stijging voor.

Dit staat in scherp contrast met de Eurozone. Vanaf half 2007 daalde het aantal werkzame personen in de eurozone immers, ondanks een herstel vanaf de tweede helft van 2008 bleef het aantal nagenoeg op het startniveau van 2007. In 2011 stabiliseert de geleverde arbeid opnieuw op het niveau van 2007.

Tabel 2.2. Binnenlandse tewerkstelling in de energiesector

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Loontrekkenden in de bedrijfstak	19,0	18,3	19,1	20,1	20,7	21,1
Aandeel van de loontrekkenden van de bedrijfstak in de industrie (%)	680,9	637,0	637,6	610,0	591,3	589,5
Aandeel van de loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (%)	3.541,5	3.754,0	3.823,2	3.811,0	3.836,5	3.885,9
Zelfstandigen in de bedrijfstak	4.163,7	4.382,7	4.461,3	4.452,6	4.483,4	4.544,7
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in de industrie (in %)	2,8	2,9	3,0	3,3	3,5	3,6
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5	0,5

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Als men België vergelijkt met zijn drie voornaamste handelspartners Nederland, Duitsland en Frankrijk dan merkt men dat de trends niet gelijklopend zijn. Terwijl België een snel stij-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

gende trend vertoont tussen 2007 en 2010, kende Nederland, na een lichte stijging, een daling van het aantal werkzame personen. Deze vertoont sinds 2010 terug een licht positieve evolutie voor Nederland. In Frankrijk ziet men eveneens deze licht positieve trend terug vanaf 2010. Duitsland zet sinds 2011 echter opnieuw een negatieve trend in.

Investerings

De bruto vaste kapitaalvorming van de sector kende een voortdurende stijging sinds 2005 tot 2010, namelijk van 890,1 miljoen euro naar 2.659,4 miljoen euro. In 2011 vertoonde deze echter terug een daling (2.538,1 miljoen euro).

De bijdrage van deze bedrijfstak daalt sinds 2008 met een negatieve bijdrage in 2011, al verschillen de investeringen sterk van jaar tot jaar.

De bruto kapitaalvorming van de bedrijfstak in volume steeg in 2009 met 11,4 %, verzwakte tot 1 % in 2010 en daalde met 7,7 % in 2011.

Tabel 2.3. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de energiesector

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV in de bedrijfstak	1.128,1	1.740,0	2.307,2	2.568,0	2.659,4	2.538,1
BVKV in de industrie	9.313,2	12.245,1	12.623,8	11.200,9	10.909,8	11.988,2
Totale BVKV	51.368,1	72.880,8	77.286,1	70.887,7	71.114,1	76.406,5
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in de industrie (in %)	12,1	14,2	18,3	22,9	24,4	21,2
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	2,2	2,4	3,0	3,6	3,7	3,3
Wijziging t/t-1 van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	136,4	13,8	27,2	11,4	1,0	-7,7
Wijziging t/t-1 van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Bijdrage van de bedrijfstak aan de wijziging van de totale BVKV (in procentpunt)	1,2	0,3	0,7	0,3	0,0	-0,3

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Een verklarende factor van deze daling is het gevolg van de aankondiging door de elektriciteitsproducenten van een aantal stilleggingen van thermische elektrische centrales (gevoed door aardgas). Het investeringsklimaat voor deze centrales is inderdaad niet gunstig.

- Deze zogenaamde “klassieke” centrales zijn niet meer winstgevend omdat ze moeten concurreren met energiecentrales (conventionele of nucleaire, of centrales die werken met hernieuwbare energieën) van de buurlanden van de CWE-markt (Centraal West-Europa), die onderworpen zijn aan een regime van belastingen, gebruikskosten van het net en productiekosten, die gunstiger zijn dan in België.
- De marktomstandigheden zijn niet gunstig voor de gasgestookte (gas-stoomturbine) centrales. Het aantal bedrijfsuren per jaar van deze centrales is te laag en het stelt hen niet in staat om de minimale drempel van winstgevendheid te bereiken, wegens de zwakte van de economische activiteit, van het geleidelijke effect van de maatregelen van rationeel energiegebruik en een grotere energie-efficiëntie, ook om reden van de prioriteit die wordt gegeven aan de intermitterende hernieuwbare energieën, die constant groeien, om reden van de relatieve kosten van de elektriciteit (vrij laag op de

internationale markten), van deze van het aardgas, die vrij hoog liggen op onze markt (niet beïnvloed door schaliegas, zoals dit het geval is in Amerika) en de (te) lage CO₂-prijzen.

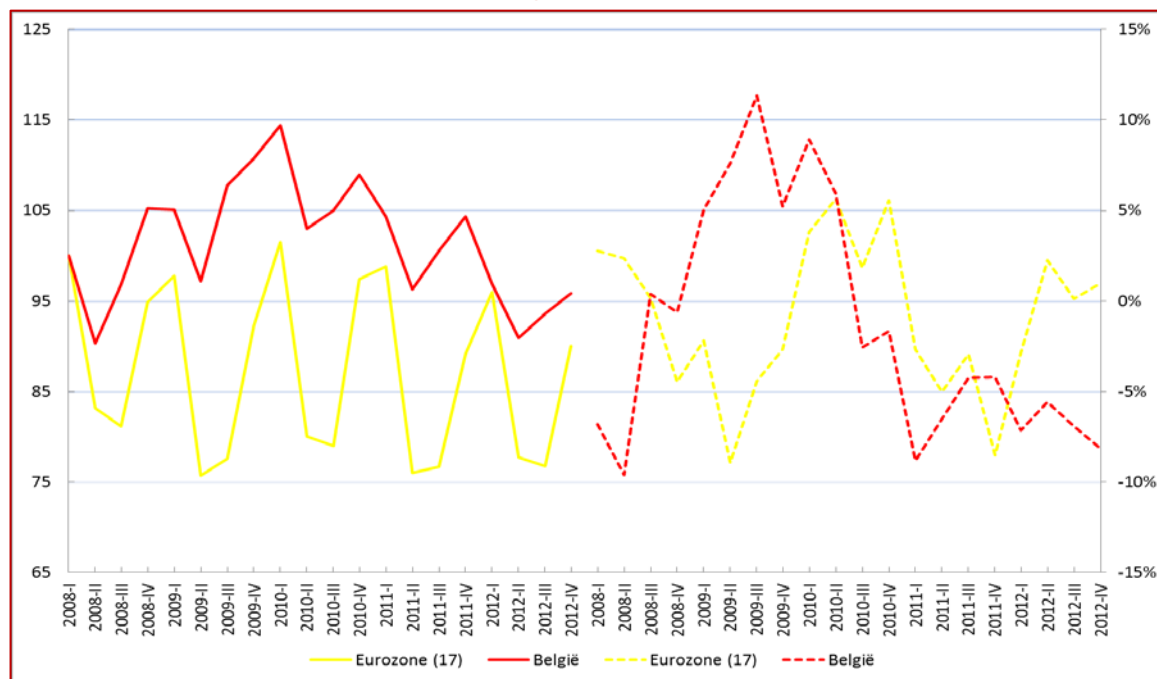
Deze ontwikkeling heeft negatieve gevolgen voor onze voorraadbeveiliging van elektriciteit op korte, middellange en op lange termijn. De federale overheid werkt aan een reeks maatregelen om het hoofd te bieden aan het probleem van het concurrentievermogen / winstgevendheid.

B.2. Andere economische indicatoren

B.2.1. Industriële productie

De industriële productie in de sector verloopt voor zowel de eurozone als België erg volatiel. Deze vertoonde een negatieve trend voor de eerste helft van 2008 en vertoont deze opnieuw sinds de 2de helft van 2010. Er was een kleine heropleving begin 2011 maar in de tweede helft vertoonde de productie opnieuw een negatieve trend. Bovendien vertoont België een veel sterkere negatieve trend dan het gemiddelde van de drie buurlanden en het gemiddelde van de eurozone. In 2012 liep de daling op tot 8,1 % in België terwijl de trend opnieuw stijgt voor de eurozone (1,0 %) en voor het gemiddelde van de drie buurlanden (3,2 %).

Grafiek 2.6. Industriële productie in de energiesector

Bron: Eurostat.

B.3. Marktstructuur

Voor alle sectoren, maar voor de energiesector in het bijzonder, moet de screening (die plaatsvond) op NACE 2 niveau met de nodige omzichtigheid worden geïnterpreteerd. Op dat niveau van de NACE-nomenclatuur wordt immers geen onderscheid gemaakt tussen bij-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

voorbeeld de productie en de distributie van elektriciteit en gas, vandaar het onderscheid dat hieronder wordt gemaakt tussen de groothandelsmarkt en de detailmarkt.

B.3.1. Groothandelsmarkt

Ter herinnering: op het niveau van de groothandel van elektriciteit zijn de Belgische, Franse, Nederlandse, Luxemburgse en Duitse markten reeds enkele jaren gekoppeld. Dit betekent dat deze vijf markten over het algemeen niet afzonderlijk evolueren, maar dat zij meer en meer geïntegreerd zijn, wat resulteert in een zeer aanzienlijke toenadering van het verloop van de quoteringen op deze markten die op termijn één grote markt zullen worden, CWE (Centraal- en West-Europa).

Het is duidelijk dat het aandeel van de historische operator (GDF-Suez en EDF-Luminus) zeer dominerend blijft, zowel op niveau van de productie, als van de grote industriële klanten die rechtstreeks verbonden blijven met het transportnet.

Elektriciteitsproductie³¹ (2011)

De cijfers tonen hoe de elektriciteitssector zich meer heeft geopend voor nieuwe spelers in vergelijking met een periode van preliberalisering (voor 2007) waar beide ondernemingen het leeuwendeel van de nationale elektriciteitsproductie voor hun rekening namen.

Tabel 2.4. Percentages van de totale productie en van de totale geïnstalleerde capaciteit per productie-onderneming

(2011)

Productieondernemingen	% in de productie	% in de geïnstalleerde capaciteit
Onderneming A	70,69	55,51
Onderneming B	8,58	12,37
Onderneming C	5,22	(4,68)
Samengevoegd percentage van de maatschappijen die ten minste 5% van de productie of van de geïnstalleerde capaciteit vertegenwoordigen	84,49	67,88 (72,56)

Bron: FOD Economie.

De concurrentie-indicatoren in de sector van de elektriciteitsproductie vertonen een plotse verandering in 2010. De gestage toename van het marktaandeel van een onderneming van 1 naar 5 % tussen 2009 en 2010 heeft het aantal grote producenten op 4 gebracht. Samen vertegenwoordigen zij 95 % van de totale elektriciteitsproductie.

Tabel 2.5. Concurrentie-indicatoren voor de elektriciteitsmarkt, productieondernemingen

Productieondernemingen	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal ondernemingen die samen ten minste 95% uitmaken van de nationale nettoproductie van elektriciteit	4	7	11	4	4
Aantal ondernemingen die elk ten minste 5% produceren van de nationale nettoproductie van elektriciteit	2	2	2	3	4
Gecumuleerd marktaandeel van alle ondernemingen die ten minste 5% uitmaken van de nationale nettoproductie van elektriciteit (in %)	88	87	85	91	94

Bron: FOD Economie.

³¹ Bron: FOD Economie – AD Energie – Energieobservatorium

Invoer van aardgas³² (2011)

Net zoals de elektriciteitssector heeft ook de gasector zich opengesteld voor de concurrentie. Waar er vroeger 1 onderneming actief was (vóór de liberalisering) telt de sector vandaag 15 ondernemingen die aardgas invoeren.

Tabel 2.6. Marktaandeel van de ondernemingen die in ons land aardgas invoeren

(2011)

Invoerondernemingen	% van de totale invoer
Onderneming A	80,4
Onderneming B	9,6
<i>Samengevoegd percentage van de bedrijven die ten minste 5 % van de aardgasinvoer vertegenwoordigen</i>	90,0

Bron: FOD Economie.

Tabel 2.7. Concurrentie-indicatoren voor de aardgasmarkt, productieondernemingen

Leveranciers (aan de eindconsumenten)	2007	2008	2009	2010	2011
Totale aantal leveranciers aan de eindconsumenten	3	4	4	4	15
Aantal leveranciers die min. 5 % van de totale aardgasconsumptie leveren.	3	3	3	3	2
Het gecumuleerde marktaandeel van alle leveranciers die tenminste 5 % van de totale aardgasconsumptie leveren (in %)	100	100	98	99	90

Bron: FOD Economie.

B.3.2. Detailhandel

Elektriciteitsleveranciers³³ (2011)

Sinds de liberalisering van de energiemarkt hebben de elektriciteitsleveranciers zich constant gediversifieerd. In 2010 waren 37 ondernemingen houder van een leveringsvergunning tegenover 34 in 2009. Nochtans is het aantal leveranciers in 2011 teruggevallen naar 31. Slechts 4 leveranciers van die 31 bedrijven leveren elk meer dan 5 % van de finale verbruikte elektriciteit. Die 4 ondernemingen leveren 89 % van het finaal elektriciteitsverbruik (d.i. respectievelijk 38,3 %, 28,1 %, 17,5 % en 5,1 %).

Tabel 2.8. Concurrentie-indicatoren voor de elektriciteitsmarkt, leveranciers

Leveranciers (aan eindafnemers)	2007	2008	2009	2010	2011
Totaal aantal leveranciers aan eindafnemers	23	31	34	37	31
Aantal leveranciers die ten minste 5% van het totale elektriciteitsverbruik leveren	3	3	3	3	4
Gecumuleerd marktaandeel van alle leveranciers die ten minste 5% van het totale elektriciteitsverbruik leveren (in %)	77	84	83	85	89

Bron: FOD Economie.

Aardgasleveranciers³⁴ (2011)

Dank zij de liberalisering van de energiemarkt kon het aantal leveranciers die de eindafnemers op de aardgasmarkt bevoorraden, stijgen van 10 leveranciers in 2001 naar 17 in 2011.

³² Bron: FOD Economie – AD Energie – Energieobservatorium.

³³ Bron: FOD Economie – AD Energie – Energieobservatorium.

³⁴ Bron: FOD Economie – AD Energie – Energieobservatorium.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Het aantal leveranciers die ten minste 5 % van het totale aardgasverbruik leveren varieert in die periode in zeer geringe mate. Ondanks alles is er een lichte vermindering van het aantal tussen 2007 en 2011: van 5 leveranciers naar 4. In 2011, hadden de 4 grootste leveranciers een marktaandeel van respectievelijk 42,7 %, 29 %, 9,6 % en 7,5 %. Samen vertegenwoordigden zij bijna 89 % van de markt.

Toch is er een duidelijke toename van het aantal leveranciers waardoor het marktaandeel van de historische leveranciers gevoelig daalt.

Tabel 2.9. Concurrentie-indicatoren voor de aardgasmarkt

Leveranciers (aan eindafnemers)	2007	2008	2009	2010	2011
Totaal aantal leveranciers aan eindafnemers	10	13	11	9	17
Aantal leveranciers die ten minste 5 % van het totale aardgasverbruik leveren	5	5	5	4	4
Gecumuleerd marktaandeel van alle leveranciers die ten minste 5 % van het totale elektriciteitsverbruik leveren (in %)	95	95	95	90	89

Bron: FOD Economie.

Over het algemeen zien we dat het residentieel cliënteel niet erg geneigd is om van gas- en elektriciteitsleverancier te veranderen maar dat zij eerder geneigd zijn om over hun huidige contract opnieuw te onderhandelen zonder dat ze daarom opteren voor een andere leverancier. Ook al weerspiegelt deze ontwikkeling een onmiskenbare tendens tussen 2009 en 2010, toch leidt ze nog steeds tot onvoldoende concurrentie op de gas- en elektriciteitsmarkt. De concurrentiestructuur verbetert door de opkomst van nieuwe leveranciers die een grotere diversificatie van het aanbod van aardgas kunnen bieden en de eindafnemers aantrekkelijkere prijzen kunnen voorstellen.

In 2012 zijn de aardgasprijzen lichtjes gedaald ten gevolge van een aantal maatregelen die de regering nam. Naar aanleiding van die maatregelen zijn veel verbruikers veranderd van leverancier of zijn ze ten minste veranderd van contract ook al bleven ze bij dezelfde leverancier (zie verder “percentage switches”) waardoor het marktaandeel van de historische leveranciers daalde.

Tenslotte hebben de historische leveranciers op verzoek van de regering in februari 2013 aan hun passieve historische klanten (die nog steeds een historisch contract hadden bij gebrek aan een ander contract) het meest gevraagde commerciële contract toegekend; dit heeft geleid tot een algemene daling van de energiefactuur voor deze ex-passieve afnemers. Voortaan zijn er in België dus geen passieve klanten meer aangezien alle afnemers nu een commercieel contract hebben.

B.3.3 Maatregelen prijsdrukking gas en elektriciteit in 2012 en 2013

De regering heeft recentelijk beslist een aantal acties te ondernemen die moeten zorgen voor een prijsdrukking van de elektriciteits- en aardgasprijzen. In de loop van de afgelopen jaren hebben tal van studies gewezen op de prijsverschillen tussen België en de buurlanden. De prijs van de molecule zelf lag hoger in ons land terwijl, paradoxaal genoeg, de markten van de zone Centraal en West-Europa steeds meer (fysiek en commercieel) gekoppeld zijn en ook de beurzen van die landen vandaag ruimschoots gekoppeld zijn.

Naast de relatieve waarde van die prijzen waren er in België ook veel meer schommelingen. De Belgische consument zag zich dus vaker geconfronteerd met prijsveranderingen dan de consument in onze buurlanden. Dit had ook een negatieve impact op de index.

Vanaf januari 2012 moet elke indexering van het variabele deel van de prijs vooraf gecontroleerd worden door de CREG en moet elke wijziging in de prijsformule of elke nieuwe prijsformule vooraf het fiat krijgen van de CREG (en de NBB). Bovendien mag er maximum 4 keer per jaar een indexering van het variabele deel van de prijs plaatsvinden (vroeger was er elke maand een indexering). De regering heeft ook besloten om de indexering in de hoogte van het variabele deel van de prijs voor elektriciteit en aardgas te bevriezen van 1 april tot 31 december 2012. Indexeringen naar beneden zijn uiteraard wel toegelaten.

Teneinde de mededinging te bevorderen tussen de leveranciers en de verbruiker aan te zetten om de beschikbare aanbiedingen in zijn gewesten te vergelijken, stellen de gewestelijke regulatoren (VREG, CWaPE, BRUGEL) prijssimulatoren ter beschikking die het mogelijk maken om de commerciële aanbiedingen van de verschillende leveranciers te vergelijken.

Om de burgers te sensibiliseren en te begeleiden bij het maken van de vergelijking en het maken van de beste keuze, in functie van de eigen behoeften, hebben de minister van Economie Johan Van De Lanotte en de staatssecretaris voor Energie Melchior Wathelet in september 2012 een informatiecampagne georganiseerd. De campagne had tot doel burgers te ontmoeten die niet durven, niet kunnen of niet weten hoe ze de aanbiedingen van de verschillende energieleveranciers moeten vergelijken.

De verbrekingsvergoedingen (verbruiker/leveranciers) werden eveneens in neerwaartse zin herzien: ze werden tot nul herleid. Sinds 13 september 2012 mag er geen verbrekingsvergoeding meer aangerekend worden als de opzegtermijn van 1 maand gerespecteerd wordt. Dit zou de verbruikers eveneens moeten aanzetten om gemakkelijker van leverancier te veranderen.

Enkele veelzeggende cijfers:

- de energiefactuur van een gezin dat verwarmt met gas is in een jaar tijd gedaald met +/-250 euro;
- de aardgasprijs is gedaald met 5 tot 6 % en de elektriciteitsprijs met 2 tot 3 %;
- de belangrijkste van beide historische operatoren heeft meer dan 300.000 klanten verloren voor elektriciteit en meer dan 210.000 voor gas.

B.3.4. Marktdynamiek in de residentiële sector (switching)

Naar aanleiding van de diverse maatregelen die in 2012 genomen zijn, zijn vele verbruikers veranderd van leverancier of zijn zij van contract veranderd en toch bij dezelfde leverancier gebleven. Het marktaandeel van de historische leveranciers daalde.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Uit de door de gewestelijke regulatoren gepubliceerde switchpercentages blijkt dat het gedeelte klanten die zich tot een andere leverancier dan de oorspronkelijk gekozen leverancier wendt (waarbij de concurrentie speelt) in 2012 sterk toenam³⁵.

Het migratiepercentage van residentiële afnemers in Vlaanderen bedraagt in 2012 16,7 % voor elektriciteit en 18,7 % voor gas, tegenover respectievelijk 10,2 % en 8,6 % in 2011. In Wallonië is 14,7 % van de gezinnen in 2012 van elektriciteitsleverancier veranderd tegenover 10,8 % in 2011; 17,9 % zijn in 2012 van gasleverancier veranderd tegenover 14,8 % in 2011. In Brussel zijn de switchpercentages verdubbeld in vergelijking met 2011 en dit zowel voor elektriciteit (8,3 % in 2012 tegenover 4,1 % in 2011) als voor gas (9,3 % in 2012 tegenover 4,7 % in 2011).

Tabel 2.10. Switchpercentages op de residentiële markt voor elektriciteit en gas in 2012

(per gewest, kwartaal- en jaarbewegingen, in %)

	T1-2012	T2-2012	T3-2012	T4-2012	2011	2012
Electriciteit						
Vlaanderen	3,5	3,5	4,9	4,8	10,2	16,7
Wallonië	3,3	3,1	4,0	4,3	10,8	14,7
Brussel	1,4	1,6	2,3	3,0	4,1	8,3
Gas						
Vlaanderen	3,5	4,3	5,3	5,6	8,6	18,7
Wallonië	4,6	3,6	4,6	5,1	14,8	17,9
Brussel	1,6	1,8	2,5	3,4	4,7	9,3

Opmerking: De definitie van het switchpercentage varieert naar gelang van het gewest. Die percentages kunnen dus niet onderling vergeleken worden en geven enkel een tendens aan per gewest. In Vlaanderen gaat het over het aantal residentiële toegangspunten die een andere leverancier gekozen hebben; dat aantal zou moeten overeenkomen met het percentage switches “supplier” en “combined”. In Wallonië gaat het over het gemiddelde tussen het aantal gewonnen klanten en het aantal verloren klanten op basis van de stand van de contractuele portefeuille van de leveranciers. In Brussel was het mogelijk om rekening te houden met de percentages “supplier” en “combined” switches.³⁶

Bron: VREG, CWaPE, BRUGEL.

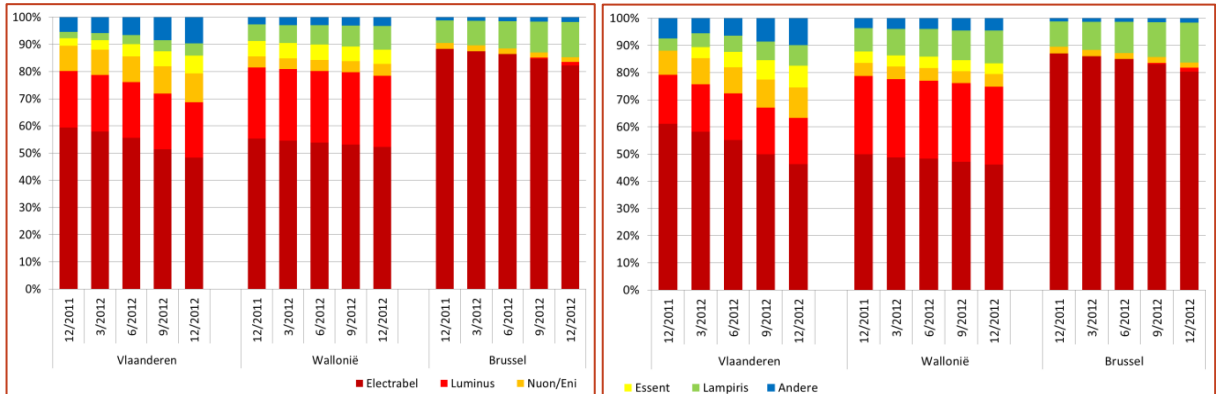
De marktdynamiek leidde tot een wijziging in de respectieve marktaandelen van de verschillende energieleveranciers die actief zijn op de residentiële markt. Zo verkleinden de marktaandelen van de historische operator Electrabel tussen december 2011 en 2012 vooral in Vlaanderen en Brussel. Andere leveranciers (Lampiris, Essent en Eni in mindere mate) zien hun marktaandelen geleidelijk stijgen in die periode. De marktaandelen van Luminus zijn vrij stabiel.

³⁵ Deze switchpercentages houden geen rekening met de verandering van contact bij dezelfde leverancier

³⁶ Er bestaan vier soorten switches: de move in (bij aanvraag voor opening van teller), de supplier switch (wanneer een klant verandert van leverancier), de customer switch (bij verandering van klant op een geopend leveringspunt, waarbij dezelfde leverancier als voordien behouden blijft) en de combined switch (bij verandering van klant op een geopend leveringspunt, waarbij de nieuwe klant een andere leverancier dan voordien kiest).

Grafiek 2.7. Marktaandelen in 2012, per gewest, van de elektriciteitsleveranciers (links) en de gasleveranciers (rechts) op de residentiële markt

(in aantal leveringspunten)

Bronnen: VREG, CWaPE, BRUGEL.

B.4 Versterking van de bevoorradingszekerheid van het land

B.4.1. Energiebalansen van België

B. 4.1.1. Vraag en aanbod van energie

Inleiding

De toegang tot energie is essentieel voor het functioneren van onze economie. In 2010, bereikte het primaire energieverbruik in België een record van 61,9 Mtoe. Het finale energieverbruik bedroeg 42,5 Mtoe. Het aandeel van de industrie in het totale eindverbruik beliep 26,9 %, de huishoudelijke sector vertegenwoordigde 35,2 %, het vervoer 20,9 % en de niet-energetische toepassingen 17,0 %. België heeft geen eigen fossiele brandstoffen, de bevoorradingszekerheid is sterk afhankelijk van de invoer (energieafhankelijkheid van 88,34 % in 2010), wat een aanzienlijke kost en risico vertegenwoordigt.

Een overzicht van de vraag en het aanbod van grote energiedragers in 2011 wordt hieronder uiteengezet.

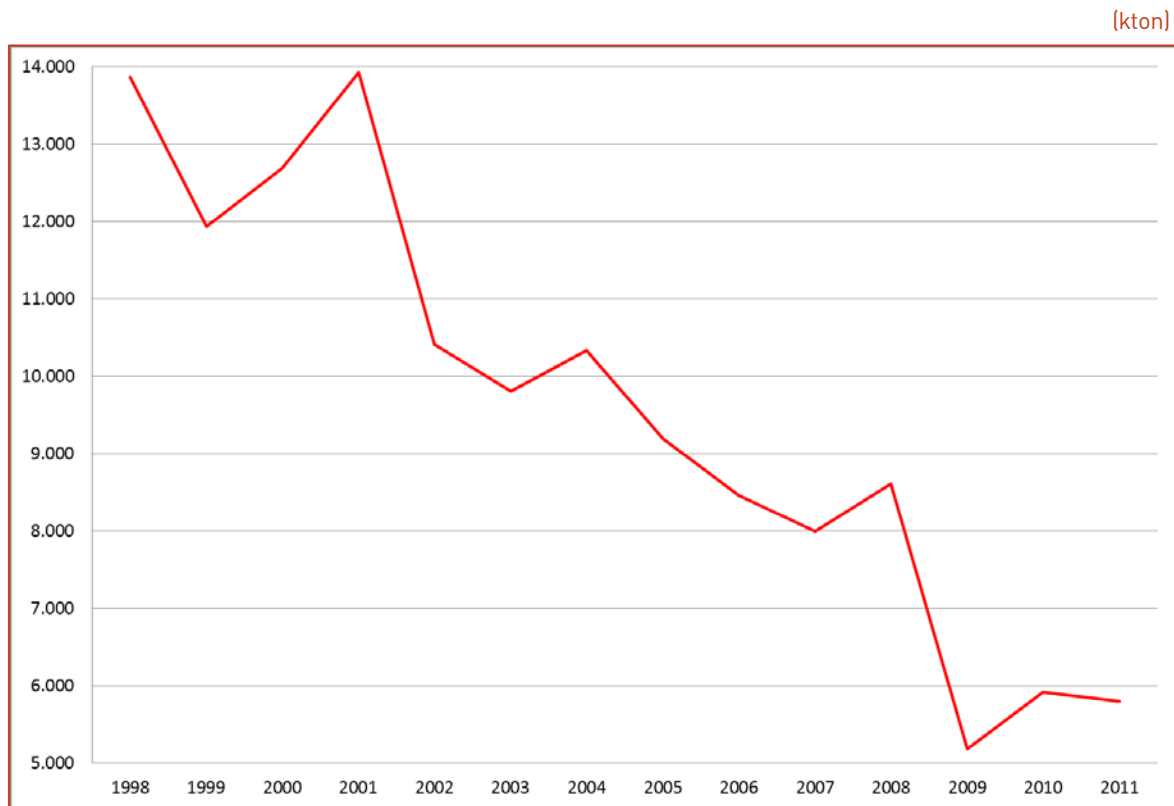
Steenkool

De vaste brandstoffenmarkt

De invoer van vaste brandstoffen kent ten opzichte van 2010 slechts een kleine daling van om en bij de 2 % (5.797 kton in 2011 na 5.911 kton in 2010). Op lange termijn is er wel een significante dalende trend aanwezig, die zich de laatste jaren stilaan aan het stabiliseren is.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.8. Invoer vaste brandstoffen, 1998 - 2011

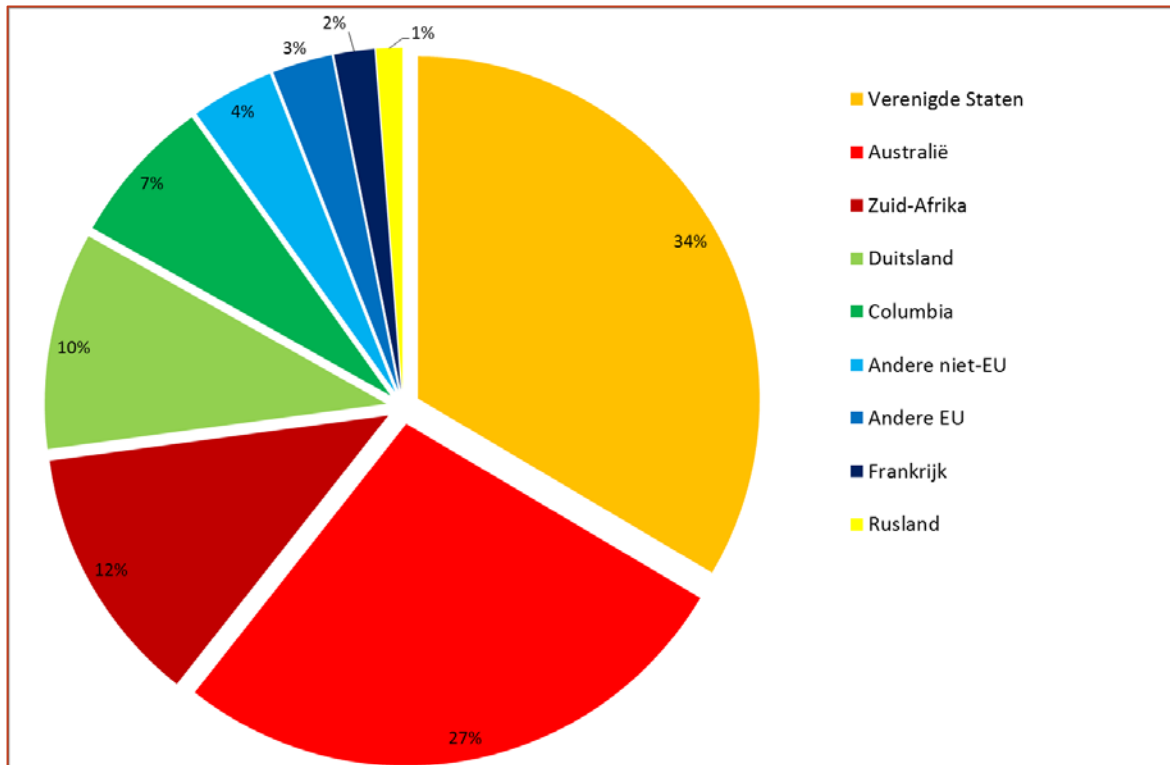
Bron: FOD Economie.

De afkomst van deze geïmporteerde vaste brandstoffen wordt grotendeels gedomineerd door een handvol landen die samen goed zijn voor meer dan 90 % van de totale invoer: Amerika, Australië, Zuid-Afrika, Duitsland en Colombia.

Aangezien België geen steenkoolproducerend land is, is de uitvoer beperkt tot de uitvoer van “kooks van steenkolen”. Er is wel transitie van steenkolen door België maar dit wordt niet bekeken als uitvoer, eerder als doorvoer. De uitvoer van kooks kent een daling van 23 % in vergelijking met 2010 (van 335 kton in 2010 naar 258 kton in 2011). Van deze 258 kton was er 55 % voorzien voor Duitsland en 45 % voor Frankrijk.

Grafiek 2.9. Oorsprong van de invoer van vaste brandstoffen

(2011)

Bron: FOD Economie.

Finale consumptie

In 2011 was er 4.605 kton vaste brandstoffen beschikbaar voor de binnenlandse markt. Dit is een lichte daling van 6 % tegenover 2010. Ook dit gegeven lijkt zich na een sterke daling het voorbije decennium te stabiliseren.

De finale consumptie is verdeeld over 3 sectoren:

- de transformatiesector (1.909 kton of 41 %);
- de industrie (2.518 kton of 55 %);
- huishoudelijk en gelijkgesteld (177 kton of 4 %).

De Belgische aardgasmarkt in 2011

Het totale aardgasverbruik in België was 777.010 TJ in 2011. Dit is een lichte daling van 1 % ten opzichte van 2010.

Aanbod van aardgas

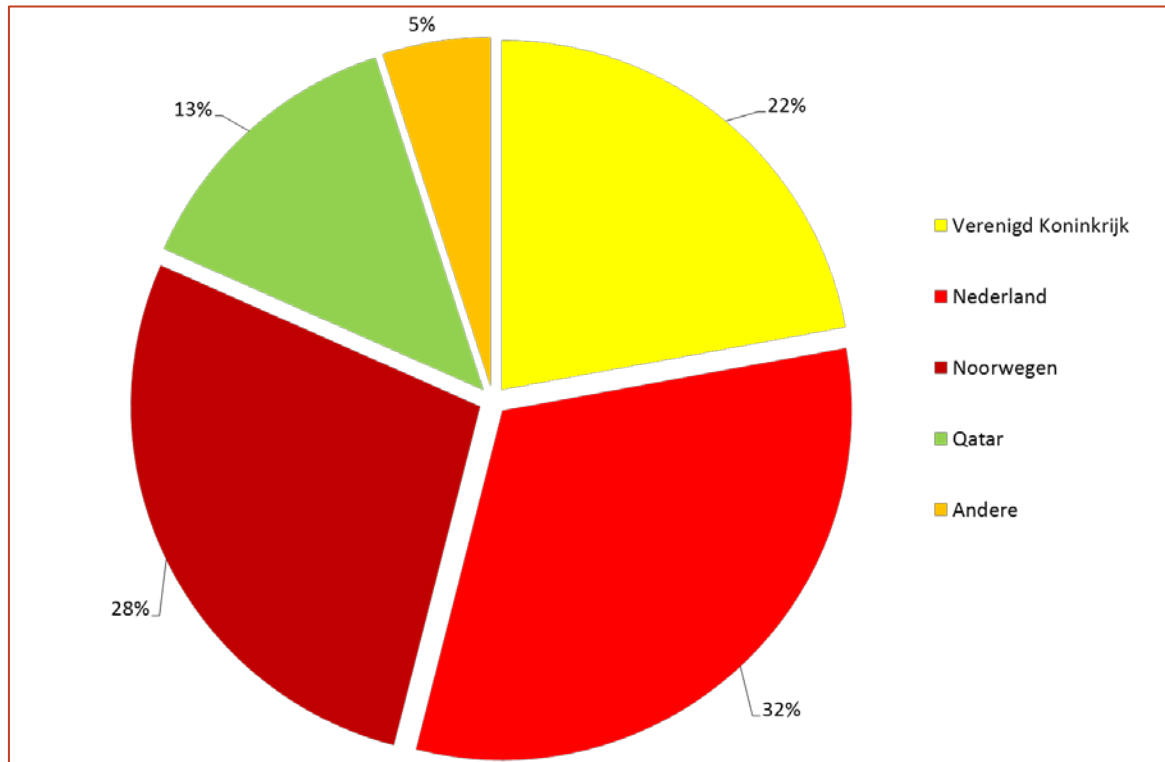
De invoer van aardgas daalde lichtjes tussen 2010 en 2011. De belangrijkste invoerlanden waren Nederland, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Qatar. Alle gasinvoer van Qatar is lng.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.10. Geografische verdeling van de invoer van aardgas

[2011]

Bron: FOD Economie.

Vraag naar aardgas

Het aardgasverbruik in de transformatiesector daalde met 23 % tussen 2010 en 2011. Dit is voornamelijk te wijten aan de daling van het aardgasverbruik door elektriciteitscentrales. De reden van deze daling is dat de bestaande elektriciteitscentrales op aardgas niet winstgevend zijn. De centrales presteerden veel minder dan optimaal.

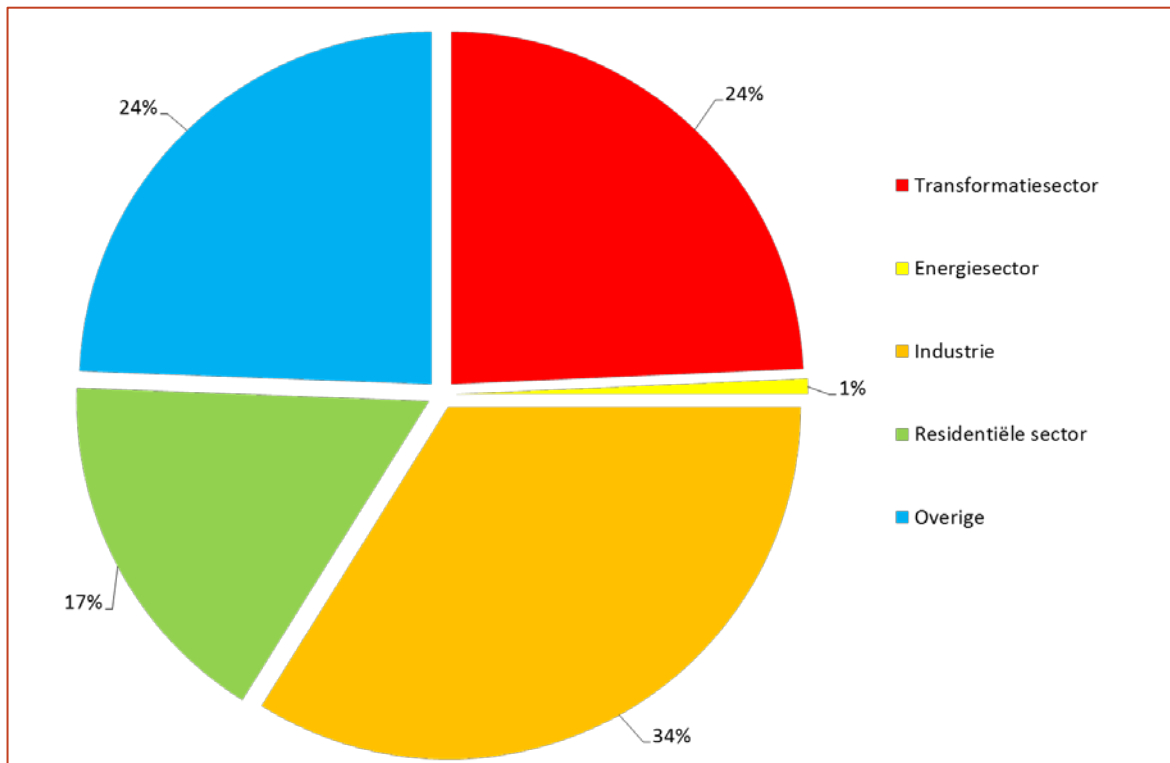
Tegelijkertijd is de aardgasconsumptie van de totale finale consumptie met 8 % gestegen. De industriële sector tekende een stijging van 11 % op voor het energetische aardgasverbruik. De industriële sectoren met de hoogste aardgasconsumptie waren de ijzer- en staalsector, de chemische en petrochemische sector en de sector van voedsel, drank en tabak. Hun aandeel in de totale aardgasconsumptie in 2011 bedroeg respectievelijk 10 %, 52 % en 13 %.

Het niet-energetische aardgasverbruik in de industrie daalde daarentegen met 36 % ten opzicht van 2010. Dit niet-energetische verbruik is volledig toe te schrijven aan de petrochemische sector, die aardgas als grondstof voor de productie gebruikt.

Het aardgasverbruik in de residentiële sector daalde tussen 2010 en 2011 met 27 %. Dit valt volledig te verklaren door de warmere winter in 2011: het aantal graaddagen³⁷ daalde tussen 2010 en 2011 met 29 %.

Grafiek 2.11. De consumptie van aardgas per sector

(2011)

Bron: FOD Economie.

Aardolie / de markt van aardolieproducten

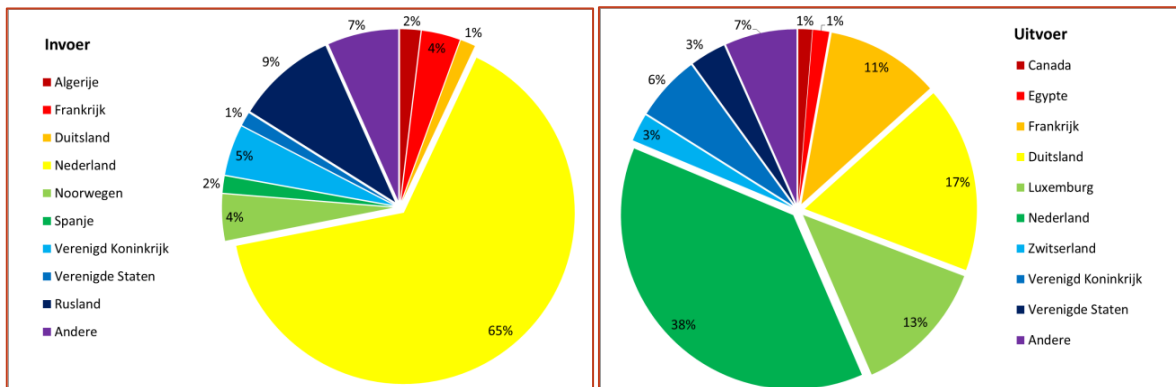
Eindverbruik

De raffinagesector blijft een essentiële industriële speler in ons land. De raffinaderijproductie daalde licht in 2011, van 33,9 naar 32,3 miljoen ton, maar dit is vooral te wijten aan onderhoudswerkzaamheden. België is bovendien een transitland, de uitwisselingen zijn heel belangrijk: ze bereiken 40,8 miljoen ton afgewerkte producten (benzine, gasolie, producten voor de chemische of petrochemische industrie). Sinds het midden van het vorige decennium, werd ons land een netto-importeur van aardolieproducten, maar de uitwisselingen blijven relatief evenwichtig (21,2 miljoen geïmporteerd tegen 19,6 ton geëxporteerd). De belangrijkste handelspartners zijn logischerwijze de buurlanden, met name Nederland, dat goed is voor meer dan de helft van de handel.

³⁷ Graaddagen geven een invers beeld van de temperatuur (de warmte) weer. De graaddagen zijn dus een maatstaf voor de koude. Ze zijn relatief ten opzichte van de referentietemperatuur 16,5 °C - de grens vanaf dewelke men begint te verwarmen. De graaddagen geven een beeld van het gemiddelde profiel van de verwarmingsnoden van een Belgische woning (bron: De aardgasfederatie).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.12. Geografische spreiding van de in- en uitvoer van de oliemarkt

Bron: FOD Economie.

De binnenlandse consumptie bereikte 21,5 miljoen ton, voornamelijk om reden van de transportsector (10,3 kton) en de industrie (7,3 kton). De residentiële sector (stookolie) was goed voor ongeveer 12 % van dit verbruik (2,5 kton).

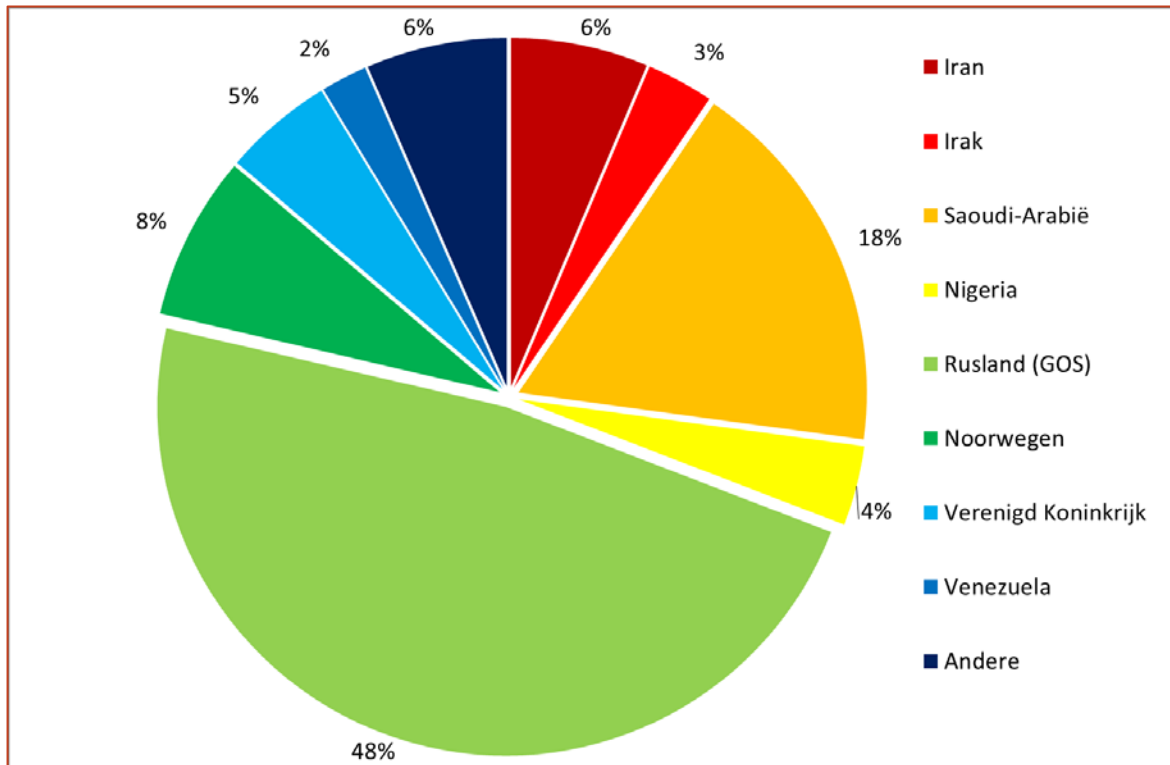
Bevoorrading en afhankelijkheid

De invoer van ruwe olie daalde in 2011 sterk: van meer dan 240 miljoen naar ongeveer 210 miljoen vaten (een daling met 12,8 %). Dit is het laagste cijfer in meer dan 15 jaar. Het lijkt erop dat de economische crisis ook gevolgen heeft voor de raffinagesector, hoewel ook hier belangrijke werkzaamheden in een grote raffinaderij in het land deze daling deels verklaren.

Met betrekking tot de oorsprong van de invoer, zelfs indien de bronnen relatief zijn gediversifieerd, zijn het steeds de twee belangrijkste blokken die domineren: Oost-Europa, voornamelijk Rusland en Kazachstan, met bijna de helft van onze invoer en de OPEC (organisatie van olieproducerende en -exporterende landen), met Saoedi-Arabië, Iran en Irak, evenals Venezuela en Nigeria voor meer dan een derde. Zo heeft Rusland zijn positie als de toonaangevende leverancier van België bevestigd want meer dan 43 % van de aardolie die in België geraffineerd wordt, wordt er geproduceerd, gevolgd door Saoedi-Arabië, met iets minder dan 18 %. Beide landen hebben ook geprofiteerd van de lagere invoer uit Iran (in het bijzonder als gevolg van geopolitieke spanningen rond dat land), maar ook van een nettodaling – die sinds enkele jaren begon – van de levering van onze Europese partners zoals Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk.

Grafiek 2.13. Invoer van ruwe aardolie

(in 2011)

Bron: FOD Economie.

Elektriciteit

Aanbod elektriciteit

De toename van het aandeel van elektriciteit die geproduceerd wordt uit hernieuwbare energiebronnen in de totale in België geproduceerde elektriciteit zet zich voort: het stijgt van 6,83 % in 2010 naar 9,29 % in 2011 en overschrijdt zo ruimschoots de doelstelling van 6,2 % die voor 2011 was vooropgesteld in het Nationaal actieplan voor hernieuwbare energiebronnen.

Zoals blijkt uit grafiek 2.14 zijn in 2011 in de totale Belgische bruto elektriciteitsproductie van 90.168 GWh (-5,21 % in vergelijking met 2010) 36.963 GWh afkomstig van warmtecentrales waarvan 12,7 % gebruik maken van hernieuwbare brandstoffen (hout en houtafval, hernieuwbaar stedelijk afval, biogas en biobrandstoffen). Aardgas is de meest gebruikte brandstof in de warmtecentrales (68,8 %), gevolgd door de fossiele vaste brandstoffen (9,2 %).

De massale uitbreiding van de intermitterende hernieuwbare energiebronnen (reeds 3.677 GWh bruto productie in 2011 waarvan 62,9 % uit windenergie, 31,8 % uit zonne-energie en 5,3 % uit waterkracht) en de prioriteit die zij krijgen op het net zorgen ervoor dat de warmtecentrales minder uren moeten draaien. Hierdoor daalt hun rendabiliteit en rijst de vraag of zij nog moeten worden behouden en in hoever zij bijdragen tot de bevoorradingszekerheid van elektriciteit. Hun productieaandeel in de elektrische mix is reeds gedaald van 45,6 % in 2010 naar 40,99 % in 2011. Dit wijst op een bevrozing van investeringen in projecten die de

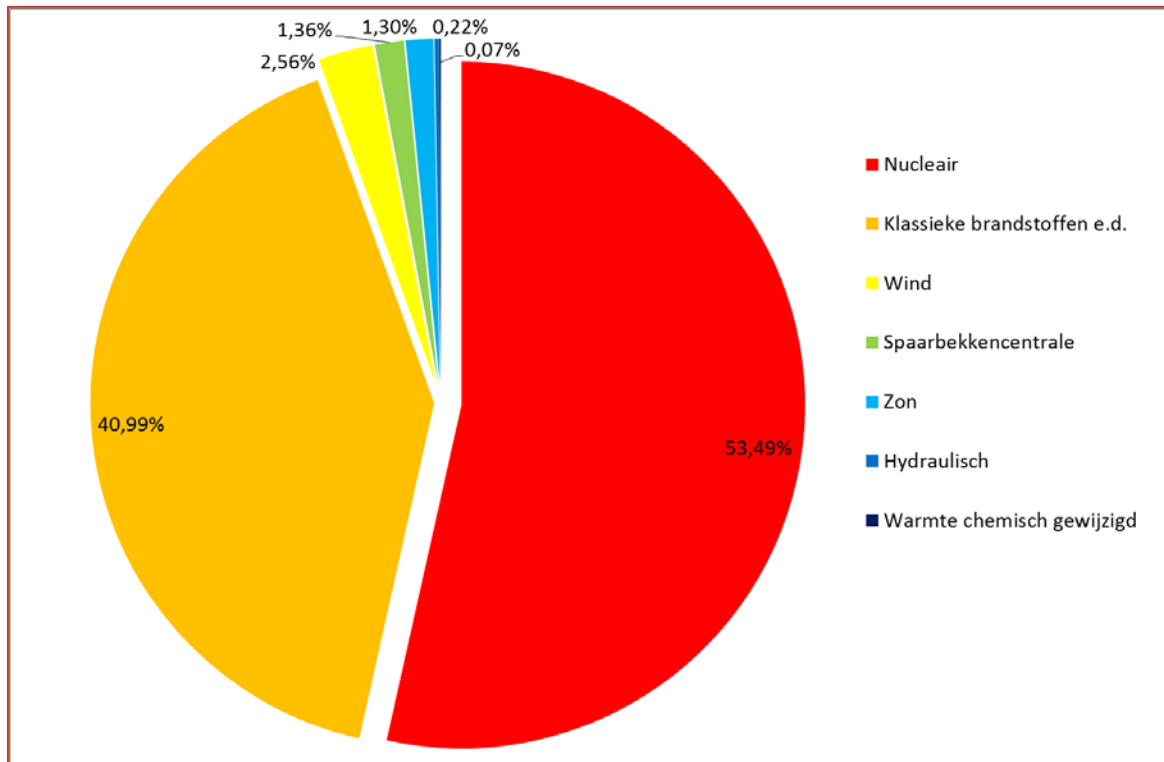
“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

financial closing niet bereiken (dit is het geval voor 6 projecten van gasturbines met gecombineerde cyclus die de nodige federale vergunning gekregen hebben).

De netto-invoer (invoer min uitvoer) droeg in 2011 bij voor 3,04 % van het vastgestelde verbruik en bedroeg 2.537 GWh.

Grafiek 2.14. Brutoproductie van elektriciteit

(in 2011)

Bron : FOD Economie.

Ingevolge de regeringsverklaring van december 2011 moet de regering ervoor zorgen dat de marktspelers en de potentiële investeerders nieuwe productiecapaciteit op het net installeren en dit binnen termijnen die zowel rekening houden met de sluiting van de kerncentrales als met een mogelijke toename van het elektriciteitsverbruik. De definitieve data voor de sluiting van de kerncentrales zullen nader bepaald worden in functie van de agenda voor de installatie op het net van de nieuwe capaciteit.

Bij de opmaak van het uitrustingsplan moest de staatssecretaris beschikken over een antwoord op een aantal vragen om de bevoorradingszekerheid te kunnen evalueren.

- Is de bevoorradingszekerheid voor de komende 5 jaar gewaarborgd gelet op de ramingen voor het verloop van zowel vraag als capaciteit en rekening houdend met de sluiting van Doel 1 & 2 en/of Tihange 1 en al dan niet rekening houdend met de beschikbare invoer?
- Hoe zal het productiepark in de komende 5 jaar reageren wanneer de vraag naar elektriciteit gering zou zijn?

De AD Energie kreeg de opdracht om die vragen te beantwoorden tegen juni 2012 en een rapport op te stellen over de middelen voor elektriciteitsproductie voor 2012-2017. Elia heeft aan dat rapport meegewerkt. Het rapport omvat onder meer de opmerkingen die geformuleerd zijn naar aanleiding van de consultatie van het Wetenschappelijk comité van het Energieobservatorium, van de gewestelijke overheden (ENOVER), van het Federaal Planbureau en van de Nationale Bank.

Het rapport is bijgewerkt van zodra de tijdelijke sluitingen (Doel 3 en Tihange 2) en ook de bijkomende definitieve sluitingen werden aangekondigd via een kennisgeving aan de staatssecretaris, de CREG en de transmissiebeheerder.

Het rapport van juni 2012 is openbaar en kan geraadpleegd worden op de website van het departement. Het kan in drie punten worden samengevat.

1. Het tekort aan capaciteit kan in 2017 van 1.200 MW (met mogelijke invoer) tot 4.800 MW (zonder mogelijke invoer) bedragen.
2. Omdat het elektriciteitsverbruik niet kan beperkt worden op ogenblikken dat er gebruik wordt gemaakt van intermitterende hernieuwbare energiebronnen zal de toekomstige elektriciteitsproductie voldoende flexibel moeten zijn. Back-up-eenheden op aardgas zullen noodzakelijk zijn.
3. Het Belgische park zal net zoals de parken in onze buurlanden steeds flexibeler moeten zijn en dit wegens de combinatie van een weinig flexibele base load productie en een variabele en groeiende injectie van hernieuwbare energie. Volgens de analyses zouden de problemen van niet-samendrukbaarheid in 2016-2017 groter zijn dan die van 2014 – ondanks de vermindering van de nucleaire capaciteit – en zouden zij ingevolge de toename van de capaciteit van windenergie vanaf 2017 ongeveer 3.000 MW per jaar (probabilistisch model) tot 6.000 MW (deterministisch model) bedragen.

De vraag naar elektriciteit

Het elektriciteitsverbruik bedraagt 83.417 GWh in 2011, een daling met 2,91 % in vergelijking met 2010. De daling van het verbruik was het meest markant in december 2011 wegens de uitzonderlijk zachte temperaturen in vergelijking met die van december 2010.

Het totale elektriciteitsverbruik van 2011 is als volgt verdeeld: 3,96 % voor de energiesector, 44,67 % voor de industrie, 1,96 % voor het vervoer, 49,04 % voor de residentiële sector, handel en overheidsdiensten en 0,38 % voor de landbouw.

B.4.2 Plan Wathelet: bevoorradingszekerheid

De overheid heeft, na verschillende consultaties, analyses en voorbereidende werken een plan uitgewerkt (het Plan Wathelet) dat toelaat de elektriciteitsbevoorradingszekerheid op korte, middellange en lange termijn te waarborgen. Dit plan heeft eveneens de te volgen weg weer om een elektriciteitsmodel te ontwerpen gebaseerd op een stijgende hoeveelheid hernieuwbare energie, die de ontwikkeling van flexibele productiecapaciteiten impliceert (als aanvulling op de hernieuwbare capaciteiten) en het gebruik van innovatieve middelen stimu-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

leert, niet exclusief gebaseerd op de productie op zich, maar ook op het vraagbeheer, de opslag, de interconnecties, etc.

Bevoorradingszekerheid op korte termijn:

- Mechanismen i.v.m. het stopzetten (tijdelijk of definitief) van productie-eenheden van thermische elektriciteit.

Om te vermijden dat er individuele beslissingen genomen worden die leiden tot declassering van een eenheid die nog nuttig kan zijn op de markt, werd voorgesteld dat, na melding aan de autoriteiten van de intentie tot stopzetting, de productie-eenheid wordt aangeboden op de markt door bijvoorbeeld een veiling. In het geval dat de marktfocus niet leidt tot het behoud van deze productie-eenheid, moet het mogelijk zijn om de eenheid in dienst te houden voor een bepaalde periode, indien dit noodzakelijk is om de continuïteit van de voorziening te handhaven, in afwachting van de komst van nieuwe productiemiddelen. In dit geval, kan de productie-eenheid bij ministerieel besluit, worden opgenomen voor een hernieuwbare periode in een systeem van "strategische reserve".

- Een stevigere en beter aangepaste kalender voor de progressieve uitstap van nucleaire energie.

De kalender werd aangepast om rekening te houden met de noodzakelijkheid de bevoorrading te verzekeren en de consistente logica om de nucleaire reactoren te sluiten net na de winter, het seizoen waar de consumptie het grootste is:

- 1 april 2016: sluiting van Doel 1 en 2 (in plaats van februari – december 2015);
  - 1 april 2022: sluiting van Doel 3 (in plaats van 1 oktober 2022);
  - 1 april 2023: sluiting van Tihange 2 (in plaats van 1 februari 2023);
  - 1 april 2025: sluiting van Tihange 1, sluiting van Doel 4 (in plaats van de 1 juli 2025) en van Tihange 3 (in plaats van 1 september 2025).
- Ter beschikking stellen van de productie van de nucleaire centrale waarvan de levensduurte verlengd werd met 10 jaar

Teneinde een versterking van de concurrentie toe te laten en te vermijden dat de nieuwe uitstapkalender een destabiliserende impact heeft op het marktfunctioneren, zal de kernreactor waarvan de levensduur met tien jaar verlengd zou worden op de markt beschikbaar gemaakt worden van bij de start van die beschikbaarheidsstelling tot het einde van de productie. De centrale exploitant van de installatie zal betaald worden tegen een prijs die de kosten omvat (inbegrepen de veiligheidsinvesteringen) verhoogd met een billijke marge (kosten +)

- Aanbesteding voor nieuwe productiecapaciteiten van aardgas (gas en stoomturbines)

Er werd voorgesteld om op basis van artikel 5 van de wet van 29 april 1999 gerelateerd aan de organisatie van de elektriciteitsmarkt, een aanbesteding ter ondersteuning aan nieuwe productiecapaciteit die beleggers beschermt tegen het risico van een tekort aan

winstgevendheid aan te bieden. Indien het verkregen rendement op een jaar lager zou zijn dan het gegarandeerde rendement, zal de exploitant van de centrale een financiële compensatie ontvangen ter waarde van "missing money". Het systeem van het gegarandeerde rendement zal worden toegekend op basis van een aanbesteding in functie van het gegarandeerde gevraagde rendementsniveau. Supplementaire criteria kunnen geïntroduceerd worden zoals bijvoorbeeld de capaciteit om te participeren aan het balanceren van het net, de verwachte datum voor de start van de productie, de noodzakelijke capaciteit, etc.

Bevoorradingzekerheid op lange termijn (plan Wathélet)

Vanuit het oogpunt om de bevoorrading te verzekeren op lange termijn, werden er maatregelen genomen in verschillende domeinen die verband houden met het functioneren van de elektriciteitssector, met name het beter beheeren van de stroom op het transportnet, beter integreren van het hernieuwbare of het actief beheeren van de vraag (onder andere onbreekbare contracten), opslag, een betere integratie van het hernieuwbare, beter structurele beheer van de ondersteunende diensten, markttoezicht, administratieve vereenvoudiging, etc.

B.4.3 Crisisbeleid

Gas

In navolging van de Europese verordening 994/2010 heeft iedere Europese lidstaat een preventief actieplan en een noodplan opgesteld ter vrijwaring van de aardgasbevoorrading. Deze plannen werden eind 2012 ingediend bij de Europese Commissie ter goedkeuring. Het federaal noodplan voor de aardgasbevoorrading in België legt een duidelijke besluitvormingsstructuur vast in geval van een noodsituatie waarbij de aardgasbevoorrading in het gedrang komt. Hiervoor werd een grote rol vastgelegd voor de beheerder van het aardgasvervoersnet die de markt zal trachten te sturen in het geval dat een van de crisisniveaus wordt afgekondigd. Gezien het belang van België in de doorvoerstromen naar de ons omringende landen worden deze plannen afgestemd op regionaal niveau binnen het gasplatform (Benelux, Frankrijk en Duitsland) en met de Europese Commissie en de andere lidstaten via de Gas Coordination Group die een belangrijke taak heeft meegekregen voor het evalueren van de noodplannen.

Elektriciteit

In het kader van het ministerieel besluit van 3 juni 2005 tot vaststelling van het afschakelplan van het transmissienet van elektriciteit werd de procedure bij elektriciteitschaarste in nauwe samenwerking tussen de Algemene Directie Crisiscentrum (FOD Binnenlandse Zaken), de FOD Economie en de transmissienetbeheerder, zijnde Elia, geconcretiseerd. Deze procedure vormt de leidraad voor de acties die ondernomen moeten worden wanneer crisisbeheer bij elektriciteitschaarste nodig is. Deze procedure omschrijft de verschillende fases van crisisbeheer, gaande van detectie, notificatie, voorbereiding crisisoverleg, crisisoverleg, communicatie over de genomen beslissingen, coördinatie van de maatregelen en informeren van de bevolking, controle en toezicht, en tenslotte de overgang naar een normale situatie. Deze procedure verduidelijkt met andere woorden op welke wijze het beheer van een dergelijke situatie zal verlopen en wat er van de verschillende betrokken actoren verwacht wordt.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Daarnaast werd ook een “Actieplan voor het efficiënt beheer van het elektriciteitsverbruik op piekmomenten” opgesteld. Dit actieplan voorziet in verschillende maatregelen die het elektriciteitsverbruik kunnen doen dalen (zoals het sensibiliseren van huishoudens, van industrie, van overheidspersoneel op het gebruik van elektrische apparaten, verlichting en verwarming). Deze maatregelen zullen echter enkel gevraagd worden in heel uitzonderlijke omstandigheden, conform het hoger vermelde ministerieel besluit.

Olie

Na enkele jaren van opbouw van de strategische aardolievoorraden om te voldoen aan de 90 dagen verplichting is België er, onder meer dankzij een degelijke uitgekende aankoopstrategie van APETRA, in geslaagd om de vooropgestelde doelstelling eind 2012 te halen. De inwerkingtreding van de nieuwe olierichtlijn 2009/119/EC op 1 januari 2013 zal de voorraadplicht echter aanzienlijk doen stijgen. De FOD Economie heeft in samenwerking met APETRA in de loop van 2012 het wetgevende kader aangepast aan de bepalingen van deze nieuwe richtlijn en voorgelegd aan het parlement ter goedkeuring. Eveneens heeft APETRA zijn ondernemingsplan aangepast door een bijkomende opbouw van de olievoorraden te voorzien in 2013 om zo te voldoen aan de verplichtingen onder de nieuwe olierichtlijn. Deze aardolievoorraden vormen een van de belangrijkste aspecten van het Belgische aardoliecrisisbeleid en kunnen vrijgegeven worden in geval van een verstoring van de aardoliebevoorrading.

B.5. Bevorderen duurzame energie

B.5.1. Stimuleren van elektromobiliteit

Het is belangrijk voor de federale overheid om structureel overleg & kennisdeling te faciliteren tussen de vele stakeholders omtrent de verschillende aspecten van elektromobiliteit in België. Het Belgian Platform on Electric Vehicles - opgericht door de AD Energie van de FOD Economie - is er om die talrijke stakeholders te informeren, te consulteren en ze vooral bijeen te brengen opdat ze geregeld een standpunt kunnen innemen over precieze thema's (laadinfrastructuur, batterijen, de rol van de overheid, nationaal plan,...) . Het zevende EV Platform vindt plaats op donderdag 13 juni 2013.

Terwijl het ontwerp van nationaal plan voor het stimuleren van elektrische mobiliteit op politiek niveau wordt bekeken, is de AD Energie gestart met het uitwerken van actiedomein 9 van het plan, namelijk: "De rol van de overheid als launching customer". De overheid kan namelijk een belangrijke voorbeeldrol spelen en kan de significante introductie van elektrische mobiliteit in België stimuleren door zelf elektrische voertuigen in haar wagenpark op te nemen. Hiertoe werd een praktijkgerichte studie uitgevoerd die onder andere een vlootanalyse van het huidige wagenpark van de federale overheid inhoudt en het potentieel aandeel van elektrische mobiliteit in de overheidsvloot analyseert. Een van de conclusies is dat er zeker potentieel is om elektrische voertuigen op te nemen in de federale overheidsvloot. Concrete acties worden momenteel ondernomen om dit potentieel te realiseren, zoals de herziening van de omzendbrief 307 quinquies die de aankoop van wagens door de federale overheid regelt.

Op Europees niveau heeft de Europese Commissie op 24 januari 2013 een ambitieus pakket maatregelen aangekondigd met betrekking tot het gebruik van alternatieve brandstoffen in

de transportsector. De alternatieve brandstoffen betreffen dus niet enkel elektriciteit maar ook CNG, lng, waterstof, lpg, biobrandstoffen,... Wat elektrische mobiliteit betreft, moet volgens het voorstel elke lidstaat zorgen voor een minimaal aantal laadpunten met een gemeenschappelijke stekker. Voor België worden 21.000 publieke laadpunten voorgesteld. België moet volgens de voorstellen ook een "nationaal plan voor alternatieve & schone transportbrandstoffen" opstellen.

B.5.2. Versterken van het aandeel van hernieuwbare energie via het stimuleren van offshore windenergie

De federale staat heeft zich ertoe verbonden om windparken van 2.000 MWe te installeren in de Noordzee tegen 2020. Hiervoor zijn het project Stevin - de versterking van het hoogspanningsnet op land - en de realisatie van platformen op zee noodzakelijk om de geproduceerde energie naar land over te brengen. Deze ontwikkelingen van het net zullen een eerste etappe zijn van een ruimer project en op langere termijn van de "supergrid" waaraan het North Sea's Offshore Grid Initiative werkt.

SWOT analyse

Sterktes

- Energie is een levensnoodzakelijk consumptiegoed dat een steeds grotere plaats inneemt in het Europese en Belgische economische en sociale beleid.
- Een gediversifieerd energiebeleid in termen van energiebronnen, geografische herkomst en transport.
- Belangrijke productie van koolstofarme elektriciteit (via kernenergie en hernieuwbare energiebronnen), met een hoog niveau aan betrouwbaarheid en veiligheid van de installaties.
- Bevoorrechte geografische ligging van België (op het kruispunt van de belangrijkste Europese energienetwerken) waardoor ons land een draaischijf kan zijn voor energietransport binnen Europa.
- Organisatie van een systematische controle op de kwaliteit van de olieproducten om de veiligheid van de bevoorrading te verzekeren, en vooral de werkelijke beschikbaarheid van de strategische voorraden ingeval van een crisis.

Zwaktes

- Weinig binnenlandse bronnen van primaire energie.
- De energiesector is zeer kapitaalintensief en vereist talrijke investeringen op lange termijn (met name in productiecapaciteit); dit kan de komst van nieuwe actoren bemoeilijken (vooral op productievlak).
- De verdeling van de institutionele bevoegdheden voor energie vereist een permanente coördinatie tussen de federale staat en de gewesten, vooral voor planning en verguningsbeleid. Dit weerspiegelt zich soms in een groot aantal lange procedures.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

- Gebrek aan geschikte opslag (vooral voor aardgas).

Kansen

- Nieuwe ontwikkelingen en technologieën (bv. biobrandstoffen en kernreactors van de vierde generatie) die leiden tot minder afval en afval met kortere levensduur. De nieuwe technologieën zijn voor de FOD Economie ook een gelegenheid om nauw samen te werken met de gewesten en de POD Wetenschapsbeleid (voorbeelden: ontwikkeling van intelligente netwerken of “smart grids”, BELSET in het raam van het SET-plan, ...).
- Gecoördineerd overleg met buurlanden om investeringen in gas- en elektriciteitsinfrastructuur op elkaar af te stemmen en zo Europese overinvesteringen te vermijden (bijvoorbeeld: North Seas Countries’ Offshore Grid, Ten Year Network Development Plan, ...).
- Afschaffing van barrières voor uitwisselingen, dank zij een reglementaire/wettelijke omkadering die steeds internationaler wordt (een trage harmonisering en rationalisering zijn aan de gang).
- De consument neemt een centrale plaats in in het Belgische energiebeleid. Het liberaliseringsproces beoogt een betere toegang tot betaalbare energie door het creëren van meer concurrentie.
- Het versterken van de synergiën met de economische actoren: synergiën tussen de overheden en andere actoren uit de sector (vooral in de industrie) moeten worden opgespoord en/of versterkt. Dat kan gaan over fabrikanten van bouw materiaal voor offshore windmolens of zelfs constructeurs van elektrische voertuigen.
- Beschikbaarheid van belangrijke energiegegevens: het Energieobservatorium van de FOD Economie beschikt over betrouwbare, actuele en complete gegevens die essentieel zijn voor een goed begrip van de energiemarkt.

Bedreigingen

- Onzekerheid over de investeringen in de energiesector, o.m. door een moeilijker toegang tot kapitaal en door nog te nemen beslissingen (bijvoorbeeld: in het huidige kader moet de helft van de nucleaire productiecapaciteit worden vervangen binnen een termijn van 10 tot 15 jaar).
- Het besluitvormingsproces wordt steeds trager en moeilijker door de Belgische institutionele context, waaraan hervormingen kunnen worden overwogen.
- De sector wordt steeds complexer: naar aanleiding van de liberalisering van de gas- en elektriciteitsmarkt heeft de sector te maken met steeds meer actoren op gewestelijk en federaal niveau. Het contact en de samenwerking is omslachtig waardoor het moeilijker wordt beleid te voeren.
- Talrijke en verspreide beslissingscentra: energie is een materie waarvoor zowel de federale als de gewestelijke overheden bevoegd zijn maar die bevoegdheidsverdeling is niet

altijd duidelijk afgelijnd. De opkomst van Europese oligopolies zorgt ervoor dat de beslissingscentra verplaatst worden naar andere hoofdsteden, in Europa en zelfs elders.

- Gestage vermindering van menselijke en budgettaire middelen voor het openbaar ambt.
- Het “nimby”-verschijnsel³⁸ en een gevoelige publieke opinie kunnen investeringen in infrastructuur belemmeren (windmolens, kerninstallaties, ...)

Aanbevelingen

De SWOT-analyse van de energiesector (zie hiervoor) geeft aanleiding tot enkele aanbevelingen.

- Het Belgische energiebeleid inzake diversificatie van energiebronnen en aanvoerroutes handhaven om tegemoet te komen aan een onvoldoende binnenlandse productie van primaire energie.
- De Belgische knowhow op energievlak handhaven en zelfs verbeteren, o.a. door deel te nemen aan Europese en internationale onderzoeksprogramma's.
- Het investeringsklimaat verbeteren, namelijk door het invoeren van administratieve vereenvoudiging en een centraal aanspreekpunt voor alle procedures.
- Het overleg over en de coördinatie van het energiebeleid tussen de federale overheid en de gewesten handhaven en zelfs versterken, met name via de groep ENOVER.
- De Belgische rol in het internationale energiebeleid versterken.

---

³⁸ “Nimby” is een Engelse afkorting (not in my backyard) en verwijst naar het verzet van bewoners tegen projecten die een invloed kunnen hebben op hun directe woonomgeving.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

2.2.2. Telecommunicatie en informatiemaatschappij

Telecommunicatie

De bedrijfstak “telecommunicatie” (61) is één van de afdelingen van de sectie “informatie en communicatie” (sectie J in de NACE-BEL 2008-classificatie). Sectie J omvat de productie en distributie van informatie- en cultuurproducten, de terbeschikkingstelling van middelen die het mogelijk maken deze producten door te geven of te verdelen, alsook de activiteiten die te maken hebben met de informaticatechnologieën of met informatie en communicatie, diensten voor gegevensverwerking en andere informatiediensten.

De afdeling “telecommunicatie” omvat de activiteiten voor de terbeschikkingstelling van telecommunicatiediensten en aanverwante diensten, te weten de transmissie van het stemgeluid, gegevens, tekst, geluid en beelden. Eenvoudiger uitgedrukt betekent dit dat deze afdeling onder meer de telefonie inhoudt, de exploitatie van de kabeldistributie en de voorziening van toegang tot het internet.

De afdeling “telecommunicatie” wordt opgedeeld in vier groepen op basis van het soort infrastructuur dat wordt gebruikt: draadgebonden telecommunicatie (61.1), draadloze telecommunicatie (61.2), telecommunicatie via satelliet (61.3) en overige telecommunicatie (61.9).

A. Internationale context

A.1. Europese Unie

De Europese Commissie heeft haar werkzaamheden voor de implementatie van de Europese Digitale Agenda³⁹ in samenwerking met de lidstaten voortgezet. In dat verband vindt er elk jaar een “Going local”-oefening plaats in de 27 lidstaten, zodat de Commissie de Europese economische en institutionele spelers kan ontmoeten rond een specifiek thema dat gekozen wordt in overleg met de nationale overheid die verantwoordelijk is voor de follow-up van deze Digitale Agenda. Zo werd op 13 december 2012 een conferentie⁴⁰ van een halve dag in de FOD Economie georganiseerd over het thema digitale vaardigheden.

In 2012 hadden de Europese besprekingen ook betrekking op de Connecting Europe Facility (CEF), een door de Commissie op 19 oktober 2011 voorgesteld financieringsproject. Telecommunicatie is de derde sector waarvoor de Commissie oorspronkelijk 9,2 miljard euro beschikbaar stelde; de twee andere sectoren zijn energie en vervoer. De twee voor telecommunicatie naar voor geschoven thema's zijn infrastructuur voor breedbandinternet en infrastructuur voor digitale diensten van openbaar nut. Na de Europese Raad van 8 februari 2013 werd het door de Europese Commissie initieel voorgestelde budget voor telecommunicatie door de staatshoofden en regeringsleiders tot 1 miljard euro verlaagd. Hierdoor zou het toepassingsgebied van het financieringsproject worden beperkt tot infrastructuur voor digitale diensten van openbaar nut.

---

³⁹ [http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\):NL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245R(01):NL:NOT).

⁴⁰ http://economie.fgov.be/nl/modules/activity/activite_1/20121213_e-skills.jsp.

Op 18 december 2012 publiceerde de Europese Commissie eveneens een *Mid-Term Review*⁴¹ waarin zij zeven nieuwe prioriteiten aanneemt die bedoeld zijn om de tot nu toe genomen maatregelen aan te vullen en te verbeteren:

- Een nieuw stabiel regelgevingskader voor breedband scheppen.
- Nieuwe infrastructuur voor digitale openbare diensten creëren via de financieringsfaciliteit voor Europese verbindingen.
- Een grote coalitie inzake digitale vaardigheden en banen op touw zetten.
- Een EU-strategie op het vlak van cyberveiligheid en een richtlijn voorstellen.
- Het kader voor auteursrechten actualiseren.
- Cloud computing sneller invoeren met overheidsinvesteringen.
- De nieuwe elektronische industriële strategie lanceren.

Begin 2013 nam de Commissie de ontwerpaanbeveling inzake “Non-discriminatie en kostenberekeningsmethoden” aan. Bedoeling hiervan is strengere niet-discriminerende regels in te voeren om een rechtvaardige toegang voor alternatieve operatoren tot het netwerk van de historische operator te waarborgen.

Tot slot hadden de belangrijkste dossiers onder het Deense en Cypriotische voorzitterschap betrekking op de ontwerpverordening betreffende elektronische identificatie en vertrouwensdiensten voor elektronische transacties in de interne markt, de ontwerpverordening die richtsnoeren voorstelt voor trans-Europese telecommunicatienetwerken (TEN TELE), de ontwerprichtlijn tot wijziging van richtlijn 2003/98/EG inzake het hergebruik van overheidsinformatie en de ontwerpverordening betreffende het Europees Agentschap voor Netwerk- en Informatiebeveiliging (ENISA).

A.2. Internet Corporation for Assigned Names and Numbers (ICANN)

Van 13 tot 17 oktober 2012 vond in Toronto (Canada) de 45e vergadering van het Gouvernementeel Adviescomité van de ICANN (belangrijkste privéorgaan belast met internet governance) plaats, waarin voor de eerste maal een Belgische vertegenwoordiger zetelde. De reikwijdte van de in deze organisatie gevoerde werkzaamheden vertoont de neiging naast technische aspecten ook politieke aspecten te integreren. De besprekingen hadden voornamelijk betrekking op het programma voor de uitreiking van nieuwe generieke toplevel-domeinnamen (gTLD's) en de herziening van de principes van aansprakelijkheid en doorzichtigheid (ATRT). Het einde van de aan gTLD's aangebrachte beperkingen heeft immers belangrijke gevolgen op het vlak van consumentenbescherming, naleving van het mededingingsprincipe, belangenconflict tussen gebruikers als gevolg van aanvragen voor exclusief gebruik, bescherming van geografische namen, bescherming van intellectuele eigendomsrechten en naleving van de geldende regelgeving.

---

⁴¹ http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1389_nl.htm.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

A.3. Internationale Telecommunicatie-unie (ITU)

Tijdens de in het kader van de ITU georganiseerde Wereldconferentie over Internationale Telecommunicatie (Dubai) van 3 tot 14 december 2012 werden de “International Telecom Regulations” (ITRs), die dateren van 1988, herzien. Dit verdrag legt algemene regels op aan internationale telecommunicatiediensten en de onderliggende netwerken. Telefonie heeft sedert 1988 een grote ontwikkeling gekend, onder meer omwille van de groei en de overgang van staatsmonopolies naar een meer competitieve markt. De ITRs waren bijgevolg op een aantal punten niet meer aangepast.

Een aantal landen zagen hierin een opportuniteit om het internet, dat vanuit de privésector wordt geregeld door ICANN, onder de vleugels van het ITU te brengen, via de uitbreiding van de draagwijdte van de ITRs en het invoegen van internetspecifieke aspecten, zoals veiligheid en spam. Tijdens deze vergadering werd een akkoord bereikt via een stemming, hetgeen een unicum is in het gehele bestaan van de ITU, aangezien verdragen in deze context worden gesloten bij unanimititeit. De kwestie van de eerbiediging van het communautaire acquis door dit verdrag, en van de uitbreiding van de werkingssfeer ervan, wordt momenteel in de EU druk besproken.

B. Nationale context

B.1. De nieuwe telecomwet

De nieuwe telecomwet⁴² van 10 juli 2012 brengt een aantal belangrijke wetswijzigingen aan in de wet van 13 juni 2005 betreffende de elektronische communicatie. Deze wijzigingen hebben tot doel de concurrentie op de telecommarkt te verhogen en de prijzen van de verschillende telecomdiensten in België aldus te verlagen.

Het belangrijkste element is ongetwijfeld de vereenvoudiging van de opzeg van het contract van (een) telecomdienst(en). De nieuwe telecomwet bepaalt dat iedere eindgebruiker, vanaf 1 oktober 2012, elk nieuw of bestaand telecomcontract kosteloos kan opzeggen vanaf de zesde maand na de inwerkingtreding van het contract. Indien de eindgebruiker het contract wenst op te zeggen vóór de afloop van de zesde maand na de inwerkingtreding, kan dit, maar dan mag de operator een schadevergoeding vragen, maar deze mag niet hoger zijn dan het resterende bedrag dat nog verschuldigd zou zijn indien het contract zes maanden zou lopen.

De nieuwe regels gelden zowel voor particulieren als bedrijven, in zoverre zij niet over méér dan vijf oproepnummers beschikken.

B.2. Daling van de afgiftetarieven op de mobiele netwerken in België

In 2010 heeft het BIPT een besluit goedgekeurd, dat de verlaging beoogt van de afgiftetarieven⁴³ op de mobiele netwerken, over een periode van vier jaar (2010-2013). Het reëel natio-

---

⁴² Wet behoudens diverse bepalingen inzake elektronische communicatie, BS, 25 juli 2012

⁴³ Afgiftetarieven op mobiele netwerken zijn de groothandelstarieven die de operator van een mobiele netwerk aanrekent aan andere operatoren (fix, mobiel, buitenlands) wanneer die laatste een telefonische oproep doorsturen naar het netwerk van de operator in kwestie.

naal gemiddeld mobiel gespreksafgiffetarief daalde van 6,4 eurocent per minuut in 2010 naar 3,9 eurocent per minuut in 2011. De verlaging van de mobiele gespreksafgiffetarieven heeft in 2011 een impact van 130 miljoen euro op de inkomsten uit nationale gespreksafgifte.

B.3. Vergelijkende studie prijsniveau telecomproducten

Het BIPT heeft in 2012 een vergelijkende studie⁴⁴ gedaan naar het prijsniveau van verschillende telecomproducten (vaste en mobiele telefonie, een vaste internetverbinding en een triple play aanbieding) in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk. De oorspronkelijke gegevens werden verzameld in augustus 2012.

Het grootste deel van de tariefformules (post paid) voor mobiele telefonie vallen duurder uit in België dan in de meeste van onze buurlanden, zeker als we kijken naar de formules waarbij een groot datavolume is inbegrepen.

Ook voor triple play aanbiedingen is men doorgaans goedkoper af bij de operatoren in onze buurlanden. De meeste van deze aanbiedingen in België bieden een zeer goede internetkwaliteit en -snelheid, maar de prijzen liggen dan ook een stuk hoger en er is in België geen startersaanbieding beschikbaar.

De Belgische stand alone aanbiedingen voor zowel vaste telefonie als een vaste internetverbinding bevinden zich eerder aan de goedkopere kant in deze vergelijking.

Om een evolutie te kunnen weergeven, heeft men voor België in januari 2013 opnieuw gegevens verzameld. De Belgische tarieven voor mobiele telefonie zijn tussen augustus 2012 en januari 2013 met 10 tot 50 % gedaald, afhankelijk van het profiel van de gebruiker. Voor triple play aanbiedingen zien we een kleine verbetering, maar de prijzen in België blijven duurder dan deze in onze buurlanden.

B.4. Openstelling van de markt van de teledistributie via kabel

In juli 2011 heeft de CRC⁴⁵ besluiten gepubliceerd die samen de verschillende commerciële activiteiten dekken van de "triple play" (tv, internet, vaste telefonie) en die sinds 1 augustus 2011 verplicht zijn in de sector van de elektronische communicatienetwerken via kabel. Zo zijn de operatoren die een machtspositie hebben op de markten voor deze drie diensten, verplicht om groothandelstarieven te voorzien, die het mogelijk maken voor andere operatoren om zich te positioneren in deze telecommarkten.

In het kader van deze groothandelstarieven vragen de regulerende instanties aan de betrokken operator(en) om hen tariefvoorstellen te bezorgen voor (een) bepaalde dienst(en). Deze tariefvoorstellen worden dan in een ontwerpbesluit gegoten en gevalideerd door de bevoegde

---

⁴⁴ "Vergelijkende studie prijsniveau telecomproducten in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk (tarieven uit periode 8-28 augustus 2012)", BIPT (2013)
http://www.bipt.be/nl/383/ShowDoc/3915/Mededelingen/Vergelijkende_studie_prijsniveau_telecomproducten.aspx.

⁴⁵ De Conferentie van reguleratoren voor de elektronische communicatiesector (CRC): de Vlaamse Regulator voor de Media, le Conseil supérieur de l'Audiovisuel, der Medienrat, het BIPT.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

regulerende instanties. Deze instanties houden hierbij onder meer rekening met de kostprijs voor het aanbieden van een bepaalde dienst. Vervolgens (zal)(zullen) de regulerende instantie(s) (een) referentietarie(f)(ven) voor de groothandelsdienst(en) bepalen. Zo werden in 2012 bijvoorbeeld voor Telenet (in Vlaanderen) groothandelstarieven opgesteld voor het gebruik van hun kabelnetwerk. Dankzij deze groothandelstarieven kan een andere operator multiple play aanbiedingen voordeliger aanbieden.

B.5. Toekenning van een vierde 3G-licentie

In augustus 2011 heeft het BIPT een vierde 3G-licentie toegekend aan het consortium Telenet-Tecteo-Bidco. De houder van deze nieuwe licentie moet zijn dienstverlening beginnen binnen de 18 maanden, te rekenen vanaf 15 juli 2011. Uiterlijk op 15 januari 2013 moet deze vierde speler dus diensten aanbieden op het eigen netwerk.

B.6. Toekenning van vier 4G-licenties (LTE)

In november 2011 heeft het BIPT vier 4G-licenties geveild. De verworven gebruiksrechten zijn geldig voor een periode van 15 jaar, te rekenen vanaf 1 juli 2012.

Proximus stelt momenteel al een deel van zijn 4G netwerk, in 8 steden, ter beschikking aan de klanten. Tegen de zomer van 2013 zal het 4G-netwerk uitgebreid worden met nog 9 steden.

Mobistar is in 2012 reeds begonnen met een testproject voor 4G in Antwerpen. Het investeringsprogramma “SuperMobile 2013-2015” voorziet in een investering van 150 miljoen euro om de uitrol van het 4G-netwerk te bevorderen.

Base (KPN Group Belgium), heeft in 2012 succesvolle testen gedaan met 4G in twee grote Vlaamse steden. De start voor het uitrollen van het 4G-netwerk zou ergens in 2013 voorzien zijn.

Van BUCD zijn er momenteel geen plannen bekend omtrent het uitrollen van een eigen 4G-netwerk.

B.7. Nationaal IPv6-plan

Ieder toestel van een particulier of professionele gebruiker dat gebruikt wordt om via het internet te communiceren beschikt over een IP-adres. Momenteel wordt er nog gebruik gemaakt van IPv4, maar in sommige landen is de voorraad IPv4-adressen (bijna) opgebruikt, waardoor binnenkort IPv6-adressen zullen worden toegekend. Om de overgang naar IPv6 te versnellen heeft de Belgische Ministerraad op 22 juni 2012 het nationale IPv6-plan⁴⁶ goedgekeurd.

---

⁴⁶Strategisch plan voor de invoering van IPv6 in België
<http://www.presscenter.org/nl/pressrelease/20120622/strategisch-plan-voor-de-invoering-van-ipv6-in-belgi%C3%AB>.

Dit ambitieuze plan⁴⁷ omvat tien concrete acties die in de toekomst uitgevoerd zullen worden. Een aantal van deze acties betreft het bepalen van kalenders, strategieën en alle andere modaliteiten voor de overgang en het gebruik van IPv6, evenals het gelijktijdig beschikbaar stellen van onlinediensten en websites in IPv4 en IPv6. Reglementaire bepalingen voor zowel de publieke als privésector vormen een tweede belangrijk deel. Een derde groep van acties heeft betrekking op de sensibilisering en motivering i.v.m. het gebruik van IPv6.

C. Economische omgeving

C.1. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde

In 2011 groeide de bruto toegevoegde waarde van de sector tot 5.420 miljoen euro (in lopende prijzen), of 1,6 % van de totale toegevoegde waarde geproduceerd door onze economie. Zoals eerder vermeld maakt de telecommunicatiesector deel uit van de sectie "informatie en communicatie" en heeft 39,8 % van de toegevoegde waarde ervan gegenereerd. De sectie als geheel was goed voor 4,1 % van de totale toegevoegde waarde.

In lopende prijzen steeg de bruto toegevoegde waarde van de sector met 17,6 %, goed voor een gemiddelde jaarlijkse groei van 1,9 % in de periode 2002-2011. Ze volgde steeds een stijgende curve, op twee uitzonderingen na, in 2007 (-0,9 %) en in 2011 (-1,9 %).

De reeks uitgedrukt in volume daalde met 3,5 % in 2005, 1,8 % in 2007 en 0,6 % in 2011. Bij constante prijzen groeide de telecommunicatiesector met 11,9 % tussen 2002 en 2011, terwijl de groei van de totale bruto toegevoegde waarde 14,8 % bedraagt over dezelfde periode.

Tabel 2.11. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) in de telecommunicatiesector

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	4.607,5	5.359,0	5.366,0	5.385,0	5.528,3	5.420,7
Bruto TW van de sectie "informatie en communicatie"	9.963,1	12.380,2	12.874,7	13.062,6	13.362,0	13.609,9
Totale bruto TW	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel van de bruto TW van de bedrijfstak in de sectie "Informatie en communicatie" (in %)	46,2	43,3	41,7	41,2	41,4	39,8
Aandeel van de bruto TW van de bedrijfstak in de totale bruto TW (in %)	1,9	1,8	1,7	1,8	1,7	1,6
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	16,1	-1,8	0,4	3,2	0,7	-0,6
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Aandeel van de bedrijfstak in de wijziging van de totale bruto TW (in procentpunt)	0,24	-0,03	0,01	0,05	0,01	-0,01

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Het gewicht van de sector in de economie is beperkt: het aandeel ervan in de totale bruto toegevoegde waarde schommelde tussen 1,7 % en 2 %.

⁴⁷ Het [Nationaal plan voor de invoering van IPv6 in België](#), FOD Economie (oktober 2012).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Het aandeel van de sector in het verloop van de totale bruto toegevoegde waarde van het land wijzigde tussen -0,07 (in 2005) en +0,24 (in 2002) procentpunt. In 2011 beïnvloedde de sector de groei van de bruto TW negatief, met 0,01 procentpunt, na een lichte stijging in 2010 (+0,01 procentpunt).

Tewerkstelling

In 2011 werkten ongeveer 29.600 mensen, loontrekkenden en zelfstandigen, in de sector van de telecommunicatie, een lichte daling (-0,3 %) ten opzichte van 2010. Dit is het laagste tewerkstellingsniveau dat over de hele periode werd geregistreerd (2002-2011); het staat voor 0,6 % van de totale binnenlandse tewerkstelling.

De tewerkstelling in de sector kende in dit decennium cycli⁴⁸ met hoogten en laagten. Tussen 2002 en 2011 daalde de tewerkstelling met 7,2 %, wat overeenkomt met een gemiddelde jaarlijkse daling van 0,8 % over deze periode.

Het aandeel van de sector in de totale binnenlandse tewerkstelling schommelde tussen 0,6 % en 0,8 %. De sectie “informatie en communicatie” was in 2011 goed voor 2,3 % van de totale binnenlandse tewerkstelling.

Het aantal zelfstandigen in de telecommunicatiesector ligt veel lager dan het aantal loontrekkenden, in een verhouding van 1 op 9 voor 2011. Het aantal zelfstandigen bleef wel over de hele periode groeien, uitgezonderd in 2009. In 2011 werkten ongeveer 3.100 zelfstandigen in de telecommunicatiesector, dat is méér dan 5 keer meer dan in 2002.

Tabel 2.12. Verdeling van de binnenlandse tewerkstelling in de telecommunicatiesector

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Loontrekkenden in de bedrijfstak	31,3	29,3	28,6	27,5	27,1	26,5
Aandeel van de loontrekkenden in de bedrijfstak in de sectie “informatie en communicatie” (in %)	33,9	30,9	29,4	28,3	28,5	27,9
Aandeel van de loontrekkenden in de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (in %)	0,9	0,8	0,8	0,7	0,7	0,7
Zelfstandigen in de bedrijfstak	0,6	2,1	2,6	2,3	2,6	3,1
Aandeel van de zelfstandigen in de bedrijfstak in de sectie “informatie en communicatie” (in %)	9,0	21,0	23,9	21,5	22,6	24,8
Aandeel van de zelfstandigen in de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	0,1	0,3	0,4	0,3	0,4	0,4
Loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	31,9	31,4	31,2	29,8	29,7	29,6
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.230,5	4.459,7	4.538,9	4.531,2	4.562,5	4.621,6
Aandeel van de bedrijfstak in de sectie “informatie en communicatie” (in %)	32,3	30,0	28,9	27,6	27,9	27,5
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	0,8	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

⁴⁸ De tewerkstellingsgraad is het tweede jaar eerst gedaald, is de drie jaren daarna gestegen en de laatste vijf jaar opnieuw gedaald. De grootste groei (+4,3 %) werd genoteerd in 2005 en de grootste achteruitgang (-4,5 %) was voor 2009. Vanaf dat jaar zakte de tewerkstelling in de telecommunicatiesector onder de kaap van dertigduizend mensen.

Belgacom heeft in zijn jaarverslag voor 2012 meegedeeld dat zijn personeelsbestand voor het jaar 2012 15.859 vte⁴⁹ bedroeg, 71 vte meer dan in 2011. De personeelsgroei is het resultaat van de overname van The Phone House, waardoor het personeelsbestand voor het Consumer-segment toenam, en van bedrijfskritieke aanwervingen in het Enterprise-segment. Dit werd voor een groot stuk gecompenseerd door de werknemers die in januari 2012 zijn vertrokken in het kader van het personeelsherstructureringsprogramma. Mobistar deelde mee dat het in 2012 netto 45 werknemers (vte) aanwierf.

Investeringsen

De investeringen (in lopende prijzen) in de sector stegen in 2011 heel sterk (+60 % ten opzichte van het jaar voordien) en stijgen daarmee naar het hoogste niveau van het decennium: 1.816,4 miljoen euro. Dit bedrag komt overeen met een aandeel van 2,4 % van de totale investeringen en met 48,8 % van de investeringen in de sectie "informatie en communicatie".

De investeringen in de sector kenden op tien jaar tijd verschillende cycli met hoogtes en laagtes. In lopende prijzen stegen ze over de gehele periode van 2002 tot 2011 spectaculair met 48,6 %, wat overeenkomt met een gemiddelde jaarlijkse groei van 4,5 %. De stijgingen waren lichtjes kleiner in vaste prijzen, respectievelijk 38,6 % en 3,7 %.

Het aandeel van de sectorinvesteringen in de totale investeringen is tussen 2002 en 2011 lichtjes gedaald. Dit aandeel was het hoogste in het begin van de periode (2,4 % in 2002), daalde vervolgens, schommelend rond 2 % en daarna rond 1,8 %, om uiteindelijk terug te stijgen tot 2,4 % in 2011. Het aandeel van de sectie "informatie en communicatie" in het totaal is groter: dit situeert zich tussen 4 en 5 % gedurende de laatste drie jaar.

De bijdrage van de sector aan de totale investeringen van het land ging in de loop van het decennium sterk op en neer. Slechts vier keer was ze positief, voor het laatst in 2011 (+0,9 procentpunt). De investeringen in volume daalden in 2010 nog in de meeste bedrijfstakken van de Belgische economie, maar voor 2011 zien we dat deze terug beginnen te stijgen in heel wat bedrijfstakken. De stijging was in de sector van de telecommunicatie opvallender dan de stijging in de andere sectoren. De investeringen in volume stegen met 56,6 % in de sector van de telecommunicatie, terwijl de totale investeringen slechts met 4,1 % stegen. Dit resulteerde in een positieve bijdrage van 0,9 procentpunt in 2011.

---

⁴⁹ Voltijdsequivalenten.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 2.13. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de telecommunicatiesector

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV van de bedrijfstak	1.222,3	1.240,4	1.378,7	1.252,5	1.135,2	1.816,4
BVKV in de sectie "informatie en communicatie"	2.161,1	2.744,5	3.091,2	2.884,8	2.908,7	3.720,3
Totale BVKV	51.368,1	72.880,8	77.286,1	70.887,7	71.114,1	76.406,5
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in de sectie "informatie en communicatie" (in %)	56,6	45,2	44,6	43,4	39,0	48,8
Aandeel van de BVKV in de bedrijfstak in het totaal (in %)	2,4	1,7	1,8	1,8	1,6	2,4
Wijziging t/t-1 van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-28,6	-1,4	6,7	-9,5	-12,1	56,6
Wijziging t/t-1 van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Bijdrage van de bedrijfstak aan de totale BVKV (in procentpunt)	-0,8	-0,03	0,12	-0,17	-0,22	0,9

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Mobistar maakt gewag van een netto-investering van 188,5 miljoen euro in 2012, een daling van zijn investeringen in lopende prijzen van 7,5 % ten opzichte van 2011. Belgacom heeft in 2012 zo'n 753 miljoen euro geïnvesteerd, wat neerkomt op een daling van 3 % ten opzichte van 2011 (777 miljoen euro).

C.2. Andere economische indicatoren

Omzet

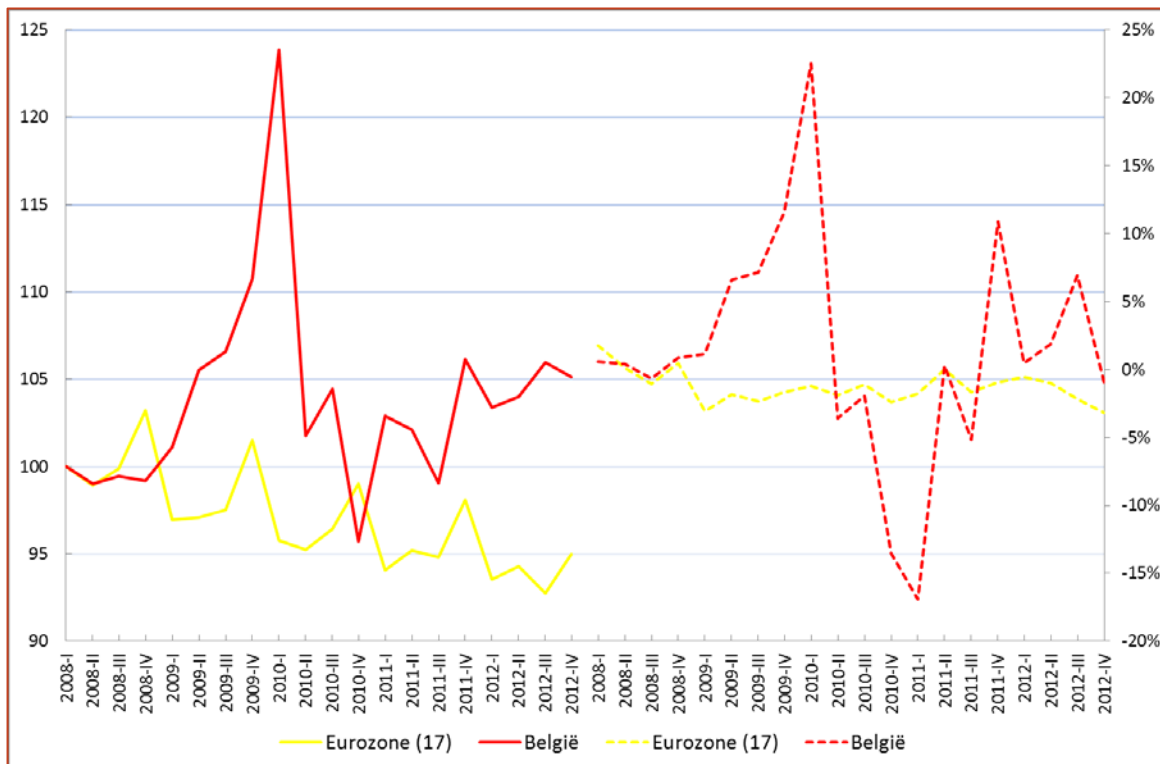
Gedurende de eerste drie trimesters van 2012 steeg de omzet van de telecommunicatiesector (+8,7 procentpunt t.o.v. het jaar voordien). In de eurozone daarentegen daalde de omzet in de eerste drie trimesters. Deze daling van de index in de eurozone was echter gering (-3,6 procentpunt). Aan het einde van het vierde trimester 2012, kende de omzet van de sector in de eurozone overigens opnieuw een kleine stijging.

Uit een analyse over een langere periode blijkt dat de omzet in de telecommunicatie in België en in de landen van de eurozone tussen 2007 en 2011 (uitgezonderd in 2010) eenzelfde seizoenseffect kende, te weten: een groeipeik in het vierde trimester van elk jaar. Beide indexen maakten in de loop van die drie jaar een gelijkaardig verloop door, zij het met minder sterke schommelingen voor de landen van de eurozone.

In het eerste trimester van 2011 kende de Belgische index een sterke groei, terwijl de index van de eurozone daalde. Hierdoor klom de Belgische index (102,9) terug boven het niveau van de index van de eurozone (94,0).

Grafiek 2.15. Omzet in de telecommunicatie

(index 2008-I = 100 – linker as en wijziging in %, t/t-4 – rechter as)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

Informatiemaatschappij

Dit deel geeft een algemeen overzicht van de positie van België voor een reeks indicatoren die verband houden met de informatiemaatschappij. In de meeste gevallen wordt het resultaat voor ons land vergeleken met deze van de EU27 en onze buurlanden (Duitsland, Frankrijk, Nederland, Verenigd Koninkrijk).

Er zijn meer gedetailleerde tabellen en aanvullende grafieken beschikbaar in de brochure "Barometer van de informatiemaatschappij". De verschillende uitgaven van de Barometer kunnen gratis worden gedownload op de website⁵⁰ van de FOD Economie.

A. Internetinfrastructuur

De smalbandaansluitingen in België zijn verwaarloosbaar geworden: hun aandeel⁵¹ kwam in het derde kwartaal van 2012 neer op minder dan 0,3 %. Daarom zijn de volgende delen alleen gericht op breedbandinternet.

⁵⁰ <http://economie.fgov.be> (Publicaties > Informatiemaatschappij).

⁵¹ In het derde kwartaal van 2012 waren 99,97 % van de aansluitingen in België breedbandaansluitingen (bron: Market Survey N° 53 – Q3 2012, ISPA Belgium).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

A.1 Vast breedbandinternet

In juli 2012 waren er in België 3.599.480 vaste breedbandlijnen voor internettoegang, d.i. een gemiddelde jaarlijkse stijging met 8,8 % over een periode van zes jaar. De jaarlijkse stijging neigt af te nemen, maar blijft positief (+4,4 % in 2012 ten opzichte van 2011).

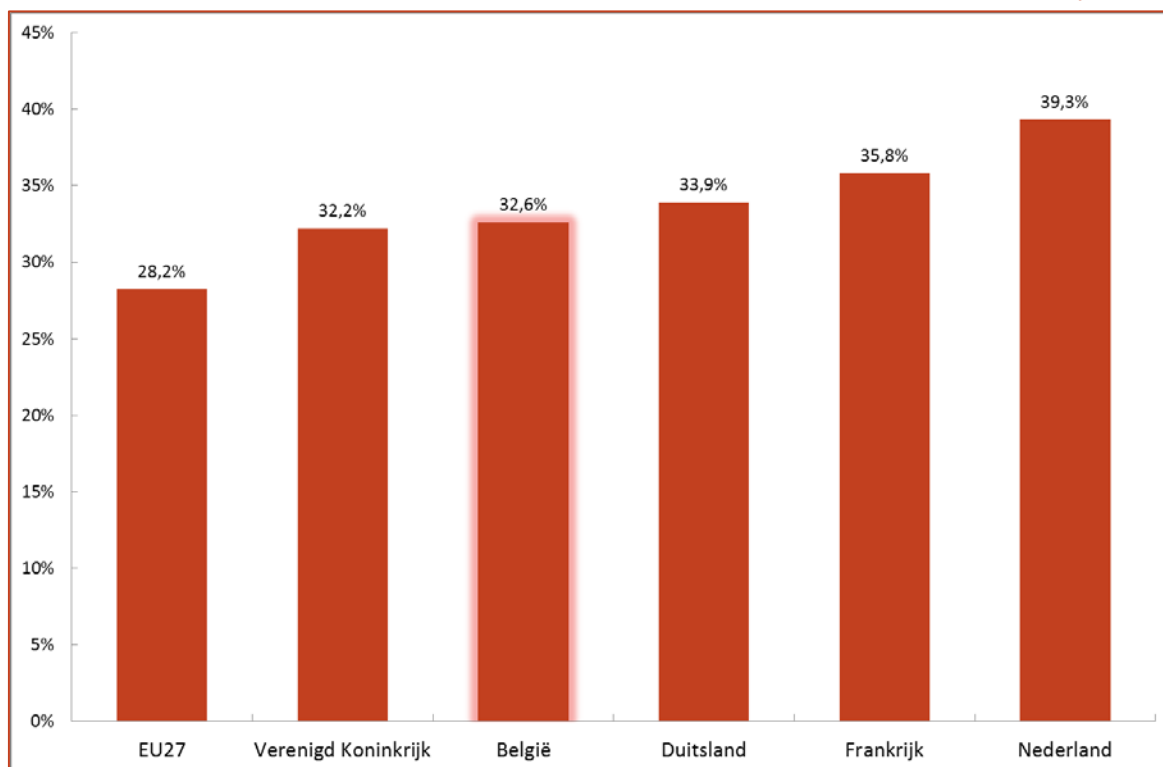
Op technologisch vlak is 51,6 % van de vaste lijnen in België aangesloten via DSL, tegenover 47,9 % via kabelmodem en 0,5 % via een andere technologie. Het DSL-aandeel in de EU27 ligt hoger (74,7 %), maar dit aandeel neigt zowel in België als in Europa licht af te nemen.

Penetratiegraad

In juli 2012 bedroeg de penetratiegraad (aantal lijnen per 100 inwoners) van vast breedbandinternet in België 32,6 %. Met deze score komt ons land op de vijfde plaats in de EU27 (bron: COCOM⁵²).

Grafiek 2.16. Penetratiegraad (per 100 inwoners) van vast breedbandinternet

(juli 2012)

Bron: Communications Committee (COCOM).

Diverse factoren verklaren het bijzonder hoge percentage van België:

- De plaatsing van hogesnelheidslijnen werd bevorderd door een historisch hoge dekking van vaste telefonie en teledistributie in België.

⁵² Communications Committee (Comité voor Communicatie).

- Door de hoge bevolkingsdichtheid en een weinig bergachtige geografie lagen deze investeringen minder hoog dan in andere landen.
- Het toenemende succes⁵³ van gegroepede aanbiedingen (multiple play) die internettoegang (via een vaste breedbandlijn) bevatten, heeft waarschijnlijk een zeker aantal nog niet op het internet aangesloten gezinnen aangezet om een internetabonnement te nemen.
- De digitale kloof in België wordt elk jaar kleiner, wat *de facto* leidt tot een nog grotere vraag naar internetaansluitingen.

Toch scoren drie van onze vier buurlanden (vooral Nederland) beter en kan er dus nog vooruitgang worden geboekt.

Verdeling volgens snelheid

In België verschaffen meer dan de helft (53,3 %) van de aangeboden vaste lijnen een snelheid van ten minste 30 Mbps. In juli 2012 was ons land de enige lidstaat van de EU27 die de kaap van 50 % van hogesnelheidslijnen overschreed.

Tabel 2.14. Verdeling van vaste breedbandlijnen volgens snelheid in juli 2012

(In %)

	van 144 Kbps tot minder dan 30 Mbps	van 30 Mbps tot minder dan 100 Mbps	meer dan 100 Mbps
EU27	87,9	9,6	2,5
België	46,3	43,4	10,3
Duitsland	90,1	9,3	0,7
Frankrijk	93,6	3,0	3,3
Nederland	73,1	24,1	2,8
Verenigd Koninkrijk	90,6	9,0	0,4

Bron: Communications Committee (COCOM).

België is één van de Europese koplopers op het vlak van snelle (≥ 30 Mbps) en zeer snelle (≥ 100 Mbps) vaste lijnen.

- In juli 2012 verschaffen meer dan de helft (53,7 %) van de in ons land beschikbare vaste breedbandlijnen een snelheid van 30 Mbps of meer, waardoor ons land aan de top van de EU27 staat.
- Ook al ligt het percentage vaste lijnen met een snelheid van 100 Mbps of meer op het Belgische grondgebied een stuk lager (10,3 %), met dit resultaat bekleedt ons land de vierde plaats in de EU27-rangschikking.

Dit resultaat is voor een groot deel toe te schrijven aan de grote kabelaanwezigheid in ons land. Enerzijds is 48 % van de vaste internetlijnen aangesloten op een kabelmodem en an-

⁵³ Dit groeiende succes in ons land wordt verklaard door de vaak aantrekkelijker tarieven van deze formules en de gebruiksvriendelijkheid ervan voor de klanten (één enkele facturatie en bijstand voor de klanten). In 2011 kocht 49 % van de Belgische gezinnen "multiple play"-aanbiedingen (bron: BIPT).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

derzijds hebben de meest recente kabelmodems de DOCSIS 3.0-norm aangenomen, waardoor ultrasnelle verbindingen mogelijk worden.

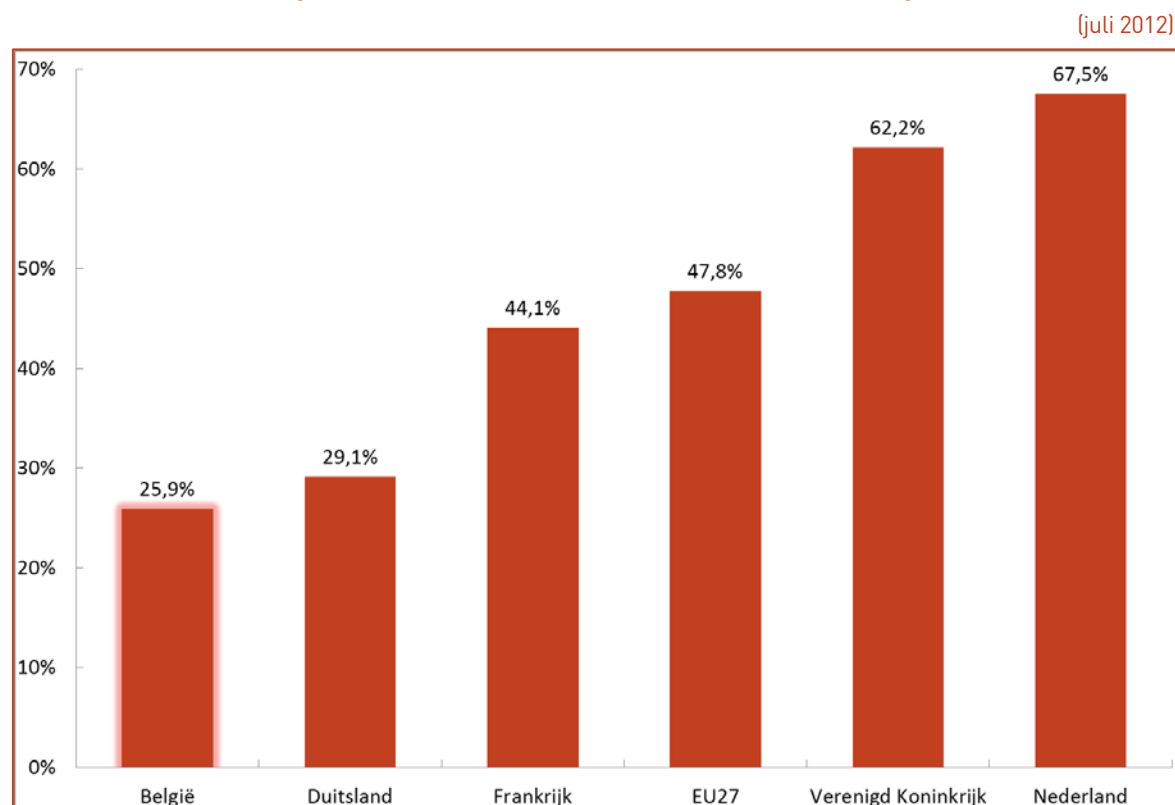
B. Mobiel breedbandinternet

Volgens de gegevens van COCOM, is mobiel internet een segment dat in Europa een flinke opmars maakt. De penetratiegraad (voor alle actieve gebruikers) ligt al hoger dan 40 % in meer dan de helft (14) van de EU27-landen en hij bedraagt zelfs meer dan 55 % in tien Europese landen.

In juli 2012 telde België 2.830.638 actieve mobiele breedbandlijnen, d.i. een stijging met 62 % ten opzichte van juli 2011.

De penetratiegraad van mobiel breedbandinternet in België steeg met 10 % op een jaar: hij bedraagt 25,9 % maar blijft één van de laagste van de EU27.

Grafiek 2.17. Penetratiegraad van mobiel breedbandinternet – alle actieve gebruikers

Bron: Communications Committee (COCOM).

Als gevolg van de goedkeuring van de nieuwe telecomwet in 2012 kan enige verbetering worden verwacht. Door deze nieuwe wet zijn gebruikers minder afhankelijk van een operator, omdat een contract kosteloos na de eerste zes maanden van het abonnement kan worden opgezegd. Deze maatregel zou operatoren, ten minste diegenen met een beperkt marktaandeel, moeten aanzetten om aantrekkelijke tariefformules aan te bieden. Deze hypothese wordt bevestigd door de feiten, aangezien het BIPT tussen augustus 2012 en januari 2013 een

prijzdaling voor mobiele telefonie en mobiel internet optekende die schommelt tussen 10 en 50 %.

Bovendien gaat de implementatie van 4G (LTE) in enkele Belgische steden verder en breidt de dekking geleidelijk aan uit. Dit zou klanten moeten aantrekken die geïnteresseerd zijn in het aanbieden van nieuwe diensten of inhoud met een hoge toegevoegde waarde via een snelle mobiele breedbandverbinding.

Bovendien blijft het immense succes van smartphones en tablets toenemen, waardoor er nog meer vraag naar mobiele aansluitingen is.

Doordat koppelaanbiedingen voortaan toegestaan zijn in België, moet deze formule tot slot een deel van de consumenten⁵⁴ aantrekken, ook al zijn deze aanbiedingen minder talrijk dan aanvankelijk vermoed werd.

C. Internettoegang en -gebruik

De Europese individuen (gezinnen en particulieren) evenals de ondernemingen worden jaarlijks ondervraagd over het gebruik van ICT en internet. Deze enquêtes⁵⁵ worden gevoerd onder toezicht van Eurostat. De laatste enquête werd in de loop van het eerste kwartaal van 2012 uitgevoerd.

De enquête bij de individuen heeft betrekking op gezinnen (met ten minste één persoon van 16 tot 74 jaar) en op particulieren (van 16 tot 74 jaar).

Voor de enquête bij de ondernemingen legt Eurostat op dat ze bedrijven in verschillende sectoren⁵⁶ moet behelzen die ten minste 10 werknemers tewerkstellen.

De enquête is facultatief voor de kleinste ondernemingen. De Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie die instaat voor het uitvoeren van deze enquête voor België, heeft in haar enquête ook micro-ondernemingen (5 tot 9 personen) opgenomen.

Om vergelijkingen op Europees niveau te kunnen maken, omvatten de in deze publicatie opgenomen cijfers deze categorie van ondernemingen niet. De geïnteresseerde lezer kan de

---

⁵⁴ De prijs van de meeste geavanceerde smartphones of tablets is tamelijk hoog. De aankoop van dit soort toestellen kan dan ook een aanzienlijke belemmering vormen, met name voor jonge consumenten. Door de prijs van het toestel te spreiden over een maandabonnement kan de formule "koppelaanbieding" dit obstakel opheffen en jonge klanten aantrekken, ook al ligt de totale kostprijs op het einde van de intekenperiode soms hoger.

⁵⁵ Gemakshalve wordt in de rest van het document naar deze enquêtes verwezen als "ICT-enquête bij de gezinnen" en "ICT-enquête bij de ondernemingen".

⁵⁶ Industrie, elektriciteit, gas en stoom, watervoorziening, bouw, groot- en kleinhandel, herstel van auto's en tweewielige motorvoertuigen, vervoer en opslag, huisvesting en voeding, informatie en communicatie, vastgoed, beroeps-, wetenschappelijke en technische activiteiten, administratieve en ondersteunende activiteiten, herstel van computers en communicatie-uitrusting.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

resultaten van de enquête bij de micro-ondernemingen op de website van de FOD Economie raadplegen⁵⁷.

C.1. Gezinnen en particulieren

Gebruik

De meeste Belgische internetgebruikers (80 %) maken dagelijks gebruik van het internet. Zoals dat al jaren het geval is, kent het versturen van e-mails het grootste succes. Bij de in 2012 uitgevoerde enquête verklaarde 91 % van de Belgische internetgebruikers gedurende de laatste drie maanden e-mails te hebben verstuurd of ontvangen. Andere frequent toegepaste activiteiten (ten minste 50 %) zijn het opzoeken van informatie over goederen en diensten (81 %) en het gebruik van online bankdiensten (69 %). Drie bijkomende activiteiten bereikten of overschreden deze 50 %-drempel in 2012:

- het internet raadplegen om te leren (57 %);
- informatie over gezondheid opzoeken (55 %);
- één of meer wiki's⁵⁸ op het internet raadplegen om informatie te verkrijgen over alerhande onderwerpen, online kranten of tijdschriften lezen of downloaden (50 %).

Internettoegang via een vaste lijn

In België bleef het percentage gezinnen⁵⁹ met internettoegang stijgen: van 54 % in 2006 naar 78 % in 2012. Dit percentage ligt 3 procentpunt boven het Europese gemiddelde (75 %).

In 2012 beschikte drie vierde van de Belgische gezinnen over een breedbandaansluiting, d.i. 3 procentpunt meer dan het EU27-gemiddelde (72 %).

Tabel 2.15. Gezinnen die beschikken over internettoegang, een breedbandaansluiting

(in %)

	Internettoegang		Breedbandaansluiting	
	2012	2006	2012	2006
EU27	75	49	72	30
België	78	54	75	48
Duitsland	85	67	82	34
Frankrijk	80	41	77	30
Nederland	--	80	--	66
Verenigd Koninkrijk	87	63	86	44

Bron: Eurostat.

⁵⁷ <http://economie.fgov.be/nl/statistieken/cijfers/economie/ondernemingen/ict/>

⁵⁸ Voorbeeld: Wikipedia, een online encyclopedie.

⁵⁹ De kans op internettoegang is aanzienlijk groter bij gezinnen met kind(eren) dan bij kinderloze gezinnen. In 2012 had ongeveer 78 % van de Belgische gezinnen toegang tot het internet. Voor gezinnen met kind(eren) klom dit percentage zelfs tot 93 %, tegen slechts 72 % bij kinderloze gezinnen.

Verschillende elementen kunnen dit hoge percentage voor België verklaren. Wegens gunstige factoren verwierf België in de loop der jaren een breedbandinfrastructuur die voor een groot deel van de bevolking toegankelijk is. Bovendien zijn aantrekkelijke gegroepede aanbiedingen al een tijdje aan een opmars bezig. Deze aanbiedingen hebben waarschijnlijk al tal van (al dan niet) nieuwe klanten aangetrokken. Tot slot wordt de digitale kloof steeds kleiner.

Mobiel internetgebruik

Elk jaar neemt het aantal particulieren dat gebruik maakt van draadloze technologie⁶⁰ om zich op het internet aan te sluiten gestaag toe. Hiervoor gebruiken ze een draagbare telefoon, een smartphone, een draagbare computer of zelfs een tablet-pc.

In deze paragraaf heeft de term “internetgebruikers” betrekking op de Belgen die de laatste drie maanden gebruik maakten van het internet, d.i. 81 % van de particulieren van 16 tot 74 jaar.

Een derde van de gezinnen maakte gebruik van een smartphone of een draagbare telefoon⁶¹ uitgerust met een internetverbinding, tegenover 22 % van de gezinnen een jaar voordien. Het gebruik van een tablet-pc kent steeds meer succes, aangezien 14 % van de gezinnen dit toestel gebruikte om zich op het internet aan te sluiten. Dit percentage bedroeg slechts 4 % in 2011.

Wanneer internetgebruikers zich buitenshuis of buiten het werk met een toestel op het internet willen aansluiten, maken zij niet met dezelfde intensiteit gebruik van de twee netwerken (gsm, wifi), naargelang ze zich bedienen van een draagbare computer of een ander draagbaar toestel⁶². In het eerste geval sluiten internetters hun draagbare computer liever aan (90 %) op het internet via een draadloos netwerk (wifi bijvoorbeeld), terwijl zij zich minder vaak (21 %) met hun simkaart aansluiten op een gsm-netwerk. In het tweede geval verkiezen internetgebruikers nog steeds, maar iets minder vaak wifi (73 %) en gebruiken zij het gsm-netwerk iets vaker (53 %).

De voorkeur van internetters om een aansluiting van het type wifi te gebruiken wanneer zij buitenshuis of niet op de werkvloer zijn, kan gemakkelijk worden verklaard. Wanneer dergelijke aansluiting in een zone beschikbaar is, is ze vaak sneller dan een aansluiting via het gsm-netwerk, vooral als dit van het GPRS-type is. Bovendien is het soms mogelijk om gratis toegang te krijgen tot openbare wifi op private of openbare plaatsen in de stad. Tot slot bieden verschillende abonnementsformules particulieren de mogelijkheid om kosteloos het wifi-netwerk van hun internetprovider te gebruiken. De tarieven om toegang te krijgen tot mobiel internet via een gsm-netwerk zijn in België daarentegen nog tamelijk hoog voor gebruikers die zich lange tijd aansluiten en/of grote volumes gegevens downloaden. Goedkope-

---

⁶⁰ 2G, 3G, wifi, WiMAX.

⁶¹ Gsm uitgerust met GPRS, UMTS of 3G.

⁶² Gsm, smartphone, PDA, palmtop, mp3-speler, speler voor digitale boeken, draagbare spelconsole, enz.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

re tariefformules zijn echter vaak gekoppeld aan lagere of zelfs heel lage snelheden, waardoor internetters veeleer kiezen voor het wifi-netwerk, als ze de mogelijkheid hebben.

C.2. Ondernemingen

Website

In 2012 beschikte 76 % van de in België gevestigde ondernemingen (met ten minste 10 werknemers) over een website of een homepage op het internet, zijnde 4,9 procentpunt meer dan het EU27-gemiddelde. Met deze score staat ons land op de achtste plaats in de EU27.

Het percentage ligt lager voor ondernemingen die over een website beschikken met de mogelijkheid om online bestellingen te plaatsen of online reservaties te maken of met een reservatiedienst. In dat geval bedraagt de score van de Belgische ondernemingen nog slechts 14 %, zijnde 3 procentpunt onder het Europese gemiddelde, waardoor ons land op de vijftiende plaats in de rangschikking van de lidstaten staat.

Toegang

In 2012 had 97 % van de in België gevestigde ondernemingen⁶³ internettoegang. Terwijl de meeste ondernemingen (94 %) over een vaste breedbandverbinding beschikten, had 36 % al een mobiele breedbandaansluiting. Van de grote ondernemingen beschikte 71 % over een mobiele breedbandaansluiting, tegenover 48 % voor de middelgrote en 32 % voor de kleine ondernemingen.

Tabel 2.16. Internettoegang van de ondernemingen - vaste en mobiele breedbandaansluiting volgens ondernemingsgrootte

(in % van het totaal)

2012	Internettoegang	Vaste breedbandaansluiting	Mobiele breedbandaansluiting volgens ondernemingsgrootte			
			Totaal (a)	Kleine (b)	Middelgrote (c)	Grote (d)
EU27	95	90	49	45	69	86
België	97	94	36	32	48	71
Duitsland	97	88	50	44	72	88
Frankrijk	99	97	57	53	81	94
Nederland	100	96	55	49	75	86
Verenigd Koninkrijk	94	93	57	52	80	93

(a) Alle ondernemingen, behalve financiële sector (10 werknemers of meer).

(b) Kleine ondernemingen, behalve financiële sector (10-49 werknemers).

(c) Middelgrote ondernemingen, behalve financiële sector (50-249 werknemers).

(d) Grote ondernemingen, behalve financiële sector (250 werknemers of meer).

Bron: Eurostat.

Met 97 % van de Belgische ondernemingen die internettoegang hebben, staat België op de elfde plaats van de Europese rangschikking. De te leveren inspanning heeft vooral betrekking op de kleine ondernemingen (96 %), want de score (99 %) die behaald werd voor de middelgrote en grote ondernemingen van het land benadert de maximumscore.

⁶³ In termen van NACE Rev. 2 omvat de enquête de secties C tot J, L en N, afdelingen 69-74 en groep 95.1.

De in 2012 behaalde resultaten in termen van mobiele internetverbindingen van de Belgische ondernemingen verbeterden, maar blijven beduidend onder het Europese gemiddelde.

De eind 2011 toegekende 3G- en 4G-vergunningen (LTE) zouden de groei van deze markt moeten bevorderen. Het blijft afwachten of deze maatregelen voldoende zijn om een impuls te geven aan het mobiele internet of dat er andere maatregelen, van reglementaire aard bijvoorbeeld, getroffen moeten worden.

D. Digitale kloof (gezinnen en particulieren)

De digitale kloof is de ongelijkheid⁶⁴ op het vlak van toegang tot ICT (draagbare telefoon, computer, internet, enz.) of het gebruik ervan.

Dit onderdeel geeft een overzicht van de digitale kloof in België. Voor een meer gedetailleerde analyse verwijzen we naar de website⁶⁵ van de POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding, Sociale Economie en Grootstedenbeleid.

D.1. Computer

In 2012 had 13 % van de Belgen van 16 tot 74 jaar nog nooit een computer gehanteerd. De digitale kloof op het gebied van computergebruik treft vooral bepaalde categorieën van de Belgische bevolking: senioren tussen 65 en 74 jaar (46 %), niet-actieven (33 %), laaggeschoolden (30 %). Bij oudere mensen (55 tot 74 jaar) treft de digitale kloof meer vrouwen (37 %) dan mannen (28 %).

Deze kloof wordt mettertijd kleiner: terwijl in 2006 28 % van de bevolking (tussen 16 en 74 jaar) nog nooit een computer had gebruikt, daalde dit percentage tot 13 % in 2012.

D.2. Internet

In 2012 had 15 % van de in België gevestigde particulieren nog nooit gebruik gemaakt van het internet, tegenover gemiddeld 23 % in Europa.

Op basis van de criteria leeftijd, onderwijs en inkomen konden de volgende categorieën van de Belgische bevolking geïdentificeerd worden als de door de digitale kloof meest getroffen groepen op het vlak van internetgebruik: oudere mensen van 65 tot 74 jaar (51 %), niet-actieven (38 %) en, laaggeschoolden (33 %). Deze kloof treft meer vrouwen van 55 tot 74 jaar (40 %) dan mannen van dezelfde leeftijdscategorie (33 %).

Het gebrek aan informaticavaardigheden is de tweede meest aangehaalde reden⁶⁶ (40 %) door de Belgen die het internet nog nooit hebben gebruikt (bron: ICT-enquête bij de gezinnen). Deze belemmering heeft meer betrekking op laaggeschoolden (47 %) en treft meer vrouwen (45 %) dan mannen (42 %).

---

⁶⁴ Deze ongelijkheid kan zich voordoen tussen individuen, ondernemingen, landen, ...

⁶⁵ <http://www.mi-is.be/>

⁶⁶ De meest aangehaalde reden (48 %) is "Het internet is niet nodig (geen belangstelling, geen nut, enz.)".

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Over de jaren heen, daalt het aantal mensen in ons land die geen internettoegang hebben: van ongeveer één particulier op drie (34 %) in 2006 naar één particulier op zeven (15 %) in 2012.

E. Elektronische handel

E.1. Gezinnen en particulieren

In 2012 bestelde 45 % van de in België gevestigde particulieren goederen of diensten voor persoonlijk gebruik via het internet tijdens de afgelopen twaalf maanden. Dit percentage gaat erop vooruit, want het bedroeg slechts 43 % een jaar eerder en amper 21 % in 2008.

Het door België in 2012 behaalde resultaat ligt iets boven het Europese gemiddelde (44 %). Hiermee bekleedt ons land de negende plaats in de EU27. Zweden spant de kroon met een score van 74 %, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk (73 %).

E.2. Ondernemingen

Aankopen en verkopen

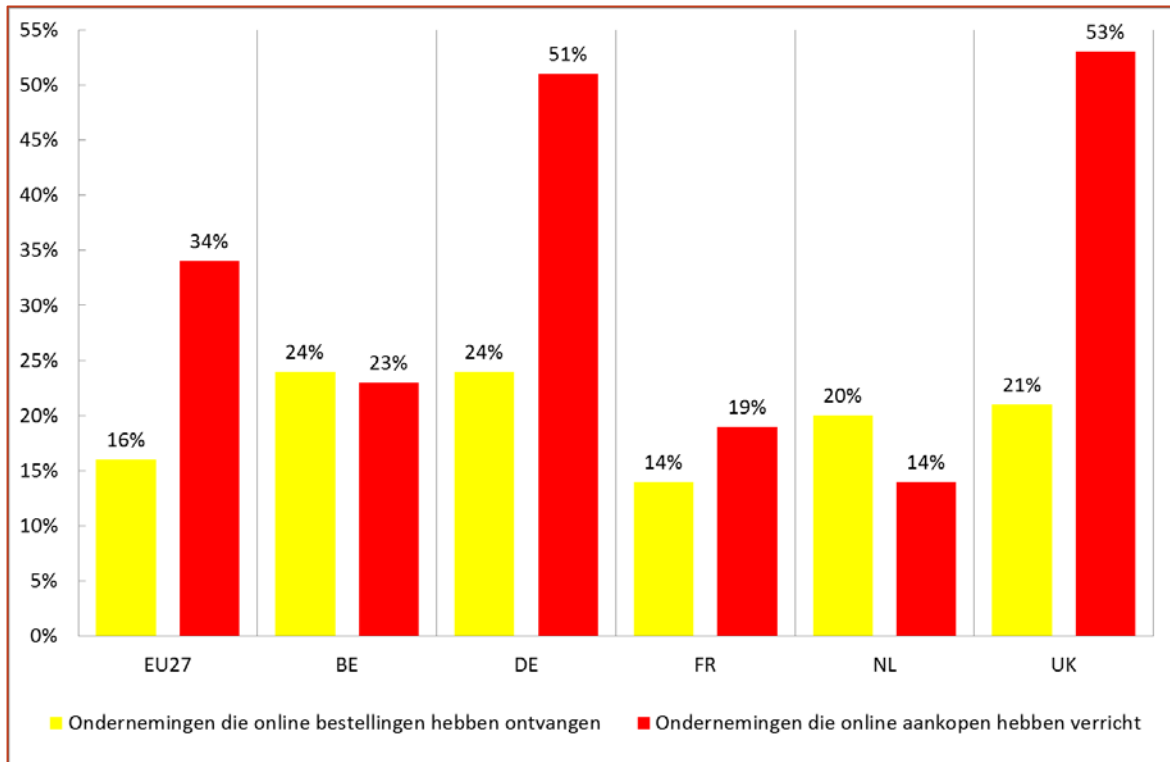
Begin 2012 werd er onder toezicht van Eurostat een ICT-enquête gehouden bij een steekproef van in Europa gevestigde ondernemingen (met 10 of meer werknemers). Van de gestelde vragen hadden er sommige betrekking op aankopen of bestellingen via het internet tijdens het afgelopen jaar.

Over de aankopen verklaarde 23 % van de in België actieve ondernemingen dat ze in de loop van het voorgaande jaar aankopen op het internet deden. Dit komt neer op 9 procentpunt minder dan het Europese gemiddelde, waardoor België de dertiende plaats inneemt in de EU27.

Over de bestellingen, verklaarde 24 % van de ondervraagde ondernemingen dat ze in het voorgaande jaar bestellingen ontvingen via het internet, d.i. één procentpunt meer dan het Europese gemiddelde. Met dit resultaat bekleedt België de vierde plaats in de EU27.

Grafiek 2.18. Ondernemingen (*) die online aankopen deden of online bestellingen ontvingen

(in % van het totaal, 2011)

(*) Alle ondernemingen, behalve financiële sector (10 werknemers of meer).

De enquête werd in 2012 gevoerd, maar de ondernemingen werden bevraagd over hun aankopen tijdens het afgelopen kalenderjaar, in dat geval 2011.

Bron: Eurostat.

Omzet

Volgens de laatste door Eurostat gehouden enquête in 2012 (op basis van de omzet in 2011) kon 15 % van de omzet van de EU27-ondernemingen toegerekend worden aan elektronische handel. Dit percentage varieert aanzienlijk van land tot land, gaande van 2 % tot 24 %.

Onze ondernemingen behalen een gemiddelde score van 14 % en situeren zich in het midden van de resultaten van onze buurlanden: Nederland (13 %), Frankrijk (14 %), Duitsland (17 %) en het Verenigd Koninkrijk (19 %).

F. Online administratie (e-government)

In 2012 gebruikte 77 % van de Belgische ondernemingen het internet om informatie te verkrijgen over de websites of homepages van overheidsdiensten, 1 procentpunt meer dan het Europese gemiddelde. Met dit percentage staat ons land op de eenentwintigste plaats. Overigens gebruikten meer dan zeven Belgische ondernemingen op tien (71 %) het internet om ingevulde formulieren elektronisch naar overheidsdiensten terug te sturen, 1 procentpunt onder het Europese gemiddelde.

In 2012 verklaarden vier Europeanen op tien (43 %) dat ze het internet (de laatste twaalf maanden) gebruikten voor hun contacten met de overheid.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

In België gebruikte een burger op twee (50 %) het internet voor zijn contacten met de overheid. Ook al bevindt ons land zich met deze score boven het Europese gemiddelde, vier EU27-lidstaten scoren hoger dan 60 %. België heeft dus nog wat vorderingen te maken.

G. Digitale Agenda

De Digitale Agenda⁶⁷ is één van de zeven vlaggenschipinitiatieven van de Europa 2020-strategie. Hierin wordt uiteengezet *“welke essentiële faciliterende rol informatie- en communicatietechnologieën (ICT) zullen spelen in een Europa dat zijn doelstellingen voor 2020 wil halen”*. De voornaamste doelstelling van de Digitale Agenda is dus het *“uitmonden in een digitale eengemaakte markt die duurzame economische en sociale voordelen creëert op basis van snel en ultrasnel internet en interoperabele toepassingen”*.

Bijlage 2 van de Europese Digitale Agenda omvat een reeks vooropgestelde doelstellingen. De volgende paragrafen vermelden de resultaten die België heeft behaald.

G.1. Snelle internettoegang

De doelstellingen met betrekking tot snelle internettoegang luiden:

- basisbreedband (type DSL) voor alle Europeanen tegen 2013;
- ervoor zorgen dat tegen 2020:
  - (i) alle EU-burgers beschikken over breedband met een snelheid van meer dan 30 Mbps;
  - (ii) 50 % van de Europese gezinnen beschikken over een internetverbinding van meer dan 100 Mbps.

In oktober 2010 (bron: IDATE⁶⁸) kwam de breedbanddekking (in % van de bevolking) op het Belgische grondgebied in de buurt van 100 % voor DSL⁶⁹, bedroeg ze 92 % voor kabelmodem⁷⁰ en 98 % voor 3G⁷¹. De penetratiegraad (in % van de bevolking) bedroeg in juli 2012 32,6 % voor vaste en 25,9 % voor mobiele breedbandaansluitingen.

---

⁶⁷ Mededeling van de Europese Commissie, “Een digitale agenda voor Europa”, 26 augustus 2010, COM (2010) 245 final/2.

[http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245R\(01\):NL:NOT](http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0245R(01):NL:NOT)

⁶⁸ “Broadband Coverage in Europe” (Final Report -- 2011 Survey –Data as of 31 December 2010), IDATE Consulting and Research.

http://ec.europa.eu/information_society/digital-agenda/scoreboard/docs/pillar/broadband_coverage_2010.pdf

⁶⁹ België heeft het voor 2013 vooropgestelde doel al bijna gehaald. Inderdaad, ADSL2 was in 2010 reeds toegankelijk voor 99,3 % van de Belgische bevolking (bron: Toestand van de elektronische communicatiesector 2010, BIPT).

⁷⁰ De dekkingsgraad via kabelmodem is kleiner in landelijke gebieden (60 %), maar steeg met vijf procentpunt vergeleken met het voorgaande jaar (55 %).

Begin 2012 (Eurostat) beschikte 78 % van de Belgische gezinnen over een breedbandaansluiting. 97 % van de in België gevestigde ondernemingen met ten minste 10 werknemers beschikte over een vaste en 36 % over een mobiele breedbandaansluiting.

In juli 2012 (COCOM) leverde 53,3 % van de in ons land aangeboden vaste breedbandlijnen een (download)snelheid van ten minste 30 Mbps en 10,3 % bood een (download)snelheid van ten minste 100 Mbps.

Gelet op wat voorafgaat, kunnen een aantal ramingen worden gemaakt. In 2013 zal basisbreedbandinternet heel waarschijnlijk toegankelijk zijn op het hele Belgische grondgebied, of toch bijna overal in België.

Voor een totale dekking van hogesnelheidsinternet (≥ 30 Mbps) tegen 2020 moet er door alle EU27-landen nog een hele weg worden afgelegd. Diverse elementen suggereren echter dat België geen al te zware inspanningen moet leveren om dit doel te bereiken.

- De providers van internettoegang via de kabel (Telenet, Voo) bieden nu al abonnementsformules aan voor hogesnelheidsaansluitingen (≥ 30 Mbps).
- De historische telefoonoperator (Belgacom) heeft de lancering van een programma aangekondigd ⁷² dat vanaf 2014 moet zorgen voor snelheden van ten minste 50 Mbps.
- De toekenning van LTE-licenties in 2011 moet de mededinging ⁷³ op de markt van snelle internetverbindingen aanscherpen.

Wat de doelstelling voor ultrasnel internet betreft (≥ 100 Mbps), is de onzekerheid groter. Ook al maakt toegang via de kabel nu al dergelijke snelheden mogelijk, de hoge tarieven die momenteel aan particulieren worden aangerekend, zetten hen niet aan om voor dit soort toegang te kiezen. Wat toegang via de telefoonlijn betreft, kunnen met de huidige technologie niet zulke hoge snelheden worden gehaald. De enige mogelijkheid vandaag zou glasvezel tot aan huis (FTTH) zijn, maar er is geen enkel investeringsproject van dit soort voor de nabije toekomst aangekondigd. De lancering van een nationaal "broadband"-plan zou nieuw leven kunnen inblazen als alle betrokken partijen aanvaarden om voor dit soort initiatieven samen te werken.

---

⁷¹ De graad van 3G-dekking is iets lager in landelijke gebieden (95 %), maar steeg opmerkelijk op 12 maanden tijd aangezien hij het jaar ervoor nog 61,5 % bedroeg.

⁷² "Belgacom en Alcatel-Lucent banen de weg voor nieuwe-generatienetwerkbreedband in Europa", Persbericht van 27 september 2011.
http://www.belgacom.com/be-nl/newsdetail/ND_20110927_alcatel_lucent.page

⁷³ In sommige Scandinavische landen hebben internetgebruikers hun vaste lijn opgezegd ten voordele van een mobiele aansluiting (LTE).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

G.2. Digitale interne markt

De vier doelstellingen betreffende de digitale interne markt worden als volgt uitgesplitst: een doelstelling ⁷⁴ aangaande de telecommunicatiediensten en drie doelstellingen inzake elektronische handel.

De doelstellingen van de Digitale Agenda voor Europa op het vlak van elektronische handel tegen 2015 komen neer op het volgende: 50 % van de bevolking zou online aankopen moeten doen; 20 % van de bevolking zou grensoverschrijdende online aankopen moeten doen; 33 % van de kmo's (10 tot 249 werknemers) zou online moeten aankopen/verkopen.

De eerste doelstelling (50 %) is niet meer veraf aangezien 45 % van de Belgen bij de begin 2012 gehouden enquête verklaarde dat ze tijdens de laatste twaalf maanden online aankopen deden.

De tweede doelstelling (20 %) is reeds bereikt want 25 % van de Belgen zei in 2012 tijdens de laatste twaalf maanden goederen of diensten te hebben besteld bij in andere EU-landen gevestigde verkopers (bron : Eurostat).

De laatste doelstelling (33 %) bestaat uit twee delen, namelijk de online aan- en verkopen van de kmo's. 21 % van de in België gevestigde kmo's (10 tot 249 werknemers) zou online aankopen hebben gedaan. 21 % van de Belgische kmo's zou in 2012 online bestellingen hebben ontvangen. Deze tweevoudige doelstelling is dus nog niet gehaald.

G.3. Digitale inclusie

De drie doelstellingen inzake digitale inclusie tegen 2015 zijn de volgende: het regelmatig internetgebruik doen toenemen van 60 % tot 75 %; het regelmatig internetgebruik voor kansarme bevolkingsgroepen doen toenemen van 41 % tot 60 %; het aandeel van de bevolking dat het internet nog nooit heeft gebruikt met de helft terugdringen (tot 15 %).

Vandaag heeft België deze drie doelstellingen gehaald, voor zover de laatste doelstelling globaal wordt toegepast⁷⁵.

G.4. Overheidsdiensten

De drie doelstellingen op het vlak van overheidsdiensten worden uitgesplitst in een doelstelling⁷⁶ aangaande grensoverschrijdende overheidsdiensten en twee doelstellingen over e-government.

---

⁷⁴ De doelstelling van de interne markt voor telecommunicatiediensten is de volgende: het verschil tussen roaming- en nationale tarieven zou uiterlijk tegen 2015 zo goed als weggewerkt moeten zijn. Referentiepunt: in 2009 bedroeg het gemiddelde roamingtarief per minuut 0,38 eurocent (gedane oproep) en de gemiddelde prijs per minuut voor alle oproepen in de EU 0,13 eurocent (roaming inbegrepen).

⁷⁵ Als het de bedoeling is de Belgische digitale kloof onder de 15 %-grens te brengen, dan is de doelstelling bereikt.

De doelstellingen op het vlak van e-government tegen 2015 zijn de volgende: het gebruik van online overheidsdiensten door 50 % van de burgers, het terugsturen van ingevulde formulieren door meer dan de helft van hen.

In 2012 gebruikte 50 % van de Belgische burgers het internet voor zijn contacten met de overheid. Deze doelstelling is dus al gehaald.

In 2010 gebruikte 29 % van onze medeburgers het internet om ingevulde formulieren naar overheidsdiensten terug te sturen. De 25 %-doelstelling is bereikt en zelfs al overschreden.

Toch moet de verwezenlijking van deze twee doelstellingen niet leiden tot overdreven optimisme. België behoort nog lang niet bij de koplopers van de Europese rangschikking. Ons land moet dus nog meer inspanningen leveren om tot het clubje van best presterende landen op het gebied van e-government te kunnen toetreden.

H. SWOT- analyse

Sterke punten

- o België beschikt over een kwaliteitsinfrastructuur en ICT wordt veel gebruikt. In 2012 gebruikten meer dan 9 Belgen op 10 (91 %) een mobiele telefoon of een smartphone en senioren hebben de neiging de andere leeftijdscategorieën in te halen. De breedbanddekking is uitstekend en snelle verbindingen zijn al vaak aanwezig in ons land (in juli 2012 had 53,3 % van de vaste breedbandlijnen een snelheid van ten minste 30 Mbps). De landelijke gebieden beschikken over een DSL-dekking, waardoor consumenten tal van gebruiksmogelijkheden hebben. In 2012 was het aantal internetgebruikers tamelijk hoog (78 % van de gezinnen) en bijna alle ondernemingen (met 10 of meer werknemers) waren aangesloten op het internet (97 %).

Zwakke punten

- o Ook al lijkt de digitale kloof gedicht te worden, het in sommige EU27-landen opgetekende minimumpeil is nog niet bereikt: in 2012 had 13 % van de in België gevestigde particulieren nog nooit een computer gebruikt en had 15 % nog nooit gebruik gemaakt van het internet (tegenover 5 % in Zweden). De meest getroffen lagen van de bevolking zijn senioren, mensen met een lage scholingsgraad en personen met een laag inkomen. Overigens zijn de tarieven die in België door de internetproviders en telecommunicatie-operatoren worden toegepast niet aangepast aan de in sommige Europese landen opgetekende laagste tarieven. Daarenboven is de infrastructuur voor ultrasnelle verbindingen (van meer dan 100 Mbps) tot bij particulieren thuis nog niet via de telefoonlijn toegankelijk. Tot slot maken de Belgische consumenten en, in mindere mate, de ondernemingen nog geen volledig gebruik van elektronische handel.

---

⁷⁶ Grensoverschrijdende overheidsdiensten: tegen 2015, online beschikbaarheid van alle essentiële grensoverschrijdende overheidsdiensten die de lidstaten uiterlijk in 2011 moeten oplijsten (geen referentiepunt).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Kansen

- Mobiel internet via de in 2011 toegekende 3G- en 4G-licenties bevordert de opkomst van nieuwe digitale diensten en activiteiten en maakt ze mobieler en persoonlijker.
- Vele consumenten tonen grote belangstelling voor de nieuwe toepassingen en technologieën.
- Gebruikers eisen meer efficiëntie en betere diensten.
- Ontwikkeling van Web 2.0 en sociale media.

Bedreigingen

- Het voortbestaan van een digitale kloof beperkt het multiplicatoreffect.
- Gebrek aan regulering voor een groeiende digitale maatschappij (vb. gevolgen van de nieuwe uitdrukkingsmanieren op sociale netwerken, enz.).
- Gebrek aan belangstelling van de gebruikers.
- Digitale kloof: men behoudt alleen het digitale kanaal (vb. Staatsblad).
- Verlies aan vertrouwen (veiligheid, beschikbaarheid). Het gebrek aan preventieve maatregelen en de risico's van inbreuk op de persoonlijke levenssfeer in de digitale wereld zouden het vertrouwen van de internetgebruikers kunnen ondermijnen.

2.2.3. Voedingsindustrie

Volgens de economische activiteitennomenclatuur NACE-BEL 2008 omvat de voedings- en genotmiddelenindustrie (sectie CA) behalve de voedingsindustrie (voeding en dranken met NACE-codes 10 en 11) ook de tabaksindustrie (NACE-code 12). Zij verwerkt plantaardige en dierlijke producten uit de land- en tuinbouw, de visserij en de aquacultuur tot consumptiegoederen voor menselijk gebruik of diervoeders. De voedingsindustrie wordt in een brede waaier van subsectoren ingedeeld: vlees en vleesproducten (10.1); vis (10.2); groenten en fruit (10.3); oliën en vetten (10.4); zuivelproducten (10.5); maalderij- en zetmeelproducten (10.6); bakkerijproducten en deegwaren (10.7); andere voedingsindustrieën (10.8); dierenvoeders (10.9); alcoholische dranken (11.1 tot 11.5); mout (11.6) en frisdranken en water (11.7). Voor de voornaamste economische aggregaten waren de meest recente gegevens op A38-niveau die van sectie CA, voor andere variabelen kon wel een uitsplitsing op NACE 2 niveau worden gemaakt.

De voedingsindustrie is één van de belangrijkste verwerkende industrieën in België met in 2011 een omzet en een bruto toegevoegde waarde (de tabaksindustrie inbegrepen) van respectievelijk 46,5 en 6,7 miljard euro, een tewerkstelling (loontrekkenden) van 72.300 voltijdse equivalenten, een uitvoer van 51 % van de omzet en een positief handelssaldo van meer dan 6 miljard euro.

A. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde

In 2011 bedroeg de bruto toegevoegde waarde (bruto TW) in lopende prijzen van de bedrijfstak "vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten" 6.710 miljoen euro, hetzij een toename met 1,4 % tegenover 2010. In volume was er een toename van de toegevoegde waarde met 9,7 % in 2011, na een daling met 2,1 % in 2009 en een stagnatie (+0,04 %) in 2010. Voor de verwerkende industrie als geheel steeg de bruto TW in 2011 slechts 1,8 %.

Het geheel van de bedrijfstak droeg in 2011 voor 0,2 procentpunt bij aan de groei van de totale toegevoegde waarde, wat beduidend meer was dan de jaren voordien: -0,04 in 2009 en 0,001 in 2010.

Het aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW in lopende prijzen van de totale industrie (zonder bouwsector) bedroeg 11,9 % in 2011. Dit is iets lager dan in 2009 (13,8 %) en 2010 (12,4 %), maar op het niveau van de jaren vóór 2009 (gemiddeld 11,8 % in de periode 2002-2008).

In de totale Belgische toegevoegde waarde had de bedrijfstak een aandeel van 2,0 % in 2011, wat toch een (verdere) lichte daling was in vergelijking met het voorgaande jaar.

Tabel 2.17. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de voedingsindustrie

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	5.719,9	6.433,0	6.548,4	6.929,4	6.615,9	6.710,0
Bruto TW van de industrie (zonder bouwsector)	49.626,3	55.875,1	55.369,6	50.196,6	56.235,6	56.235,6
Totale bruto TW	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de industrie (zonder bouwsector, in %)	11,5	11,5	11,8	13,8	12,4	11,9
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de totale Belgische economie (in %)	2,4	2,1	2,1	2,3	2,1	2,0
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	1,8	6,8	5,6	-2,1	0,0	9,7
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,4	2,9	1,0	-2,8	2,4	1,8
Bijdrage van de bedrijfstak in de wijziging van de totale bruto TW (in procentpunt)	0,04	0,13	0,11	-0,04	0,0	0,2

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

In 2011 telde de Belgische voedingsindustrie 96.700⁷⁷ werkzame personen, of 16,4 % van het totaal in de verwerkende industrie (zonder de bouwsector). Hiervan werkten er 7.200 personen als zelfstandige en 89.500 als loontrekkende. De tewerkstelling van zelfstandigen is in de voedingsnijverheid relatief hoog, namelijk 27,9 % van het totale aantal zelfstandigen in de

⁷⁷ Hierin zijn ongeveer 1.750 werknemers in de tabaksindustrie begrepen.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

hele verwerkende nijverheid. Dit hoge percentage hangt samen met het zeer grote aantal kmo's in deze bedrijfstak⁷⁸.

Het aantal loontrekkenden bleef in de beschouwde periode (2002-2011) quasi stabiel, terwijl de zelfstandige tewerkstelling in de voedingsnijverheid in dezelfde periode met 2,6 % per jaar daalde.

Globaal is in dezelfde periode het aandeel van de voedingsindustrie in de tewerkstelling van de hele verwerkende nijverheid toegenomen met 1,8 %.

De subsector “bakkerijproducten en deegwaren” verschaftte in 2011 werk aan het grootste aantal personen, met ongeveer een kwart van het totaal⁷⁹. De vleesindustrie nam met nagevoeg 15 % de tweede plaats in. In de subsector “andere” was de chocoladenijverheid de grootste werkgever (bijna 9 %). De drankenindustrie als geheel stond in voor 11,8 % van het totaal, met 6,2 % voor de brouwerijen en 4,8 % voor de frisdrankenproducenten.

Tabel 2.18. Binnenlandse tewerkstelling in de voedingsindustrie

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Loontrekkenden in de bedrijfstak	89,80	90,30	90,30	90,10	89,20	89,50
Aandeel van de loontrekkenden van de bedrijfstak in de industrie (%)	13,8	14,8	14,8	15,4	15,8	15,9
Aandeel van de loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (%)	2,6	2,5	2,4	2,4	2,4	2,3
Zelfstandigen in de bedrijfstak	9,40	8,30	8,10	7,60	7,30	7,2
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in de industrie (in %)	33	32	31	30	29	28
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	1	1	1	1	1	1
Loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	99,20	98,60	98,40	97,70	96,50	96,7
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.230,50	4.459,70	4.538,90	4.531,20	4.562,50	4.621,60
Aandeel van de bedrijfstak in de industrie (in %)	14,6	15,5	15,4	16,0	16,3	16,4
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	2,3	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Investeringsen

In 2011 investeerden de voedingsbedrijven samen voor 1.399,7 miljoen euro, in lopende prijzen. Dit bedrag vertegenwoordigde 11,7 % van de investeringen in de verwerkende nijverheid en 1,8 % in de totale economie. In vergelijking met de relatief gunstige positie van de voedingsnijverheid als werkgever, lijkt de sector minder een koploper te zijn voor investeringen. Een gedeeltelijke verklaring hiervoor is wellicht te vinden in een vergelijking met het tewerkstellingsverloop. Sinds 2006 daalde de tewerkstelling in het geheel van de industrie met 7,7 %, terwijl de tewerkstelling in de voedingsnijverheid met 1,8 % daalde. Gezien het relatief

⁷⁸ Duurzaamheidsverslag van de Belgische voedingsindustrie, (2011), <http://www.fevia.be/#ref=publication&val=44675>.

⁷⁹ Het overzicht van de subsectoren is gebaseerd op voltijdsequivalenten (bron: RSZ); de tabaksnijverheid is niet inbegrepen.

arbeidsintensieve karakter van de voedingsnijverheid mag aangenomen worden dat in deze tak dan ook minder arbeidsbesparende investeringen zijn doorgevoerd.

Een andere factor is wellicht de invloed van de economische crisis. De investeringen in de voedingsnijverheid stegen immers tot in 2007. In het crisisjaar 2008 werd een gevoelige daling (met 6,7 %) opgetekend. Ook de jaren daarna, tot 2010, bleef het totaal van de investeringen dalen. Deze daling was ook te zien in de investeringsgraad (investeringen/toegevoegde waarde). Van 2008 tot 2010 daalde de investeringsgraad in de voedingsnijverheid, nl. van 21 % in 2008 (t.o.v. 22,9 % in 2007) tot 18,6 % in 2010. In dezelfde periode evolueerde de investeringsgraad in het geheel van de industrie van 22,8 % in 2008 tot 20,4 % in 2010. In 2011 was er opnieuw een toename, zowel in relatieve cijfers (investeringsgraad) als in absolute waarde.

De herneming in 2011 van de investeringen in de voedingsnijverheid deed zich voor in de meeste subsectoren. Alleen in de subsectoren vleesverwerking, graanverwerking, bakkerijen en dierenvoeding was er een daling t.o.v. 2010; voor de vleesverwerking en bakkerijen was het totaal van de investeringen in 2011 beduidend lager dan in de jaren 2007 tot 2010.

Tabel 2.19. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de voedingsindustrie

(in lopende prijzen, in miljoen euro tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV in de bedrijfstak	1.183,10	1.474,00	1.374,60	1.322,80	1.233,30	1.399,70
BVKV in de industrie	9.313,20	12.245,10	12.623,80	11.200,90	10.909,80	11.988,20
Totale BVKV	51.368,10	72.880,80	77.286,10	70.887,70	71.114,10	76.406,50
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in de industrie (in %)	12,7	12,0	10,9	11,8	11,3	11,7
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	2,3	2,0	1,8	1,9	1,7	1,8
Wijziging t/t-1 van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-1	6	-12	-4	-8	12
Wijziging t/t-1 van de totale BVKV (volume, in %)	-5	6	2	-8	-1	4
Bijdrage van de bedrijfstak aan de wijziging van de totale BVKV (in procentpunt)	-0,03	0,12	-0,25	-0,07	-0,16	0,2

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

B. Andere economische indicatoren

B.1. Industriële productie

Voeding

De productie in volume van de Belgische voedingssector vertoont voor 2009 een beperkte daling ten opzichte van 2008 en dit geldt eveneens voor de eurozone en in mindere mate voor het gemiddelde van drie buurlanden (Duitsland, Frankrijk, Nederland) waarna er voor alle drie in 2010 een analoge stijging waar te nemen valt. In 2011 is er voor België een veel grotere stijging dan voor de 3 buurlanden en de eurozone. De productie in volume voor 2012 bleef stijgen in België met 1,4 % terwijl ze gemiddeld voor de 3 buurlanden daalde met 0,8 % en voor de eurozone met 1,2 %.

In België, Duitsland en Nederland zijn er belangrijke seizoenschommelingen met een piek in het vierde kwartaal, vooral voor Nederland. In Frankrijk zijn de seizoenschommelingen beperkter.

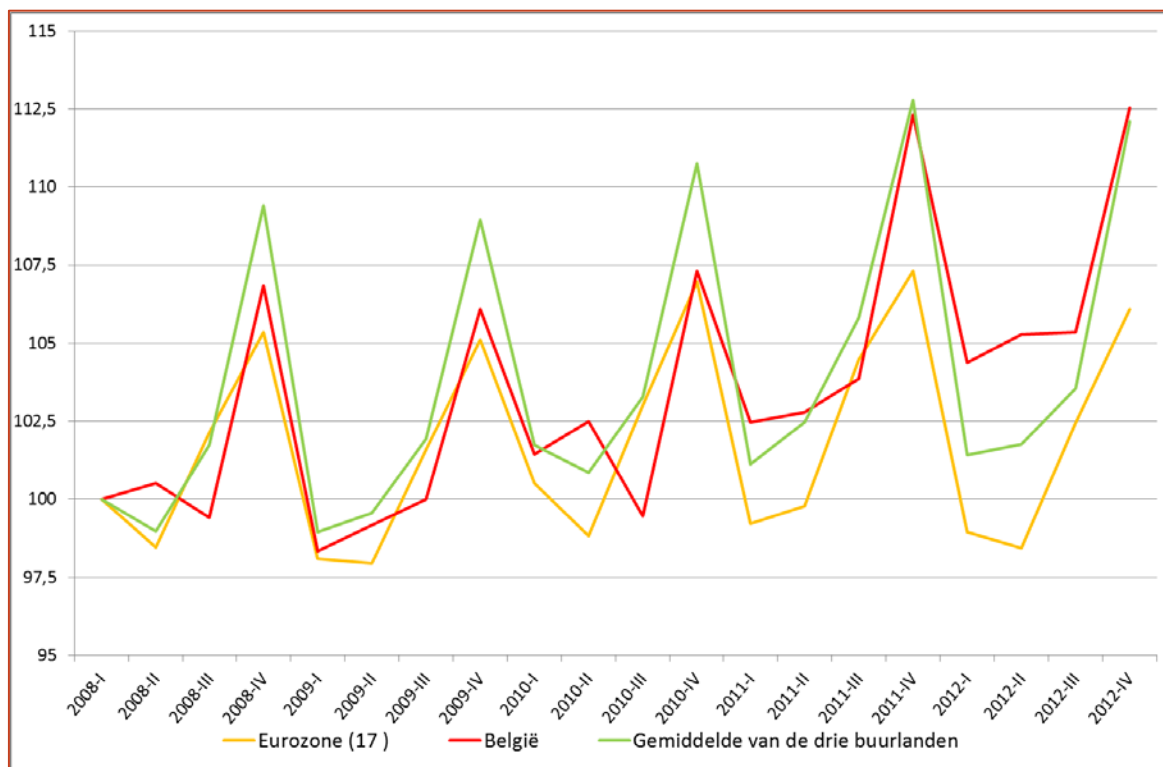

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

In 2012 lag de Belgische productie in alle kwartalen hoger dan in de overeenstemmende kwartalen in 2011. De stijging schommelt tussen 0,2 % (4de kwartaal) en 2,4 % (2de kwartaal). In de eurozone deed zich het omgekeerde voor: in alle kwartalen noteerde de productie lager dan in het overeenstemmende kwartaal in 2011, dit geldt ook voor de 3 laatste kwartalen voor het gemiddelde van de 3 buurlanden.

Grafiek 2.19. Industriële productie van de voedingsindustrie

[2008-I = 100]

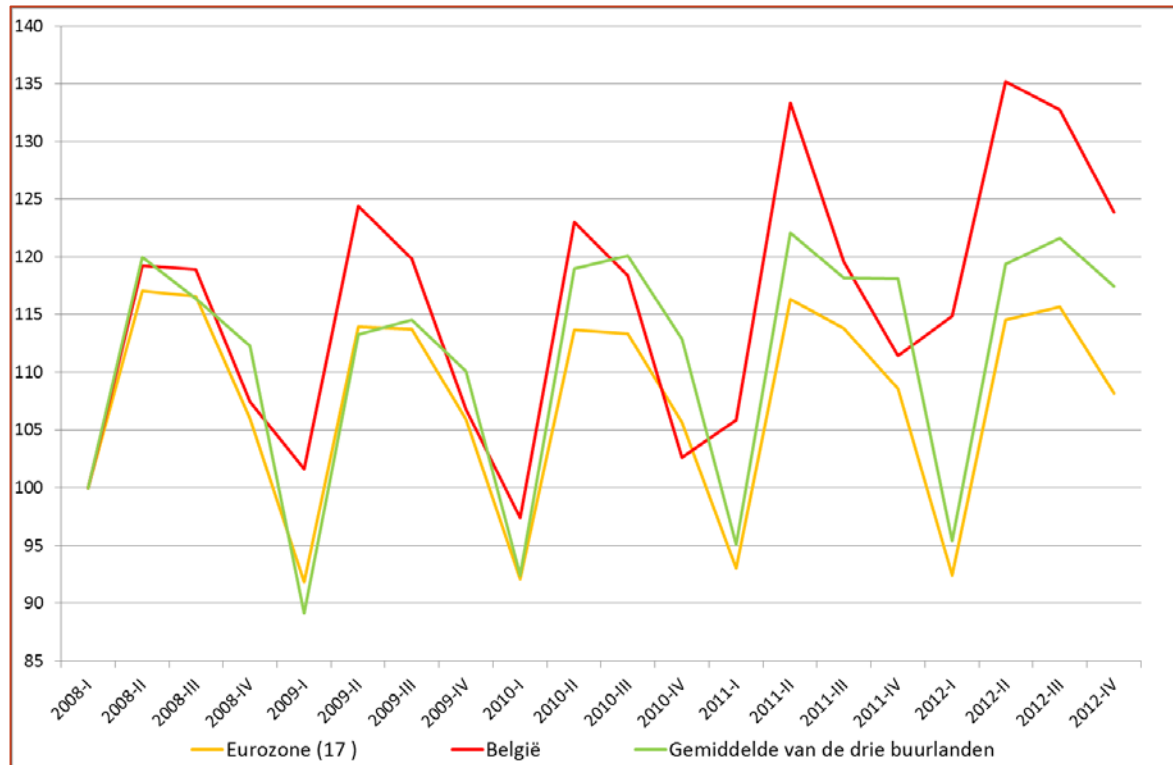
Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie

Dranken

De productie in volume van de Belgische drankenindustrie is, (ondanks een lichte terugval in 2010) aanzienlijk gestegen over de periode van 2008 tot 2012 (13,7 %). Daarmee presteert de sector in België duidelijk beter dan in de eurozone waar de productie neerwaarts gericht was in dezelfde periode. Het gemiddelde van de 3 buurlanden stabiliseert zich de laatste 2 jaar op 101 %.

Grafiek 2.20. Industriële productie van de dranken

[2008-I = 100]

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

In de drankproductie zijn sterke seizoenseffecten zichtbaar: voor België, Duitsland en Nederland is er een piek in de zomermaanden en voor Frankrijk in het vierde kwartaal.

In tegenstelling tot de buurlanden en de eurozone lag de drankproductie in België elk kwartaal van 2012 hoger dan het overeenstemmende kwartaal van 2011.

B.2. Buitenlandse handel

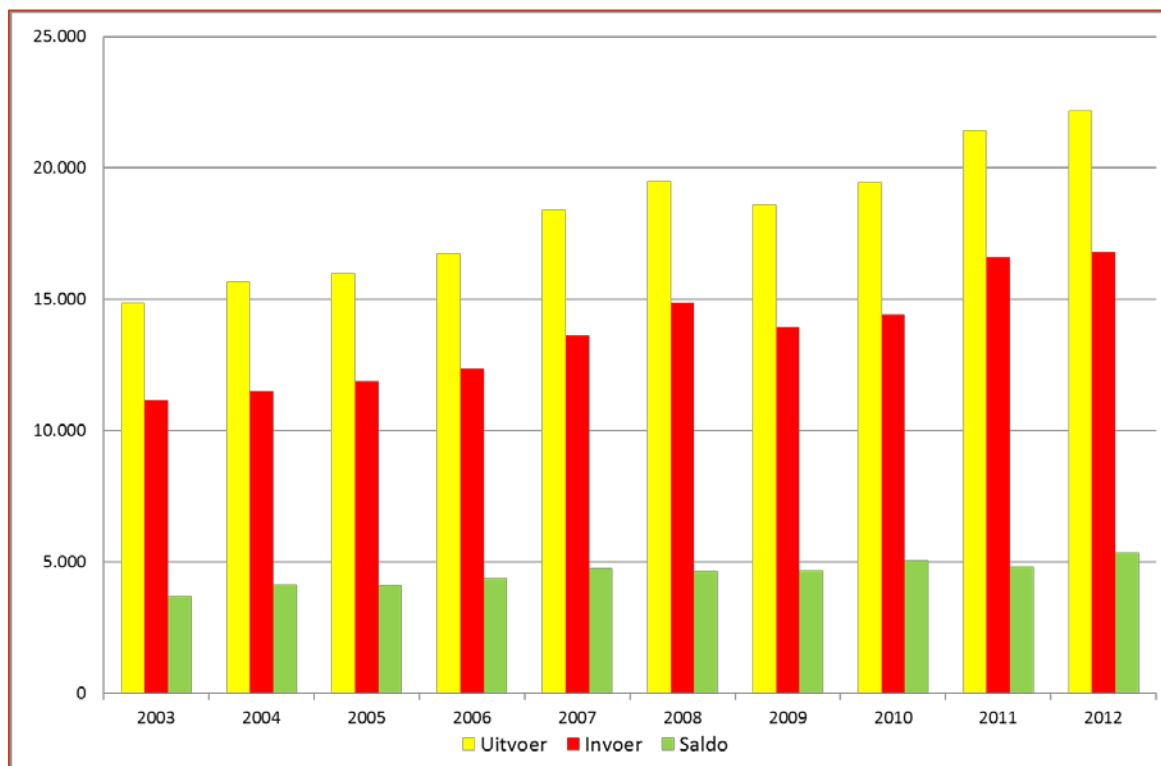
De uitvoer van de voedingssector (NACE 10) nam in 2012 toe met 3 % tot 20,0 miljard euro. De uitvoer van de drankensector (NACE 11) bereikte 2,2 miljard euro, een toename met 8,6 %. De invoer van voeding en dranken kende in 2012 een iets zwakkere stijging; deze bedroeg 0,6 % voor de voedingssector (14,6 miljard euro) en 6,2 % voor de dranksector (2,2 miljard euro). Dit leidde tot een verbetering van het handelsoverschot voor voeding van 5,4 miljard (+10,2 % t.o.v. 2011). Voor dranken daalde het handelsdeficit in 2012 tot 32 miljoen euro.

In 2012 gaat 85,3 % van de uitvoer naar landen binnen de EU en 14,7 % naar landen buiten de EU. Binnen de EU blijven Frankrijk, Nederland en Duitsland onze grootste afnemers, buiten de EU zijn dat Algerije, de US, Rusland en Japan.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.21. In- en uitvoer van voeding en dranken

(in miljoen euro)

Bron: INR, nationaal concept.

Het aandeel van de voedingssector in de totale uitvoer van de industrie kwam uit op 9,4 % (9,2 % in 2011), dat van dranken kwam uit op 1,05 % (0,94 % in 2011).

Enkel de subsectoren visverwerking, melk en zuivel en bereidingen van graanproducten en gebak kenden een lichte daling van hun uitvoer. Alle andere subsectoren realiseerden een toename van hun uitvoer. Binnen de drankensector kenden de subsectoren bier, mout en frisdranken zelfs een tweecijferige groei.

In 2012 werd 47,8 % van de omzet van de voedingssector en 45,7 % van de omzet van de drankensector in het buitenland gerealiseerd.

C. Andere opmerkelijke feiten

Nieuwe Europese wetgeving over de verstrekking van voedselinformatie aan consumenten

De nieuwe verordening, gepubliceerd in het publicatieblad van de EU op 22 november 2011 onder het nummer 1169/2011, wil de etiketten op de voedingsmiddelen duidelijker, completer en beter leesbaar maken voor de consument, zodat deze laatste met een goede kennis van zaken keuzes kan maken.

Deze nieuwe regels voor de etikettering worden drie jaar na publicatie in het publicatieblad van kracht (2014), met uitzondering van de verplichte vermelding van de voedingswaarden, die ten laatste in 2016 ten uitvoer wordt gelegd. Deze periodes zijn ingelast om de voedingsbedrijven de nodige tijd te gunnen om de etiketten op hun producten aan te passen.

Een nieuwe element in deze wetgeving is dat er een minimale tekengrootte werd vastgelegd voor de informatie die op het etiket van het product moet staan. Met deze bepaling, samen met andere criteria zoals het contrast, wil men ervoor zorgen dat het etiket leesbaar is.

De voedingswaardedeclaratie wordt verplicht voor de grote meerderheid van voorverpakte voedingsmiddelen: de etiketten moeten de energiewaarde en de gehaltes aan vetten, verzadigde vetzuren, koolhydraten, suikers, eiwitten en zout vermelden.

De lijst met ingrediënten zal de eventuele aanwezigheid van allergenen in voeding duidelijker aangeven. De vermelding van allergenen wordt ook verplicht voor niet-voorverpakte voedingsmiddelen, zoals brood bij de bakker, alsook maaltijden die opgediend worden in de horeca.

Ten slotte breidt de nieuwe verordening de vermeldingsplicht uit tot het aangeven van het land van herkomst van vers varkensvlees, schapenvlees, geitenvlees en gevogelte. Deze verplichting bestaat al voor vers rundvlees. Men zal ook de nood bestuderen om de herkomst van het vlees te vermelden dat gebruikt wordt als ingrediënt in een samengesteld voedingsproduct (bv. een bereid gerecht).

De Commissie zal bovendien tegen eind 2014 een rapport moeten opstellen over de eventuele uitbreiding van de verplichte vermelding van het land van herkomst tot andere voedingsmiddelen. Het gaat met name over andere soorten vers vlees (zoals bijvoorbeeld konijnen- of paardenvlees), melk, zuivelproducten en onbewerkte voedingsmiddelen.

Andere nieuwe maatregelen betreffen de herkomst van de ingrediënten, wanneer de herkomst van het voedingsmiddel niet dezelfde is als die van de ingrediënten die erin zitten. Ten laatste tegen eind 2013 zal de Commissie een impactstudie uitvoeren omtrent deze maatregelen. Er zullen uitvoeringsbepalingen worden voorgesteld.

D. SWOT-analyse

Sterkten

- Hoge en groeiende productiviteit (CRB, 2010).
- Voordelige geografische ligging van België.
- Stevige uitvoerpositie binnen de EU.
- Goede reputatie van Belgische producten (chocolade, bieren, koekjes,...).
- Stabiele tewerkstelling en bewustwording van de nood aan goed opgeleid personeel.
- Groot aantal kmo's die aan nichemarkten tegemoet kunnen komen.
- Hoog niveau van voedselveiligheid met Europese faam.
- Streven naar duurzaamheid.
- Bestendigheid tegen economische crises.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Zwakten

- Hoog percentage kmo's met kritieke omvang voor innovatie, financiering en naleving van de strikte normen en regelgeving.
- Verlies van verankering.
- Hoge arbeids- en elektriciteitskost wegen op de marges van de bedrijven.
- Groot water- en energieverbruik wegen op duurzaamheid en milieu.
- Afhankelijkheid van ingevoerde grondstoffen.
- De Belgische uitvoer is sterk afhankelijk van de buurlanden met verzadigde en traag groeiende markten, maar bezet een zwakkere positie op de markten van de derde landen.

Kansen

- Grotere opening van de markten op Europees en wereldniveau.
- Voedingsbeleid en -cultuur op EU-niveau bevorderen bewustwording voor de essentiële rol van voeding in gezondheid, levenskwaliteit en welzijn.
- Behoefteveranderingen bij de consumenten (wijzigende demografie, levenswijzen en voedingsgewoonten, enz.): belang van innovatieve producten.
- Mogelijkheden om de werking en de relaties in de voedselketen te verbeteren.
- Groeiende bewustwording van sector en consument inzake duurzaamheid: winst voor ondernemingen die oog hebben voor duurzaamheid (zie sectorverslag Fevia).
- Versterking van de samenwerkingsrelaties tussen de onderzoekscentra, de bedrijven en de consument inzake O&O, innovatie, productie en logistiek.

Bedreigingen

- Volatiliteit van de grondstoffennoteringen.
- Gevoeligheid van de sector voor gezondheids crises, natuurrampen en fraude.
- Steeds strenger en complexer reglementair kader (voedselveiligheid, milieu, enz.).
- Oneerlijke concurrentie van voedingsmiddelen uit derde landen.
- Stijging van energie- en waterkosten.
- Niet optimale werking van de voedselketen.
- Sector is sterk afhankelijk van de perceptie van de consument over voedselveiligheid en productkwaliteit.
- De sector kan niet altijd de juiste werknemers aantrekken.

2.2.4. Metallurgie

De bedrijfstak "metallurgie" (sectie 24 van de NACE-BEL-nomenclatuur 2008) bestaat uit vijf diverse subsectoren in de verwerkende industrie. Deze activiteiten betreffen zowel de vervaardiging van ijzer en staal, van buizen, de overige eerste verwerking van staal, de productie van edele metalen en non-ferrometalen als de gieterij. Op nationaal vlak vertegenwoordigden deze industriële activiteiten 2,3 % van de nationale bruto toegevoegde waarde in 2011, met in totaal 93.000 loontrekkenden en bijna 5.000 zelfstandigen en meer dan één miljard euro aan investeringen.

De eerste subsector, de vervaardiging van ijzer en staal, is de eerste fase van de "staalsector" en is bijzonder bepalend voor de metaalindustrie in België. Deze subsector stuurt daardoor een groot deel van de trends die waargenomen worden in de analyse van de sector.

A. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde

De gegevens van de nationale rekeningen die hieronder zijn opgenomen, werpen een licht op het cyclische karakter van deze tak van de verwerkende industrie en zijn sterke conjunctuurgevoeligheid. De variaties van de bruto toegevoegde waarde zijn er bovendien nadrukkelijker uitgesproken dan voor de gehele industrie, wat op een verhoogde afhankelijkheid wijst van de algemene economische context.

In een periode van hoogconjunctuur schommelde het aandeel met betrekking tot de metaalindustrie in de industriële activiteit tussen 15 % en 14 % en van 2,8 % tot 2,5 % berekend t.o.v. het bruto nationaal product. De sterke toename aan sectorale toegevoegde waarde in 2007 vertaalde zich in een versteviging van de bijdragen aan de verschillende niveaus van de economie. De sterke gevoeligheid aan de economische omstandigheden wordt ook vastgesteld midden 2008, de periode van de ijzer- en staalcrisis, ofwel enkele maanden vóór de verwerkende sector en de gehele economie.

De gevolgen van de crisis op de toegevoegde waarde (in waarde) vinden plaats op twee niveaus. Ten eerste op het productievolume en vervolgens op de prijzen van producten waarvoor de markten internationaal en erg reactief zijn. In 2007 en een deel van 2008 kenden de internationale prijzen voor metaal en halfafgewerkte producten ongeëvenaarde hoogtes, wat de sectorale toegevoegde waarde tot ongekeerde hoogtes deed pieken. Na het hoogtepunt van de markt begin 2008 trof de crisis de sector erg hard en transformeerde het volume-effect in een daling van 6,1 % van de toegevoegde waarde.

In Europa worden, in minder dan een semester, door de ineensstorting van de vraag in de auto-industrie en de bouwsector, alsook door de verschuiving van de consumptie naar andere geografische zones de producenten en hun niveau aan toegevoegde waarde grondig beïnvloed. Met het vastlopen van de crisis in 2009 wordt de metallurgie getroffen door een terugval van deze indicator met 12,2 % in volume en bijna 24 % in waarde. De val van de productie en de verkoopprijzen op tal van markten wordt benadrukt door een waardevermindering van de voorraden van eindproducten waarvan de grondstoffen werden gekocht in volle boom en

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

in zeer vele gevallen met jaarcontracten. De jaren 2010 en 2011 lieten vervolgens een gunstiger verloop optekenen.

Tabel 2.20. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de metaalsector

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	6.294	8.506	7.808	5.949	6.486	7.470
Bruto TW van de industrie (zonder de bouwsector)	49.626	55.875	55.370	50.197	53.565	56.236
Totale bruto TW	240.125	299.309	309.670	304.807	317.850	330.588
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de industrie (zonder de bouwsector, in %)	12,7	15,2	14,1	11,9	12,1	13,3
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de totale industrie (in %)	2,6	2,8	2,5	2,0	2,0	2,3
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	0,3	9,4	-6,1	-12,2	10,9	10,4
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Bijdrage van de bedrijfstak in de evolutie van de totale bruto TW (in procentpunt)	0,01	0,20	-0,14	-0,25	0,20	0,21

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

Het tewerkstellingsverloop weerspiegelt de erg ongunstige conjunctuur en de productiedaling. Het vastlopen van de crisis in 2009 en de daaropvolgende jaren heeft de categorie van loontrekkenden erg beïnvloed, een categorie die de meerderheid van de tewerkgestelden beslaat (met meer dan 95 %). De aanpassingen zijn echter meer verspreid in de tijd dan in bepaalde andere sectoren door het gebruik van het mechanisme van economische werkloosheid.

Hoewel de situatie niet dezelfde is voor alle metaalactiviteiten is er een algemene aanzienlijke daling waar te nemen in 2009, zodat het aandeel aan loontrekkenden in de industrietaak een terugval kende van 8.000 loontrekkenden (-7 %) in 2009 en van 5.000 loontrekkenden in 2010 (-5 %).

De subsector die het hardst geraakt werd is de ijzer- en staalsector (ofwel de warme fase in de hoogovens) vanwege de hoge arbeidsintensiteit. De economische realiteit en de inwerking van de crisis aan het einde van de periode hebben de economische werkloosheid een halt toegeroepen en hebben plaatsgemaakt voor een geleidelijke, maar definitieve afschaffing van vele productie- en administratieve functies. Tot eind 2012 zal het proces de twee grootste ijzer- en staalbassins treffen met ArcelorMittal Luik (warme en koude fase) en DufencoCarsid in Charleroi.

Tabel 2.21. Binnenlandse tewerkstelling in de metaalsector

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal loontrekkenden in de bedrijfstak	105	104	105	98	93	93
Aandeel aan loontrekkenden van de bedrijfstak in de industrie (in %)	16,0	17,0	17,2	16,7	16,4	16,4
Aandeel aan loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (in %)	2,5	2,3	2,3	2,2	2,0	2,0
Aantal zelfstandigen in de bedrijfstak	4	4	4	4	4	5
Aandeel aan zelfstandigen van de bedrijfstak in de industrie (in %)	15,5	16,0	16,4	16,7	16,7	17,4
Aandeel aan zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6
Aantal loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	109	108	109	102	97	97
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.231	4.460	4.539	4.531	4.563	4.622
Aandeel van de bedrijfstak in de industrie (in %)	16,0	16,9	17,1	16,7	16,4	16,4
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	2,6	2,4	2,4	2,2	2,1	2,1

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Investeringsen

De meeste staalproducenten moeten voortdurend in productiemachines investeren, ofwel om tegemoet te komen aan exogene verplichtingen (uitstootbeheer enz.), ofwel om de productiecapaciteit te vergroten of te moderniseren. De conjunctuur heeft ook een sterke invloed op de investeringsniveaus en meer in het bijzonder in een industrie waar de uiteindelijke gevolgen van de investeringsbeslissingen op de productie slechts waarneembaar zullen zijn na het installeren van alle componenten van een project.

De metaalindustrie is zeer kapitaalintensief, wat vooral het geval is vooraan in de waardeketen met de warme fasen van zowel staal als non-ferrometalen en gieterij.

Er moet gepreciseerd worden dat de productieapparaten een houdbaarheid hebben van maximaal 30 tot 40 jaar (zelfs meer voor de hoogovens voor zeer imposante werkzaamheden) en dat frequente investeringen in het onderhoud en de vervanging van onderdelen nodig zijn. De technische en economische veroudering van de apparatuur is dus relatief groot en vereist enorme financieringen, waartoe de beslissing nauw samenhangt met de marktsituatie en de perspectieven op middellange en lange termijn.

Dit onderdeel van de industrie vertegenwoordigt bijna 10 % van de investering in de industrie en meer dan 1,5 % van de gehele economie. Deze uitgaven zijn in het algemeen gericht op de investering voor het onderhoud van de bestaande werktuigen, en in bepaalde gevallen voor de modernisering ervan. Wat de vooruitzichten op lange termijn betreft, zijn de maatregelen gericht op de installatie van nieuwe productie-eenheden zoals de elektrische oven van Carinox in 2008.

Tabel 2.22 toont een grote toename van de investeringen voor de hele economie tussen 2002 en 2007. Dit herstel (+21 % voor de metallurgie, +31 % voor de industrie en +41 % voor de nationale economie) is het gevolg van de hoge activiteitsniveaus en van een aanzienlijke vraag in België en wereldwijd.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Vervolgens hebben de afwezigheid van gunstige perspectieven voor de auto-industrie en de bouwsector in Europa, maar ook de slechte consumptietrends in combinatie met een algemeen financieringsprobleem talrijke producenten aangezet om hun investeringsprojecten uit te stellen. De remmen op de investeringsplannen vinden erg snel plaats en zijn waarneembaar vanaf 2008 met slechts 2,3 % variatie in volume (aan constante prijzen) en 4,5 % in waarde.

In 2009 en 2010 is de neerwaartse trend van deze indicator te wijten aan het stilleggen van de verschillende zogenaamde zware installaties en aan de aanzienlijke vermindering van moderniseringsinvesteringen door de onzekere conjunctuur. Dit bedrag van iets meer dan een miljard blijkt lichtjes onder het gemiddelde te zijn, wat wijst op een herstel van de productie voor bepaalde specifieke sectoren van de metallurgie. Deze investeringsniveaus zijn echter minder groot dan die van de industrie en de economie in het algemeen die in een zekere mate opnieuw hun niveau van voor de crisis halen.

Tabel 2.22. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) in de metaalsector

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV van de bedrijfstak	1.031	1.246	1.303	1.012	923	1.070
BVKV in de industrie	9.313	12.245	12.624	11.201	10.910	11.988
Totale BVKV	51.368	72.881	77.286	70.888	71.114	76.407
Aandeel aan BVKV van de bedrijfstak in de industrie (in %)	11,1	10,2	10,3	9,0	8,5	8,9
Aandeel aan BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	2,0	1,7	1,7	1,4	1,3	1,4
Evolutie van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-13,9	25,7	2,3	-21,1	-10,0	14,0
Evolutie van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Bijdrage van de bedrijfstak in de evolutie van de totale BVKV (in procentpunt)	-0,28	0,36	0,04	-0,35	-0,14	0,18

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

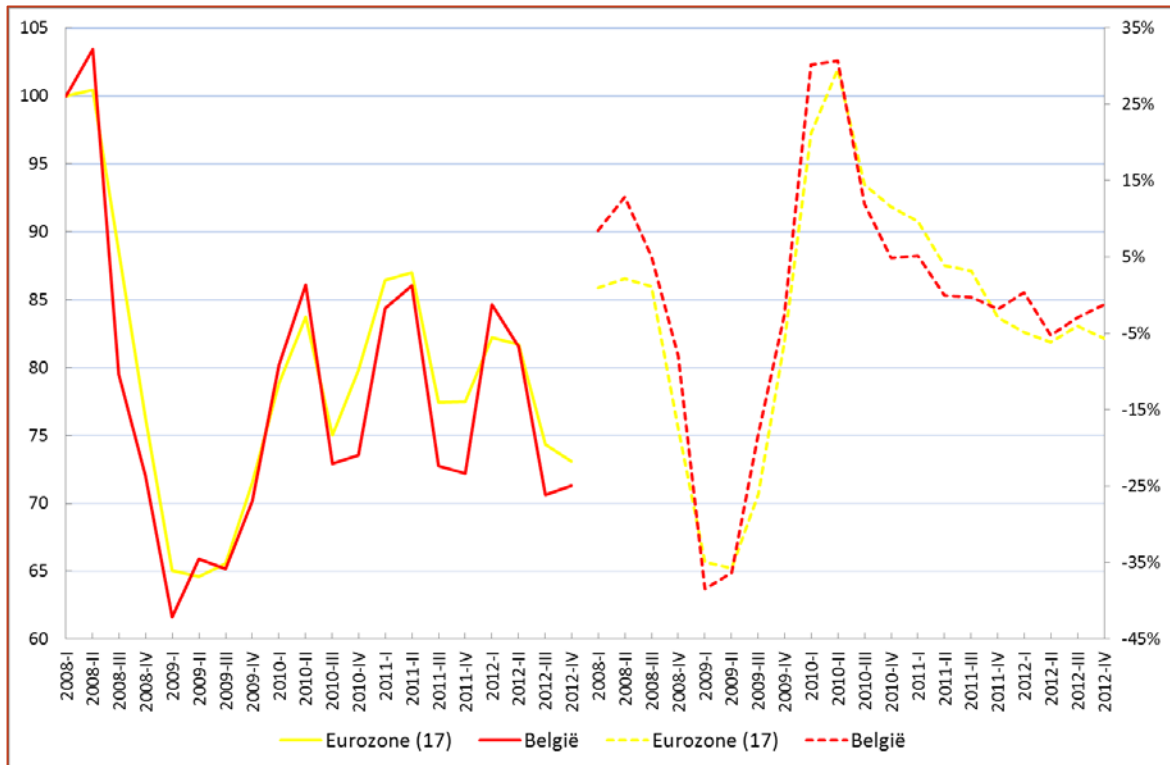
B. Andere economische indicatoren

De industriële productie in de metaalindustrie

Het linkerdeel van grafiek 2.22 toont een evolutie van de productie van de metallurgie die globaal gezien gelijkaardig is aan die van de 17 landen van de eurozone en dit over het geheel van de analyseperiode. De twee eerste semesters van de analyseperiode zijn een weerspiegeling van de economische dynamiek van de goede tijden tot midden 2008. In het eerste semester van 2008 wordt de metaalactiviteit gekenmerkt door een erg hoge bezettingsgraad van de productiecapaciteiten en door een just-in-time-werking zowel op Europees als op mondiaal vlak. De nationale activiteit is echter meer uitgesproken gegroeid dan in de eurozone in de loop van die periode.

Grafiek 2.22. Industriële productie in de metaalsector

(index 2008-I = 100 - linkeras en wijziging in %, t/t-4 – rechteras)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

De financiële crisis van midden 2008 wordt gekenmerkt door een erg uitgesproken afname van de activiteit in het laatste semester van 2008 met echter een grotere terugval in België door het stilleggen van hoogoven nummer 6 van Luik (oktober 2008).

Vanaf het tweede kwartaal van 2010 herstelde de productie zich, maar in mindere mate. In België verklaren het stilleggen van hoogoven B van Luik, de sluiting van de staalfabriek van Chertal en een deel van de productiewerktuigen in Sidmar deze grotere productiedieptepunten dan in de eurozone, zowel in het derde kwartaal van 2010, als in het laatste kwartaal van 2011 en het derde kwartaal van 2012.

De gevolgen van het stilleggen van de warme fase zijn erg duidelijk merkbaar in de reële productiecijfers. In het succesjaar 2007 behaalde de Belgische ijzer- en staalproductie een record van 11 miljoen ton. In 2009 kende de sector met de opkomst van de eerste financiële crisis een aanzienlijke terugloop tot 5,6 miljoen ton en tijdens de laatste analyseperiode is de productie ietwat hersteld tot 7,3 miljoen ton.

C. Opmerkelijke feiten

Aangezien de sectoren van non-ferrometalen, gieterij en de eerste verwerking van staal een zekere terugval kenden, liet de sector vervaardiging van ijzer en staal, die vooraan gelegen is in de industrie met de warme fase van de hoogovens, de slechtste economische situatie optekenen sinds de crisis van de jaren zeventig. Sterk onder invloed van de crisis van 2008 liet

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

de sector eerst een grote economische werkloosheid optekenen, bijvoorbeeld in Luik en Gent (ArcelorMittal) en Marcinelle (Duferco).

De sectorale situatie hangt af van de gevolgen van de financiële en economische crisis op de auto-industrie (sluiting Ford Genk en Opel Antwerpen) en op de bouwsector (privé of overheid). Deze twee sectoren staan immers in voor bijna 40 % van de staalconsumptie. De twee hiervoor vermelde multinationals kregen daarom te maken met een beduidende terugloop in hun bestellingen voor deze twee dragende segmenten en van de specialisatie vóór 2007. De exportmarkten blijven dus de enige determinant voor behoud van een zeker minimaal productieniveau.

De economische operatoren veralgemeenden derhalve hun industrieel plan op basis van de verwerking van halffabricaten afkomstig van andere productie-installaties zoals Duinkerke voor ArcelorMittal en NLMK Rusland voor Duferco. Deze verschuiving van de productiestrategie was reeds vroeger aan de gang, maar de vele maanden van crisis hebben de nood versterkt om zich te baseren op dit productiemodel dat de productieve voordelen met de concurrentiële voordelen van de internationale organisatie van de groepen verbindt.

D. SWOT-analyse

Sterkten

- Sterk geïntegreerde en gespecialiseerde waardeketen, in het bijzonder in de recyclagesector.
- Groot aantal actoren gespecialiseerd in de productie van nicheproducten (mijn- en edelmetalen en speciaal staal).
- Geavanceerde recyclagetechnologieën, waaronder mijnmetalen.
- Grote productportefeuille (van basismetalen tot technologische metalen).
- Sterke integratie van de metaalproductie in zijn geheel en in het bijzonder voor de ijzer- en staalindustrie.
- Grote internationalisering en oprichting van Belgische multinationals voor de sector van non-ferrometalen.
- Centrale ligging van België voor de intra-Europese handel en de handel met derde landen.
- Nabijheid van de voornaamste gebruikerssectoren en contractuele langetermijnrelaties.
- Hoge productiviteit.

Zwakten

- Grote afhankelijkheid van het "buitenlandse" aanbod en grote gevoeligheid voor de internationale prijzen voor de grondstoffen.

- Grote afhankelijkheid van bepaalde gebruikerssectoren (bv. de automobiel- en bouwsector).
- De wisselkoers euro/USD benadeelt het exportpotentieel.
- Veel externe factoren beïnvloeden de productie van de oudere sites (CO₂, energie-efficiëntie, saneringskosten enz.).
- Strategie opgezet door de grote ijzer- en staalgroepen voor de productie in de meest winstgevende fabrieken.

Kansen

- Opening naar nieuwe markten toe, waaronder de groeielanden.
- Technologische vooruitgang en betere productietechnieken op basis van onderzoek en ontwikkeling, recyclage enz.
- Metaalcomponent is onmisbaar voor de producten en machines op basis van milieuvriendelijke technologieën, voor de efficiëntie van de productie en producten zonder de kwestie van duurzame groei te vergeten.

Bedreigingen

- Optrekking van de invoerprijzen in welvarende tijden.
- Steeds moeilijker toegang tot zowel primaire als secundaire grondstoffen.
- Vervanging van bepaalde metalen door kunststoffen of andere metalen (bv. aluminium in plaats van staal).
- Concurrentieverschil ten opzichte van bepaalde derde landen o.a. met betrekking tot de milieuwetgeving (energiekosten enz.) of de sociale wetgeving en het verplaatsingsproces door het "weglekken van koolstof".

2.2.5. Automobielsector - transportmiddelen

A. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde van de sector

De bedrijfstak "vervaardiging van transportmiddelen" (sectie CL van de NACE-BEL-nomenclatuur 2008) bestaat uit twee activiteitscategorieën, de vervaardiging en assemblage van motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers (29) en de vervaardiging van overige transportmiddelen (30).

De afgelopen tien jaar liet de toegevoegde waarde in de vervaardiging van transportmiddelen een neerwaartse tendens optekenen met een bodemwaarde van 2.799,3 miljoen euro in 2009.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

De verklaring voor deze achteruitgang moet voornamelijk gezocht worden in de prijsstijging van intermediaire consumptiegoederen (staalproducten en energieproducten, waaronder aardolie).

Gedeeltelijk onder invloed van de sterke vraag vanuit China begonnen de staalprijzen vanaf 2003 te stijgen, terwijl die voor aardolie vanaf 2005 begonnen toe te nemen door de explosie van de vraag vanuit China en de Verenigde Staten, door een gebrek aan investeringen om de te grote Amerikaanse vraag op te vangen en door de opkomst van de groeielanden. Na een korte daling medio 2008 knoopten de prijzen van deze twee producten opnieuw aan met een stijging tot begin 2011, waarna ze weer daalden.

De prijzen van de grondstoffen daalden in 2012 vervolgens met 2 % op een jaar tijd en met 9 % indien de aardolie niet wordt meegerekend. Ondanks deze daling bleven deze grondstofprijzen echter hoog, en zelfs vergelijkbaar met die van voor de crisis. De aardolieprijs (Brent) sloot na wat schommelingen 2012 af op hetzelfde niveau als in 2011⁸⁰.

De variaties in volume over een jaar onthullen twee dalingen van de bruto toegevoegde waarde van de sector over de geanalyseerde periode: -3,6 % in 2008 en -22 % in 2009 (tegenover een gemiddelde van +3 % in het begin van het decennium).

Het relatieve aandeel aan bruto toegevoegde waarde van de bedrijfstak in de industrie kent een gestage erosie van 2002 (8,1 %) tot 2011 (5,4 %), ondanks een lichte opleving in 2010 (5,8 %).

Tabel 2.23. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de sector "vervaardiging van transportmiddelen"

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	4.006,1	3.566,4	3.511,3	2.799,3	3080,0	3033,1
Bruto TW van de industrie (zonder de bouwsector)	49.626,3	55.875,1	55.369,6	50.196,6	53.564,9	56.235,6
Totale toegevoegde waarde	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel van de bedrijfstak in de bruto TW van de industrie (zonder bouwsector, in %)	8,1	6,4	6,3	5,6	5,8	5,4
Aandeel aan bruto TW van de bedrijfstak in de totale toegevoegde waarde (in %)	1,7	1,2	1,1	0,9	1,0	0,9
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	-5,0	9,8	-3,6	-22,0	2,0	4,4
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Bijdrage van de bedrijfstak in de evolutie van de totale bruto TW (in procentpunt)	-0,02	-0,01	-0,04	-0,48	0,06	-0,10

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

Het personeelsbestand van de sector is aanzienlijk en continu gekrompen sinds 2001, als gevolg van de herstructureringen in de Belgische auto-industrie. Het aantal loontrekkenden daalde regelmatig over de onderzochte periode; het verlies aan loontrekkenden trof 6.800

⁸⁰ Bron: INSEE (het Franse nationaal instituut voor statistiek en economische studies) 13 maart 2013.

mensen tussen 2008 en 2009. De terugval van het relatieve aandeel aan loontrekkenden is gedeeltelijk te verklaren door de productiedalingen bij Ford en Opel na 2008.

Tabel 2.24. Binnenlandse tewerkstelling van de sector "vervaardiging van transportmiddelen"

(in duizendtal, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal loontrekkenden in de bedrijfstak	65,9	54,9	52,3	45,5	43,4	42,3
Aandeel van de loontrekkenden van de bedrijfstak in de industrie (zonder de bouwsector, in %)	10,1	9,0	8,6	7,8	7,7	7,5
Aandeel aan loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (in %)	1,6	1,2	1,2	1,0	1,0	0,9
Aantal zelfstandigen in de bedrijfstak	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in de industrie (zonder de bouwsector, in %)	1,1	1,1	1,1	0,8	0,8	0,8
Aandeel van de zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Aantal loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	66,1	55,1	52,7	45,7	43,6	42,5
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.230,5	4.459,7	4.538,9	4.531,2	4.562,5	4.621,6
Aandeel van de bedrijfstak in de tewerkstelling van de industrie (zonder de bouwsector, in %)	9,7	8,6	8,3	7,5	7,4	7,2
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	1,6	1,2	1,2	1,0	1,0	0,9

Bron: INR, berekeningen FOD Economie

Volgens de gegevens van de Federatie voor de technologische industrie (Agoria) over het tewerkstellingsverloop bij de belangrijkste autobouwers (Audi, Ford en Volvo) alsook bij de toeleveranciers werd het aantal personeelsleden in 2012 gevoelig teruggedrongen tot 42.500 eenheden tegenover nog 64.000 in 2000.

De tewerkstelling bij de vier oorspronkelijke constructeurs (Audi, Ford, Opel en Volvo, toeleveranciers bijgevolg niet inbegrepen), daalde geleidelijk van eind 2011 tot eind 2012. Ter illustratie: de tewerkstelling bij deze vier assembleurs daalde van bijna 28.888 eenheden in 2000 tot 23.845 eenheden in 2002, tot 21.151 eenheden in 2005, tot 16.770 eenheden in 2007 en tot 14.082 eenheden in 2008 om uiteindelijk op 12.927 eenheden te belanden op 30 september 2012.

Investeringsen

Over de jaren heen gingen de investeringen op en neer, naargelang de verwachtingen van de sector met betrekking tot de toekomstige vraag naar voertuigen.

Na pieken van respectievelijk 1.077 miljoen euro (in 2000), 864 miljoen euro (in 2003) en 815 miljoen euro (in 2006) namen de investeringen in de automobielsector geleidelijk af tot 346,9 miljoen euro in 2011 (in lopende prijzen).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 2.25. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de sector "vervaardiging van transportmiddelen"

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV van de bedrijfstak	690,7	646,6	549,7	493,5	363,6	346,9
BVKV in de industrie (zonder de bouwsector)	9.313,2	12.245,1	12.623,8	11.200,9	10.909,8	11.988,2
Totale BVKV	51.368,1	72.880,8	77.286,1	70.887,7	71.114,1	76.406,5
Aandeel aan BVKV van de bedrijfstak in de industrie (zonder de bouwsector, in %)	7,4	5,3	4,4	4,4	3,3	2,9
Aandeel aan BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	1,3	0,9	0,7	0,7	0,5	0,5
Evolutie van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-4,8	-22,5	-16,9	-9,1	-28,1	-6,8
Evolutie van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

In reële termen sloeg het investeringstij van deze bedrijfstak om in een daling vanaf 2007 met een negatieve groei van 6,8 % tot gevolg in de loop van 2011.

Het aandeel van de bedrijfstak in de investeringen van de hele industrie zakte sterk terug in de loop van de jongste tien jaren, van 7,4 % in 2002 tot 2,9 % in 2011.

B. Andere economische indicatoren

B.1. De industriële productie in de auto-industrie

Met uitzondering van het eerste kwartaal van 2008 kende de industriële activiteit in de Belgische automobielsector een gelijkaardig verloop als de Europese automobielsector.

In 2009 daalde de Belgische indicator echter iets minder in het eerste kwartaal en iets meer in het derde kwartaal, maar steeg hij opnieuw aan het einde van het jaar.

De evolutie van de productie in de loop van 2009 weerspiegelt de piek van januari door de positieve verwachtingen van de impact van het autosalon alsook de ernstige inkrimping van de activiteit die erop volgde (-24,53 % over het hele jaar), als gevolg van een drastische daling van de verkoop bij VW, Ford en Opel (Volvo behoudt zijn niveau van 2008).

Van het laatste kwartaal van 2009 tot het laatste kwartaal van 2010 verliepen de twee indicatoren daarentegen relatief gelijklopend, terwijl de prestaties van de Belgische industriële productie in 2011 veel beter waren dan die van de eurozone en hun hoogtepunt van 2008 benaderden.

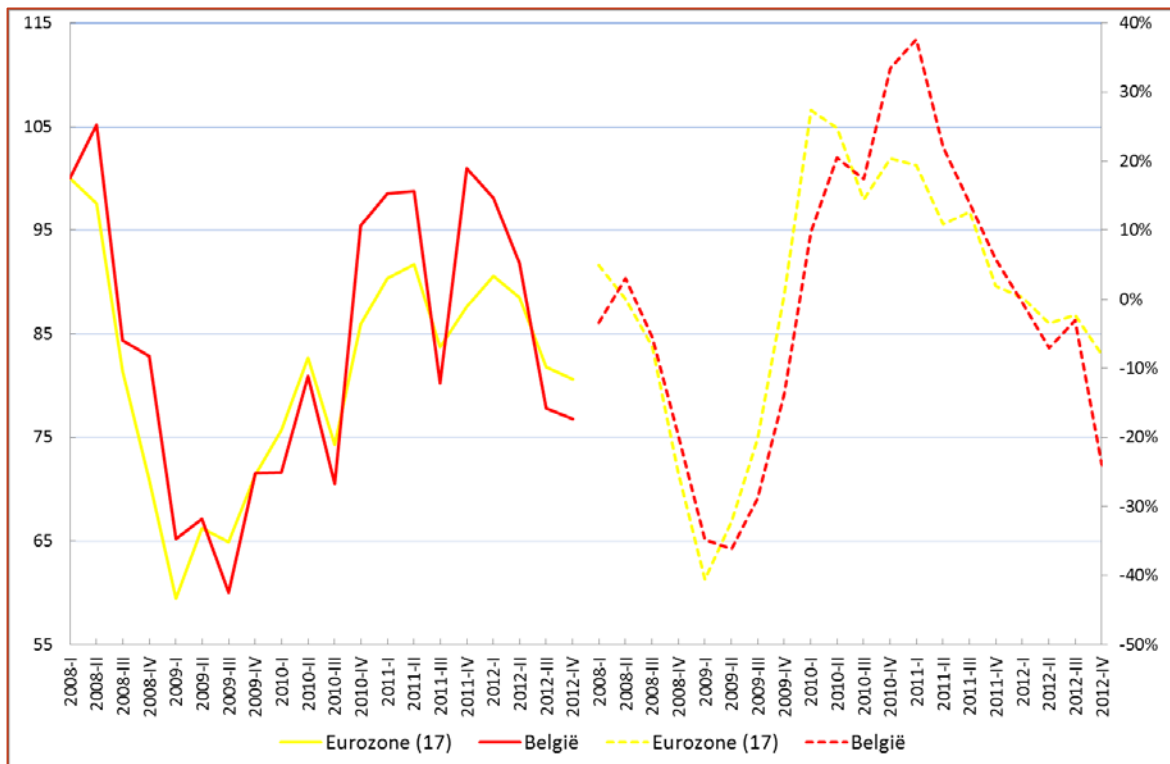
Tijdens de op- en neergaande periode tussen eind 2010 en eind 2011 weerspiegelt de algemene industriële activiteit in België immers de impact van de federale stimuleringsmaatregelen inzake inkoop.

Zoals weergegeven in grafiek 2.23 was het evolutiepatroon daarna echter heel wat minder gunstig.

Door de afschaffing van de federale korting op factuur vanaf 1 januari 2012 en die van de fiscale voordelen voor elektrische voertuigen op het einde van het jaar is de industriële activiteit in de loop van 2012 sterker gedaald in België dan in de eurozone.

Grafiek 2.23. De industriële productie in de automobielsector

(index 2008-I = 100 – linkeras en wijziging in % t/t14 – rechteras)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

B.2. Scorebord van de sector

De wereldwijde automobielsector kampt al enkele jaren met een structurele crisis (van vóór 2005).

Deze manifesteert zich vooral door overcapaciteit en het feit dat onvoldoende tegemoet gekomen werd aan milieucriteria. De structurele problemen van de sector werden nog versterkt door de economische crisis vanaf 2008.

In 2012 waren de autobouwers actief in een context waarbij de wereldwijde economische activiteit gekenmerkt werd door:

- een schuchter herstel in 2010 en 2011;
- een aanzienlijke remonte van de Amerikaanse auto-industrie;
- een stabilisering van de afzetprijzen van aardolieproducten in het tweede deel van het jaar na de grote schommelingen in het begin van het jaar⁸¹;
- een waardestijging van de Amerikaanse dollar (jaarlijks gemiddelde van 1,29 USD voor 1 euro in 2012 tegenover 1,39 USD in 2011);

⁸¹ Bron: INSEE 13 maart 2013.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

- de voortzetting van de herstructureringsplannen in verschillende economische sectoren, zowel op nationaal als op internationaal niveau, die begonnen waren bij het begin van de crisis in 2008.

De autoproductie in België is het gevolg van de vestiging van buitenlandse constructeurs op ons grondgebied met assemblage als hoofdactiviteit, waarvan alle strategische beslissingen in het buitenland worden genomen. Deze situatie maakt de Belgische sector kwetsbaarder in periodes van recessie of in geval van groepsherstructureringen.

Dergelijke herstructureringen wegen inderdaad des te meer door op onze autobouwers, zowel omwille van structurele redenen eigen aan de ondernemingen in termen van strategische marketing (voorkeur voor grote nationale markten) als omwille van redenen van politiek evenwicht (voorkeur voor grote Europese landen).

Uit de analyse van de huidige toestand van de automobielsector en diens voornaamste cijfers blijkt dat 2012 een moeilijk jaar was voor de autobouwers die gevestigd zijn in België. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de economische crisis die een inkrimping van de vraag tot gevolg had.

Ten gevolge van de economische crisis daalde de Belgische productie in de automobielsector sterk (-9,0 % in 2012) na een lichte verbetering in 2010 (+1,6 %) en 2011 (+5,6 %)⁸². De totale productie in 2012 bedroeg 507.729 auto's tegenover 557.880 auto's in 2011 en iets minder dan 519.919 in 2009, het jaar waarin de neerwaartse spiraal (vanaf 2007) tot een eind kwam.

In 2009 waren, naast de onmiddellijke gevolgen voor de autobouwers, de collaterale effecten voor de toeleveranciers (gezien een zekere diversifiëring) niet te verwaarlozen.

In deze ongunstige context ontstond immers de dringende behoefte van de toeleveranciers (van alle rangen) van de auto-industrie om financieringsmiddelen te vinden om, op korte termijn, de werktuigen te onderhouden, de cashflow te verzekeren (behoefte aan werkkapitaal) en, op middellange termijn, nieuwe O&O-programma's te starten.

De sluiting van Ford Genk, voorzien in 2014, maakt het reeds bestaande probleem alleen maar erger.

Audi Vorst

In 2012 is de productie van de A1 bevredigend begonnen met een lichte stijging van +3,9 %. Dezelfde doelstelling van 120.000 eenheden werd gesteld voor 2013.

Zo kwam, van de drie autoconstructeurs in België, Audi Vorst de huidige crisis het beste door. Audi Vorst heeft de impact van de crisis bijna niet gevoeld dankzij het succes van de A1 die in mei 2010 werd gelanceerd. Dit succes leidde tot nieuwe investeringen met het oog op het uitbrengen van nieuwe varianten.

Bij Audi Vorst heerst er optimisme voornamelijk dankzij:

- goed gevulde orderboekjes;

---

⁸² Bron: Agoria.

- grote investeringen van Audi gedurende de periode 2007 tot 2010 voor onder meer de transformatie van de fabriek van Vorst (300 miljoen euro)
- de vrijmaking in 2011 van 270 miljoen euro aan investeringen in de fabriek van Vorst met het oog op onder andere de verbetering van de infrastructuur en de lancering in 2012 van de productie van de A1 in een vijfdeursversie;
- belangrijke verworven sociale akkoorden met betrekking tot arbeidsflexibiliteit (bv.: "plus-minusconto": grotere flexibiliteit op het werk al naargelang de vraag).

Ford Genk

In 2012 produceerde Ford Genk enkel grote modellen (Galaxy, Mondeo, S-Max) en kende de fabriek de sterkste productiedaling op een jaar tijd die uitliep op een drastische -28,9 %.

Als zwakke broertje onder de drie autoconstructeurs werd de fabriek van Ford Genk zwaar getroffen door de crisis in de Europese autosector. Tijdens 2012 werd de productie van Ford Genk constant bedreigd door volgende factoren:

- de veroudering van de geproduceerde modellen (aan het einde van de levenscyclus) en van de afwezigheid van een concrete en geruststellende beslissing over de beloofde investeringen voor de nieuwe modellen van Mondeo, S-Max en Galaxy;
- de erg sterke daling van de vraag die al werd vastgesteld in het eerste kwartaal van 2012 toen het aantal bestellingen en dus ook de productie daalde met 16 % op een jaar tijd, waardoor de staf verplicht was om het productieapparaat gedurende 45 dagen in het eerste semester van 2012 stop te zetten;
- de aanhoudende crisis in het tweede semester heeft Ford opnieuw aangezet om minstens 36 dagen van economische werkloosheid in te plannen aan het einde van 2012 (5 dagen in september, 11 dagen in oktober en november en de volledige maand december);
- in 2012 duikt Ford Genk, net als alle Europese fabrieken van de groep, onder de drempel van 80 % van de productiecapaciteit die als noodzakelijk wordt beschouwd om rendabel te blijven⁸³.

Volvo Gent

In 2012 kende Volvo Gent een lichte daling in de jaarlijkse productie van 1,2 %. Volvo heeft niet meer kunnen genieten van het commerciële succes van zijn nieuwe model XC60 (-7.543 eenheden) en de verkoop van zijn oude modellen S40 en V50 leed zware verliezen. Enkel de C30 hield goed stand.

Deze negatieve evolutie van de verkopen is te wijten aan de effecten van de economische crisis, aan de daling van de uitvoer naar de US (ten gevolge van de verzwakking van de dollar) en aan de vorige verliezen (voornamelijk in Zweden).

---

⁸³ Schattingen van Stanley Morgan.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

De productie steeg daarentegen door het uitkomen van de nieuwe V40 en de succesvolle verderzetting van de productie van de SUV XC60.

In 2012 moest Volvo door de gevolgen van de economische crisis enkele dagen overgaan tot economische werkloosheid⁸⁴. De contracten van 700 tijdelijke werknemers in de fabriek liepen op het einde van het jaar ten einde.

Enkele verontrustende signalen:

- einde productie van de modellen:C30 (december 2012), S40 (mei 2012), V50 (mei 2012);
- verlies van exclusiviteit in de productie van de S60 aan het einde van 2012. Het model wordt sinds die datum samen geproduceerd met de fabriek van Torstlanda in Zweden;
- momenteel zijn er geen extra investeringen gepland voor de komende jaren voor de fabriek in Gent;
- de implementatie van twee Volvo-fabrieken in China voor die markt (maar ook voor de Amerikaanse markt), de beslissing om de productie van de XC60 toe te kennen aan de fabriek in Daqing (voor de Chinese markt) en de oprichting van een O&O-centrum in Shanghai bevestigen de latente dreiging dat het zwaartepunt van de onderneming op middellange termijn zou verschuiven van Europa naar China.

Evenwel positief nieuws:

- toename van de verkoop in de Verenigde Staten (+1,2 % in 2012 ten opzichte van 2011), de belangrijkste markt van Volvo waar de modellen XC60, S60, V60 en V40 een sterke vraag lieten optekenen (drie van deze vier modellen worden geproduceerd in Gent).

De prestaties van Volvo Gent, de beloftes van de verantwoordelijken van Geely, de voorziene engagementen van de werknemers alsook de voor Gent beloofde investeringen, hebben de angst met betrekking tot het behoud van de activiteiten van de Volvosite doen bedaren. Er is echter geen enkele formele zekerheid in verband met het behoud van de productie of het behoud van de twee Europese sites. De mogelijkheid dat een Europese site opgeofferd wordt om enerzijds de fabrieken van Volvo in China te versterken of anderzijds de activiteiten van de toekomstige Volvo-fabriek in de Verenigde Staten te ontwikkelen, kan immers niet uitgesloten worden. Al deze tekens vragen de grootste waakzaamheid van de kant van de overheid. Dankzij de investeringen voor de V40 in de Gentse fabriek, enerzijds, en de investeringen in Zweden anderzijds, lijkt het weinig waarschijnlijk dat de Europese vestigingen getroffen zullen worden vóór 2020.

---

⁸⁴ 4.000 werknemers (van de momenteel 5.500 tewerkgestelden) van de fabriek in Gent werden zes dagen lang op economische werkloosheid gezet: twee dagen in juni 2012 en vier dagen in juli.

C. Opmerkelijke feiten

Evolutie van de tewerkstelling van de sector in België

Naar aanleiding van de verschillende herstructureringen in de sector daalde de tewerkstelling bij Ford Genk (oorspronkelijk 11.461 in 2000) van 4.802 loontrekkenden in 2011 tot 4.337 in 2012, terwijl Audi Vorst zijn personeelsbezetting nochtans optrok met 6,25 % (de tewerkstelling is van 2.400 in 2011 tot 2.550 eenheden gestegen eind 2012). Volvo stelde 5.343 werknemers tewerk in 2011 tegenover 5.200 werknemers in 2012 (bron: Agoria).

Sluiting van Ford Genk voorzien in 2014

In oktober 2010 werd er een verontrustende investering (voor Ford Genk) van 300 miljoen euro geregistreerd en geoperationaliseerd in de Spaanse fabriek van Valencia met het oog op de vervaardiging van het model Mondeo in hybrideversie, terwijl het klassieke Mondeo-model geassembleerd werd in Genk.

In september 2012 werd de problematische positie van Ford Genk in deze sector al eens besproken met de nadruk op de volgende elementen:

- onzekerheid met betrekking tot het herstructureringsplan voor 2013;
- de directie van Ford Genk en Ford Europa stelde dat de fabriek van Ford Genk zou open blijven en dat de investeringen hoogstens 6 maanden vertraging zouden oplopen (uitstel van april tot oktober 2013);
- anderzijds kondigden bepaalde sectoranalisten⁸⁵ al een "drastische herstructurering" aan, die uiteindelijk zou leiden tot de onvermijdelijke sluiting van de Europese site. Van alle Europese sites van Ford heeft Genk immers de minst gunstige combinatie gebruikscapaciteit - loonkosten (33 % en 57,19 USD/u) ten opzichte van bijvoorbeeld (80 % en 59,12 USD/u) voor Saarlouis (Duitsland), (74 % en 59,12 USD/u) voor Keulen (Duitsland) en (31 % en 33 USD/u) voor Valencia (Spanje).

De Europese directie van Ford heeft op woensdag 24 oktober 2012 tijdens een buitengewone ondernemingsraad aangekondigd om de fabriek in Genk tegen 2014 te sluiten, ondanks de in september 2012 aangekondigde productielancering van de nieuwe Mondeo voorzien voor oktober 2013). De hele productie van Genk zal worden overgeheveld naar Valencia.

Het vastleggen van de sluitingsdatum in 2014 stemt overeen met het einde van de levenscyclus van de drie modellen die momenteel in productie zijn in Ford Genk.

Levenscycli van de modellen van Audi, Ford en Volvo

De evolutie van de verschillende geproduceerde automodellen wordt beschreven in de onderstaande tabel. Door een duidelijk overzicht te geven van de leeftijd van de verschillende modellen, kan elk model in één van de fasen van deze levenscyclus ondergebracht worden. De beslissingscentra van alle in België gevestigde autobouwers zijn gevestigd in de moedershuizen in het buitenland. Daarom hangt de beslissing of er al dan niet een nieuw model ge-

---

⁸⁵ Bron: Automotive News.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

produceerd wordt, ook af van het buitenland. Aan de hand van de tabel kunnen we ons een beter beeld vormen van de continuïteit van de activiteiten bij onze autobouwers door de toegekende nieuwe modellen alsook de fase waarin de bestaande modellen zich in hun levenscyclus bevinden, in aanmerking te nemen.

Tussen 2011 en 2012 daalde de productie van Ford Genk met 28,9 %, terwijl die van Volvo Gent maar beperkt afnam met 1,2 %. Het merk Audi zag daarentegen zijn productie stijgen met 3,9 %.

Tabel 2.26. Levenscycli van modellen

Merken	Modellen	Start van de productie in België	Eenheden in 2011	Eenheden in 2012	Groeipercentage 2011-2012	Leeftijd (eind 2012)
AUDI						
Vorst	A1	in 2010	118.200	122.840		3 ²
Totaal			118.200	122.840	+3,9 %	
FORD						
Genk	Galaxy III	in 2006	28.974	21.437	-	7 ³
	New Mondeo	in 2007	98.442	70.830	-	7 ³
	S-Max (SUV)	in 2007	50.888	34.398	-	6 ³
Totaal			178.304	126.665	-28,9 %	
VOLVO						
Gent	C30	eind 2006	17.354	18.079	-	7 ³
	C30 Electric	in 2012	-	153		1 ¹
	S40	in 2003	26.114	6.437	-	10 ³
	V40	in 2012	-	32.523		1 ¹
	V40 Cross Country	in 2012	-	2.611		1 ¹
	V50	in 2003	46.085	22.481	-	10 ³
	S60 (nieuw)	in 2010	71.118	63.575	-	3 ²
	XC60 (SUV)	eind augustus 2008	100.705	112.365	-	5 ³
Total			261.376	258.224	-1,2 %	

¹ = modellen in het begin van de cyclus; ² = modellen in het midden van de cyclus; ³ = modellen aan het einde van de cyclus.

Bron: Agoria.

D. SWOT-analyse

Sterkten

- Sterk presterende toeleveranciers, meer in het bijzonder in het Vlaams Gewest (in totaal 310 firma's voor het hele land).

Concurrentiepositie

- Bestaan van heuse wagenparken waardoor een logistieke nabijheid van de toeleveranciers en autobouwers mogelijk wordt en de efficiëntie van de sector toeneemt.
- Centrale ligging van ons land binnen de Europese Unie en nabijheid van haven- en weginfrastructuur (grondstoffen en bevoorrading - opmerkelijk gebruik van multimodaliteit).
- Erkende kwaliteit van de Belgische productie (optimaliseringcriteria).
- Technisch aanpassingsvermogen van de sector in België, waardoor snel gereageerd kan worden op de evolutie van de binnenlandse vraag.

Technologie en investeringen

- Lancering van nieuwe technologieën (geoptimaliseerde thermische motoren, "downsizing"). Hulp van overheidswege (vooral in Vlaanderen); voorbeelden: Ford (gedekte lening, opleidingsondersteuning), Volvo (schuldgarantie, promotie van elektrische voertuigen).

Human resources

- Gekwalificeerd personeel dat ten gevolge van de interne onderhandelingen in de sector, ook flexibel kan ingezet worden.
- Overheidssteun voor opleidingen.

Zwakten

Technologie en investeringen

- Hoge O&O-kosten; sector met erg hoge kapitaalintensiteit.
- Overgang verbrandingsmotoren-elektrische motoren staat nog in de kinderschoenen.

Human resources

- De lancering van groene (schone) voertuigen (elektrisch, waterstof, hybride...) zal bijkomende inspanning vereisen op het vlak van personeelsopleidingen. Werknemers zullen zich moeten omscholen om met deze nieuwe autotechnologieën te leren omgaan.

Kansen

Evolutie van de vraag

- Ontstaan van een nog zeer "schuchtere" vraag naar "Green Vehicles" - weliswaar met een reëel potentieel, maar zonder de komende 10 jaar echter de 10 % te overstijgen (hybride en 100 % elektrische modellen samen beschouwd).

Openstelling van de markten - concurrentie

- Samenwerking tussen de economische wereld en de diverse overheden (federaal en/of gewestelijk) in de exportsector.

Evolutie van de technologie

- Aanzienlijke O&O-smeltkroes van technologische innovaties (endogeen of afkomstig van andere sectoren) waaruit nieuwe productmogelijkheden kunnen voortvloeien.
- Ontwikkeling van de sector van de elektrische voertuigen (hybride en 100 % "groene" modellen).

Een werkpiste vóór 2012 was het nauwer aanhalen van de band tussen de fabrieken en de toeleveranciers om innovatie te versterken inzake nieuwe materialen en brandstofsyste men voor de elektrische en hybride wagens. In België stapt men echter af van de voertuigen die ontwikkeld worden door firma's als Volvo (C 30 elektrisch) en Audi (A1 e-Tron).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Een andere piste wil de opkomst van “specifieke” technologische clusters stimuleren waarin de toeleveranciers nieuwe veelbelovende marktsegmenten kunnen identificeren en zich kunnen verenigen om een “kritieke O&O-massa” tot stand te brengen. Aangezien er momenteel slechts enkele schuchtere pogingen zijn geweest, moeten er nog vele inspanningen worden geleverd (verandering van de opvattingen en concrete verwezenlijkingen).

Milieu

- In aanmerking nemen van de ecologische problemen bij initiatieven inzake vervuilende emissies en recyclage (“einde levenscyclus”).
- Promotie van groene voertuigen via publieke initiatieven.

Economisch en fiscaal beleid

- Afschaffing van de federale fiscale korting op de minst vervuilende voertuigen en “premies” voor de aankoop ervan. Het is nu aan de gewesten om hun beleid inzake eigen voertuigen te formuleren.

Bedreigingen

Evolutie van de vraag

- Opmerkelijke daling van de automobielerkoop (alle categorieën) in 2012.
- Men kan zich vragen stellen over de toekomstige evolutie van de “premium”-modellen, gezien de afbrokkeling van de koopkracht⁸⁶ en de toegenomen concurrentie van de “kleine” modellen uit het middengamma, die beter uitgerust zijn dan vroeger.
- Een aantal Belgische toeleveranciers zullen het zwaar te verduren krijgen met de sluiting van Ford Genk.

Openstelling van de markten - concurrentie

- Invoerquota in bepaalde groeilanden (ten gunste van de binnenlandse industrie).
- Op termijn dreigende versterking van de aanwezigheid van deze groeilanden (bv. Rusland).
- Ontwikkeling van nationale markten (bv. China) die op middellange termijn een aanzienlijke rem kunnen betekenen voor de Europese producenten ter plaatse.

Evolutie van de technologie

- Probleem met de overdracht van technologie (intellectuele eigendom).
- Nog beperkte vooruitgang inzake voertuigen op waterstof (technische haalbaarheid vs. vermindering van de kosten, opslag van H₂: “nano-sponzen” - fractale structuren, complexe hydriden).

---

⁸⁶ Bron: Colmant, Bruno “La déflagration monétaire” - Chroniques 2012 (De monetaire explosie - Kronieken 2012). Anthemis, Limal 2012.

- Risico van te snelle openbare keuzes ten opzichte van mogelijke technologische impasses (bv.: laadstations vs. inductienetwerken OLEV (Online Electric Vehicle), "zonnebossen", geoptimaliseerde brandstofcellen enz.).

Milieu

- Impact van het Europese milieubeleid.
- Flagrant gebrek aan een uitgebreide openbare infrastructuur ter bevordering van deze "Green Vehicles"-markt op Europees niveau (cf. "Smart Grids").
- Gebrek aan strategische veiligheid op middellange en lange termijn voor de Europese autobouwers die ze willen bouwen (Audi heeft zo het project opgeschort om de A1 e-Tron te bouwen in België).

Economisch en fiscaal beleid

- Stijging van de energieprijzen (aardolie) terwijl de nieuwe vervangingsprocedés nog duur en slechts weinig verspreid zijn.

In het kader van het vlinderakkoord van 11 oktober 2011 hebben de partijen van de federale meerderheid besloten om te snoeien in een hele reeks fiscale subsidies die betrekking hebben op de energiekost van particulieren. Onder deze subsidies vinden we de korting op factuur voor voertuigen voor particulieren met lage CO₂-uitstoot en de belastingaftrek van ecologische voertuigen.

Deze materies, waarvoor de gewesten al een tijdje bevoegd zijn, maar waarvan de financiering nog federaal gebeurde (de befaamde "fantombevoegdheden"), komen voortaan dus volledig toe aan de gewesten.

De korting op factuur werd afgeschaft op 1 januari 2012. De fiscale voordelen voor de elektrische voertuigen ondergingen hetzelfde lot op het einde van het jaar.

Op gewestelijk niveau is de situatie verre van bevredigend en wordt een zeker politiek getalm duidelijk.

Het Waalse Gewest benut deze bevoegdheid al sinds 2008 met de ecobonus om de aankoop van schone voertuigen een duwtje in de rug te geven. Sinds 2011 is deze bonus vooral interessant geworden voor de elektrische en hybride voertuigen. Deze bonus bedroeg 4.500 euro voor een elektrisch voertuig in 2011, tegenover 3.500 euro in 2012 en 2.500 euro in 2013.

In Brussel kondigde de staatssecretaris voor mobiliteit in 2011 zijn voornemen aan om een plan uit te werken voor schone voertuigen. Er worden voorstellen verwacht van de andere gewestelijke overheden.

Het Vlaams Gewest heeft geen stimulansmaatregel voor particulieren die een schoon voertuig willen kopen, tenzij de vrijstelling van de BIV als stimulans wordt beschouwd⁸⁷ (minimum 40 euro).

---

⁸⁷ Belasting op de inverkeerstelling.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

2.2.6. Bouwnijverheid

De bedrijfstak “bouw” (sectie F van de NACE-BEL-nomenclatuur 2008) bestaat uit drie activiteitscategorïeën, de bouw van gebouwen en ontwikkeling van bouwprojecten (41), weg- en waterbouw (civieltechnische werken) (42) en gespecialiseerde bouwwerkzaamheden (43). Deze categorieën zijn zelf onderverdeeld in subcategorieën: de ontwikkeling van bouwprojecten (41.1)⁸⁸, de burgerlijke en utiliteitsbouw (41.2), de bouw van wegen en spoorwegen (42.1), de bouw van civieltechnische werken ten behoeve van nutsbedrijven (42.2), de bouw van andere civieltechnische werken (42.9), het slopen en bouwrijp maken van terreinen (43.1), de elektrische installatie, loodgieterswerk en overige bouwinstallatie (43.2), de afwerking van gebouwen (43.3) en overige gespecialiseerde werkzaamheden (43.9).

A. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde

De toegevoegde waarde (tegen lopende prijzen) van de bouwsector bedroeg bijna 19 miljard euro in 2011. De afgelopen tien jaar (tussen 2002 en 2011) groeide de sector met 55,7 %. In reële termen bedroeg deze groei 28,8 %, ofwel bijna het dubbel van de groei van de Belgische economie (14,8 %). Zo kreeg de bouwsector in onze economie iets meer gewicht, gaande van 5,1 % in 2002 naar 5,7 % in 2011, een toename met 0,6 procentpunt.

Tussen 2002 en 2008 steeg de reële bruto toegevoegde waarde van de sector (in volume) met 24,7 %. In 2009 kreeg de sector te maken met een algemene economische inzinking door de economische en financiële crisis (-2,9 % van de totale toegevoegde waarde). Zo moest een groot aantal projecten worden uitgesteld met een daling van de toegevoegde waarde van 1,9 % tegenover 2008 als gevolg. In 2010 werd er een licht herstel vastgesteld (0,5 %), dat werd bevestigd in 2011 met een reële groei op een jaar tijd van 4,8 % (in volume).

De bijdrage van de sector tot de evolutie van de totale toegevoegde waarde was grotendeels positief in de loop van de geanalyseerde periode. Van 2003 tot 2008 bedroeg die bijdrage gemiddeld 0,2 procentpunt. De economische en financiële crisis in 2009 heeft de prestaties van de sector beïnvloed met een negatieve bijdrage van 0,11 procentpunt. Na een relatief stabiel jaar 2010 voor de sector leverde de bouw een bijdrage aan de totale toegevoegde waarde van de Belgische economie van 0,27 procentpunt in 2011.

---

⁸⁸ De activiteit “ontwikkeling van bouwprojecten” werd geïntegreerd in de bedrijfstak “bouw” in de nieuwe NACE-BEL 2008-nomenclatuur, wat voorheen niet het geval was.

Tabel 2.27. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de bouwsector

(in lopende prijzen, in miljoenen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	12.137,8	16.636,4	17.996,2	17.751,2	17.933,6	18.897,5
Totale bruto TW	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel aan bruto TW van de bedrijfstak in de totale bruto TW (in %)	5,1	5,6	5,8	5,8	5,6	5,7
Wijziging t/t-1 van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	-0,5	1,6	0,9	-1,9	0,5	4,8
Wijziging t/t-1 van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Bijdrage van de bedrijfstak aan de wijziging van de totale bruto TW (in procentpunt)	-0,03	0,09	0,05	-0,11	0,03	0,27

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

In 2011 stelde de bouwsector ongeveer 277.900 loontrekkenden (78,9 %) en zelfstandigen (21,1 %) in hoofdberoep tewerk, een toename van 2 % ten opzichte van 2010.

Op tien jaar tijd steeg het aandeel van de sector in de totale binnenlandse tewerkstelling lichtjes, van 5,8 % in 2002 tot 6,1 % in 2011. Dit verloop wordt verklaard door de grotere groei van de tewerkstelling in deze sector dan in het Belgische totaal, zowel voor de tewerkstelling van loontrekkenden (+14,7 %, tegenover +9,6 % voor de totale tewerkstelling van loontrekkenden in België) als voor de tewerkstelling van zelfstandigen (+12,1 %, tegenover +6,7 % voor de totale tewerkstelling van zelfstandigen).

Met ongeveer 219.400 loontrekkenden en 58.500 zelfstandigen in 2011 vertegenwoordigde de sector respectievelijk 5,8 % en 8 % van de totale tewerkstelling binnen deze twee tewerkstellingscategorieën. In vergelijking met 2010 is het aantal loontrekkenden gestegen met 1,7 % en het aantal zelfstandigen met 3,2 %

Tabel 2.28. Binnenlandse tewerkstelling van de bouwsector

(in duizenden personen, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Loontrekkenden in de bedrijfstak	191,3	207,7	212,9	214,7	215,8	219,4
Totaal aantal loontrekkenden	3.474,7	3.677	3.745,7	3.732,3	3.757,3	3.809
Aandeel aan loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (in %)	5,5	5,6	5,7	5,8	5,7	5,8
Zelfstandigen in de bedrijfstak	52,2	54,3	55,8	55,9	56,7	58,5
Totaal aantal zelfstandigen	689,1	705,7	715,7	720,2	726,0	735,6
Aandeel aan zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	7,6	7,7	7,8	7,8	7,8	8,0
Aantal loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	243,5	262	268,7	270,5	272,5	277,9
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.163,7	4.382,7	4.461,3	4.452,6	4.483,4	4.544,7
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	5,8	6,0	6,0	6,1	6,1	6,1

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

De bouwsector, die al sinds lang geconfronteerd wordt met verschillende vormen van zwartwerk, kent ook een ander probleem, namelijk het tekort aan geschoolde arbeidskrachten, waardoor veel bouwbedrijven regelmatig een beroep doen op onderaannemers.

Investerings

De kapitaalinvesteringen (BVKV, in lopende prijzen) door de bouwsector bedroegen in totaal 3,7 miljard euro in 2011. Ze vertegenwoordigden 4,8 % van de totale investeringen, een toename van 0,3 procentpunt ten opzichte van het voorgaande jaar. Na een terugval in 2009 en 2010 hebben ze opnieuw hun niveau behaald van voor de crisis, wat nog niet het geval is voor de totale Belgische economie. Op tien jaar tijd (2002-2011) kende het investeringsniveau van de sector een reële groei van 90,3 %. In de loop van deze periode zijn de kapitaalinvesteringen van de sector, reëel gezien, sneller toegenomen dan de Belgische economie (+20,1 %).

Bovendien kende de bijdrage van de sector aan de totale investeringen van de Belgische economie sterke schommelingen in de loop van de analyseperiode. Na een positieve bijdrage van 2005 tot 2008 (gemiddeld 0,5 procentpunt) werd deze negatief in 2009 en 2010 vanwege de afname van investeringen van de sector ten gevolge van de economische en financiële crisis (respectievelijk -0,23 en -0,29 procentpunt). In 2011 investeerde de bouwsector weer en voedde zo de groei van alle investeringen ten belope van 0,59 procentpunt.

Tabel 2.29. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de bouwsector

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV van de bedrijfstak	1.662,7	3.244,8	3.563,0	3.367,9	3.193,2	3.702,1
Totale BVKV	51.368,1	72.880,8	77.286,1	70.887,7	71.114,1	76.406,5
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	3,2	4,5	4,6	4,8	4,5	4,8
Wijziging van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-7,7	20,9	6,4	-5,1	-6,1	13,2
Wijziging van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Bijdrage van de bedrijfstak (in procentpunt)	-0,25	0,80	0,28	-0,23	-0,29	0,59

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

B. Andere economische indicatoren

B.1. De industriële productie

De bouwsector wordt gekenmerkt door seizoensgebonden activiteiten. Voor een beter inzicht in de sectorprestaties, worden de jaarlijkse resultaten van de sector geanalyseerd.

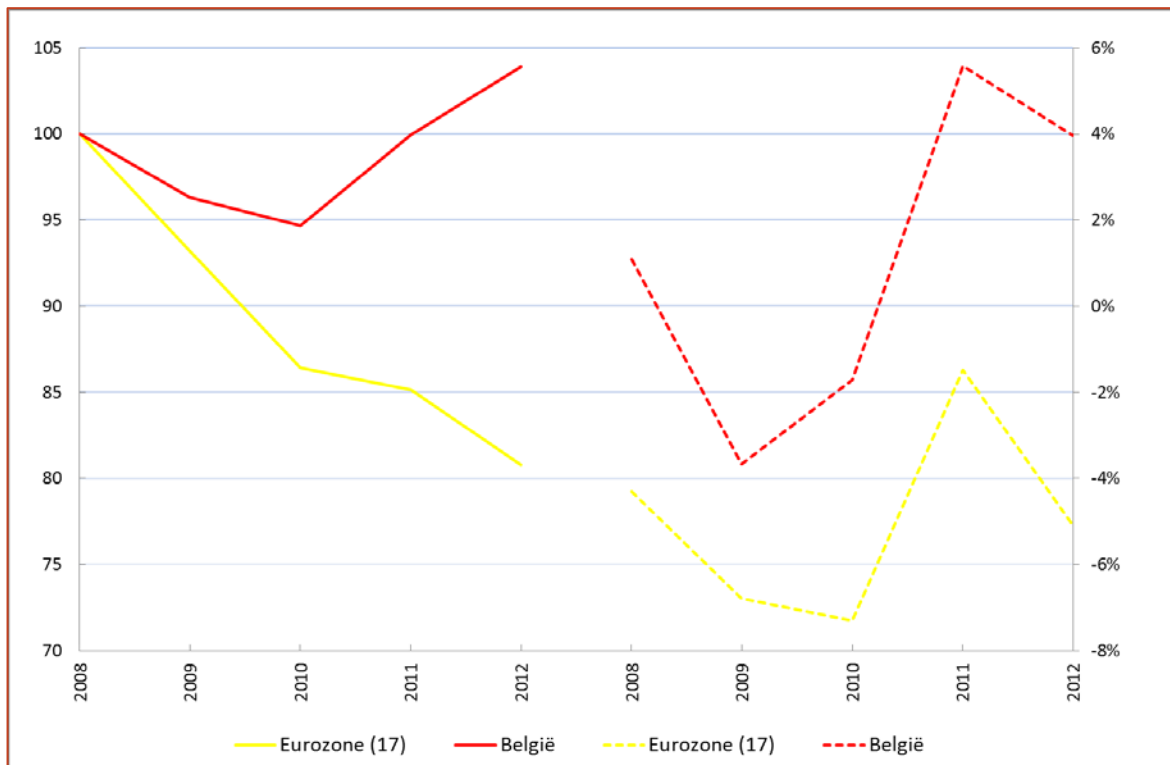
Na een activiteitsdaling in 2007 door een verslechtering van de macro-economische omstandigheden werd de bouwsector getroffen door de economische en financiële crisis begin 2008, met een nog sterkere vertraging van de sector als gevolg.

In België zag de sector zijn industriële productie kelderen aan een gemiddeld jaarlijks tempo van 1,4 % tussen 2008 en 2010 (1,1 % in 2008, -3,7 % in 2009 en -1,7 % in 2010). Onze buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland), alsook de eurozone, lieten een grotere gemiddelde jaarlijkse daling optekenen in de loop van die periode, van respectievelijk -3,0 % en -6,1 %. In 2011 is de industriële productie van de sector sterk hersteld in België, met een

groei op jaarbasis van 5,6 %. Onze drie buurlanden kenden een gelijkaardige tendens (+4,8 %), terwijl de eurozone tegen een daling (-1,5 %) aankeek.

Grafiek 2.24. Industriële productie in de bouwsector

(index 2008 = 100 - linker as en wijziging in %, t/t-4 - rechter as)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie (gegevens voor het laatst bijgewerkt op 03.04.2013).

In 2012 knoopte de Belgische sector opnieuw aan met een jaarlijkse positieve groei van zijn productie van 4,0 %. In de loop van het jaar vertraagde het groeitempo echter voortdurend, gaande van 9,8 % in het eerste kwartaal tot 1,5 % in het laatste kwartaal. Onze drie buurlanden lieten op hun beurt een inkrimping van hun industriële productie noteren vanaf het eerste kwartaal 2012, met een jaarlijkse wijziging van -4,0 % voor het hele jaar. De industriële productie van de eurozone is daarnaast sterker teruggelopen (-5,1 %).

Over vijf jaar (van 2008 tot 2012) kende de sector een groei van 3,9 % voor al zijn activiteiten in België, tegenover -19,2 % voor de eurozone. De industriële activiteit in de buurlanden daalde daarentegen met 8,7 %.

Door de civieltechnische werken en de ruwbouwwerken in gebouwen afzonderlijk te onderzoeken, kwamen er de laatste jaren verschillende tendensen naar voor.

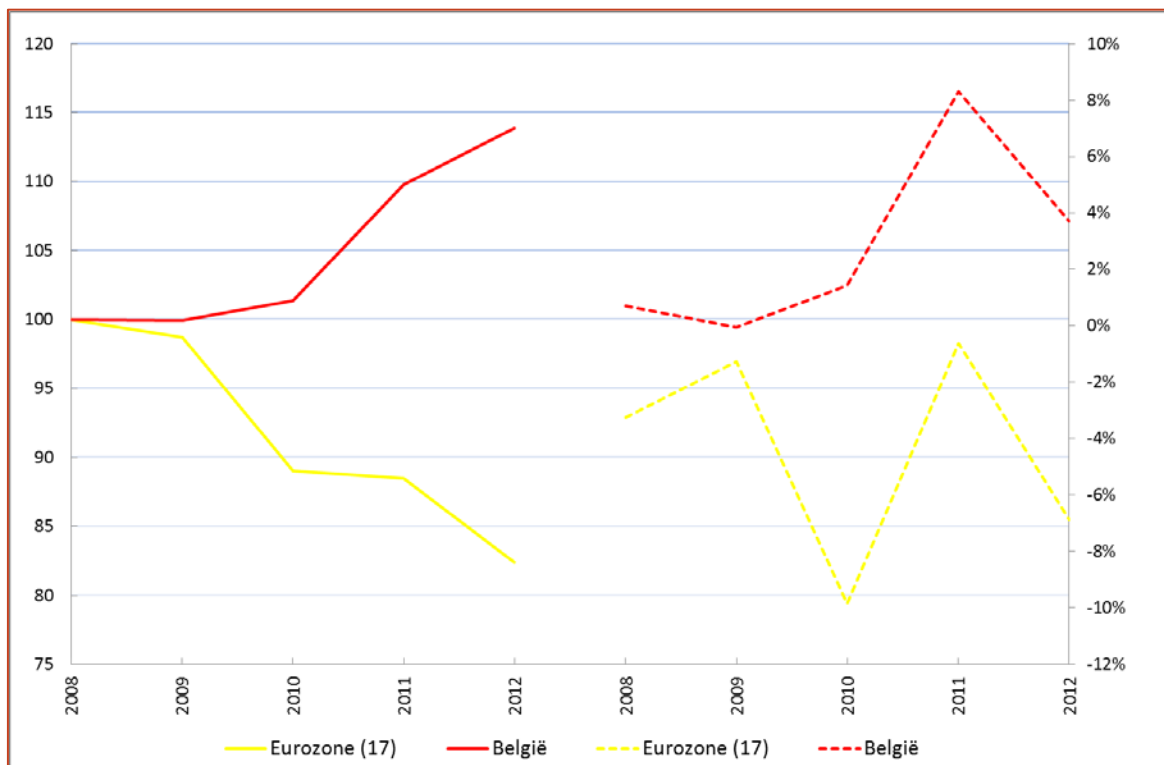
Tussen 2008 en 2010 zijn de civieltechnische werken in België erin geslaagd om de crisis te doorstaan, onder meer dankzij een gewaarborgd activiteitsniveau omwille van de voorheen genomen budgettaire beslissingen. Ze kenden een gemiddelde jaarlijkse groei van 0,7 % (+0,7 % in 2008, -0,1 % in 2009 en 1,4 % in 2010), tegenover -4,8 % voor de eurozone en -3,4 % voor het gemiddelde van de buurlanden. In 2011 nam de industriële productie van deze activiteit in België weer fors toe met 8,3 %. Onze buurlanden presteerden ook erg sterk (+7,6 %),

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

terwijl de eurozone opnieuw minder activiteit ervoer (-0,6 %). In 2012 bleven de civieltechnische werken in België groeien met 3,7 %, terwijl ze in de eurozone en de buurlanden daarentegen daalden met respectievelijk 6,9 % en 3,2 %.

Grafiek 2.25. Industriële productie voor de civieltechnische werken

(index 2008 = 100 - linker- en wijziging in %, t/t-4 - rechteras)

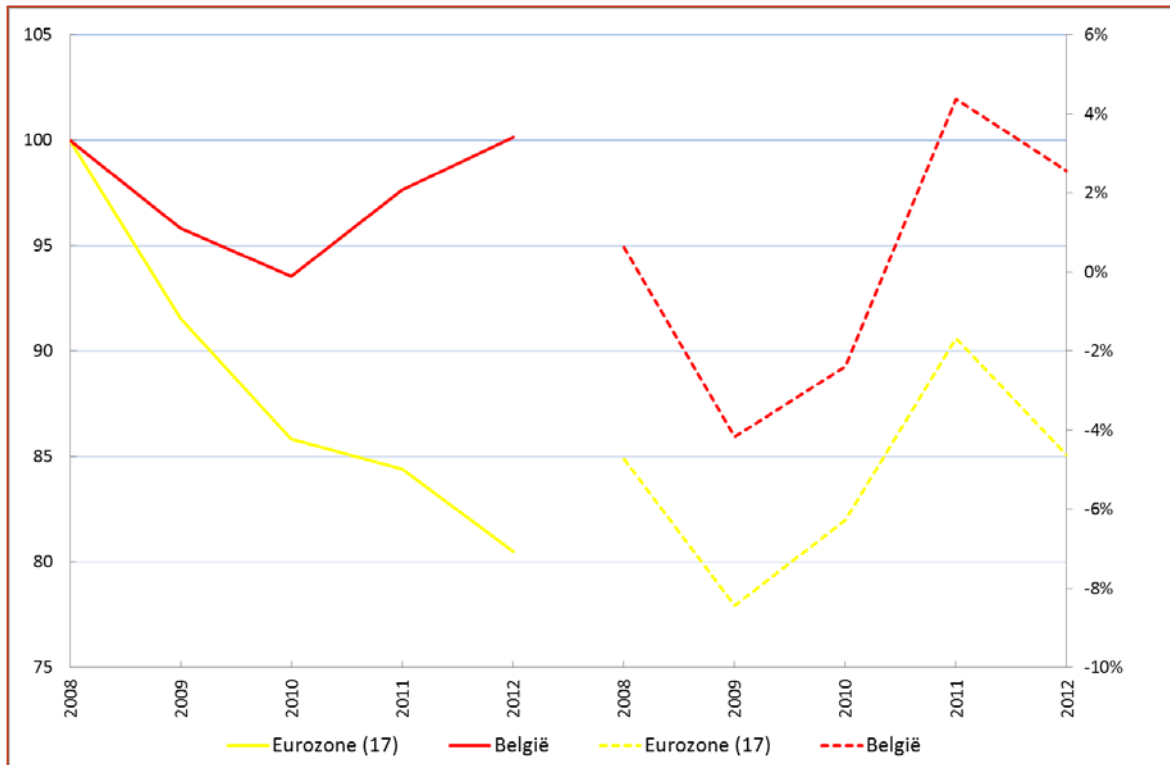

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

De ruwbouwactiviteiten van gebouwen werd harder getroffen door de crisis. Tussen 2008 en 2010 kende deze activiteit in België een gemiddelde jaarlijkse daling van de industriële productie van 2 %. Onze buurlanden kenden dezelfde tendens (-1,8 %), terwijl de neergang van de industriële productie binnen de eurozone nog groter was (-6,5 %). In 2011 zag de eurozone haar productie opnieuw dalen (-1,7 %), terwijl er eenzelfde opleving was van de activiteit in België als in onze buurlanden (4,4 %). In 2012 kenden zowel onze burens als de eurozone een productiedaling (-1,5 % voor de buurlanden en -4,6 % voor de eurozone). In België slaagde de ruwbouwactiviteit er daarentegen in om een positieve groei van 2,6 % aan te houden.

Grafiek 2.26. Industriële productie voor gebouwen

(index 2008 = 100 - linkeras en wijziging in %, t/t-4 - rechteras)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

Uit deze analyse van de industriële productie blijkt dat de bouwsector in België beter het hoofd wist te bieden aan de financiële crisis dan in de eurozone. Onze voornaamste handelspartners toonden een evolutie ergens tussen het Belgische resultaat en dat van de eurozone.

B.2. Andere economische indicatoren

Op basis van de statistieken van de ADSEI en van de maandelijkse conjunctuurenquêtes van de NBB bij de ondernemers in de bouwsector, kunnen op het niveau van de activiteitscategorïen van de bouw voor 2012 bepaalde preciseringen worden gedaan.

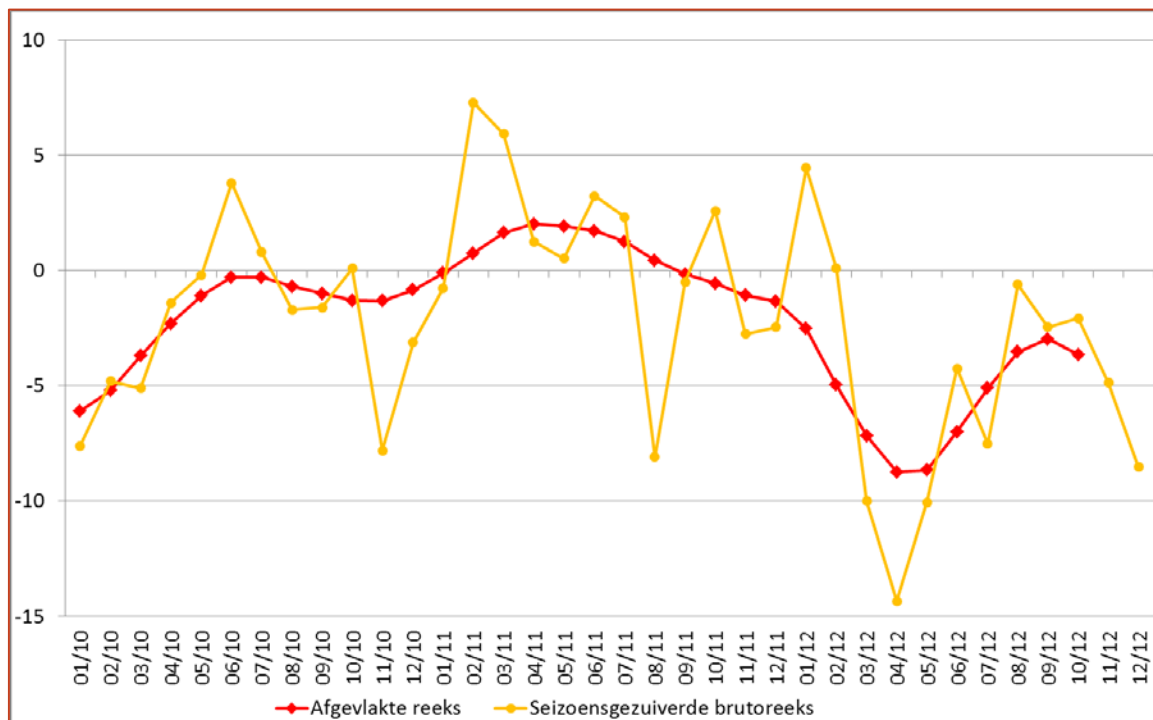
Civieltechnische werken en wegwerkzaamheden

De conjunctuurcurve voor de civieltechnische werken en wegwerkzaamheden, die een opwaartse trend kende in 2010, bleef zich herstellen in 2011, waardoor er in februari zelfs sprake was van groei. Na meerdere maanden positief te zijn gebleven, dook de curve in september 2011 opnieuw onder nul en bleef verder dalen tot april 2012, het laagste punt sinds het eerste semester van 2009. Ondanks een stijging sindsdien is de curve echter onder nul gebleven.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.27. Synthetische conjunctuurcurve voor civieltechnische werken en wegwerkzaamheden

(balans van positieve en negatieve antwoorden op de enquête)

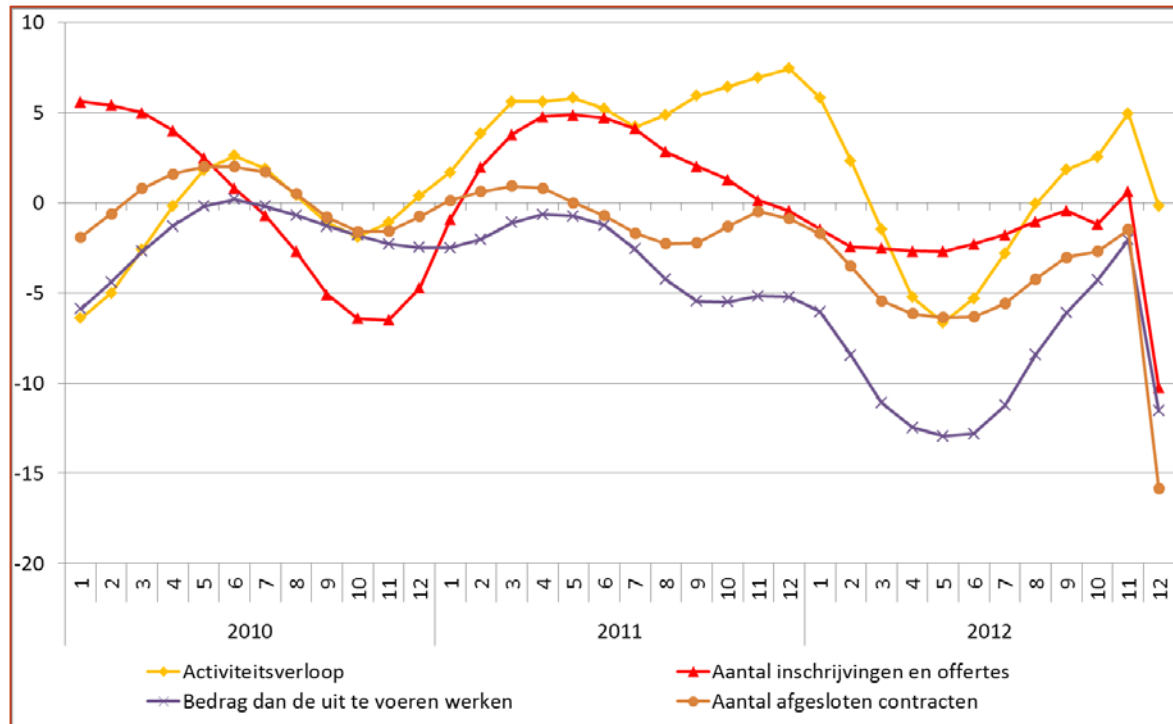

Bron: NBB, conjunctuurenquêtes.

De civieltechnische sector kende een relatief stabiele evolutie van zijn activiteit in 2011, door de voorheen genomen budgettaire beslissingen. Alle andere synthetische indicatoren gingen er echter al op achteruit sinds medio 2011: een teruggang van het aantal afgesloten of toegekende contracten, een daling van het aantal inschrijvingen op aanbestedingen en een ongunstige waardering van de orderportefeuille, en een afname van het bedrag van de uit te voeren werken. De impact van de economische crisis op de openbare financiën verklaart deze evoluties. Bovendien hangen de investeringen in de civieltechnische sector sterk af van de overheidsuitgaven en in het bijzonder die van de lokale overheden. Dit resulteerde in een daling van het activiteitsniveau van deze sector in het eerste semester van 2012. De verschillende indicatoren kenden daarna een tijdelijke verbetering in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen van oktober. In dit licht werden er investeringen gedaan, waardoor de sector zijn activiteit opnieuw een boost kon geven. Na de verkiezingen stond het investeringsniveau opnieuw op een laag pitje, met een inkrimping van de activiteit eind 2012 als gevolg.

Grafiek 2.28. Componenten van de synthetische curve voor civieltechnische werken en wegwerkzaamheden

(balans van positieve en negatieve antwoorden op de enquête, afgevlakte curves)

Opmerking: In november en december werden de oorspronkelijke gegevens gebruikt om de evolutie van de componenten van de synthetische curve te rammen.

Bron: NBB, conjunctuurenquêtes.

Ruwbouwactiviteiten

In 2011 kende de residentiële sector een jaarlijkse daling van respectievelijk 21,4 % en 13,3 % voor de aangevatte werkzaamheden en de bouwvergunningen. Gedurende de eerste zes maanden van 2012 nam het aantal bouwvergunningen toe met 14 %. De aangevatte werkzaamheden op hun beurt stegen met 22,6 % vanwege het grotere aantal uitgereikte bouwvergunningen in de voorgaande maanden. In het tweede semester van 2012 vertoonden het aantal bouwvergunningen en de nieuw opgestarte bouwprojecten opnieuw een daling van respectievelijk 17,6 % en 22,9 %. Voor gans 2012 waren de resultaten nochtans positief in vergelijking met 2011, namelijk een groei van bijna 6 %.

Wat de bouw van nieuwe niet voor bewoning bestemde gebouwen betreft, kende de sector in 2011 een terugval van zijn activiteit: -3,5 % voor de bouwvergunningen en -6,1 % voor de aangevatte werken. In 2012 daalde het aantal bouwvergunningen licht (-1,4 %) t.o.v. het jaar voordien, terwijl het aantal nieuw opgestarte bouwprojecten nog sterker terugliep (-7,3 %).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 2.30. Aangevatte werkzaamheden en bouwvergunningen voor nieuwbouw en renovatie van gebouwen

(in eenheden)

	Nieuwbouw				Renovatie			
	Bouwvergunningen		Aanvang der werken		Bouwvergunningen		Aanvang der werken	
	Woonge- bouwen	Utiliteits- gebouwen	Woonge- bouwen	Utiliteits- gebouwen	Woonge- bouwen	Utiliteits- gebouwen	Woonge- bouwen	Utiliteits- gebouwen
S1 2010	17.272	2.407	13.362	2.104	15.387	2.709	14.115	2.519
S2 2010	9.836	2.343	12.725	2.169	13.499	2.543	12.767	2.380
S1 2011	11.578	2.385	10.497	2.045	13.965	2.674	12.774	2.316
S2 2011	11.920	2.198	9.995	1.969	12.990	2.501	11.393	2.261
S1 2012	13.592	2.243	12.253	1.904	13.759	2.503	12.230	2.229
S2 2012	11.203	2.275	9.443	1.817	12.685	2.388	10.334	2.046

Bron: FOD Economie.

De activiteit van de renovatiesector nam af in 2011, met een vermindering van het aantal begonnen verbouwingen van 10,1 % voor residentiële en 6,6 % voor niet-residentiële gebouwen. Het aantal bouwvergunningen zakte ook (-6,7 % voor de residentiële en -1,5 % voor de niet-residentiële gebouwen). In 2012 daalde het aantal vergunde verbouwingen met 5,5 % voor de niet-residentiële gebouwen. Voor de residentiële gebouwen tekende deze daling van het aantal bouwvergunningen zich minder sterk af (-1,9 %). Het aantal werkelijk aangevatte verbouwingen daalde dan weer met 6,6 % voor de residentiële en niet-residentiële gebouwen.

C. Opmerkelijke feiten

Om de strijd tegen schijnzelfstandigen en schijnwerknemers op te voeren, heeft de regering de wet van 25 augustus 2012 aangenomen⁸⁹ houdende wijziging van de bestaande wetgeving, namelijk de wet van 27 december 2006 betreffende de aard van de arbeidsrelaties.

Schijnzelfstandigen zijn personen die een statuut van zelfstandige hebben voor de sociale zekerheid, hoewel ze in werkelijkheid een beroepsactiviteit uitoefenen onder het gezag van een werkgever. Door deze situatie kan er bespaard worden op arbeidskosten en wordt zwartwerk in de hand gewerkt. Schijnwerknemers zijn daarentegen personen die ten onrechte zijn ingeschreven als werknemer om te kunnen genieten van de rechten van de sociale zekerheid.

Deze wet herdefinieert het onderscheid tussen loontrekkenden en zelfstandigen voor vier sectoren, waaronder de bouwsector. Zo stelt de wet een lijst op van 9 criteria die bepalen of er al dan niet sprake is van een gezagsverhouding. Als wordt voldaan aan meer dan de helft van de criteria, wordt de arbeidsrelatie, tot het tegendeel is bewezen, als loondienst beschouwd, of in het omgekeerde geval als zelfstandige arbeid.

⁸⁹ [\(BS, 11 september 2012\)](#).

D. SWOT-analyse

Sterkten

- Het economische belang van de sector in termen van toegevoegde waarde en tewerkstelling.
- De civieltechnische werkzaamheden en renovatieactiviteiten ondersteunen de sector sinds het begin van de crisis.
- Het groeiende belang van technologie en innovatie en het bestaan van belangrijke onderzoekscentra, zoals het Wetenschappelijk en Technisch Centrum voor het Bouwbedrijf (WTCB).
- Nieuwe wetten met betrekking tot schijnzelfstandigen en hoofdelijke aansprakelijkheid.

Zwakten

- De erg complexe en wijd uitgestrekte onderaannemingsnetwerken in de Europese Unie, wat een risico op sociale dumping met zich brengt.
- De grote jaarlijkse personeelsrotatie.
- Het gebrek aan geschoolde arbeidskrachten in bepaalde beroepen.
- De lagere investeringsquote in vergelijking met andere economische sectoren.

Kansen

- De mogelijkheid om een beroep te doen op publiek-private partnerschappen voor de financiering van grote infrastructuurprojecten ter compensatie van de lage overheidsinvesteringen.
- De huidige lage hypotheekrentes.
- De richtlijn "Energieprestatie van gebouwen", die duurzame bouwwerken en de renovatiemarkt moet stimuleren.
- De demografische groei, de vergrijzing van de bevolking, de stijging van het aantal eenoudergezinnen, de immigratie enz. openen nieuwe perspectieven voor de bouwsector.
- De gelegenheid om "groene" banen te creëren binnen bouwbedrijven in de tak "duurzame ontwikkeling".
- De btw-percentages van 6 % voor de uitvoering van renovatiewerken.

Bedreigingen

- Het strikte begrotingsbeleid met betrekking tot de overheidsfinanciën, dat in de loop van de volgende jaren het investeringsniveau in de civieltechnische werkzaamheden dreigt te beïnvloeden.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

- Sinds 1 januari 2012 de afschaffing van de fiscale voordelen op federaal niveau voor de energiebesparende investeringen, wat gevolgen dreigt te hebben voor de renovatieactiviteiten.
- Het bestaan van bepaalde werkloosheidsvallen die aanzetten tot zwartwerk.
- Strenger optreden bij het verlenen van hypothecair krediet.
- Het aantal van de Europese bouwondernemingen op de internationale markten is dalend ten gunste van de opkomende landen, waarvan vooral China.

2.2.7. Detailhandel

De detailhandel (Nace 47) maakt deel uit van de bedrijfstak "Handel; reparatie van motorvoertuigen en motorfietsen" (sectie G), die twee extra activiteitscategorïeën bevat, met name de groot- en detailhandel en de reparatie van motorvoertuigen en motorfietsen (Nace 45) en de groothandel, met uitzondering van de handel in motorvoertuigen en motorfietsen (Nace 46).

A. Voornaamste economische aggregaten

Bruto toegevoegde waarde

In 2011 bedroeg de toegevoegde waarde (tegen lopende prijzen) van de detailhandel meer dan 14 miljard euro, of 4,3 % van de totale toegevoegde waarde die door ons land werd geproduceerd⁹⁰. De afgelopen tien jaar (van 2002 tot 2011) groeide de sector in reële termen met 8,5 %, wat minder is dan de Belgische economie (14,8 %). In de loop van de laatste jaren steeg het gewicht van deze sector in onze economie lichtjes, gaande van 4 % in 2002 tot 4,3 % in 2011.

Tussen 2002 en 2008 is de bruto toegevoegde waarde met 3,1 % in volume gestegen. In 2009 liet de economische en financiële crisis zich voelen in de hele Belgische economie (een daling van 2,9 % van de toegevoegde waarde in volume). De detailhandel werd echter gespaard met een stijging van de toegevoegde waarde (in volume) van 2,1 % ten opzichte van 2008. Hoewel de algemene economische situatie verbeterde in 2010 en 2011, toonde de detailhandel een kleinere toename van de toegevoegde waarde op jaarbasis van respectievelijk 0,9 % en 1,7 % (in volume).

De bijdrage van de detailhandel tot de evolutie van de totale toegevoegde waarde was algemeen positief in de loop van de geanalyseerde periode. De economische en financiële crisis in 2009 heeft de prestaties van de sector, die de totale bruto toegevoegde waarde in 2009 positief heeft gevoed met 0,09 procentpunt, bijna niet beïnvloed. Ook in de volgende jaren waren de prestaties in de sector positief, met een bijdrage van 0,04 procentpunt in 2010 en van 0,07

---

⁹⁰ De bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen (of in volume) van de detailhandel (47) in 2011 werd geraamd op basis van het aandeel van de detailhandel in de bedrijfstak "Handel en distributie" (G) in 2010 en de bruto toegevoegde waarde tegen lopende prijzen (of in volume) van sectie G in 2011.

procentpunt in 2011 aan de groei van de bruto toegevoegde waarde van de Belgische economie.

Tabel 2.31. Bruto toegevoegde waarde (bruto TW) van de detailhandel

(in lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Bruto TW van de bedrijfstak	9.565,3	12.678,6	13.156,9	13.405,8	13.709,8	14.340,66
Totale bruto TW	240.124,7	299.309,1	309.669,8	304.807,4	317.850,3	330.588,3
Aandeel van de bruto TW van de bedrijfstak in de totale TW (in %)	4,0	4,2	4,2	4,4	4,3	4,3
Wijziging op jaarbasis van de bruto TW van de bedrijfstak (volume, in %)	6,3	4,4	1,6	2,1	0,9	1,7
Wijziging op jaarbasis van de totale bruto TW (volume, in %)	1,2	2,9	1,6	-2,9	2,2	2,1
Bijdrage van de bedrijfstak aan de evolutie van de totale bruto TW (in procentpunt)	0,27	0,18	0,07	0,09	0,04	0,07

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Tewerkstelling

Sector G wordt gekenmerkt door een grote arbeidsintensiteit en stelt in 2011 ongeveer 594.200 loontrekkenden en zelfstandigen in hoofdberoep tewerk. Meer dan de helft van deze werkkrachten werkte in de detailhandel (47), goed voor 305.900 personen.

In de afgelopen tien jaar daalde het aandeel van de detailhandel in de totale tewerkstelling lichtjes, van 7 % in 2002 naar 6,6 % in 2011. In 2011 bestond de sector uit ongeveer 79,5 % loontrekkenden en 20,5 % zelfstandigen. In de detailhandel komt het aandeel zelfstandigen iets hoger uit dan in de handel in het algemeen (waar het aandeel zelfstandigen in 2011 op 15,8 % uitkwam).

Meer bepaald nam de detailhandel 6,4 % van het totale aantal loontrekkenden van het land voor zijn rekening, ongeveer 243.300 werknemers in 2011. Bovendien steeg de tewerkstelling in dienstverband in de sector op jaarbasis met 1,5 % in 2011 (tegenover een stijging van 1,8 % in 2010). In de loop van de laatste tien jaar (tussen 2002 en 2011) behaalde de tewerkstelling in dienstverband in de sector een groei van 16,6 % (terwijl de stijging in de handel in het algemeen ongeveer 11 % bedroeg).

De zelfstandigen die actief zijn in de detailhandel vertegenwoordigden een aandeel van 8,5 % in de Belgische economie, ofwel bijna 62.700 personen in 2011. Nochtans blijft de tewerkstelling van zelfstandigen in de handel jaar na jaar dalen. In 2011 is het aantal zelfstandigen met 1 % afgenomen. Op tien jaar bedroeg de totale afname 26,7 %.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 2.32. Binnenlandse tewerkstelling in de detailhandel

(in duizend personen, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
Aantal loontrekkenden in de bedrijfstak	208,6	230,9	233,4	235,4	239,6	243,3
Totaal aantal loontrekkenden	3.474,7	3.677	3.745,7	3.732,3	3.757,3	3.809
Aandeel aan loontrekkenden van de bedrijfstak in het totale aantal loontrekkenden (in %)	6,0	6,3	6,2	6,3	6,4	6,4
Aantal zelfstandigen in de bedrijfstak	85,6	68,3	66,7	64,3	63,3	62,7
Totaal aantal zelfstandigen	689,1	705,7	715,7	720,2	726,0	735,6
Aandeel aan zelfstandigen van de bedrijfstak in het totale aantal zelfstandigen (in %)	12,4	9,7	9,3	8,9	8,7	8,5
Aantal loontrekkenden en zelfstandigen in de bedrijfstak	294,2	299,2	300,1	299,7	302,9	305,9
Totale binnenlandse tewerkstelling	4.230,5	4.459,7	4.538,9	4.531,2	4.562,5	4.621,6
Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)	7,0	6,7	6,6	6,6	6,6	6,6

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

Investerings

De kapitaalinvesterings (BVKV, tegen lopende prijzen) van de detailhandel bedroegen meer dan 2,3 miljard euro in 2011, ofwel 3,1 % van de totale investeringen van ons land (tegenover 3,5 % in 2002). In de handel in het algemeen werd er in 2011 5,8 miljard euro geïnvesteerd (7,6 % van de totale investeringen in België).

Het investeringsniveau van de detailhandel kende een reële groei van bijna 9,5 % over een periode van tien jaar (2002-2011), hoewel die 20,1 % bedroeg voor de hele Belgische economie.

Bovendien kende de bijdrage van de sector aan de totale investeringen van het land sterke schommelingen in de loop van de geanalyseerde periode. Hoewel die positief of lichtjes negatief was tijdens de jaren 2002 tot 2008 heeft de economische en financiële crisis van 2009 de investeringen in de sector afgeremd, met een negatieve bijdrage in 2009 en 2010 van respectievelijk -0,13 en -0,11 procentpunt als gevolg. In 2011 begon de sector opnieuw meer te investeren, wat een positieve invloed had van de sector met 0,12 procentpunt.

Tabel 2.33. Bruto vaste kapitaalvorming (BVKV) van de detailhandel

(tegen lopende prijzen, in miljoen euro, tenzij anders vermeld)

	2002	2007	2008	2009	2010	2011
BVKV van de bedrijfstak	1.788,9	2.290,2	2.325,5	2.236,9	2.197,3	2.341,5
Totale BVKV	51.368,1	72.880,8	77.286,1	70.887,7	71.114,1	76.406,5
Aandeel van de BVKV van de bedrijfstak in het totaal (in %)	3,5	3,1	3,0	3,2	3,1	3,1
Wijziging van de BVKV van de bedrijfstak (volume, in %)	-0,3	2,4	-1,0	-4,5	-3,3	3,8
Wijziging van de totale BVKV (volume, in %)	-4,5	6,3	2,0	-8,4	-1,4	4,1
Bijdrage van de bedrijfstak (in procentpunt)	-0,01	0,08	-0,03	-0,13	-0,11	0,12

Bron: INR, berekeningen FOD Economie.

B. Andere economische indicatoren

In dit deel wordt gefocust op het verloop van de conjunctuur in de detailhandel aan de hand van twee variabelen, namelijk de omzet en de tewerkstelling.

Nadat de detailhandel in de eurozone de eerste drie kwartalen van 2008 nog jaar-op-jaar groeicijfers liet optekenen van meer dan 3 %, lag de omzet in het laatste kwartaal 2008 iets lager dan in het overeenstemmende kwartaal van het voorgaande jaar (-0,8 %). De economische crisis liet zich de kwartalen daarop scherp voelen in de Europese detailhandel, met negatieve jaar-op-jaar veranderingen tot gevolg. Pas vanaf het tweede kwartaal 2010 ligt de omzet in de Europese detailhandel opnieuw hoger dan in de overeenstemmende periode een jaar eerder (zij het nog heel bescheiden met 0,2 %). De volgende kwartalen werden positieve groeicijfers opgetekend, maar daar kwam in het laatste kwartaal 2012 opnieuw een einde aan en in die periode lag de omzet 1,1 % lager dan in 2011. In België daarentegen vertoont de omzet van de detailhandel een grilliger verloop en pas vanaf het tweede kwartaal 2009 viel de omzetgroei negatief uit op jaarbasis. In de beschouwde periode kwam de groei op jaarbasis steevast hoger uit in België dan in de eurozone (op één kwartaal na weliswaar). In tegenstelling tot de situatie in de eurozone, was er in de meest recente periode (vierde kwartaal 2012) nog geen sprake van een daling van de omzet op jaarbasis.

In onze voornaamste buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland) was de terugval van de omzet in 2009 meer uitgesproken dan in België. Anders dan in België, daalde de Nederlandse omzet al vanaf het vierde kwartaal 2011.

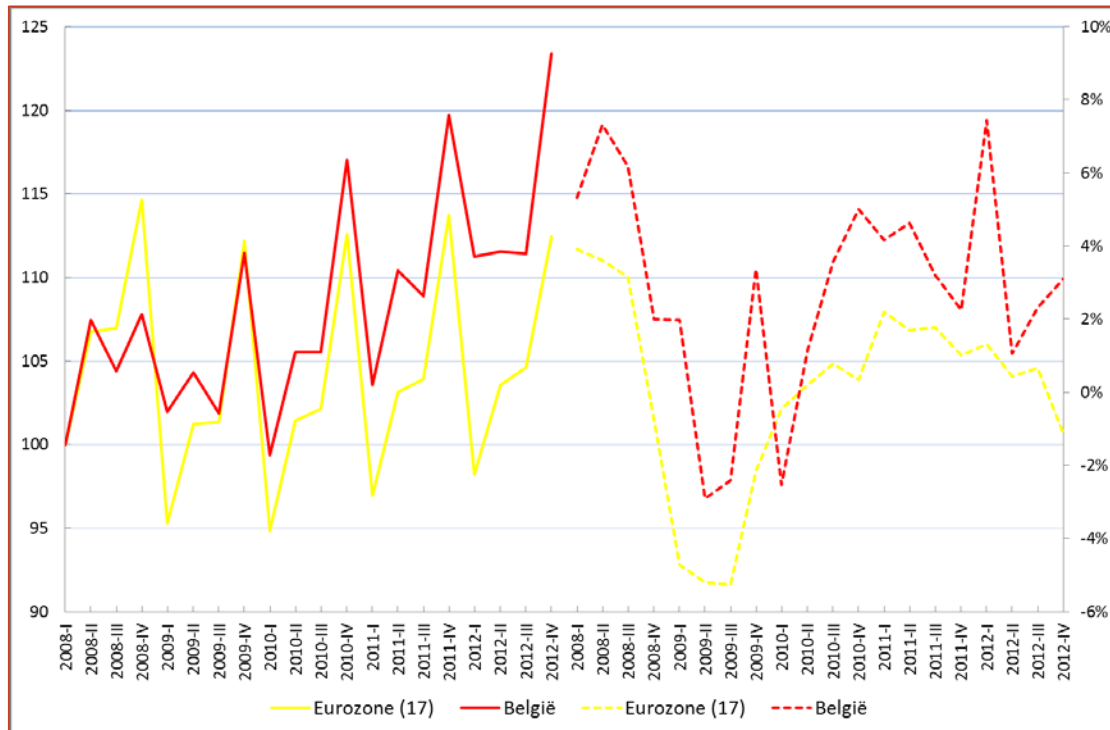
De tewerkstelling in de eurozone daalde in het eerste kwartaal 2009 op jaarbasis (-1,1%). Pas na enkele kwartalen, was er opnieuw sprake van een lichte toename van de tewerkstelling, maar het tewerkstellingsniveau van begin 2008 werd niet meer bereikt. In de meest recente periode (vanaf het derde kwartaal 2012) verzwakte de tewerkstelling in de eurozone opnieuw lichtjes. In België bleef de tewerkstelling de afgelopen jaren min of meer stabiel, en enkel in het laatste kwartaal 2012 daalde de tewerkstelling op jaarbasis iets meer uitgesproken.

Van onze voornaamste buurlanden, valt de tewerkstelling in de periode 2008 en 2009 het sterkst terug in Duitsland. Eind 2012 ligt de tewerkstelling er nog steeds onder het niveau van begin 2008, wat niet het geval is voor Frankrijk en Nederland.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.29. Evolutie van de omzet in de detailhandel

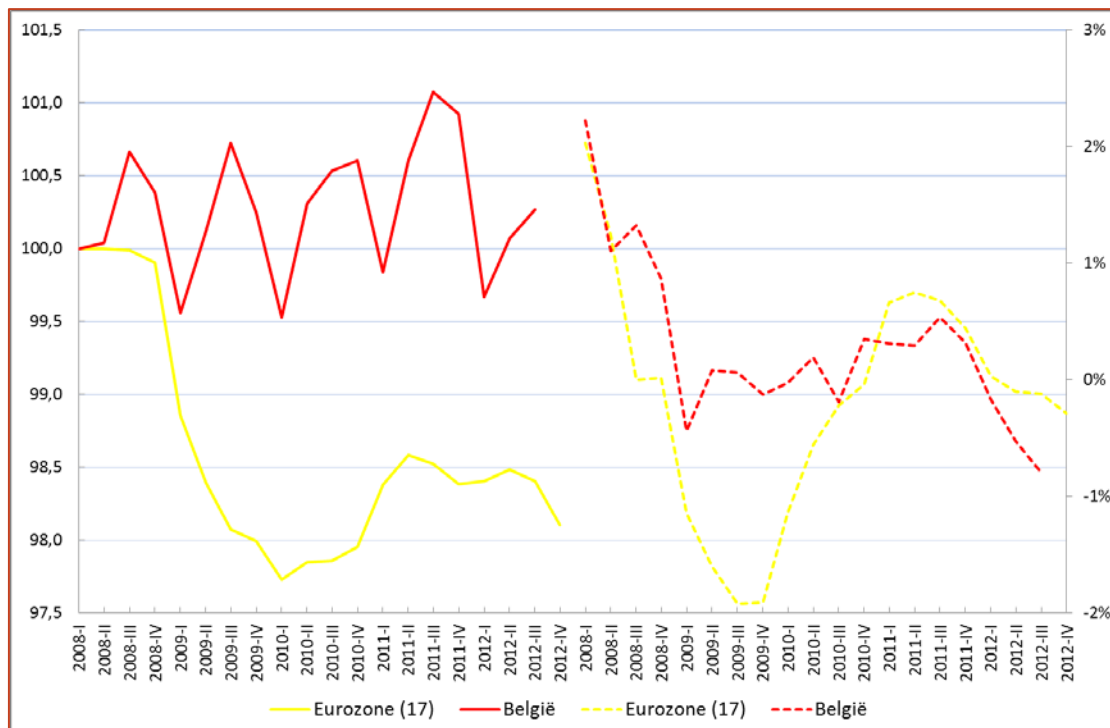
(index 2008-I = 100 - linkeras en wijziging in %, t/t-4 – rechteras)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

Grafiek 2.30. Evolutie van de tewerkstelling in de detailhandel

(index 2008-I = 100 - linkeras en wijziging in %, t/t-4 – rechteras)

Bron: Eurostat, berekeningen FOD Economie.

C. Prijsniveau en prijstransmissie

Uit een studie van de Algemene Directie Mededinging, gepubliceerd in 2012, blijkt dat identieke consumentenproducten in België aanzienlijk duurder zijn dan in onze voornaamste buurlanden (Duitsland, Frankrijk en Nederland). Het gaat daarbij o.a. om bewerkte levensmiddelen, huishoudproducten en persoonlijke verzorgingsproducten. In 2010 liepen de prijsverschillen op tot 10,4 % met Nederland, 10,6 % met Duitsland en 7 % met Frankrijk. Als verklarende variabelen wordt in de studie "Prijsniveau in supermarkten" verwezen naar verschillen in indirecte fiscaliteit in de beschouwde landen, verschillen in directe belastingen, in arbeidskost, in exploitatiekosten, in aankoopkosten en in winstmarges⁹¹. Ook de specifieke dynamiek van de Belgische markt wordt als bijkomende verklaring aangehaald.

Voor drie sectoren, die werden weerhouden aan de hand van hun toegevoegde waarde, tewerkstelling en het belang voor de gezinsbestedingen, werd het prijstransmissiemechanisme onderzocht. De drie weerhouden sectoren zijn de detailhandel in niet-speciaalzaken waar voedingsmiddelen overheersen (Nace 47.11), de detailhandel in kleding in speciaalzaken (Nace 47.71), en de detailhandel in meubels, verlichtingsbenodigdheden en andere huishoudartikels in speciaalzaken (Nace 47.59). De analyseperiode liep van januari 2006 tot en met december 2012. Daarvoor werd een vereenvoudigd model ontwikkeld, dat rekening houdt met de prijzen van de grondstoffen (aankoopkost voor de industrie), de afzetprijzen en invoerprijzen (aankoopkost voor de distributie) en de consumptieprijzen in de winkel.

Met betrekking tot het prijstransmissiemechanisme in de sector van de niet-speciaalzaken waar voedingsmiddelen overheersen, is gebleken dat de verkoopprijzen van de voedingsindustrie snel en sterk reageren op prijsstijgingen van de gebruikte grondstoffen en dat de consumptieprijzen deze stijgende tendens op hun beurt volgen. Bij een daling van de grondstofprijzen past de voedingsindustrie haar prijzen trager aan naar beneden, terwijl de consumptieprijzen gemiddeld geen neerwaartse correctie ondergaan.

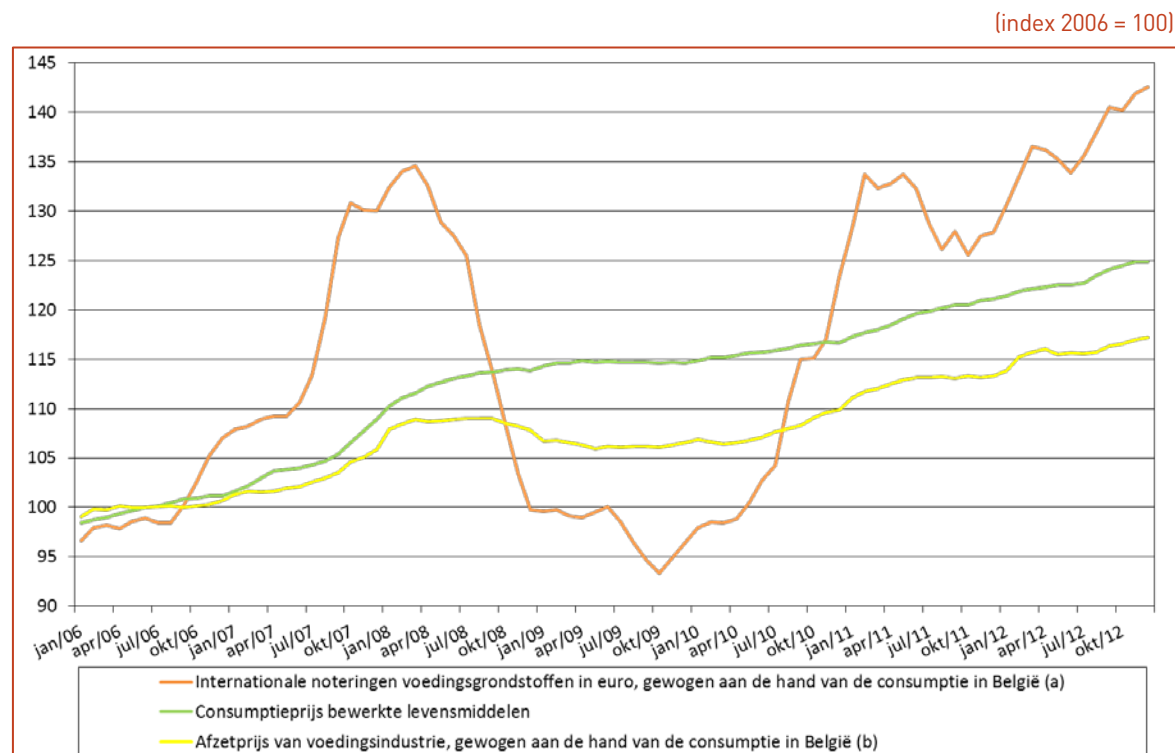
---

⁹¹ De studie kan geraadpleegd worden op de website van de FOD Economie:
http://economie.fgov.be/nl/modules/publications/analyses_studies/etude_niveau_de_prix_dans_les_supermarches.jsp.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.31. Prijsverloop in de voedingskolom

(a) Voor de prijzen van de grondstoffen werd een index die de gemiddelde evolutie van de marktprijzen van voedingsgrondstoffen weergeeft, berekend op basis van de gegevens voor de prijzen op de interne Europese markt en de grondstofprijzen van het IMF.

(b) Voor de berekening van de index voor de afzetprijzen werd een gewogen gemiddelde berekend, met enerzijds de gegevens van de afzetprijzen van de totale Belgische markt en anderzijds de statistieken van de afzetprijzen (beschikbaar via Eurostat) voor de eurozone (17 landen). De voedingsmiddelen die in de detailhandel worden verkocht, worden zowel in België als in het buitenland geproduceerd. Er werden twee series gehanteerd, elk met een gewicht van 50 % (het intermediaire verbruik door de detailhandel van producten, afkomstig uit de voedingsindustrie en groothandels, komt voor de helft uit België, de andere helft wordt ingevoerd).

Bron: ADSEI, EC, NBB.

Voor de kledingkolom blijkt dat de sterke prijsstijging van de grondstoffen (katoen, wol en polyester) tussen 2009 en het eerste kwartaal 2011 geen al te grote impact had op de stijging van de Europese afzetprijzen (EU27). De Europese importprijzen voor kleding van buiten Europa daarentegen namen wel fors toe en stegen ook in de periode nadien verder. De gemiddelde prijs voor kleding in de Belgische detailhandel steeg in de loop van de periode lichtjes, net zoals de afzetprijzen van de Europese industrie dus.

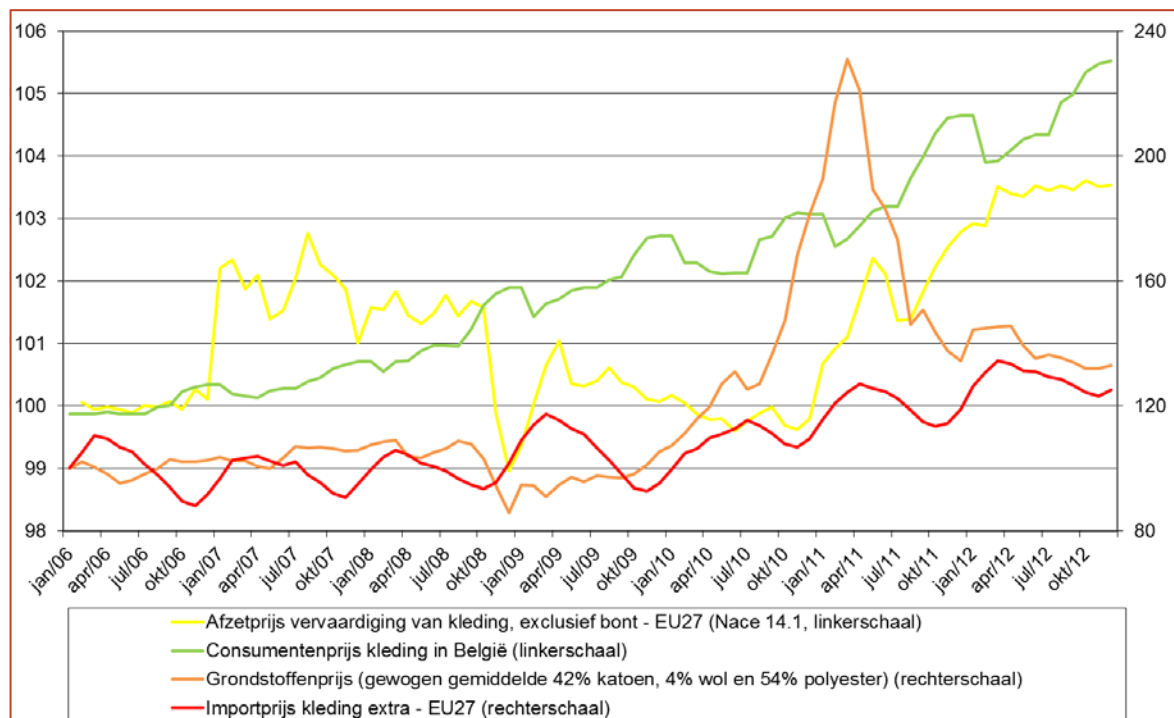
Op basis van het vereenvoudigde model voor de meubelkolom blijkt eveneens dat de sterke prijsstijgingen van sommige grondstoffen voor meubels (metaal, plastic, minder voor hout) tussen 2009 en 2011 geen al te grote impact hebben gehad op de stijging van de Europese afzetprijzen. Ook de Europese invoerprijs van houten meubelen van buiten de EU is in de beschouwde periode slechts in beperkte mate gestegen. De consumtieprijzen van meubelen in België kenden een licht stijgend verloop.

Al bij al kan worden gesteld dat het vereenvoudigde transmissiemodel illustreert dat voor twee van de drie onderzochte filières de schommelingen in de grondstofnoteringen vrijwel

niet doorsijpelen naar de consumentenprijzen. Dat is met name zo voor meubels en kleding. Voor voeding, meer bepaald bewerkte levensmiddelen, is de situatie verschillend. Daar speelt het fenomeen van "rockets and feathers". Scherpe toenames van grondstofnoteringen leiden tot een snelle opwaartse reactie van de consumentenprijzen, terwijl dalende grondstofnoteringen veel trager of zelfs niet worden doorgerekend in de consumptieprijzen van bewerkte levensmiddelen.

Grafiek 2.32. Prijstransmissie in de kledingkolom

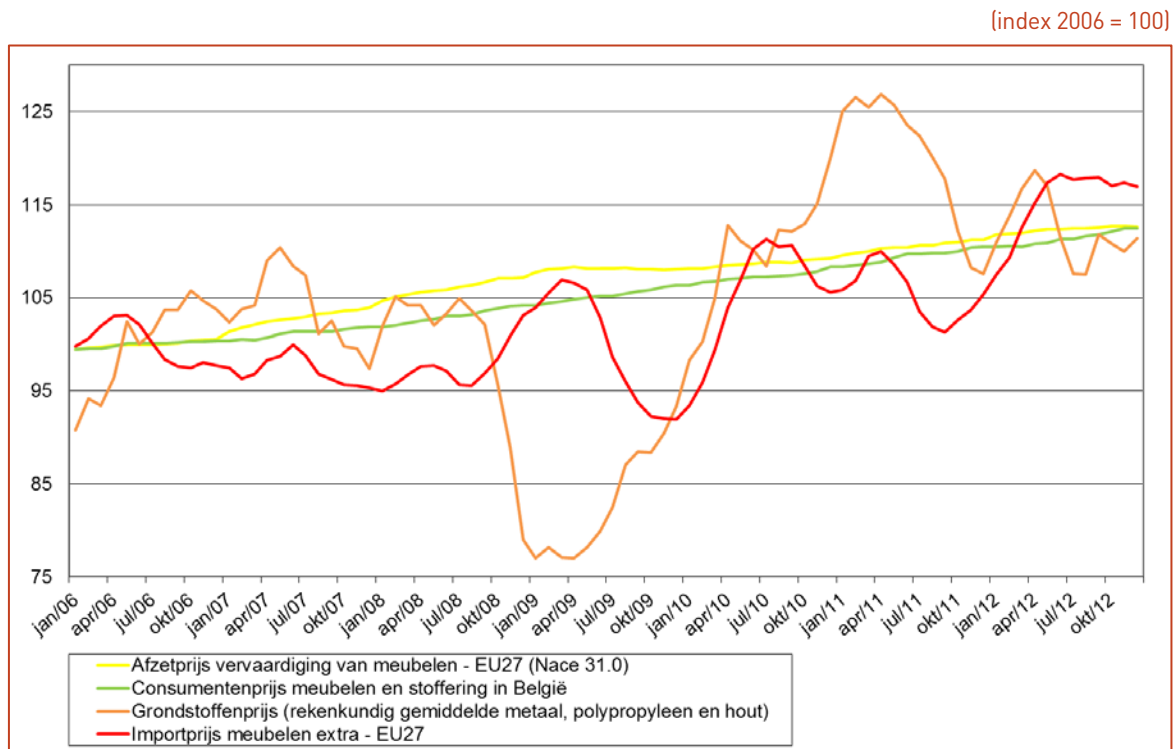
(index 2006 = 100)

Bron: ADSEI, IMF, Eurostat, Fedustria, berekeningen FOD Economie.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 2.33. Prijstransmissie in de meubelkolom

Bron: ADSEI, IMF, Eurostat, Fedustria, berekeningen FOD Economie.

D. SWOT-analyse

Sterkten

- De sector is hoofdzakelijk gericht op de binnenlandse markt.
- Het economische belang van de sector in termen van toegevoegde waarde en tewerkstelling.
- Het lage risico op verplaatsing van de detailhandel, aangezien het koopgedrag beïnvloed wordt door het nabijheids criterium.
- Grote marktmacht ten opzichte van de voorafgaande schakels in de keten.

Zwakten

- Zeer variabele winstmarges per subsector.
- Zwakke groei van de productiviteit door onder andere het lage opleidingsniveau van de werknemers.

Kansen

- Wijziging van het koopgedrag van consumenten (toename van het aantal eenoudergezinnen, etnische diversiteit, enz.).

- De duurzame ontwikkeling biedt nieuwe perspectieven voor de sector: bioproducten, fair trade, enz.
- De groei van de e-commerce en de technologische en logistieke vooruitgang (automatisering, identificatie met radiogolven enz.) leiden tot een daling van de algemene kosten.
- Impact van de omzetting van de "dienstenrichtlijn": verdere ontwikkeling van de interne Europese markt.

Bedreigingen

- Sterke daling van het investeringsniveau in de loop van de laatste jaren.
- Tekort aan gekwalificeerde werknemers binnen bepaalde beroepen (onder andere slagers, brood- en banketbakkers, apothekersassistenten) en tekortkomingen bij de vorming.
- De hergroepering van de aankoopcentrales van de distributeurs kan op termijn de duurzaamheid van de hele aanbodketen bedreigen vanwege de versterking van hun onderhandelingspositie.
- Bij de begrotingsbesprekingen van maart 2013 lag een verhoging van het standaard btw-tarief op tafel, wat bij een definitieve uitvoering zou kunnen leiden tot meer aankopen in het buitenland van bepaalde goederen. In Nederland bijvoorbeeld werd op 1 oktober 2012 een btw-verhoging van kracht (van 19 % naar 21 %).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

3. Het ondernemerschap

3.1. Oprichtingen van bedrijven en het bruto binnenlands product

3.1.1. Het verloop van de oprichtingen van bedrijven en van het bbp - 2007-2012

In 2012 zijn er 72.177 ondernemingen gestart tegenover 74.181 in het daaraan voorafgaande jaar of ruim 2,7 % minder dan in 2011, dat gekenmerkt werd door het grootste aantal opgerichte bedrijven van de voorbije zes jaar. Het cijfer van 72.177 oprichtingen werd afgeleid uit de initieel 73.996 geregistreerde btw-plichtige starters die werden gezuiverd van de vertekening die ontstond door de gegroepede onderwerping aan de btw van notarissen en gerechtsdeurwaarders⁹².

Doordat de economische omstandigheden in 2013 naar verwachting niet opvallend zullen verbeteren – de Europese Commissie verwacht voor België in 2013 een groei van het bruto binnenlands product met 0 % terwijl voor de Eurozone een krimp met 0,4 % wordt verwacht – zal de stagnatie of de daling van het aantal starters de komende tijd waarschijnlijk aanhouden. Wel kan, als gevolg van toenemende werkloosheid, het aantal starters dat uit noodzaak een bedrijf opricht, groeien.

Grafiek 3.1 illustreert de gelijk verlopende jaar-op-jaarwijziging van het bruto binnenlands product (bbp) en van het aantal oprichtingen van bedrijven. Er worden gelijktijdig opwaartse en neerwaartse evoluties waargenomen. De “toegevoegde waarde” is de factor die beide indicatoren bindt. Of er een steviger verband is, wordt hier verder bekeken.

Zowel in 2009 als in 2012 komen beide indicatoren na één jaar van afnemende marginale groei uit op een negatieve groei. Met een krimp van de economie ging een vermindering van het aantal oprichtingen van bedrijven gepaard. In 2009 ging met een krimp van 2,8 % van het bbp een vermindering van het aantal oprichtingen van bedrijven met 5,64 % gepaard. Met de terugval van de economie met 0,3 % in 2012 verminderde het aantal starters met 2,7 %. Duidelijk is dat het bbp minder volatiel reageert dan de oprichtingen van nieuwe bedrijven.

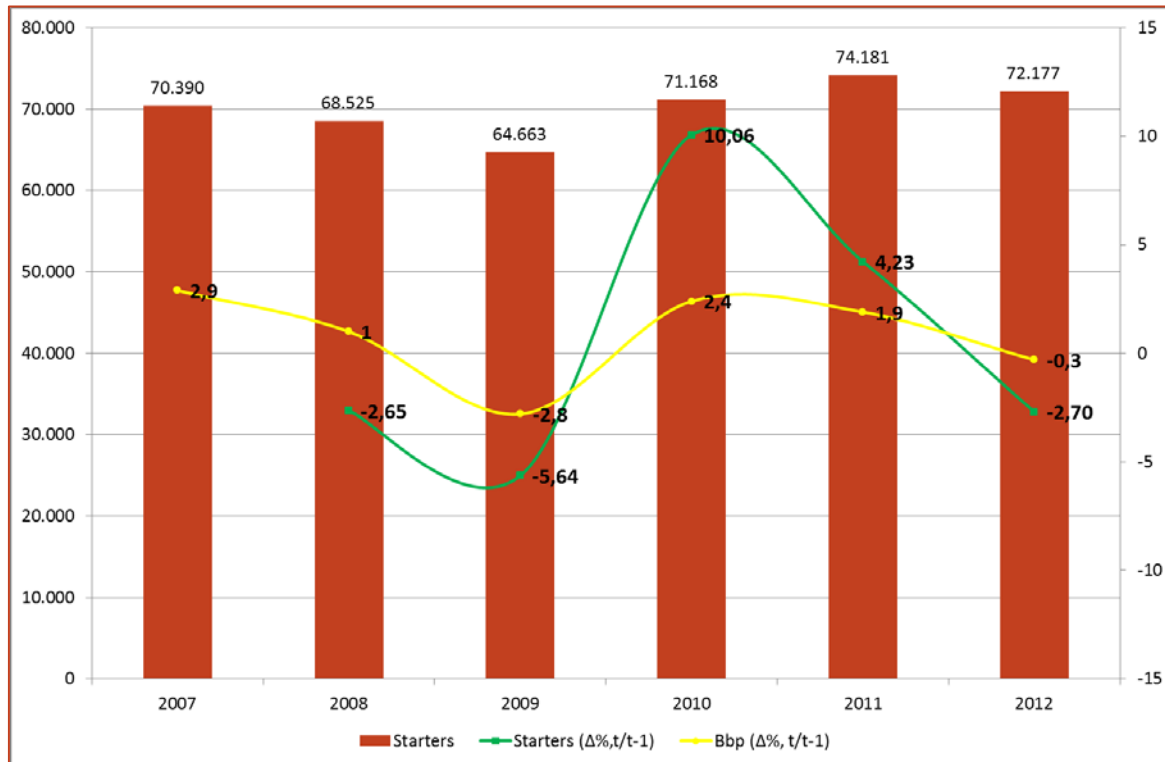
---

⁹² Vanaf 1 januari 2012 zijn de activiteiten van de notarissen en de gerechtsdeurwaarders onderworpen aan de btw-plicht. Deze administratieve gebeurtenis heeft als impact gehad dat de bestaande bedrijven van 1.226 notarissen en 593 gerechtsdeurwaarders in het eerste kwartaal van 2012 gegroepeerd aan de populatie van btw-plichtige bedrijven werden toegevoegd. Om in dit economische onderzoek de reële economische toestand zo getrouw mogelijk te kunnen benaderen wordt ervoor gekozen om deze 1.819 oprichtingen van btw-plichtige bedrijven uit de populatie van nieuwe oprichtingen te weren.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 3.1. Oprichtingen van bedrijven en het bruto binnenlands product

(in eenheden, linker as en wijziging in %, t/t-1, rechter as)

Bron: INR, FOD Economie.

In welke mate interageren beide indicatoren met elkaar? Er mag worden gesteld dat de voorspelde groei van het bbp een leidende indicator is die geraamd wordt door het Instituut voor Nationale Rekeningen en verschillende internationale instellingen. De voorspellingen over de conjunctuur en de groei van de economische activiteit beïnvloeden het ondernemersvertrouwen en het aantal oprichtingen van bedrijven. Goede vooruitzichten over de economische groei creëren hoge verwachtingen voor bedrijven en verbruikers en stimuleren het ondernemerschap zowel in de creatie van nieuwe bedrijven als voor de uitbreiding van bestaande bedrijven. Deze instroomvariabele is ten eerste een achterliggende indicator die reageert op de vooruitzichten van de economische groei maar is ook een instrument om de reële ontwikkeling van de economie te meten. Omdat de oprichting van bedrijven wordt aangestuurd door de economische vooruitzichten en ze precies kan gemeten worden, is ze een voorafbeelding van de reële economische groei.

In tegenstelling tot het bbp worden over de instroom van nieuwe bedrijven in de economie geen voorspellingen gedaan of vooruitzichten gepubliceerd, noch voor de korte of langere termijn. Vervolgens wordt de relevantie van de oprichtingen en stopzettingen van bedrijven voor de economische groei geëvalueerd.

3.1.2. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven: verloop op kwartaalbasis

In de laatste drie kwartalen van 2012 werden tussen 5,83 tot 2,79 % minder bedrijven opgericht in vergelijking met dezelfde kwartalen van 2011. De stopzettingen van bedrijven zijn ge-

lijktijdig toegenomen met 4,29 tot 11,54 %. Wanneer beide variabelen tegelijkertijd in tegenovergestelde richting evolueren wijst dat op een verzwakking van de economie.

De vergelijking van het verloop van oprichtingen en stopzettingen van bedrijven is een interessant concept en illustreert voor twee verschillende groepen van ondernemers de omgang met vertrouwen in de economie. Enerzijds zijn er de toekomstige ondernemers en anderzijds de actieve ondernemers. Beide vertonen een vorm van uitstelgedrag, op hetzelfde moment en op korte termijn, bijvoorbeeld in de aanloop naar een economische crisis. Verschillende factoren zoals de wijziging van de mate van beschikbaarheid van bankkrediet en de wijziging van de kost ervan, wijziging van het overheidsbeleid inzake steun aan ondernemingen worden hier buiten beschouwing gelaten.

Wanneer bepaalde crisismomenten optreden - zoals de financiële crisis in september 2008 die gevolgd werd door de schulden crisis van landen vanaf 2010 - hebben beide groepen op een verschillende wijze en op ongelijke momenten op deze en daaropvolgende gebeurtenissen gereageerd.

Waarschijnlijk hebben toekomstige ondernemers in zekere mate de oprichting van een nieuw bedrijf uitgesteld of niet gerealiseerd. In dit geval treden uitstel- en afstelgedrag op bij (een deel van de) potentiële (opportunitiedreven) ondernemers omdat het vertrouwen in de economische conjunctuur afneemt of zoek is en de onzekerheid over de slaagkansen van het ondernemingsproject toeneemt. In tijden van economische groei floreert het ondernemerschap uit opportuniteit⁹³. Daartegenover staat het ondernemerschap uit noodzaak dat veld wint in perioden van crisis met ongunstige economische vooruitzichten en toenemende werkloosheid.

De bestaande ondernemers komen ook in aanraking met deze crisis, nemen kennis van bijkomende sectordata en verkrijgen via de analyse van eigen bedrijfsinterne data (evolutie van prijsaanvragen, bestellingen, vraag en omzet, ...) inzicht in de effecten van de crisis op de eigen bedrijfs- of sectorprestaties. Deze ontwikkelingen, informatie en inzichten komen pas op veel latere tijdstippen in beeld en worden uitgesteld omgezet in beslissingen. Bijgevolg wordt de beslissing om over te gaan tot de stopzetting van een bedrijf pas veel later in de praktijk gebracht dan de beslissing van een potentiële starter om de oprichting van een bedrijf uit te stellen of te schrappen. Dit fenomeen wordt zichtbaar in grafiek 3.2.

De oprichtingen van ondernemingen leunen dichterbij de economische vooruitzichten dan de stopzettingen en faillissementen van bedrijven, die achterlopende indicatoren zijn. De indicator van de faillissementen, die via de rechtbanken van koophandel verlopen, loopt achter op de stopzettingen van bedrijven. Vooral kleine ondernemingen en in het bijzonder de micro-ondernemingen opteren veeleer voor een stopzetting. Het aantal bedrijven dat in 2010 de activiteit stopzette omwille van een faillissement bedraagt slechts 17 % van het totaal aantal bedrijven dat alle activiteiten heeft stopgezet.

---

⁹³ Recente cijfers uit de FLASH Eurobarometer van 2009 van de Europese Commissie die voortkomen uit Gallup-enquêtes geven aan dat voor België 72 % van het ondernemerschap opportunitiedreven is.

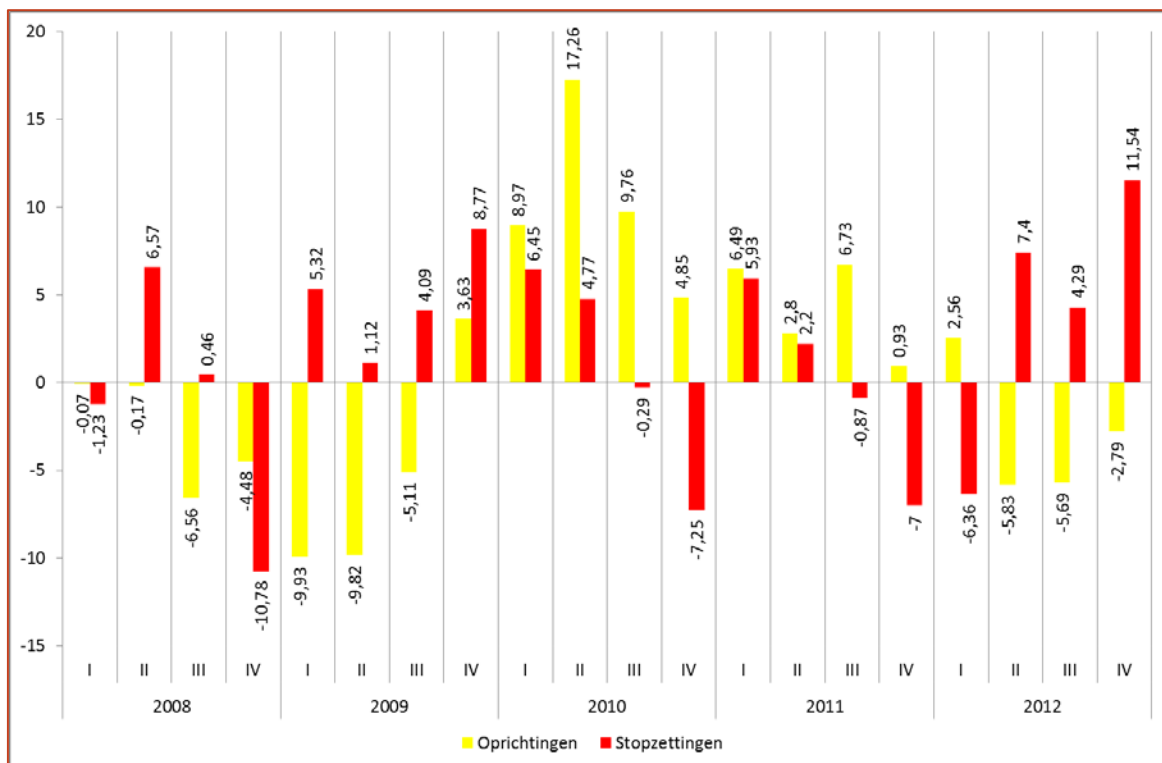

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Met het uitbreken van de financiële crisis in het derde kwartaal van 2008 wordt gelijktijdig een daling van de oprichtingen van bedrijven met 6,56 % vastgesteld. Een daling die aanhield tot en met het derde kwartaal van 2009. Vanaf het vierde kwartaal van 2009 groeide het aantal starters sterk om verzwakt uit te komen op +2,56 % in het eerste kwartaal van 2012. Vanaf het tweede kwartaal van 2012 duikt de groei van het aantal oprichtingen van bedrijven alweer en voor een tweede maal sedert 2008 onder nul.

Grafiek 3.2. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: FOD Economie.

Het verloop van de stopzettingen is moeilijker te vatten dan dat van de oprichtingen. In de data over de stopzettingen van bedrijven werden twee correcties gemaakt om de reeks dichter bij de economische realiteit te brengen⁹⁴.

Er bestaat een indirect verband tussen het verloop van stopzettingen en oprichtingen. Na een periode met veel oprichtingen van bedrijven die de voorraad aan ondernemingen doet aangroeien, vergroot de kans dat bij de omslag naar een minder gunstige economische conjunctuur de stopzettingen toenemen.

⁹⁴ In de gegevens van de stopzettingen van bedrijven zijn verbeteringen aangebracht in het derde en vierde kwartaal van 2009. In september 2009 werden éénmalig 540 natuurlijke personen en in oktober 2009 1.138 rechtspersonen met een btw-plichtige onderneming ambtshalve uit de Kruispuntbank van Ondernemingen geschrapt. Deze operaties verhoogden de stopzettingen kunstmatig, los van de economische context.

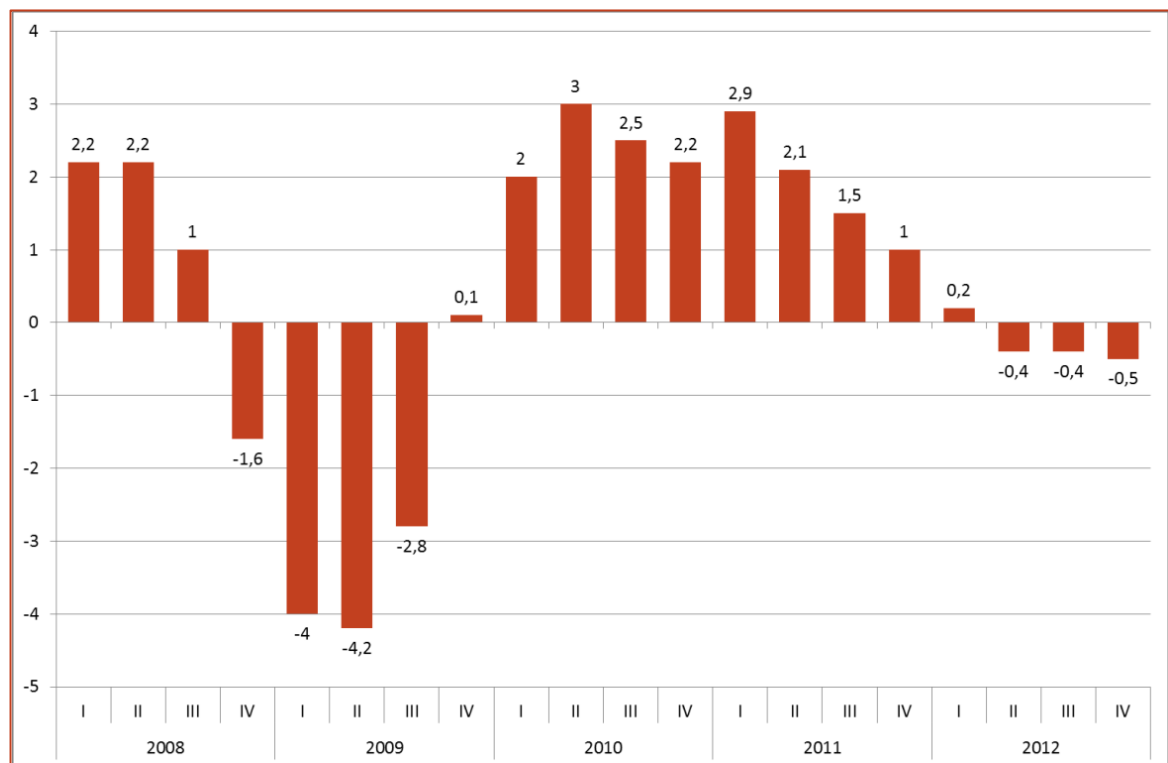
Een jaar na het begin van de financiële crisis bleven de stopzettingen kwartaal na kwartaal groeien met uitzondering van de twee laatste trimesters van 2010 en 2011 en het eerste trimester van 2012. Belangwekkend zijn de elkaar versterkende evoluties in oprichtingen en stopzettingen die optreden vanaf het tweede kwartaal van 2012. Een daling van de oprichtingen gaat gepaard met een stijging van de stopzettingen.

3.1.3. De oprichtingen van bedrijven en het bbp: verloop op kwartaalbasis

Na de vaststelling van het gelijkmatige verloop van de oprichtingen en het reële bruto binnenlands product en van het belang van de oprichtingen in vergelijking met de stopzettingen van bedrijven wordt het verloop van oprichtingen en het bruto binnenlands product verder uitgediept. De gegevens over twintig kwartalen van de oprichtingen van ondernemingen en van de reële bbp-groei vertonen een genuanceerd maar zeer gelijkvormig verloop.

Grafiek 3.3. Verloop van het bbp naar volume

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: INR.

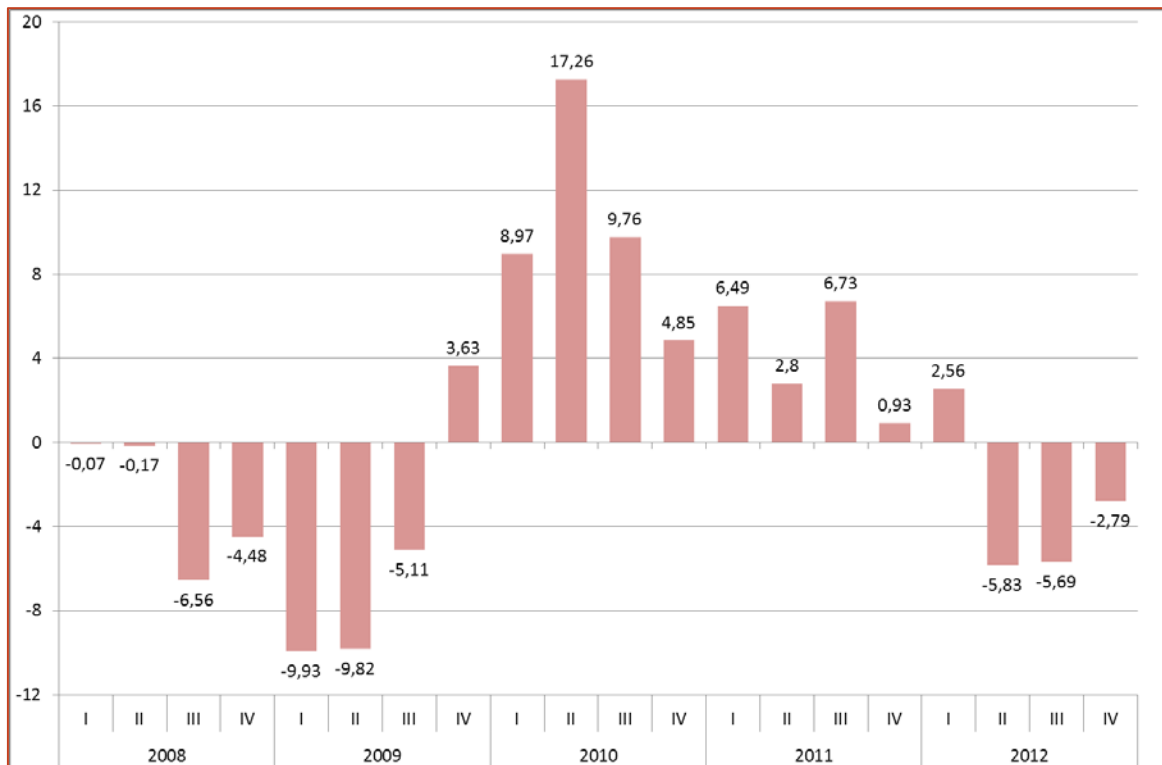
De kwartaalevoluties (wijziging in %, t/t-4) van zowel het bbp als de oprichtingen van bedrijven over een periode die loopt van het eerste kwartaal van 2008 tot en met het vierde kwartaal van 2012, verlopen gelijkmatig en volgens een zelfde patroon. Terwijl de groei van de oprichtingen van bedrijven in de eerste helft van 2008 stilvalt, blijft de bbp-groei op 2,2 %. Ingegeven door de financiële crisis en het geschokte vertrouwen wordt de daling van het bbp in het vierde kwartaal van 2008 vooraf gegaan door een daling van de oprichtingen met 6,56 %. De negatieve groei van beide indicatoren houdt aan tot en met het derde kwartaal van 2009. Een gelijkvormige positieve groei gaat in verschillende mate door tot en met het eerste kwar-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

taal van 2012. In de laatste drie kwartalen van 2012 kampen beide alweer met een negatieve groei vergeleken met dezelfde trimesters van 2011.

Grafiek 3.4. Oprichtingen van btw-plichtige bedrijven

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: FOD Economie.

Zoals eerder benadrukt hebben de conjunctuurvoorspellingen een invloed op de verwachtingen van potentiële ondernemers om al of niet te beslissen over de oprichting van een bedrijf. De mate waarin dit gebeurt kan worden opgemeten in de maandelijkse data over oprichtingen van btw-plichtige bedrijven.

Alweer wordt in de volgende benadering het onderscheid tussen bestaande en nieuw opgestarte ondernemingen zeer relevant. De Nationale Bank van België peilt maandelijks naar het vertrouwen bij bestaande ondernemers. Deze enquêtes worden gevoerd om de mening van bestaande ondernemers over het economische conjunctuurklimaat en de kortetermijnontwikkelingen in te zamelen. Deze resultaten zijn veel vroeger beschikbaar dan de officiële bbp-cijfers.

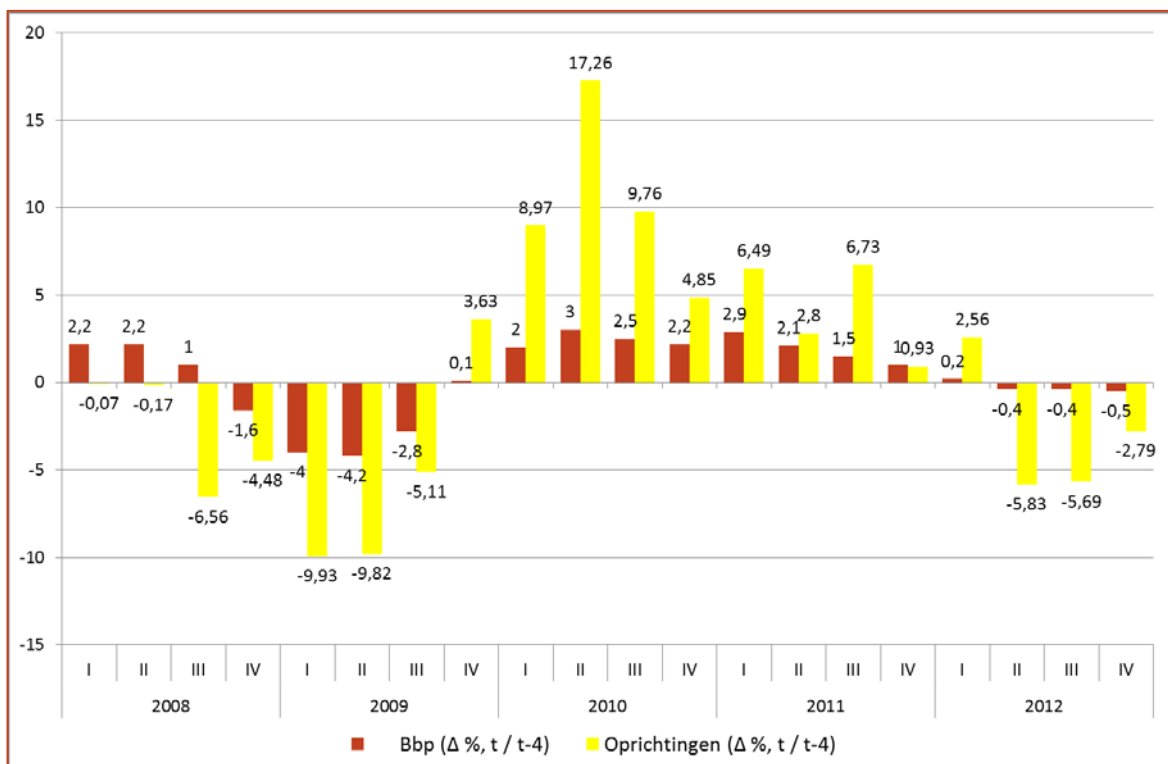
Complementair aan het vertrouwen van bestaande ondernemingen kan het vertrouwen van startende ondernemers in de economische conjunctuur afgemeten worden aan de groei van de oprichtingen van ondernemingen. Beide gelijklopende evoluties zijn geen toeval, maar verbonden, wat pleit om naast de enquêtes bij bestaande bedrijven aanvullend gebruik te maken van de gegevensreeks “oprichtingen van nieuwe bedrijven”. Het verloop van deze variabele kan een indicator zijn voor het verloop van de reële economische groei. In feite zou de reeks van de oprichtingen van bedrijven gebruikt kunnen worden als een bijkomende indica-

tor van de verwachte economische groei op korte termijn en de reële economische groei die later op basis van de werkelijke volumes wordt opgemeten⁹⁵.

In ieder geval kan het opvolgen van de maandelijkse evolutie van het starterscijfer van ondernemingen een voorlopende indicator zijn van de reële kortetermijn-kwartaalevolutie van het bbp. Vanuit statistisch oogpunt is het bewijs hiervoor nog niet geleverd omdat de data slechts voor een beperkt aantal jaren beschikbaar zijn. Sommige onderzoeken wezen uit dat er geen correlatief verband is tussen de reële onderliggende kwartaalvolumes van het bbp en de oprichtingen van bedrijven.

Grafiek 3.5. Verloop van de oprichtingen van bedrijven en het bbp

(wijziging in %, t/t-4)

Bron: FOD Economie en NBB, eigen berekeningen.

Besluit

Uit dit empirische onderzoek blijkt dat het verloop van de oprichtingen van bedrijven in de korte termijn mogelijk een betrouwbare en snelle indicator zou kunnen zijn voor de opvolging van de economische conjunctuur. De indicator zou een plaats kunnen verwerven naast de informatie die vrijkomt uit de enquête naar het ondernemersvertrouwen die bij bestaande

⁹⁵ Maandelijkse cijfers over de oprichtingen van bedrijven (en voor andere demografische gebeurtenissen) komen beschikbaar 45 dagen na het maandeinde.

http://economie.fgov.be/nl/binaries/MetadataSheet_STAT_DTST_1_NL_D1_tcm325-58105.pdf

Het trimestriële bbp is beschikbaar op de laatste dag van de eerstvolgende maand.

<http://www.nbb.be/pub/stats/stats.htm?thema=2&entity=Stats&pub=All&l=nl&tab=Calendar>

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

ondernemers wordt gevoerd. De mate waarin de reeks “oprichtingen van bedrijven” waardevol is als indicator, evenals de interactie met de vooruitzichten van de economische groei blijven een open vraag waarvoor bijkomend onderzoek noodzakelijk is.

3.2. De zelfstandigen

3.2.1. Het aantal zelfstandigen en helpers

Eind december 2011 werden 896.917 zelfstandigen en 72.979 helpers geteld. Het aantal zelfstandigen, aangesloten bij de sociale verzekeringsfondsen blijft jaar na jaar gestaag toenemen. Ten opzichte van 2010 nam het aantal zelfstandigen in 2011 toe met 2,2 % of met 19.053 personen. Deze jaarlijkse groei is de voorbije drie jaar haast onveranderd gebleven (zie grafiek 3.6.). Op vijf jaar tijd is hun aantal toegenomen met 105.629 eenheden of met 13,3 %.

Tabel 3.1. Aantal verzekeringsplichtigen, zelfstandigen en helpers

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	2008	2010	2011	2011-2006	Wijziging 2011/2006 (in %)
Zelfstandigen (a)	791.288	839.288	877.864	896.917	+105.629	+13,3
Help(st)ers (b)	89.334	84.658	74.721	72.979	-16.355	-18,3

Zelfstandigen = hoofdberoep + bijberoep + actief na pensioen(leeftijd).

Helpers staan zelfstandigen bij in de uitoefening van hun beroep of springen voor hen in.

Bron: RSVZ.

Tabel 3.1 laat verder zien dat het aantal helpers in 2011 verder afneemt. Deze afname is mogelijk nog een gevolg van de invoering van het statuut van de meewerkende echtgenoot in 2003. Er werden toen immers meer dan 130.000 partners (vooral vrouwen) ambtshalve aangesloten. Op 31 december 2006 en 2011 bleven daarvan respectievelijk 48.991 en 35.981 actieven over.

3.2.2. Zelfstandigen, naar aard van de uitgeoefende beroepsactiviteit

Tabel 3.2 brengt de zelfstandigen in beeld volgens de aard van hun activiteit. 68,4 % of 613.489 van de zelfstandigen zijn eind 2011 actief in hoofdberoep, 23,6 % of 211.521 in bijberoep. De groep actieven na pensioen(leeftijd) bedraagt 8 % of 71.907. In de drie beroeps categorieën neemt het aantal zelfstandigen over de periode 2006-2011 jaarlijks toe (zie grafiek 3.6). De mate van aangroei varieert echter. Het aantal in hoofdberoep steeg op vijf jaar tijd met 9,7 %, terwijl het aantal in bijberoep met 22 % en het aantal actieven na pensioen(leeftijd) met 22,7 % toenam. Het aandeel van de hoofdberoepers in het totaal is er de voorbije vijf jaar dan ook op achteruitgegaan ten voordele van de bijberoepers en de actieven na pensioen(leeftijd).

Tabel 3.2. Zelfstandigen, naar aard van de activiteit

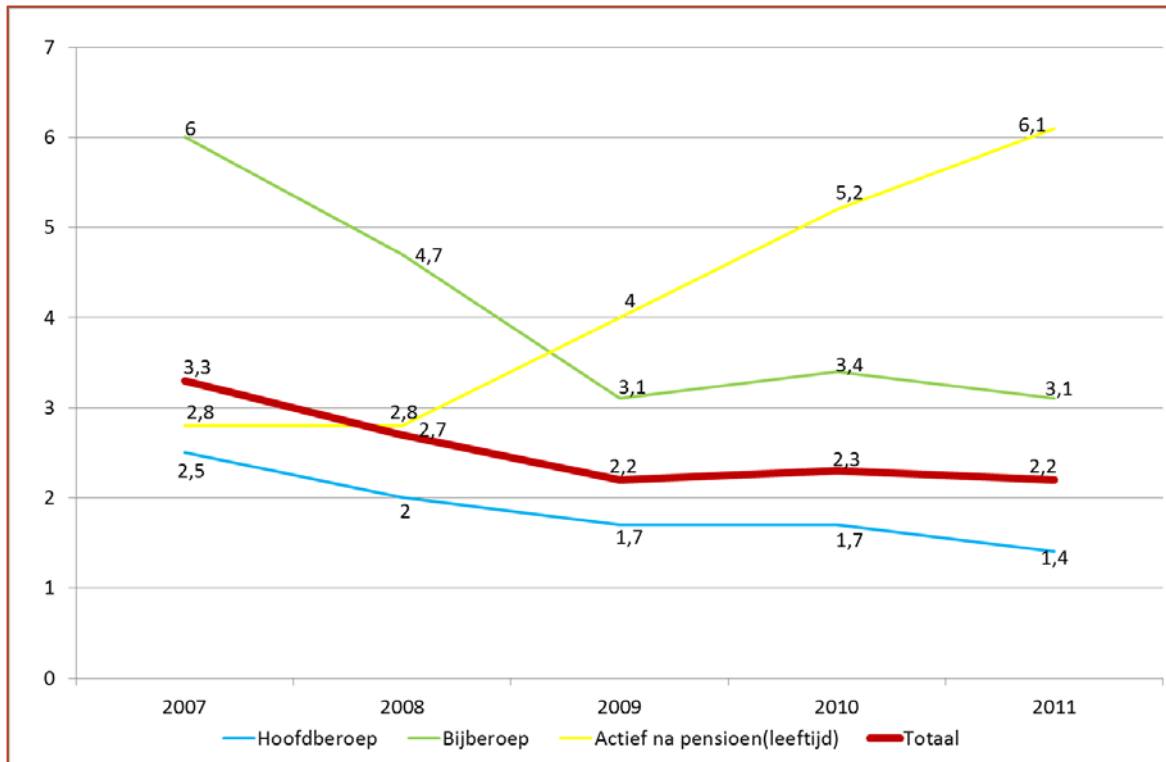
(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	Aandeel 2006 (in %)	2008	2010	2011	Aandeel 2011 (%)	2011-2006	Wijziging 2011/2006 (in %)
Hoofdberoep	559.227	70,7	584.836	604.980	613.489	68,4	+54.262	+9,7
Bijberoep	173.439	21,9	192.473	205.084	211.521	23,6	+38.082	+22,0
Actief na pensioen(leeftijd)	58.622	7,4	61.979	67.800	71.907	8,0	+13.285	+22,7
Totaal	791.288	100,0	839.288	877.864	896.917	100,0	+105.629	+13,3

Bron: RSVZ.

Grafiek 3.6. Zelfstandigen naar aard van de activiteit

(in %, t/t-1)

Bron: RSVZ.

Ook in 2011 nam het aantal zelfstandigen in bijberoep verder toe met 3,1 % of 6.437 eenheden. Het aantal zelfstandigen in hoofdberoep steeg met 1,4 % of met 8.509 personen. Deze toename in beide categorieën is kleiner dan de toename die geregistreerd werd in 2010 (respectievelijk +3,4 % en +1,7 %) en is voor beide categorieën de kleinste jaarlijkse stijging van de voorbije vijf jaar.

Voorals de actieven na pensioen(leeftijd) laten de laatste drie jaar een grote stijging met 15,2 % of 9.928 personen vaststellen. Het voorbije jaar is hun aantal toegenomen met 6,1 % of 4.107 personen. Enkel de groep actieven na pensioen(leeftijd) steeg sterker in 2011 dan in 2010 (toename met +5,2 %). De toename in 2011 is de hoogste jaarlijkse toename geregistreerd in vijf jaar tijd.

Tabel 3.3. Zelfstandigen in hoofd- en in bijberoep, naar juridische aard

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	2008	2010	2011	2011-2006	Wijziging 2011/2006 (in %)
Hoofdberoep						
Natuurlijke personen	374.198	376.158	393.448	392.045	+17.847	+4,8
Bestuurders van vennootschappen	185.029	208.678	211.532	221.444	+36.415	+19,7
Totaal hoofdberoep	559.227	584.836	604.980	613.489	+54.262	+9,7
Bijberoep						
Natuurlijke personen	133.116	146.687	158.152	163.339	+30.223	+22,7
Bestuurders van vennootschappen	40.323	45.786	46.932	48.182	+7.859	+19,5
Totaal bijberoep	173.439	192.473	205.084	211.521	+38.082	+22

Bron: RSVZ.

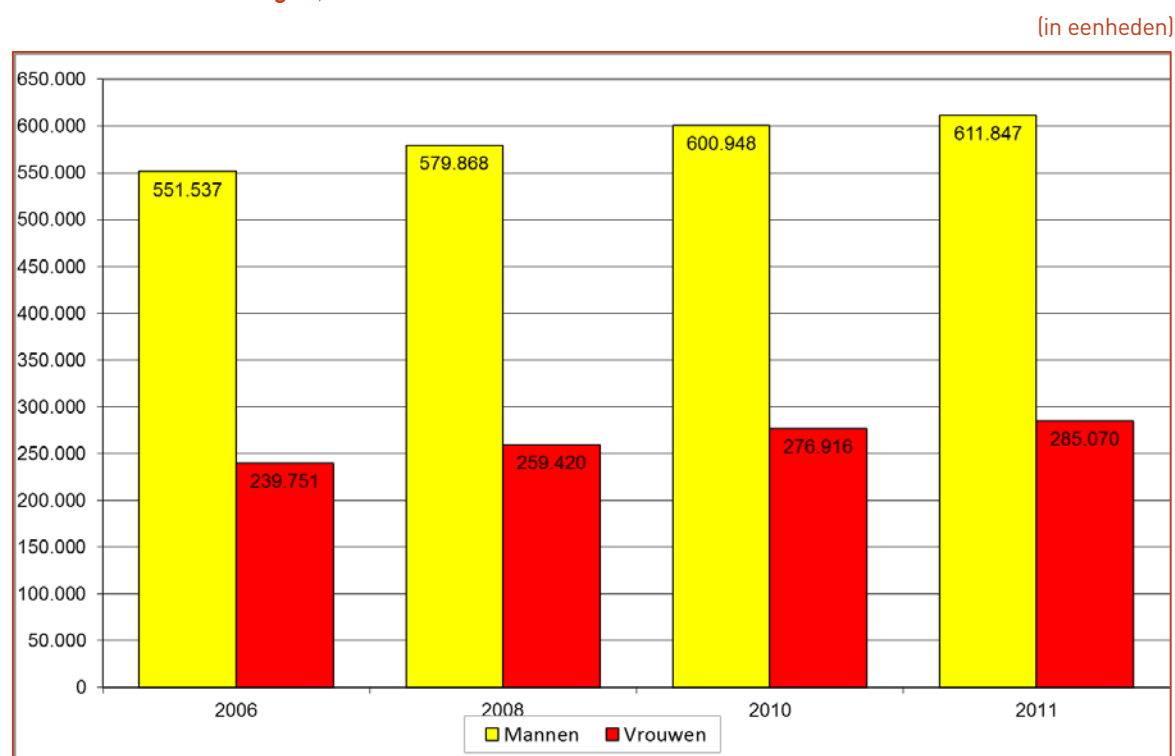
“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

In 2011 waren er in hoofdberoep 392.045 natuurlijke personen en 221.444 bestuurders van vennootschappen. Over de periode 2006-2011 steeg van het aantal bestuurders van vennootschappen met 19,7 %, terwijl de natuurlijke personen slechts toenamen met 4,8 %. Ten opzichte van 2010 nam het aantal natuurlijke personen af met 0,4 % (-1.403 eenheden). Ook het aantal bestuurders van vennootschappen steeg in 2011 met (+4,7 %) minder sterk dan in 2010 (+6 %).

In bijberoep zijn de natuurlijke personen duidelijk in de meerderheid: 163.339 tegenover 48.182 bestuurders. Zowel de natuurlijke personen als de bestuurders van vennootschappen vertonen over de beschouwde periode dezelfde tendens: een stijging met respectievelijk 22,7 % en 19,5 %. Ten opzichte van 2010 nam het aantal natuurlijke personen in 2011 toe met 3,3 %, even veel als in 2010. De bestuurders zijn in 2011 met 2,7 % meer, na +3,6 % in 2010.

3.2.1. Zelfstandigen ingedeeld volgens andere variabelen

Grafiek 3.7. Zelfstandigen, mannen en vrouwen

Bron: RSVZ.

611.847 van de zelfstandigen zijn mannen en 285.070 vrouwen of ongeveer 1 op 3 zelfstandigen is een vrouw. Zowel het aantal zelfstandige mannen als vrouwen groeide over de beschouwde periode jaarlijks aan. In de overzichtsgrafiek 3.7. van het aantal zelfstandigen per geslacht zien we wel dat de vrouwelijke populatie de voorbije vijf jaar toenam met 45.319 personen of met 18,9 %. De mannelijke populatie groeide daartegenover minder sterk aan met 60.310 personen of met 10,9 %.

Tabel 3.4. Zelfstandigen, mannen en vrouwen, jaarlijkse variatie

(in %)

	2007	2008	2009	2010	2011
Mannen	+2,9	+2,2	+1,8	+1,8	+1,8
Vrouwen	+4,3	+3,8	+3,2	+3,5	+2,9

Bron: RSVZ.

De jaar-op-jaar groei bij de mannen stagneerde de laatste drie jaar op 1,8 %, wat goed is voor een gemiddelde jaarlijkse toename met 10.660 personen. In 2007 en 2008 bedroeg deze toename nog 2,9 % en 2,2 %.

Bij de vrouwen bedroeg de groei slechts 2,9 % in 2011 tegenover 3,5 % in 2010. Net zoals bij de mannen is dit het laagste percentage van de voorbije vijf jaar.

Tabel 3.5. Zelfstandigen, per bedrijfstak

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	Aandeel 2006 (in %)	2008	2010	2011	Aandeel 2011 (in %)	2011-2006	Wijziging 2011/2006 (in %)
Landbouw	64.072	8,1	64.202	63.155	63.428	7,1	-644	-1,0
Visserij	1.115	0,1	696	618	599	0,1	-516	-46,3
Nijverheid en ambachten (productie)	160.192	20,2	173.259	185.196	190.426	21,2	+30.234	+18,9
Handel	309.272	39,1	316.708	316.055	314.366	35,0	+5.094	+1,6
Vrije en intellectuele beroepen	183.362	23,2	204.530	233.174	243.667	27,2	+60.305	+32,9
Diensten	70.067	8,9	75.612	71.602	72.530	8,1	+2.463	+3,5
Diversen	3.208	0,4	4.281	8.064	11.901	1,3	+8.693	+271,0
Totaal	791.288	100,0	839.288	877.864	896.917	100,0	+105.629	+13,3

Bron: RSVZ.

De indeling van het aantal aangesloten zelfstandigen per sector gebeurt op basis van de RSVZ-beroepencodificatie. Enkel die activiteit waaraan de zelfstandige het grootste deel van zijn tijd besteedt wordt in de statistieken opgenomen. De sectoren met het grootste aantal zelfstandigen in 2011 zijn de handel (35 % of 314.366), de vrije en intellectuele beroepen (27,2 % of 243.667) en de nijverheid en ambachten (21,2 % of 190.426). Over de periode 2006-2011 blijft het groeitempo van de vrije en intellectuele beroepen verder aanhouden. De voorbije vijf jaar beliep hun groei 60.305 op een totale groei van 105.629. Dit is meer dan de helft van de toename van het aantal zelfstandigen op vijf jaar tijd. Met een groeipercentage van 32,9 % loopt deze sector dan ook ver op de andere sectoren vooruit. Op de tweede plaats staat de nijverheid en ambachten met een groei van 18,9 % of 30.234 zelfstandigen. Het aantal zelfstandigen in de handel blijft stabiel maar vooral het aantal zelfstandigen in de visserijsector vertoont een neerwaartse trend: ten opzichte van vijf jaar geleden is hun aantal geslonken tot de helft. De handel en de visserijsector zijn de enige twee sectoren waar het aantal zelfstandigen in 2011 daalde ten opzichte van 2010, respectievelijk met 0,5 % (-1689) en met 3,1 % (-19).

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 3.6. Zelfstandigen, per gewest

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	Aandeel 2006 (%)	2008	2010	2011	Aandeel 2011 (%)	2011-2006	Wijziging 2011/2006 (in %)
Vlaanderen	483.282	61,1	512.489	538.817	550.635	61,4	+67.353	+13,9
Wallonië	229.463	29	239.583	247.581	252.136	28,1	+22.673	+9,9
Brussel	71.841	9,1	79.466	82.504	84.839	9,5	+12.998	+18,1
Buitenland of onvolledig adres	6.702	0,8	7.750	8.962	9.307	1	+2.605	+38,9
Totaal	791.288	100	839.288	877.864	896.917	100	+105.629	+13,3

De opdeling van de zelfstandigen per gewest gebeurt overeenkomstig het officiële (domicilie) of het opgegeven adres van de zelfstandigen. Dit is niet noodzakelijk in het gewest waar de beroepsactiviteit wordt uitgeoefend. Bron: RSVZ.

Uit de regionale opdeling van het aantal zelfstandigen blijkt dat Vlaanderen met 550.635 het grootste aantal of 61,4 % van de zelfstandigen telt. Wallonië is goed voor 252.136 (28,1 %) en Brussel voor 84.839 (9,5 %).

Over de periode 2006-2011 steeg het aantal zelfstandigen in de drie gewesten elk jaar. Het aantal zelfstandigen groeide met 9,9 % het minst aan in Wallonië. Brussel scoorde met 18,1 % het beste. In Vlaanderen steeg het aantal zelfstandigen met 13,9 %.

In 2011 steeg het aantal zelfstandigen in Vlaanderen met 2,2 % t.o.v. 2010, terwijl in 2007 de jaarlijkse stijging nog +3,2 % was en in 2010 +2,4 %. In Wallonië en in Brussel wordt deze duidelijk dalende trend niet waargenomen.

Tabel 3.7. Zelfstandigen per leeftijdsklasse

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	België				Brussels Gewest	Waals Gewest	Vlaams Gewest
	2006	2011	Aandeel 2011 (%)	Wijziging 2011/2006 (in %)	Wijziging 2011/2006 (in %)		
<18	3	4	0	+33,3	+0	-100	+100
18/-22	4.440	6.056	0,7	+36,4	+110,6	+23,5	+30,4
22/-25	15.137	20.086	2,2	+32,7	+68	+36,4	+26
25/-30	58.085	64.409	7,2	+10,9	+12,2	+8,4	+11,3
30/-35	84.487	94.215	10,5	+11,5	+22,3	+5	+12
35/-40	109.665	112.252	12,6	+2,4	+16,7	+2,4	-0
40/-45	121.063	129.494	14,5	+7,0	+20,2	+3,1	+6,6
45/-50	114.969	131.686	14,7	+14,5	+15,4	+7	+17,7
50/-55	96.199	115.362	12,9	+19,9	+11,8	+13,7	+24,2
55/-60	78.933	90.126	10,1	+14,2	+9,6	+7,3	+18,6
60/-65	53.843	66.070	7,4	+22,7	+19,7	+31,9	+18,1
65/-70	21.977	29.803	3,3	+35,6	+37,7	+34,6	+35,7
70 en +	30.829	34.776	3,9	+12,8	+7,9	+9	+15
Totaal	789.630	894.339	100	+13,3	+18,1	+9,9	+13,9

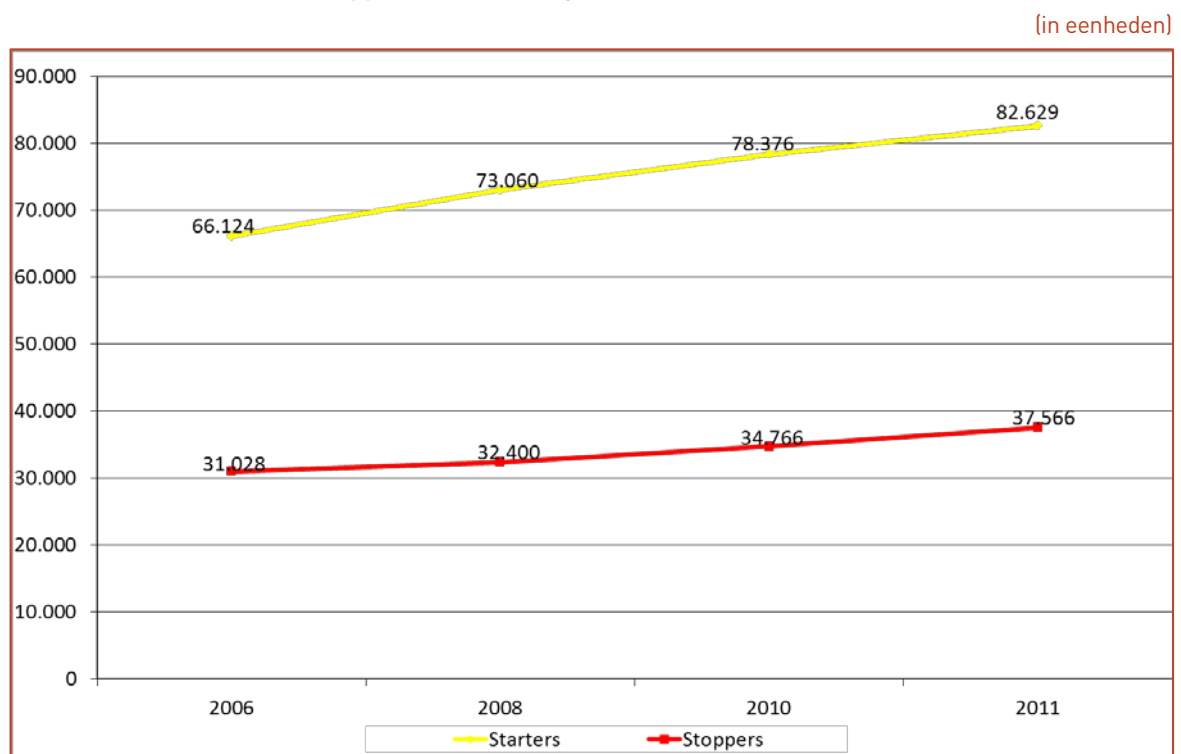
De opdeling van de zelfstandigen per gewest gebeurt overeenkomstig het officiële (domicilie) of het opgegeven adres van de zelfstandigen. Dit is niet noodzakelijk in het gewest waar de beroepsactiviteit wordt uitgeoefend. Bron: RSVZ.

In de verdeling van de zelfstandigen over de leeftijdsklassen komen in 2011 voor België de volgende cijfers in beeld. De grootste groep zelfstandigen (14,7 %) bevindt zich in de leeftijdsklasse 45-50. 14,5 % is tussen de 40 en de 45 jaar.

Tussen 2006 en 2011 werd België een forse toename geregistreerd van het aantal zelfstandigen in de leeftijdscategorieën 18-25. Het aantal zelfstandigen dat na 65 jaar in het zelfstandigenstatuut actief blijft steeg met 35,6 %, terwijl het aantal zelfstandigen in de leeftijdscategorie 35-40 de afgelopen vijf jaar stabiel bleef.

Per gewest komt het volgende naar voor: over de beschouwde periode is in Vlaanderen de leeftijdsgroep 45-60 sterker toegenomen dan de totale populatie. In Brussel wint de leeftijdsgroep 18-45 aan belang. Opgemerkt wordt dat in de leeftijdscategorie 18-22 en 22-25 het aantal zelfstandigen toenam met respectievelijk 110,6 en 68 %. Bovendien, daar waar het aantal zelfstandigen in de overige gewesten in de leeftijdscategorie 35-40 stabiel bleef, steeg het aantal zelfstandigen in het Brussels gewest met 16,7 %. Wallonië groeide sterker dan de totale populatie in de leeftijdsgroep 22-25 en 60-65.

Grafiek 3.8. Startende en stoppende zelfstandigen

Bron: RSVZ.

In 2011 kwamen er 82.629 nieuwe zelfstandigen bij, terwijl er 37.566 hun statuut stopzetten. Zowel het aantal starters als het aantal stopzettingen ging in stijgende lijn. De groei van het aantal startende zelfstandigen is sterker dan die van het aantal stoppers: ten opzichte van 2006 lag het aantal starters in 2011 25 % hoger, terwijl dit bij de stopzettingen 21,1 % was.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 3.8. Startende en stoppende zelfstandigen, per gewest

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2006	2008	2010	2011	Aandeel 2011 (%)	Wijziging 2011/2006 (in %)
Starters						
Vlaanderen	39.502	42.694	45.536	46.876	56,7	+18,7
Wallonië	16.805	18.963	20.404	21.666	26,2	+28,9
Brussel	8.709	10.340	10.998	12.403	15	+42,4
Buitenland of onvolledig adres	1.108	1.063	1.438	1.684	2	+52
Totaal starters	66.124	73.060	78.376	82.629	100	+25
Stoppers						
Vlaanderen	17.833	17.221	19.421	20.517	54,6	+15,1
Wallonië	8.830	9.946	9.795	10.509	28	+19
Brussel	3.478	4.294	4.439	5.290	14,1	+52,1
Buitenland of onvolledig adres	887	939	1.111	1.250	3,3	+40,9
Totaal stoppers	31.028	32.400	34.766	37.566	100	+21,1

De opdeling van de zelfstandigen per gewest gebeurt overeenkomstig het officiële (domicilie) of het opgegeven adres van de zelfstandigen. Dit is niet noodzakelijk het gewest waar de beroepsactiviteit wordt uitgeoefend.

Bron: RSVZ.

Iets meer dan de helft van het totaal aantal starters en stoppers is gedomicilieerd in Vlaanderen. Het aantal starters groeide ten opzichte van 2006 met 42,4 % het sterkst aan in Brussel, gevolgd door Wallonië met 28,9 % en Vlaanderen met 18,7 %.

In Vlaanderen en vooral in Wallonië steeg ten opzichte van 2006 het aantal starters sterker dan het aantal stopzettingen. In Brussel is de situatie omgekeerd.

3.2.2. Ondernemerschap in België en Europa

Concept

De notie ondernemerschap dekt verschillende ladingen afhankelijk van het feit of het als handeling vóór of na de eigenlijke oprichting van een onderneming wordt beschouwd. De term ondernemerschap kan verwijzen naar de ondernemersgeest in een welbepaalde populatie of ook naar het aantal recent opgerichte (nieuwe) ondernemingen. Voor beide handelingen zijn noch de tijdslijn, noch het betrokken publiek, noch de telmethoden dezelfde.

Voor elk van deze stadia worden verschillende kwantitatieve statistische methoden gebruikt: de mate waarin een populatie openstaat voor ondernemerschap laat zich voornamelijk meten met behulp van opiniepeilingen georganiseerd binnen een representatief staal. De oprichtingen van ondernemingen worden dan weer eerder gemeten via diverse exhaustieve statistieken zoals deze van de (nieuwe) btw-plichtigen, bijvoorbeeld om de ondernemerschapsgraad te berekenen. Men gebruikt ook het aantal ondernemingen per 1.000 inwoners of per 100 km², enz.

Deze oefening wordt wel moeilijker wanneer deze methoden moeten toegepast worden op ons land om vervolgens onze prestaties te kunnen vergelijken met deze van sommige buurlanden of de rest van de Europese Unie. Enkel geharmoniseerde enquêtes en statistieken maken in dit geval een coherente benadering mogelijk.

Daarom onderzoeken we hierna enerzijds de statistieken over zelfstandige ondernemers, gehaald uit de Europese enquêtes naar arbeidskrachten (EAK) en anderzijds de toestand van het ondernemerschap uit de Flash Eurobarometer enquêtes. Deze gegevens worden door Eurostat verzameld of op vraag van de Europese Commissie.

Het aandeel van zelfstandige ondernemers binnen de actieve bevolking

Tabel 3.9 geeft het percentage van het ondernemerschap weer berekend volgens de definities van de Europese enquête naar arbeidskrachten over de tewerkstelling van personen tussen 15 en 64 jaar. Het betreft hier de ratio tussen zelfstandigen die in hun eigen onderneming werken, al dan niet met loontrekkend personeel, en de totale tewerkgestelde personen met uitsluiting van werklozen en niet-actieven.

Het betreft hier dus niet alleen de “nieuwe” ondernemers die in de betrokken jaren werden geregistreerd, maar de volledige groep zelfstandig werkenden (werkgever of niet) in verhouding tot de totale actieve bevolking.

Tabel 3.9. Aandeel van de zelfstandig werkenden in de tewerkstelling

(in duizend)

	2002			2008			2011			% 2011/2002
	Tewerk. personen	Zelfst. werkenden	%	Tewerk. personen	Zelfst. werk.	%	Tewerk. personen	Zelfst. werk.	%	
EU 27	160.764,7	21.818,9	13,6	217.398,1	30.896,4	14,2	212.873	30.661,2	14,4	0,8
BE	4.031,4	535,8	13,3	4.413,7	559,8	12,7	4.470,5	572,9	12,8	-0,5
DE	35.868,8	3.454,6	9,6	37.902,3	3.892,7	10,3	38.978,3	4.101,3	10,5	0,9
FR	23.784,3	2251	9,5	25.752,9	2.530,8	9,8	25.582,5	2.782,1	10,9	1,4
LU	187,5	13,5	7,2	201,8	12,4	6,1	222,4	17,1	7,7	0,5
NL	8.091,9	857,9	10,6	8.467,6	1.027,2	12,1	8.231,7	1.128,8	13,7	3,1
UK	27.235,6	3160	11,6	28.670,8	3.594,8	12,5	28.207,3	3.691,6	13,1	1,5
AT	3.636,1	391,2	10,8	4.019,8	445,9	11,1	4.069,6	460,7	11,3	0,5
IT	21.416,3	4.872,8	22,8	23.010,5	5.261,6	22,9	22.582,7	5.075,1	22,5	-0,3
ES	16.493,1	2.809,8	17	20.102,8	3.276,7	16,3	17.953,3	2.777,9	15,5	-1,5
DK	2.699,5	208,4	7,7	2.806,7	225,5	8	2.643,1	221	8,4	0,7
SE	4.271,5	403,9	9,5	4.493,8	420,8	9,4	4.498,1	419,1	9,3	-0,2

Bron: Eurostat – Enquête naar arbeidskrachten.

Volgende vaststellingen verdienen onze aandacht:

- In vergelijking met de EU27-landen registreerde ons land in 2002 een percentage zelfstandig werkenden (13,3 %) dat zich net onder het Europese gemiddelde (13,6 %) situeerde. Nadien werd de kloof groter om in 2011 een negatief verschil van 1,6 procentpunt te bedragen (12,8 % tegenover 14,4 % in Europa). In de bestudeerde periode vervoegt België de andere landen die een negatieve groei van dit percentage vertonen (-0,5 %).
- In vergelijking met onze buurlanden ligt in België gedurende de volledige bestudeerde periode het percentage zelfstandige ondernemers hoger, met uitzondering van 2011 waarin Nederland en het Verenigd Koninkrijk België voorbij steken. Op te merken is wel dat het Belgische percentage een licht dalende tendens kende (van 13,3 % in 2002 naar 12,8 % in 2011), terwijl het percentage van al onze buurlanden tussen 2002 en 2011 steeg.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

- Bij de andere Europese lidstaten zijn er twee landen (Italië en Spanje) met een aanzienlijk hoger percentage zelfstandigen dan het Europese gemiddelde. Hierdoor wordt dit gemiddelde ook naar boven getrokken. Toch raken deze “kampioenen” aan het einde van de periode ook buiten adem. Twee Scandinavische landen die nochtans vaak naar voren worden geschoven op het vlak van ondernemerschap, zetten geen uitzonderlijke resultaten neer.

Grafiek 3.9. Wijzigingen 2011/2002 van de tewerkstelling en van het aantal zelfstandig werkenden

Bron: Eurostat.

Grafiek 3.9 geeft de wijzigingen in % weer tussen 2002 en 2011 van de twee variabelen die gebruikt worden om de ondernemersgraad te bepalen, met name de zelfstandig werkenden (in de teller) en de totale tewerkstelling (in de noemer). De respectieve evoluties van deze twee variabelen beïnvloeden namelijk op een beslissende wijze de eindratio. Zo stellen we vast dat:

- tussen 2002 en 2011 ons land een stevige stijging van de totale tewerkstelling cumuleerde (10,9 % op de horizontale as) met een grote voorsprong op deze van onze buurlanden (met uitzondering van Luxemburg), maar met een zwakkere stijging bij de zelfstandigen (6,9 % op de verticale as). Het gevolg hiervan is een verzwakking van onze ondernemersgraad zoals aangegeven in de vorige tabel.
- onze buurlanden daarentegen een lagere stijging van de totale tewerkstelling cumuleren (met uitzondering van Luxemburg), met een sterke stijging van het aantal zelfstandigen. Hun aandeel zelfstandige ondernemers vertoont dan ook een belangrijke stijging.

De Belgische publieke opinie over het ondernemerschap

De Europese Commissie bestelt sinds het jaar 2000 bij Gallup Europe opiniepeilingen over de toestand van de ondernemerszin van de burgers in de lidstaten en over verschillende factoren die hun gedrag kunnen verklaren. Tabel 3.10 geeft over een periode van een aantal jaar, met tussenpauzes, een beeld van de vergelijkbare resultaten voor een aantal hoofdvragen uit deze enquêtes voor België en het Europese gemiddelde (volgens de samenstelling van de EU op elk tijdstip).

Tabel 3.10. Resultaten van de Gallup Europe enquête over de ondernemerszin

(in %)

	België				EU			
	2004	2007	2009	2012	2004	2007	2009	2012
1. Indien u kon kiezen, zou u verkiezen een:								
Loontrekkende of	58	62	61	65	51	50	49	58
Zelfstandige te zijn	34	30	30	30	45	45	45	37
2. Binnen 5 jaar kan het ondernemerschap overwogen worden:								
Eerder ja	31	16	12	24	30	31	29	30
Eerder neen	67	73	79	74	68	65	67	67
3. De school heeft de interesse voor het ondernemerschap opgewekt:								
Eerder akkoord	-	35	27	30	-	28	25	28
Eerder niet akkoord	-	60	67	68	-	69	72	70
4. Ik zou verkiezen:								
Een nieuwe onderneming op te richten	51	50	44	51	53	52	50	54
Een bestaande onderneming over te nemen	26	21	24	31	30	29	25	28
5. U heeft een onderneming opgericht of wil er één oprichten:								
Omwille van opportuniteitsredenen	58	64	72	54	55	58	55	49
Uit noodzaak	28	23	14	13	32	27	28	29
Via familiale opvolging	-	-	-	23	-	-	-	15
6. De moeilijkheden om een onderneming op te richten komen voort uit:								
Gebrek aan financiële steun	74	68	69	82	72	75	81	79
Administratieve complexiteit	71	68	67	78	69	71	71	72
Gebrek aan informatie over hoe het aan te pakken		43	45	54	45	46	51	51

Bron: Gallup Europe, Flash Eurobarometers 192, 283, 354.

- Op de vraag naar de persoonlijke voorkeur voor een job als loontrekkende of zelfstandige situeert de Belg zich systematisch en vaak ruim boven het Europese gemiddelde (voor een job als loontrekkende) en onder het gemiddelde (als zelfstandig ondernemer). Een job in loondienst is het laatste decennium aantrekkelijker geworden (van 58 naar 65 %), terwijl een job als zelfstandige stagneert rond de 30 %. Toch moeten de verschillen, die zich tussen 2009 en 2012 manifesteren, geïsoleerd worden. We zien in België namelijk dat de toegenomen aantrekkingskracht van een job in loondienst (+4 procentpunten) trager evolueert dan in de rest van Europa (+9 punten). Anderzijds daalt de Europese interesse in een zelfstandige job dan weer met 8 punten, terwijl de situatie in België stabiel blijft.
- Op de vraag naar de haalbaarheidsgraad van een initiatief als zelfstandig ondernemer met een horizon van 5 jaar, was de Belg in 2004 positief ingesteld en situeerde het percentage zich op hetzelfde niveau als het Europese gemiddelde, namelijk rond de 30 %. Nadien valt deze positieve ingesteldheid sterk terug tot in 2009 (12 %), terwijl het Europese gemiddelde over deze volledige periode stabiel blijft. Ook hier is het nodig om even stil te staan bij de resultaten van de jaren 2009 en 2012. Daar waar de positieve ingesteldheid

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

van de Belg met 12 punten vooruitgaat, wint Europa slechts één procent. De Belgische tegenstand daalt met 5 punten, daar waar het Europese resultaat opnieuw stagneert.

De Belgische resultaten van de enquêtes in 2009 en 2012 voor vragen (1) en (2), namelijk de omkering van de tendensen en hun omvang, luiden een gunstiger tijdperk in voor het ondernemerschap, ondanks het feit dat het Belgische niveau nog ver verwijderd blijft van het Europese gemiddelde.

3. Zowel in België als in Europa beschouwen in 2012 ongeveer 70 % van de respondenten de school als een weinig aanmoedigende factor voor het ondernemerschap. Deze tendens heeft bij ons zelfs nog de neiging om te stijgen omdat we als bijkomend verschijnsel een daling zien van de positieve meningen (van 35 % naar 30 %).
4. In 2012 gaat de voorkeur van de meerderheid van de Belgen (51 %) naar de oprichting van een nieuwe onderneming. De overname van een bestaande onderneming tekent zich doorheen de tijd duidelijker af en bereikt 31 %. In Europa is dit niet het geval. In 2012 waren er namelijk meer voorstanders voor de oprichting (54 %) dan voor de overname van een onderneming (28 %). De Belgische opinie over de overname van een onderneming bevestigt ook het feit dat, omwille van goed gekende demografische fenomenen, talrijke familiebedrijven vandaag over te nemen zijn.
5. Wanneer we over de ondernemersdynamiek spreken, komt er een interessant Belgisch kenmerk naar voor: over de hele periode ligt het percentage opportuniteitsoprichtingen hoger dan het Europese gemiddelde en bereikt zelfs 72 % in 2009. Vanaf 2012 maken de Belgen meer dan de Europeanen gebruik van de mogelijkheid om een familiebedrijf over te nemen, wat de continuïteit van de resultaten verstoort. Toch moeten we onderstrepen dat het ondernemerschap uit noodzaak in België zwak blijft en een dalende tendens vertoont.
6. Over de belangrijkste externe determinanten die tot ondernemerschap aanzetten, stellen we vast dat de volgorde van Belgische en Europese prioriteiten identiek is (financiering, administratieve procedures en informatieondersteuning). Ook de omvang van deze determinanten is vaak op enkele procenten na gelijk. We stellen vast dat de Belgische resultaten voor 2012 een belangrijke stijging kennen ten opzichte van deze van 2009 en dit in de drie domeinen terwijl de gemiddelde Europese scores stabiel blijven.

3.3. Ondernemingen

3.3.1. De btw-plichtige ondernemingen – demografische bewegingen

De gegevens in dit onderdeel komen van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie die maandelijks cijfers produceert over het demografische verloop van de btw-plichtige ondernemingen, waarvoor de Kruispuntbank van Ondernemingen de grondstof aanlevert. Deze statistiek telt alleen de btw-plichtige ondernemers en bedrijven met een woonplaats of maatschappelijke zetel in België.

Oprichtingen en stopzettingen

Na twee jaar met een daling van het aantal oprichtingen van bedrijven in 2008 en 2009 en twee jaar met een groeiend aantal oprichtingen van bedrijven in 2010 en 2011 (tabel 3.11 en grafiek 3.1), treedt in 2012 opnieuw een vermindering van de oprichtingen van bedrijven op. Voor het land bedraagt de daling 0,2 %. De vermindering komt alleen voor rekening van Vlaanderen, waar een achteruitgang met 2 % ten opzichte van het voorgaande jaar wordt gemeten. Wallonië en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest vergroten de aangroei van nieuwe bedrijven met respectievelijk 2,6 en 1,2 % en hun aandeel in de landelijke aangroei neemt dus toe.

Er moet worden rekening gehouden met een administratieve gebeurtenis die in het eerste kwartaal van 2012 heeft plaatsgevonden. In januari van dat jaar verkregen ongeveer 1.819 bestaande bedrijvigheden van notarissen en gerechtsdeurwaarders de hoedanigheid van btw-plichtige, waardoor beide bedrijfsgroepen in één beweging als nieuwe btw-plichtigen in de oprichtingscijfers werden opgetekend. Bij de verrekening van deze administratieve gebeurtenis in de cijfers komt het aantal oprichtingen uit op 72.177 of een daling van de oprichtingen niet met 0,2 % maar met 2,7 %.

Tabel 3.11. Oprichtingen van ondernemingen

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2007	2009	2011	2012	Wijziging 2011/2010 in %	Wijziging 2012/2011 in %	Aandeel 2012 in %
Vlaams Gewest	40.669	37.949	42.791	41.921	3,3	-2,0	56,7
Waals Gewest	20.030	18.290	21.140	21.699	6,0	2,6	29,3
Brussels Hoofdstede- lijk Gewest	9.691	8.424	10.250	10.376	4,5	1,2	14,0
België	70.390	64.663	74.181	73.996	4,2	-0,2	100,0
* België	70.390	64.663	74.181	72.177		-2,7	

*Zonder de notarissen en gerechtsdeurwaarders, opgeladen in het eerste kwartaal van 2012.

Bron: FOD Economie.

Tegelijkertijd met een vermindering van de oprichtingen stijgt het aantal stopzettingen van bedrijven in 2012 met 2 % in een jaar tijd (tabel 3.12). Ten opzichte van het voorgaande jaar kampt Vlaanderen met een stijging met 3,4 %. Na de sterke toename van schrappingen van btw-plichtigen in 2009 veroorzaakt door de financiële crisis die later gevolgd werd door een economische terugval en een afnemend consumentenvertrouwen in 2011, blijkt het vertrouwen bij bestaande ondernemers weg te vallen. Dit wordt zichtbaar in een stijging van de stopzettingen van bedrijven en gaat samen met een vermindering van de oprichtingen. In 2012 lijkt het begin van een tweede economische dip in de maak. In de laatste drie kwartalen van 2012 kampen bestaande en potentiële ondernemers met een gebrek aan vertrouwen dat zich manifesteert in een grote toename van de stopzettingen van bedrijven en een daling van de oprichtingen van bedrijven.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 3.12. Stopzettingen van ondernemingen

(in eenheden, tenzij anders vermeld)

	2007	2009	2011	2012	Wijziging 2011/2010 in %	Wijziging 2012/2011 in %	Aandeel 2012 in %
Vlaams Gewest	30.358	31.998	31.784	32.870	0,9	3,4	56,6
Waals Gewest	17.008	18.232	17.550	17.835	-0,4	1,6	30,7
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	6.727	7.244	7.574	7.367	2,6	-2,7	12,7
België	54.093	57.474	56.908	58.072	0,7	2,0	100,0

Bron: FOD Economie.

De dekkingsgraad (tabel 3.13) plaatst de oprichtingen van bedrijven in verhouding tot de stopzettingen en is een maatstaf voor de verandering in de groei van de voorraad bedrijven. Voor elke 100 btw-plichtige bedrijven die in 2012 in het land verdwenen, traden er 127 nieuwe toe. In 2011 bedroeg die ratio nog 1,30. Voor het land, Vlaanderen en Brussel ligt de waarde onder het peil van 2007 terwijl dit voor Wallonië met 1,22 precies 0,04 procentpunt hoger uitkomt.

Tabel 3.13. Dekkingsgraad

(oprichtingen in verhouding tot stopzettingen)

	2007	2009	2011	2013
Vlaams Gewest	1,34	1,19	1,35	1,28
Waals Gewest	1,18	1	1,2	1,22
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	1,44	1,16	1,35	1,41
België	1,3	1,13	1,3	1,27

Bron: FOD Economie.

Aantal actieve ondernemingen

Op het einde van 2012 komt de voorraad aan btw-plichtige bedrijven uit op 802.351 eenheden en een toename met 16.143 of 2,1 % ten opzichte van 2011, waarin de groei ten opzichte van het voorgaande jaar nog 2,4 % bedroeg (tabel 3.14). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Wallonië onderscheiden zich met respectievelijk 2,9 en 2 % met de grootste jaar-op-jaar groeicijfers. Merkwaardig is dat in 2012 in vergelijking met 2007 Wallonië zijn aandeel in de voorraad aan bedrijven heeft zien afkalven met 0,7 procentpunt naar 27,6 % ten voordele van Vlaanderen en Brussel.

Tabel 3.14. Actieve ondernemingen per gewest

(in eenheden tenzij anders vermeld)

	2007	2009	2011	2012	Wijziging 2012/2011 in %	Wijziging 2012/2007 in %	Aandeel 2007 in %	Aandeel 2012 in %
Vlaams Gewest	446.027	462.687	483.959	493.254	1,9	10,6	61	61,5
Waals Gewest	206.536	210.396	217.372	221.740	2	7,4	28,3	27,6
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	78.189	80.771	84.877	87.357	2,9	11,7	10,7	10,9
België	730.752	753.854	786.208	802.351	2,1	9,8	100	100
* België	730.752	753.854	786.208	800.532	1,8	9,5		

* Zonder de in het eerste kwartaal 2012 opgeladen notarissen en gerechtsdeurwaarders.

Bron: FOD Economie.

Bestaande bedrijven 2012 versus 2007

Wanneer de voorraad bestaande bedrijven in 2012 wordt vergeleken met deze van 2007, het jaar vóór het uitbreken van de bankencrisis, wordt een groei met 71.599 btw-plichtige ondernemingen of 9,8 % vastgesteld. Vooral in Vlaanderen groeit de voorraad met 47.227 eenheden of 66 % van de marginale toename, gevolgd door Wallonië met 15.204 of 21,2 % en Brussel met 9.168 of 12,8 % (tabel 3.14).

Bij de geografische spreiding van de voorraad aan bestaande bedrijven over de 43 arrondissementen van het land - met naast het arrondissement Brussel, 22 arrondissementen in Vlaanderen en 20 in Wallonië - komen sterk gespreide groeicijfers in beeld die liggen binnen een bandbreedte met als ondergrens 0,8 % (Neufchâteau) en als bovengrens 16 % (Hasselt).

Bedraagt de aangroei voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, Vlaanderen en België respectievelijk 11,7, 10,6 en 9,8 % dan is deze in het Waalse Gewest niet groter dan 7,4 %.

Onder de tien arrondissementen met de grootste groei en die alle boven het Belgische gemiddelde van 9,8 % uitkomen, vormen Hasselt, Turnhout en Nijvel de top drie. Behalve Nijvel en Brussel zijn acht van de tien arrondissementen in Vlaanderen gelegen. Veurne, Verviers en Dinant, alle vijf arrondissementen in de provincie Luxemburg en drie uit Henegouwen bevinden zich achteraan het klassement.

Tabel 3.15. Toename van de voorraad actieve bedrijven 2012/2007

(wijziging in %)

Arrondissement (code)	Wijziging 2012/2007	Arrondissement (code)	Wijziging 2012/2007	Arrondissement (code)	Wijziging 2012/2007
Hasselt (71)	16	Roeselare (36)	9,1	Aat (51)	6,6
Turnhout (13)	13,7	Sint-Niklaas (46)	8,9	Doornik (57)	6,2
Nijvel (25)	13,6	Ieper (33)	8,7	Oostende (35)	6,1
Mechelen (12)	12,9	Luik (62)	8,7	Aarlen (81)	4,8
Maaseik (72)	12,6	Kortrijk (34)	8,5	Bergen (53)	4,7
Leuven (24)	12,3	Brugge (31)	8,4	Verviers (63)	4,7
Antwerpen (11)	11,8	Dendermonde (42)	8,4	Veurne (38)	4,4
Brussel-Hoofdstad (21)	11,7	Thuin (56)	8,3	Marche-en-Famenne (83)	4,3
Gent (44)	10,7	Tongeren (73)	8,2	Virton (85)	4,3
Vlaams Gewest	10,6	Aalst (41)	7,9	Dinant (91)	4,1
Oudenaarde (45)	10,2	Waals Gewest	7,4	Charleroi (52)	3,4
België	9,8	Philippeville (93)	7,2	Moeskroen (54)	3,2
Halle-Vilvoorde (23)	9,7	Diksmuide (32)	7,1	Bastenaken (82)	1,6
Hoei (61)	9,6	Zinnik (55)	7,1	Neufchâteau (84)	0,8
Borgworm (64)	9,3	Eeklo (43)	7		
Namen (92)	9,2	Tielt (37)	6,9		

Bron: FOD Economie.

Aantal bedrijven en kmo's sectoraal en regionaal verdeeld

Op het einde van het tweede kwartaal van 2012 bedroeg het aantal in België btw-plichtige bedrijven 803.927 (tabel 3.16), een netto aangroei van 17.592 eenheden ten opzichte van het tweede kwartaal van 2011. In tabel 3.17. waarin bijkomend de regionale verdeling werd opgenomen, wordt zichtbaar dat het totaal aantal in België btw-plichtige bedrijven uitkomt op 792.399. Het verschil tussen beide totalen - meer bepaald 11.528 - is gelijk aan het aantal

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

niet in België gevestigde maar wel btw-plichtige bedrijven, wat 213 eenheden meer is dan eind juni 2011.

De groei met 17.592 eenheden wordt hoofdzakelijk aangestuurd door de groei van de bedrijven zonder tewerkstelling. Er verdwenen 305 kmo's met tewerkstelling. Dit in tegenstelling met het einde van het tweede kwartaal van 2011, toen met de aangroei van 35.640 bedrijven zonder tewerkstelling 22.697 bedrijven met 1 tot 9 werknemers verdwenen ten opzichte van 2010.

In absolute termen is de terugval het grootst bij: de kleinste kmo's (723) in de handel (G) en (545) in het verschaffen van accommodatie en maaltijden (I) en bij de kmo's (423) in de industrie (C). De grootste groeicijfers worden waargenomen bij de eenmansbedrijven in de sector van de vrije beroepen en wetenschappelijk en technische activiteiten (M) en de bouw (F).

Tabel 3.16. Ondernemingen per sector en grootteklasse

(in eenheden)

Sectie van NACE	Tweede kwartaal 2012					Tweede kwartaal 2012 min tweede kwartaal 2011				
	0	1-9	10-49	50+	Totaal	0	1-9	10-49	50+	Totaal
A	46.696	3.266	467	41	50.470	-518	-95	-19	-1	-633
B	189	63	39	9	300	-8	-2	1	0	-9
C	30.004	11.065	4.279	1.566	46.914	751	-259	-164	-18	310
D	512	51	18	20	601	50	13	-2	1	62
E	878	398	187	69	1.532	-19	-3	10	9	-3
F	82.866	22.820	3.751	522	109.959	2.905	-116	-102	1	2.688
G	124.428	43.406	7.493	1.001	176.328	587	-723	-34	11	-159
H	14.333	4.786	1.956	465	21.540	39	-92	-19	-12	-84
I	37.491	17.162	2.296	153	57.102	615	-545	-62	8	16
J	33.550	3.618	884	234	38.286	935	114	24	-6	1.067
K	10.154	2.496	379	174	13.203	1.057	-5	-3	0	1.049
L	16.733	2.860	228	38	19.859	639	22	13	0	674
M	109.371	13.232	1.828	408	124.839	5.193	1.323	222	19	6.757
N	38.925	6.751	1.329	452	47.457	1.621	-78	42	26	1.611
O	149	33	69	484	735	-45	5	9	43	12
P	8.066	492	169	72	8.799	705	32	-1	5	741
Q	7.646	891	356	483	9.376	1.232	189	28	39	1.488
R	23.237	2.379	448	77	26.141	808	18	23	3	852
S	41.649	7.894	661	82	50.286	1.202	-80	12	9	1.143
T	129	63	2	0	194	11	-1	0	0	10
U	3	3	0	0	6	0	0	0	0	0
Totaal	627.009	143.729	26.839	6.350	803.927	17.760	-283	-22	137	17.592
Aandeel (%)	78	17,9	3,3	0,8	100					

Bron: FOD Economie.

78 % van alle btw-plichtige bedrijven zijn eenmanszaken zonder tewerkstelling en vormen het grootste deel van de 99,2 % van kleine en middelgrote ondernemingen met minder dan 50 werknemers.

Vlaanderen beschikt met 61,6 van de kmo's en 61,5 % van de grote ondernemingen over een gelijk relatief aandeel in beide bedrijfspgroepen (tabel 3.17). Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en Wallonië vertonen een verschil voor elk van beide aandelen: het Waalse aandeel in de kmo's bedroeg 27,6 % tegenover slechts 21,7 % in de grote bedrijven. Brussel daarentegen telde slechts 10,8 % van de kmo's tegenover 16,8 % van de grote bedrijven

Tabel 3.17. Ondernemingen naar sector, gewest en grootteklasse

[tweede kwartaal 2012, in eenheden]

Sectie van Nace	Kmo				GO				Kmo+GO			
	VL.G.	W.G.	BHG	België	VL.G.	W.G.	BHG	België	VL.G.	W.G.	BHG	België
A	31.903	18.181	235	50.319	37	4	0	41	31.940	18.185	235	50.360
B	109	158	11	278	1	6	2	9	110	164	13	287
C	29.014	12.583	3.195	44.792	1.105	365	86	1.556	30.119	12.948	3.281	46.348
D	387	119	58	564	8	5	6	19	395	124	64	583
E	852	499	89	1.440	36	27	6	69	888	526	95	1.509
F	66.773	30.632	10.047	107.452	338	139	44	521	67.111	30.771	10.091	107.973
G	103.045	48.383	18.062	169.490	609	175	197	981	103.654	48.558	18.259	170.471
H	13.502	4.477	2.704	20.683	326	92	37	455	13.828	4.569	2.741	21.138
I	33.555	16.350	6.637	56.542	78	20	52	150	33.633	16.370	6.689	56.692
J	21.833	9.513	6.439	37.785	134	30	66	230	21.967	9.543	6.505	38.015
K	9.659	1.822	1.393	12.874	48	14	92	154	9.707	1.836	1.485	13.028
L	12.242	4.413	3.028	19.683	11	11	16	38	12.253	4.424	3.044	19.721
M	74.695	30.679	18.405	123.779	204	54	129	387	74.899	30.733	18.534	124.166
N	27.835	12.750	5.896	46.481	263	66	121	450	28.098	12.816	6.017	46.931
O	125	73	51	249	267	152	65	484	392	225	116	733
P	5.439	2.373	886	8.698	42	14	15	71	5.481	2.387	901	8.769
Q	5.414	2.646	806	8.866	263	152	68	483	5.677	2.798	874	9.349
R	16.485	7.013	2.461	25.959	38	18	20	76	16.523	7.031	2.481	26.035
S	31.031	14.575	4.403	50.009	42	11	29	82	31.073	14.586	4.432	50.091
T	74	95	25	194	0	0	0	0	74	95	25	194
U	0	2	2	4	0	0	0	0	0	2	2	4
Alle sectoren	483.972	217.336	84.835	786.143	3.850	1.355	1.051	6.256	487.822	218.691	85.886	792.399
Alle sectoren (%)	61,6	27,6	10,8	100	61,5	21,7	16,8	100	61,6	27,6	10,8	100

Bron: FOD Economie.

Uit beide voorgaande tabellen kan afgeleid worden dat de sectoren G, F en M relatief gezien het sterkste vertegenwoordigd waren in elk van de drie gewesten.

Maandelijks verloop van oprichtingen en stopzettingen

Het maandelijks verloop van oprichtingen en stopzettingen laat toe de relatie ervan met het conjunctuurverloop in beeld te brengen. Om de fluctuaties in de maandcijfers van oprichtingen en stopzettingen te elimineren wordt gebruik gemaakt van een voortschrijdend drie-maandsgemiddelde. Grafiek 3.10. brengt een cyclisch verloop in beeld voor de oprichtingen en stopzettingen van bedrijven van februari 2007 tot december 2012. De onderwerping van het notaris- en gerechtsdeurwaarderbedrijf aan de btw-code op 1 januari 2012 is een gebeurtenis die de cijfers van de oprichtingen op kunstmatige wijze heeft beïnvloed. Omdat de bestaande praktijken van 1.819 notarissen en gerechtsdeurwaarders grotendeels in het eerste kwartaal werden ingeladen zorgden ze voor een vertekening in de oprichtingscijfers en werd daarom een verbetering aangebracht. Het verloop van de oprichtingen gezuiverd van de impact van deze administratieve gebeurtenis wordt voorgesteld in stippellijn.

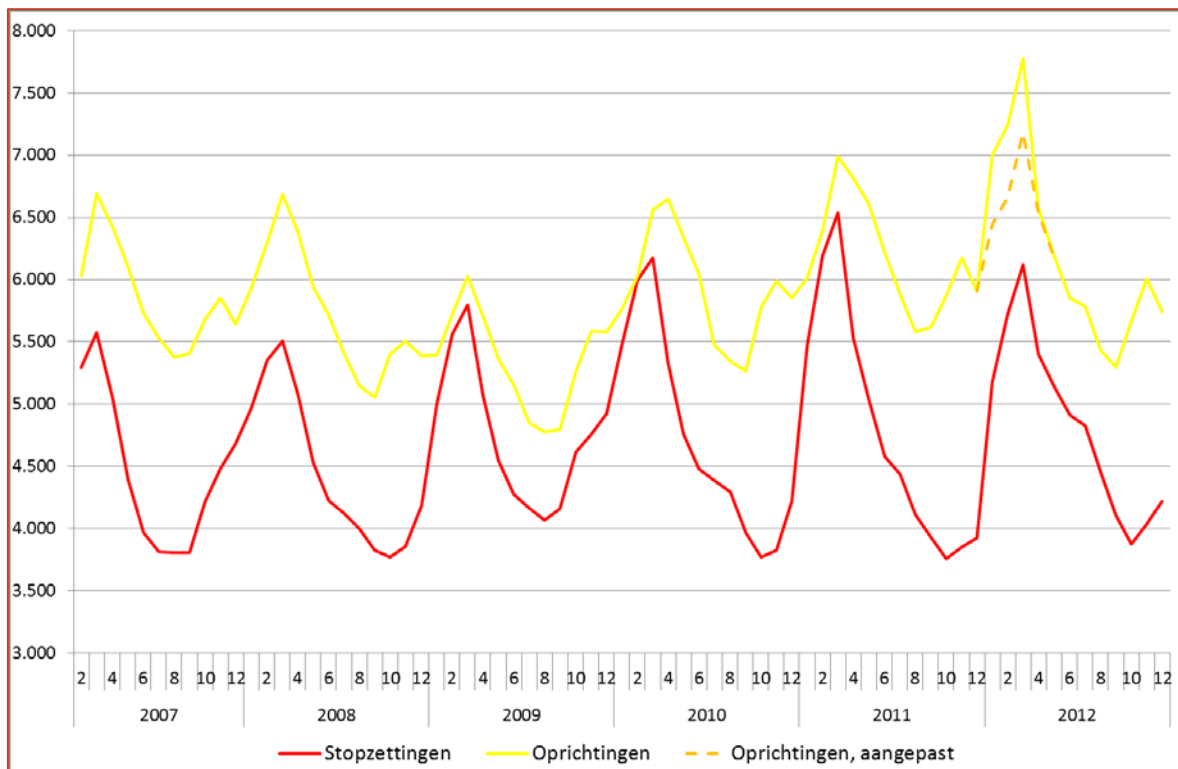
Het driemaandsgemiddelde van de oprichtingen bereikte een minimum in de eerste jaarhelft van 2009 gelijktijdig met een negatieve groei van economie. In 2010, 2011 en de aanvang van 2012 klonnen de oprichtingen naar een hoger peil. Vanaf de tweede helft van 2012 wordt een duidelijk neerwaartse tendens waargenomen.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Het driemaandsgemiddelde voor de stopzettingen kende een gelijkaardig cyclisch verloop als de oprichtingen met top- en dalwaarden op dezelfde momenten, behalve voor 2010, waarin de dalwaarde zich later in het jaar voordeed. Vanaf 2008 nam het aantal stopzettingen in het eerste kwartaal tot in 2011 ononderbroken toe om in 2012 op een lager peil terug te vallen.

Grafiek 3.10. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven op maandbasis

(in eenheden, voortschrijdend driemaandsgemiddelde)

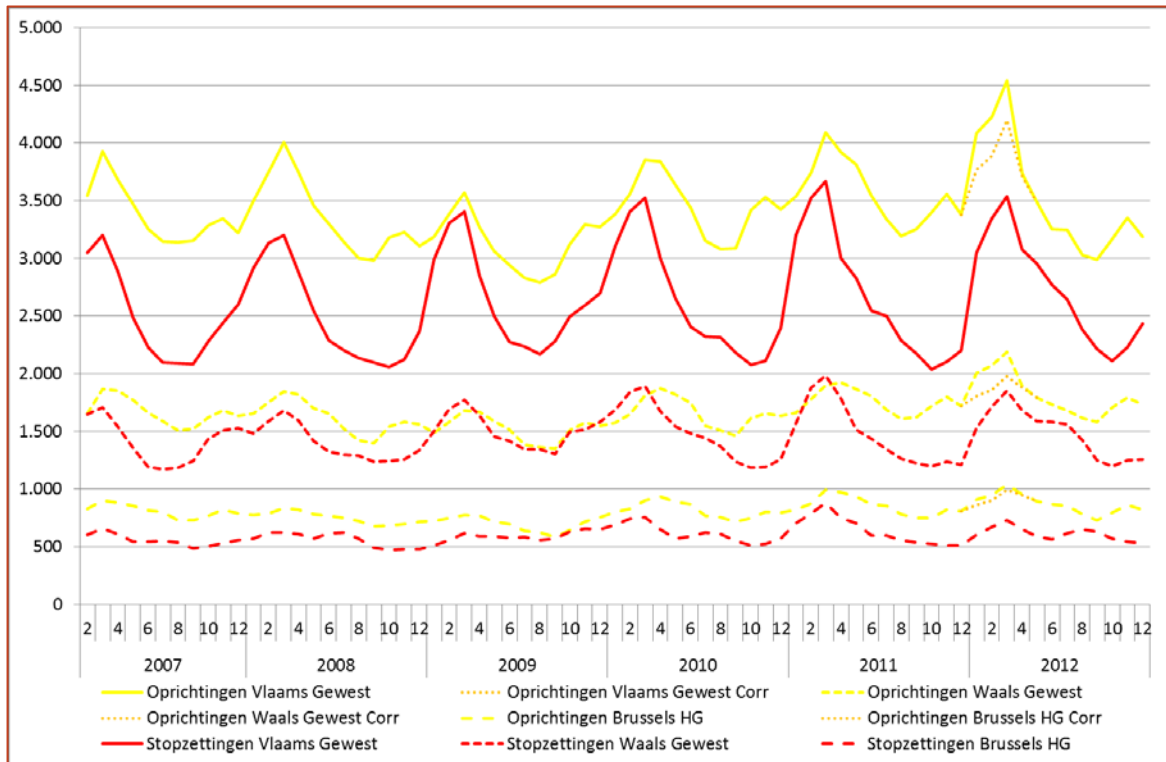
Bron: FOD Economie.

Vanaf het uitbreken van de financiële crisis en de erop volgende economische crisis trad duidelijk turbulentie op in de relatie tussen oprichtingen en stopzettingen: de oprichtingen van een bedrijf stegen tot in 2011 samen met de stopzettingen, die echter sterk de oprichtingen benaderden.

Opvallend komen in een regionale verdeling van beide variabelen in grafiek 3.11 verschillende onderliggende evoluties aan het licht. In de eerste maanden van 2009, 2010 en 2011 kreeg Wallonië te maken met een destructief fenomeen van meer stopzettingen van btw-plichtige bedrijven dan oprichtingen, wat de voorraad aan actieve bedrijven deed krimpen.

Grafiek 3.11. Oprichtingen en stopzettingen van bedrijven op maandbasis en per gewest

(in eenheden, voortschrijdend driemaandsgemiddelde)

Bron: FOD Economie.

3.3.2. Oprichtingsgraad, stopzettingsgraad en turbulentie

In België daalde de oprichtingsgraad van bedrijven in 2012 met 0,42 procentpunt tot 9,32 % in vergelijking met 9,74 % in 2007 (grafiek 3.12). De vergelijking van 2012 met 2007 is een interessante piste omdat de bankencrisis die in 2008 uitbrak en de erop volgende economische crisis er tussenin liggen en een zekere verklarende factor vormen. Deze terugval treft een grote meerderheid van de arrondissementen. Slechts twee arrondissementen – Dinant en Diksmuide – kenden een toename van de oprichtingsgraad met meer dan 1 procentpunt.

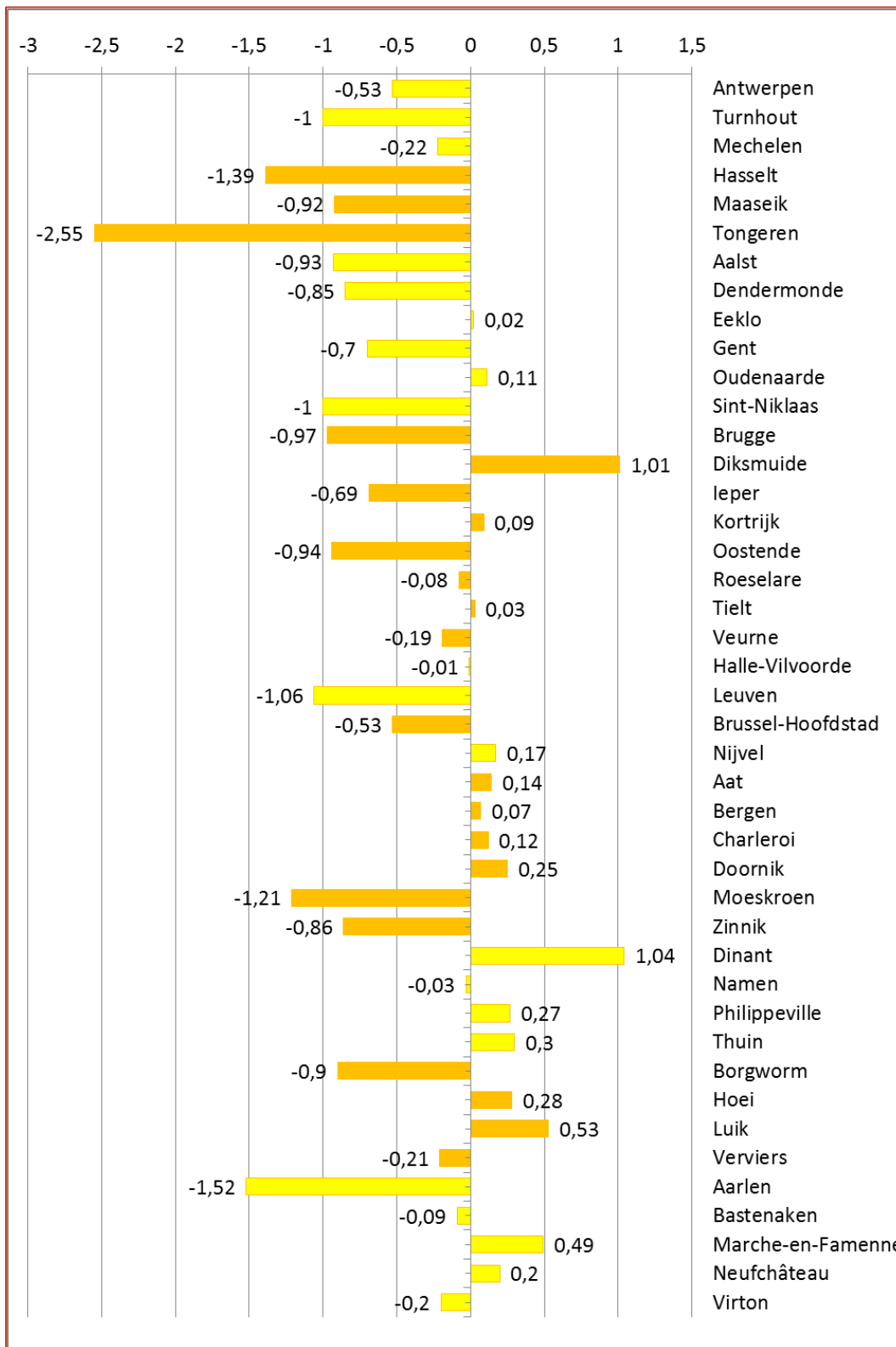
De provincie Limburg lijkt zeer gevoelig en het hardst getroffen te zijn geweest; de oprichtingskracht van bedrijven is er in de drie arrondissementen sterk teruggelopen. De terugval is ook aanzienlijk, zij het minder sterk, in de provincie Antwerpen en in een meerderheid van de arrondissementen van de provincie Oost-Vlaanderen.

In de provincie Luxemburg is de stopzettingsgraad van bedrijven (grafiek 3.13) in 2012 ten opzichte van 2007 opvallend afgenomen. Deze tendens wordt in mindere mate ook waargenomen, op één arrondissement na, in alle arrondissementen van de provincies Oost-Vlaanderen, Namen en Antwerpen. Daarentegen wordt in 2012 een verhoogde stopzettingsgraad opgetekend in een meerderheid van de arrondissementen van de provincies Henegouwen en West-Vlaanderen.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 3.12. Oprichtingsgraad per arrondissement – 2012/2007

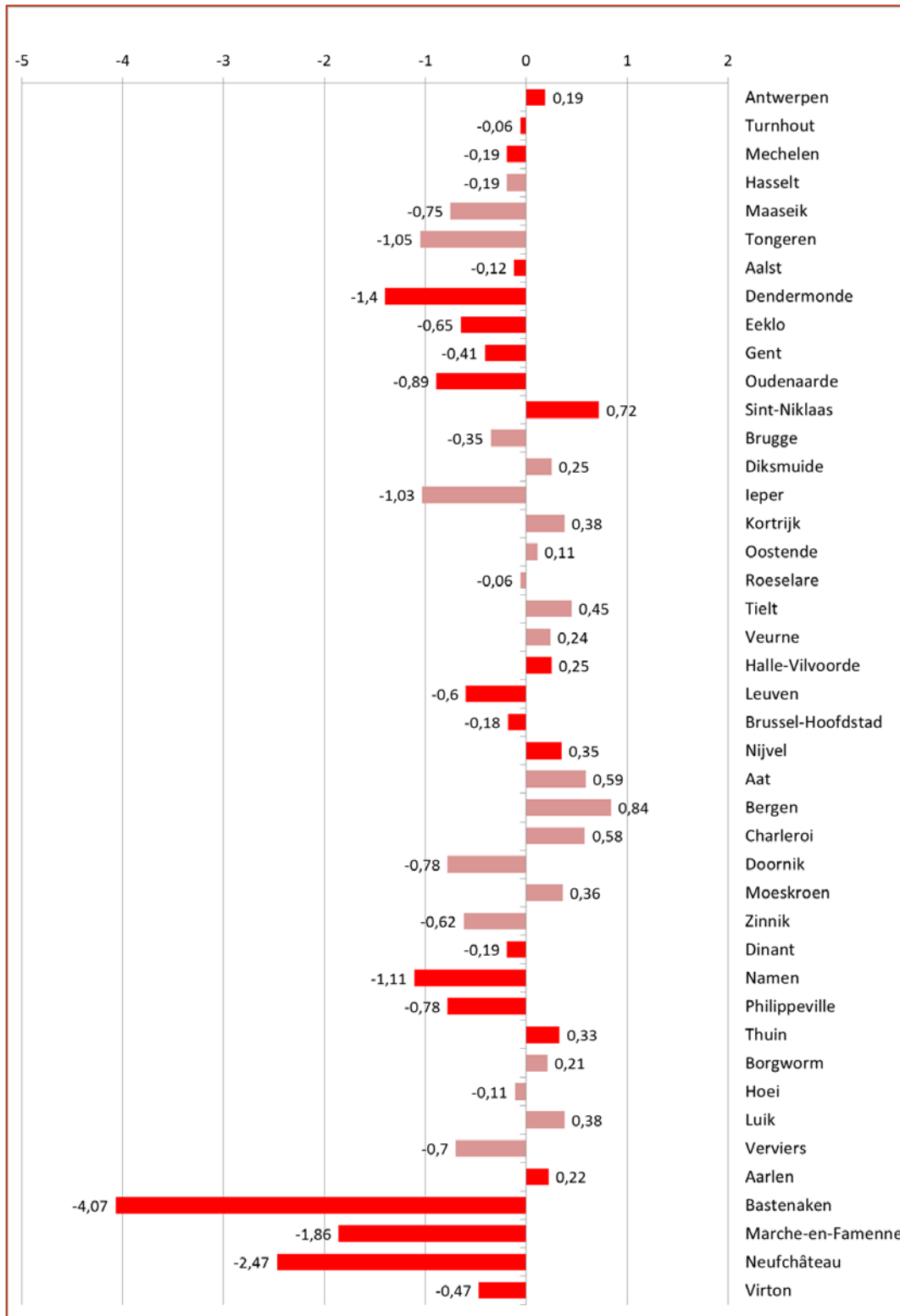
(wijziging in procentpunt)

Bron: FOD Economie.

Grafiek 3.13: Stopzettingsgraad per arrondissement – 2012/2007

(wijziging in procentpunt)

Bron: FOD Economie.

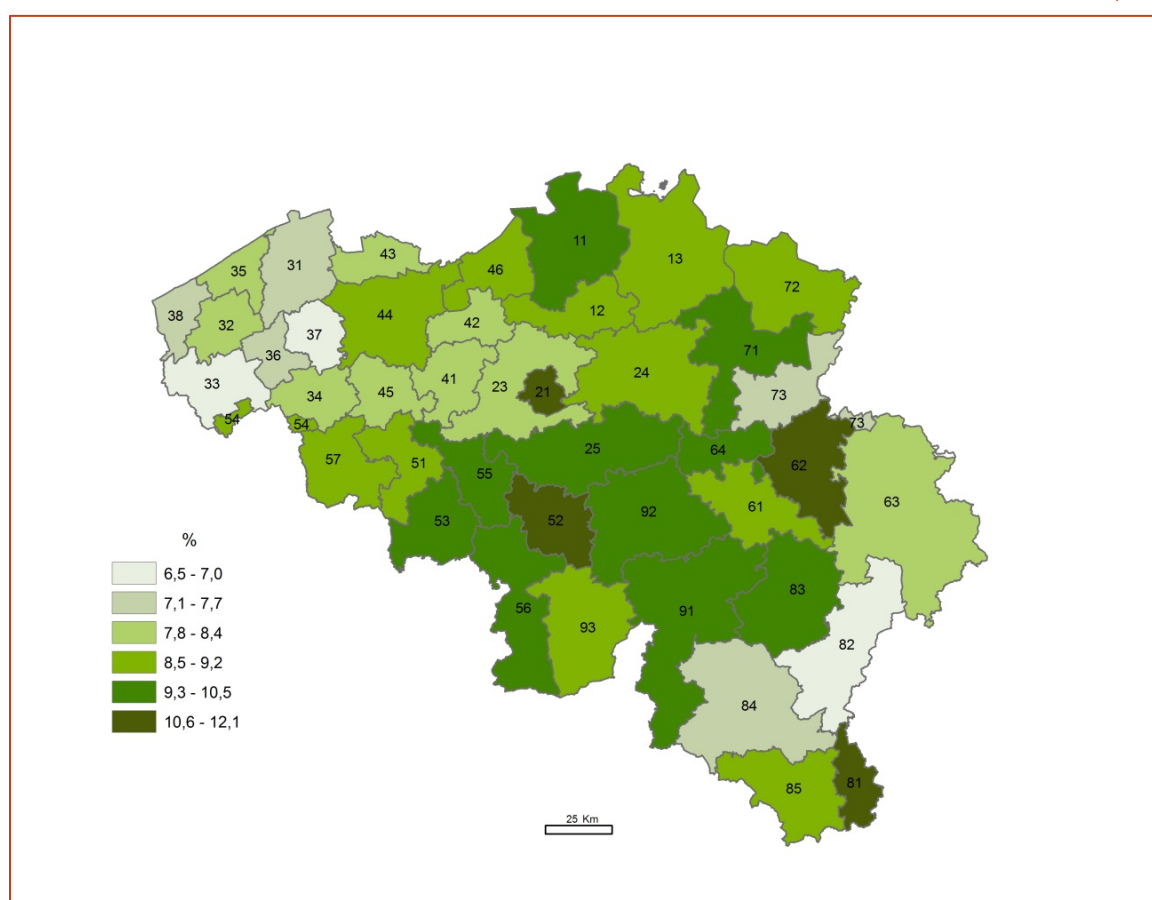
“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Cartografische voorstellingen

Voor elk van de indicatoren wordt een cartografische voorstelling gemaakt. De oprichtingsgraad wordt groen, de stopzettingsgraad rood en de turbulentie⁹⁶, die de som is van beide, blauw ingekleurd. De kleurintensiteit varieert en evolueert over zes klassen - van lichtgekleurd voor de laagste waarde naar de donkerste tint voor de hoogste waarde - volgens een defaultmethode. De kaart geeft bijkomende visuele informatie over spreiding en concentratie van de waarde voor de indicatoren over de verschillende arrondissementen. Voor de codetafel met de naamlijst van de arrondissementen wordt verwezen naar tabel 3.15.

Kaart 3.1. Oprichtingsgraad van bedrijven in 2012 per arrondissement

(in %)

Bron: FOD Economie.

De grootste oprichtingsgraad wordt in kaart 3.1 waargenomen in arrondissementen met grote steden als Brussel, Luik en Charleroi en op de as van Samber en Maas. In Vlaanderen wordt de hoogste oprichtingsgraad aangetroffen in de provincies Antwerpen en Limburg met uitschieters voor de arrondissementen Antwerpen en Hasselt. Opmerkelijk is de hoge oprichtingsgraad van 11,39 % voor Aarlen. De meest lichtgroene waarden kleuren de gebieden

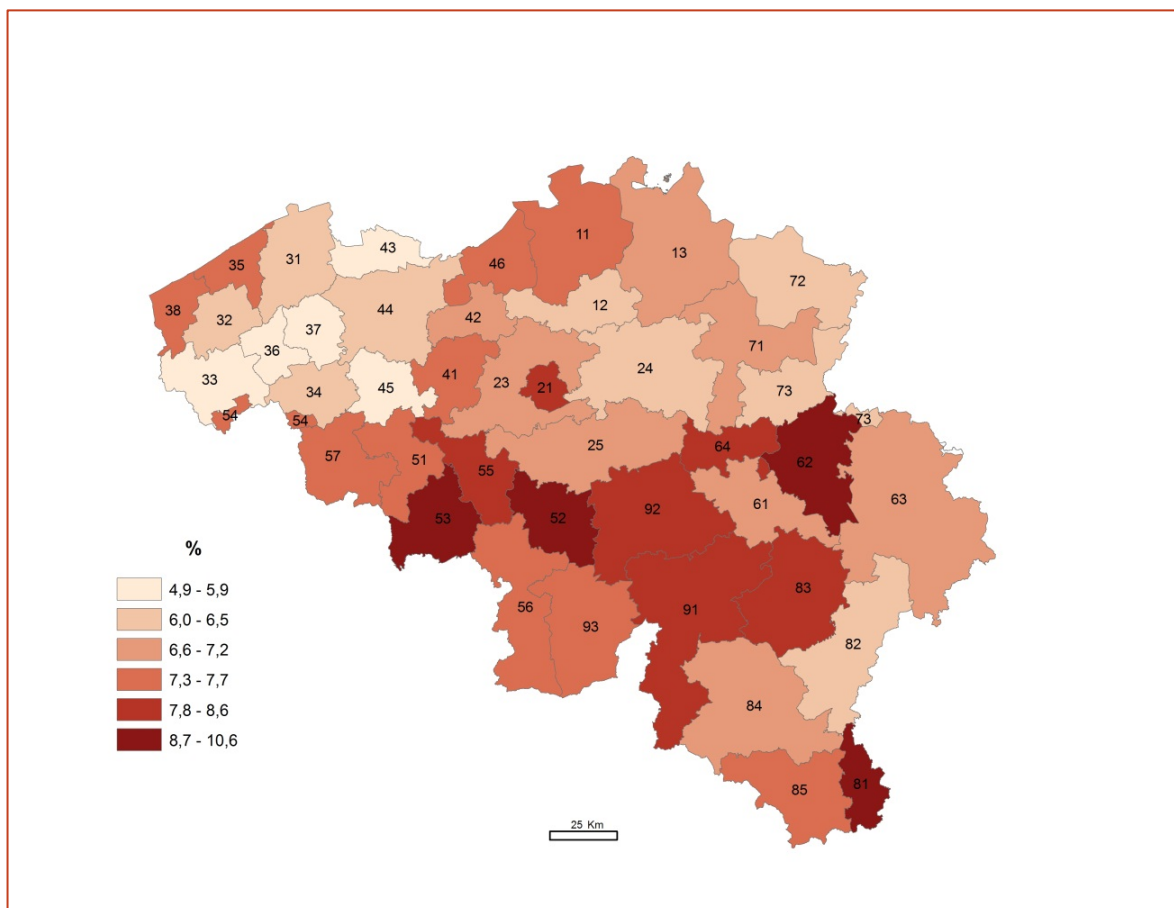
⁹⁶ http://economie.fgov.be/nl/binaries/MetadataSheet_STAT_DTST_1_NL_D1_tcm325-58105.pdf

met de laagste oprichtingsgraden en worden aangetroffen in West- en Oost-Vlaanderen en de Ardennen.

De hevig rood ingekleurde arrondissementen met de grootste intensiteit van stopzettingen van btw-plichtige bedrijven – binnen de marge van 8,7 tot 10,6 % - lokaliseren zich volgens kaart 3.2 in de arrondissementen Luik, Charleroi, Bergen en Aarlen. Daaronder volgen Dinant, Namen, Borgworm, Marche-en-Famenne en Zinnik. Vooral langs de assen in het stroomgebied van Samber en Maas worden hoge stopzettingenratio aangetroffen. De grootste concentratie van de laagste stopzettingsscores wordt waargenomen in West-Vlaanderen en het westen van Oost-Vlaanderen. Uitzonderingen hierop zijn de kustarrondissementen Oostende en Veurne met hogere waarden, wat mogelijk te verklaren is door de seizoensgebonden instabiliteit die gepaard gaat met het toerisme.

Kaart 3.2. Stopzettingsgraad van bedrijven in 2012 per arrondissement

(in %)

Bron: FOD Economie.

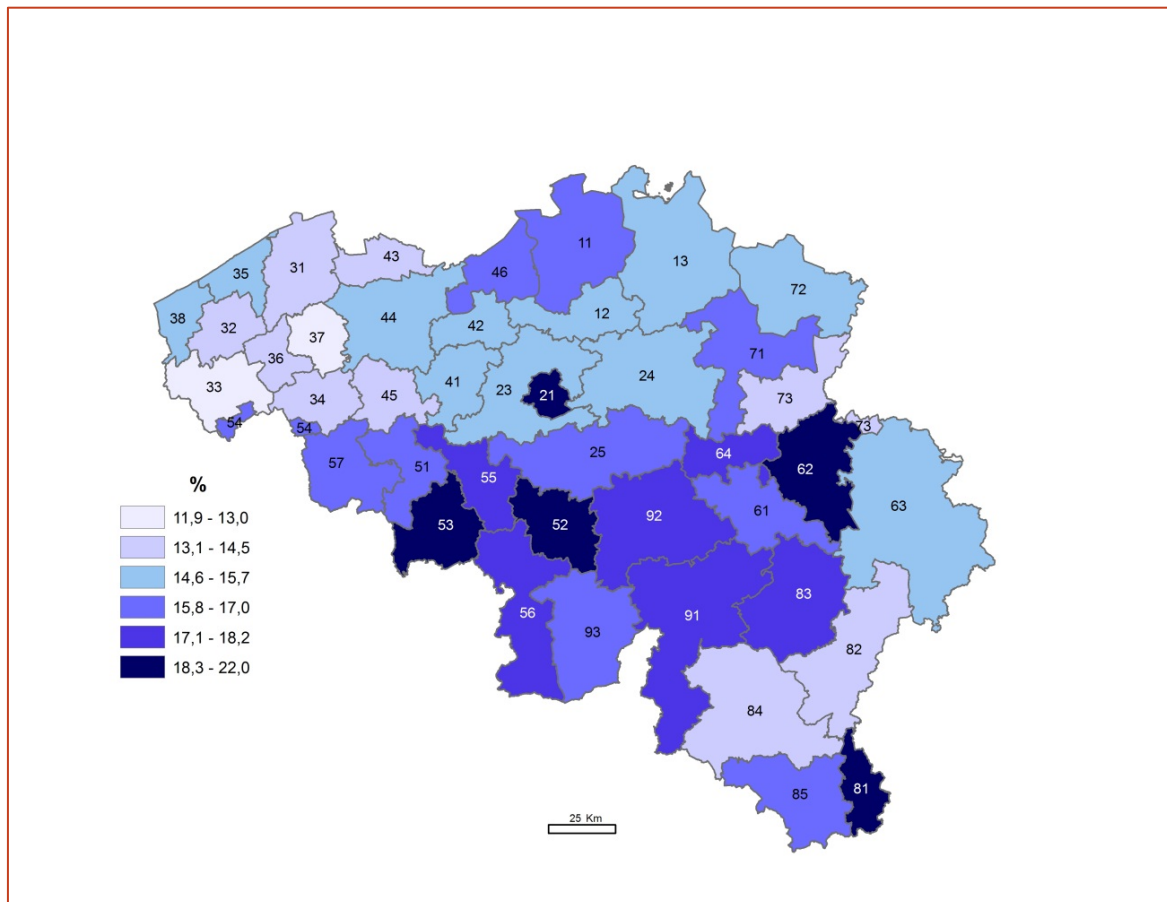
In de blauw ingekleurde kaart 3.3 valt de hoge turbulentie op in de meeste Waalse arrondissementen met uitzondering van Bastenaken, Neufchâteau en Verviers. Daarnaast zijn Brussel en in Vlaanderen, de arrondissementen Antwerpen, Sint-Niklaas en Hasselt hoogst turbulent. Het minst turbulente arrondissement is het West-Vlaamse Tielt, waar in 2012 minder dan 13 % van de bedrijven werd opgericht of stopgezet in verhouding tot het bestaande aan-

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

tal. West-Vlaanderen is met uitzondering van twee kustarrondissementen een provincie met een zeer stabiel ondernemerschap door de lage oprichtings- en stopzettingsgraad van ondernemingen.

Kaart 3.3. Turbulentiegraad van bedrijven in 2012 per arrondissement

(in %)

Bron: FOD Economie.

Ondernemerschap per arrondissement

Volgende grafiek 3.14 brengt het ondernemerschap op lokaal arrondissementeel vlak voor 2012 in beeld in een combinatie van drie indicatoren. Twee ervan worden uitgezet op de x- en y-as terwijl de waarde van de derde wordt uitgedrukt in de grootte van het cirkeloppervlak. De drie indicatoren zijn:

- de oprichtingen van bedrijven in verhouding tot de actieve ondernemingen. Deze indicator geeft, in procent, het aantal oprichtingen per 100 bestaande bedrijven voor elk van de arrondissementen en is uitgezet op de y-as. Voor een meerderheid van de arrondissementen ligt deze binnen een vork van 5 tot 8 %;
- de oprichtingen van bedrijven in verhouding tot de bevolking, die in een pro mille het aantal oprichtingen per 1.000 inwoners voor elk arrondissement uitdrukt. De waarde van deze in-

indicator wordt gelezen op de x-as. Voor een grote meerderheid van de arrondissementen ligt die tussen 7 en 10 per duizend.

- de actieve ondernemingen in verhouding tot de bevolking geeft een waarde voor het aantal bedrijven per 100 inwoners. De hoogste waarden krijgen de grootste cirkeloppervlakten en variëren binnen een marge gelegen tussen 3,60 en 10,98 %.

Naast de waarden voor de arrondissementen zijn ook deze voor België, Vlaanderen en Wallonië opgenomen. De laatst genoemde indicator is de meest robuuste in het gezelschap. De twee voorgaande zijn fragieler omdat ze de oprichtingen, die veel gevoeliger reageren op het verloop van de conjunctuur in de teller voeren.

De oprichtingen ten opzichte van de bevolking kan als een eerder sociologische maatstaf - die wordt uitgedrukt in pro mille - voor ondernemerschap worden beschouwd terwijl de oprichtingen in verhouding tot de actieve ondernemingen - die in procent wordt uitgedrukt - voor een economische maatstaf voor ondernemerschap kan doorgaan.

Het snijpunt van het assenstelsel wordt op de coördinaat voor België gezet, meerbepaald op coördinaat (6,70, 9,41) waardoor die de rol van centraal merkpunt krijgt toegewezen. Hierdoor krijgen elk arrondissement en Vlaanderen en Wallonië een plaats in een van de vier kwadranten rondom de België-coördinaat. De coördinaten voor België, Vlaanderen en Wallonië belichamen de gegroepeerde waarden van de samenstellende arrondissementen.

Kwadrant I omvat de arrondissementen met een boven-Belgische score voor zowel de sociologische als de economische maatstaf: Brussel-Hoofdstad, Nijvel, Marche-en-Famenne, Antwerpen e.a. bevinden zich in dit optimaal of dubbel positief scorende kwadrant I. Voor Brussel-hoofdstad kan worden vastgesteld dat in 2012, 9,11 ondernemingen werden opgericht per 1.000 inwoners en 12,22 nieuwe bedrijven werden opgericht per 100 bestaande bedrijven. De cirkeloppervlakte geeft nog mee dat in 2012 per 100 inwoners 7,67 bedrijven actief waren.

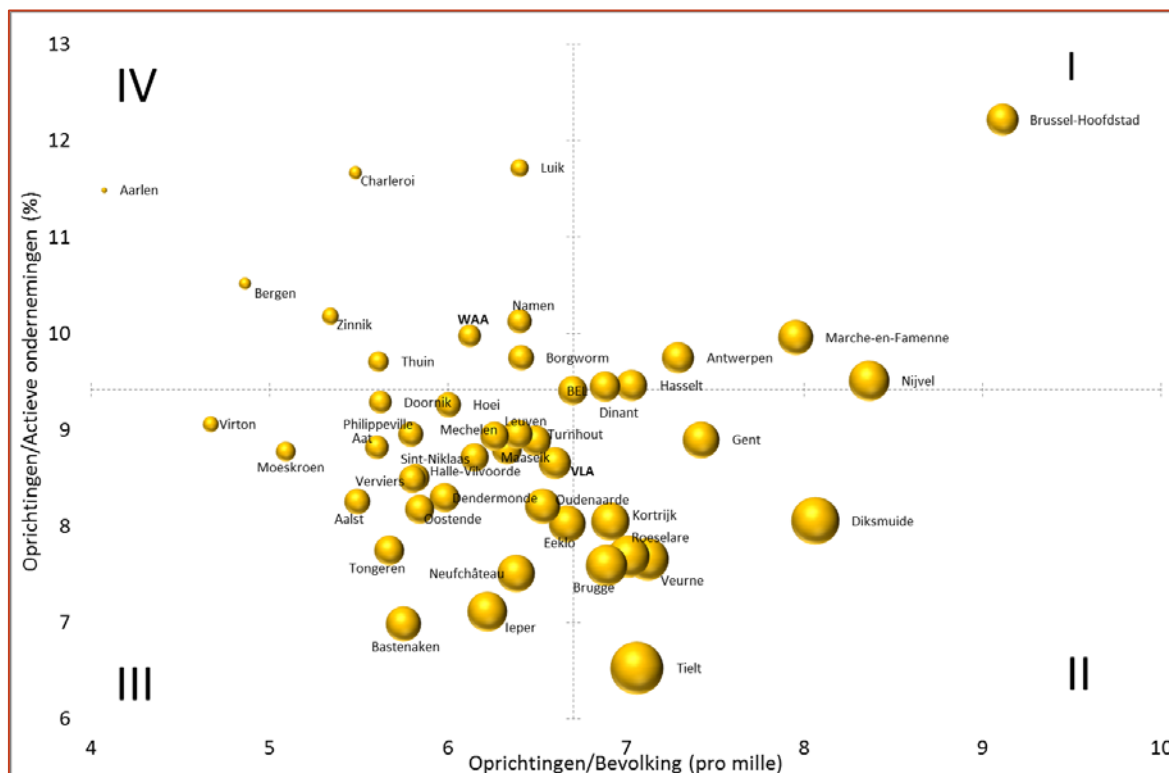
Het tweede kwadrant, in wijzerzin, groepeerde de arrondissementen met een hoge oprichtingsscore ten opzichte van de bevolking. Opmerkelijk is dat naast Gent, zes van de acht West-Vlaamse arrondissementen aanwezig zijn met meer dan 6,7 oprichtingen per duizend inwoners. Dit bevestigt en onderstreept de wel bekende ondernemingsgezindheid van de West-Vlaamse bevolking.

Zowat alle arrondissementen in het eerste en tweede kwadrant of in de zone rechts van het centrale merkpunt scoren ook voor het aantal actieve bedrijven per 100 inwoners boven de gemiddelde België-score van 7,27 %. In dit geval zijn Tielt (10,98 %), Diksmuide (10,22 %), Nijvel (9,04 %) Brugge, (9,18 %), Veurne (9,33 %), Kortrijk (8,71 %), Brussel-Hoofdstad (7,67 %), Roeselare (9,31 %) enz. Deze arrondissementen, en vooral de West-Vlaamse met een bovengemiddelde densiteit van ondernemingen op de bevolking scoren ook bovengemiddeld op het vlak van oprichtingen in verhouding tot de bevolking.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 3.14 Ondernemerschap in de arrondissementen in 2012

(in %en in pro mille)

WAA = Wallonië, VLA = Vlaanderen.

Bron: FOD Economie.

Kwadrant III dat als het minst gunstige kan worden beschouwd, verzamelt het grootste aantal arrondissementen uit zowel Vlaanderen als Wallonië. Arrondissementen zoals Tongeren, Aalst, Oostende, Verviers, Dendermonde, Bastenaken en Moeskroen beschikken in de Belgische context over een ondermaats ondernemerschapsvermogen.

Het vierde kwadrant telt arrondissementen met een lage ondernemerschapsscore in verhouding tot de bevolking in 2012. In Bergen en Aarlen heeft minder dan vijf op duizend inwoners in 2012 een bedrijf opgericht. In 2012 zijn in Wallonië voor 100 bestaande bedrijven 9,98 nieuwe bedrijven opgericht én dit staat in combinatie met 6,12 oprichtingen per duizend inwoners.

3.3.3. De bvba starter

Context

Met dit instrument wilde de wetgever⁹⁷ het ondernemerschap stimuleren en een alternatief bieden aan beginnende ondernemers voor wie het vinden van het nodige startkapitaal een

⁹⁷ Wet van 12 januari 2010 tot wijziging van het Wetboek van vennootschappen en tot vaststelling van de modaliteiten van de besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid “Starter”, BS 26.01.2010.

rem is voor het oprichten van een “klassieke” bvba. De bvba starter (s-bvba) kan bijgevolg worden opgericht met een maatschappelijk kapitaal tussen 1 euro en 18.549 euro.

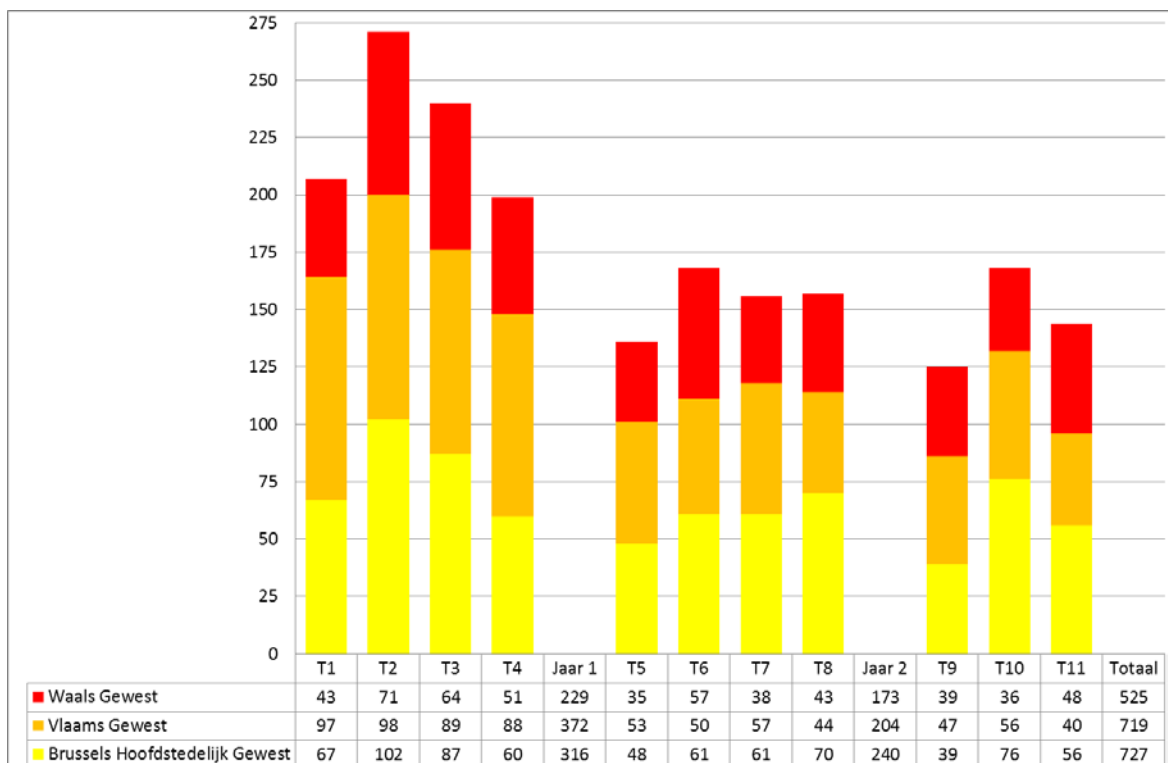
Deze grotere toegankelijkheid door beperkte kapitaalvereisten samen met de patrimonium-bescherming die het statuut van vennootschap biedt, is interessant maar dit gaat gepaard met een aantal specifieke voorwaarden die aan de s-bvba worden gesteld met de bedoeling om misbruiken te vermijden.

Na meer dan twee volledige jaren van toepassing van deze nieuwe vennootschapsvorm, kunnen de eerste lessen worden getrokken uit de beschikbare statistieken.

Oprichtingen

Grafiek 3.15. Driemaandelijks oprichtingen van s-bvba sedert 01.06.2010

(in eenheden)

Bron: FOD Economie.

Tussen 1 juni 2010 – datum van inwerkingtreding van de wet – en 28 februari 2013, elf kwartalen dus, werden 1.971 s-bvba opgericht. Geografisch betekent dit: 36,9 % van deze ondernemingen werden opgericht in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, 36,5 % in Vlaanderen en 26,6 % in Wallonië. Grafiek 3.15 geeft de details van de driemaandelijks oprichtingen (Tx) uitgesplitst per gewest.

Na een aanmoedigende start tijdens de twee eerste kwartalen (T1 en T2) volgde een zichtbare daling in de drie volgende kwartalen (T3 tot T5) en is het aantal oprichtingen een lage stabiele fase ingegaan (T6 tot T11) met een gemiddelde van 150 oprichtingen per kwartaal.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

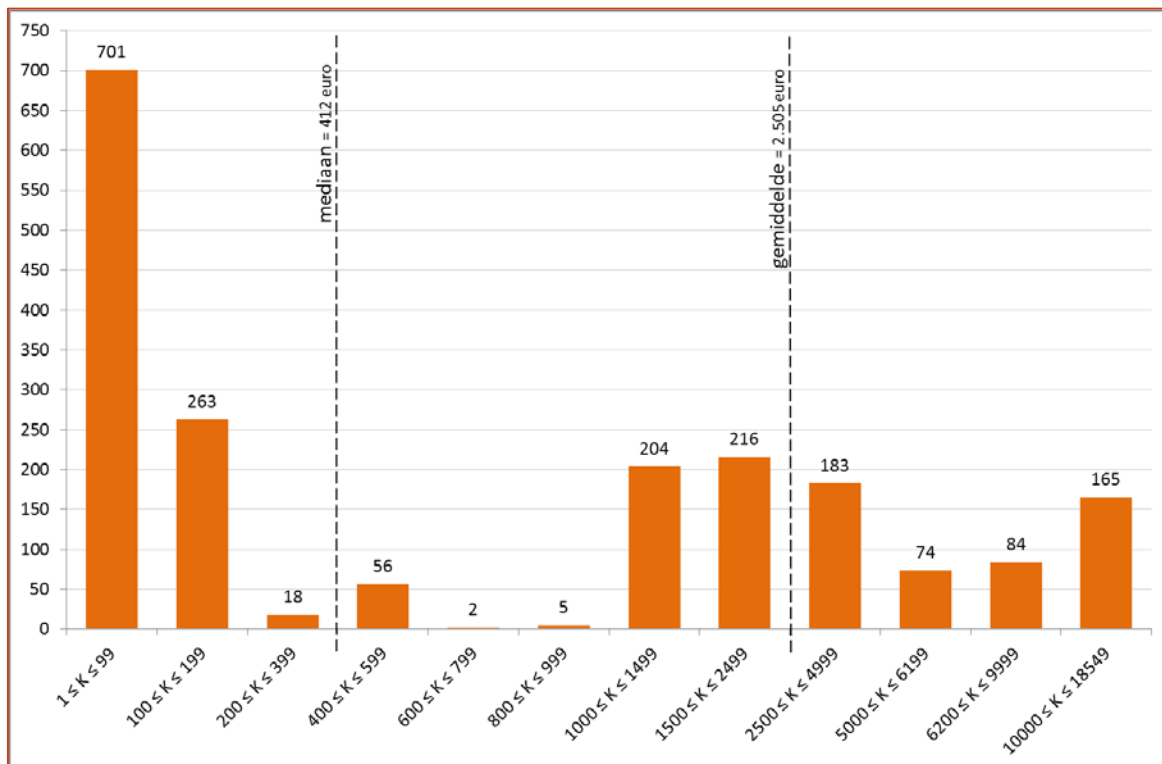
Over de gehele periode werden er 186 stopzettingen geregistreerd, waarvan 173 (8,8 % van de oprichtingen) voortvloeien uit een kapitaalsverhoging, wat gelijk staat aan een verandering van statuut. Het verschil tussen beide zijn echte stopzettingen, met schrapping van het ondernemingsnummer.

Kapitaal

Deze ondernemingen werden opgericht met een gemiddeld maatschappelijk kapitaal van 2.505 euro. Dit lijkt een hoog bedrag, maar een meer diepgaande analyse toont ons dat de mediaan 412 euro bedraagt.

Grafiek 3.16. Aantal oprichtingen van s-bvba in functie van het niveau van het maatschappelijk kapitaal

(in eenheden)

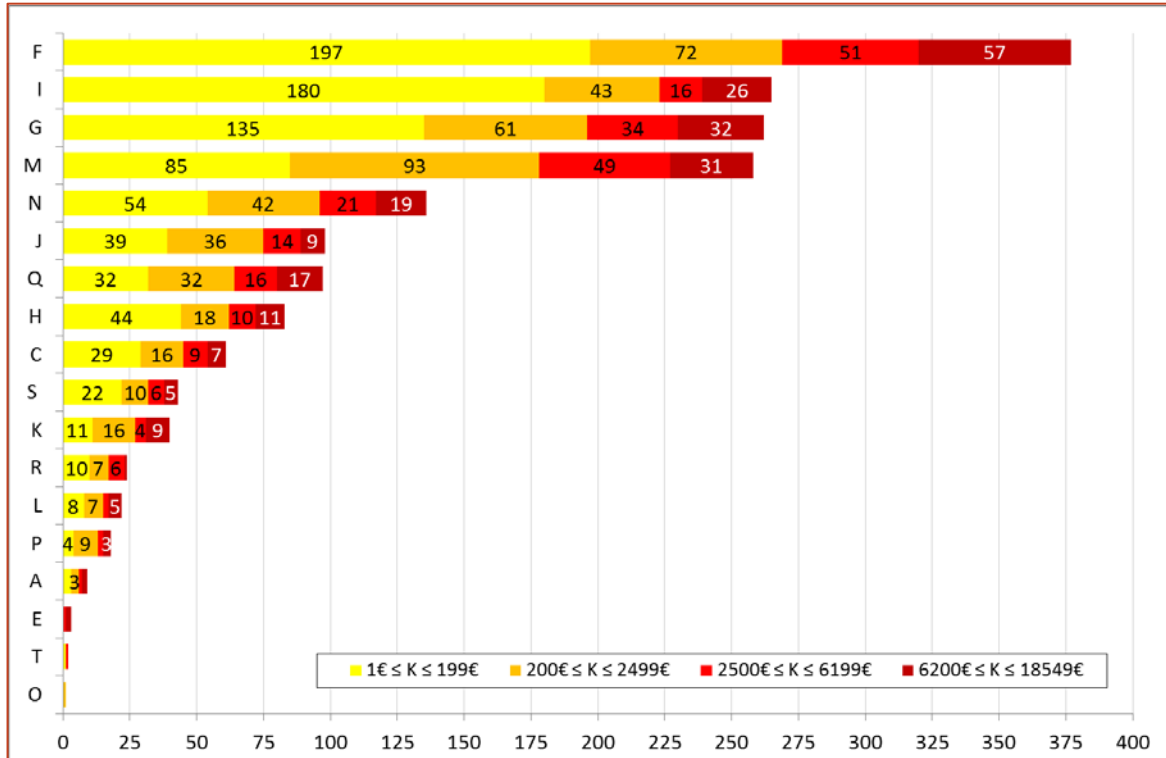
Bron: FOD Economie.

Van de 1.971 oprichters hebben er 701 (35,6 %) minder dan 100 euro geïnvesteerd om hun activiteit op te starten. Als we dat breder bekijken, dan stellen we vast dat 87,4 % van de oprichters minder dan 6.200 euro hebben geïnvesteerd, m.a.w. het minimumkapitaal dat nodig is om een “klassieke” bvba op te richten. In die optiek lijkt, voor een welbepaalde doelgroep, de s-bvba wel degelijk een alternatief voor andere rechtspersoonsvormen.

Sectoren

Grafiek 3.17. Kapitaalsniveau in functie van de activiteitensectoren van de s-bvba (n = 1.799*)

(in eenheden)

Nota: * = aantal s-bvba waarvoor een activiteitensector werd geïdentificeerd.

Bron: FOD Economie.

De s-bvba zijn hoofdzakelijk actief in de volgende NACE-2008 sectoren: de bouwnijverheid (F, aandeel 21 %), verblijfsaccommodaties en restaurants (I, aandeel 14,7 %), handel, auto- en motorherstelling (G, aandeel 14,6 %) en vrije beroepen en gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (M, aandeel 14,3 %).

51,4 % van de ondernemingen uit deze vier sectoren hebben een maatschappelijk kapitaal dat ligt tussen 1 en 200 euro. De sector vrije beroepen en wetenschappelijke en technische specialisaties (M) geeft dit kapitaalsniveau aan in 32,9 % van de gevallen, de sector verblijfsaccommodaties en restaurants (I) in 67,9 % van de gevallen.

Globaal genomen vertegenwoordigt de primaire sector 0,5 %, de secundaire 24,5 % en de tertiaire 75 %. De massale aanwezigheid van de dienstverlenende sector bevestigt alleen maar de lage kapitaalsinbreng bij de s-bvba.

Leeftijd

Bijna 80 % van de oprichters is tussen 29 en 53 jaar oud. De leeftijdscategorie 34-38 is het best vertegenwoordigd met 393 vennootschappen, m.a.w. 20,7 %. De gemiddelde leeftijd en de mediaan bedraagt 41 jaar en 2 maand.

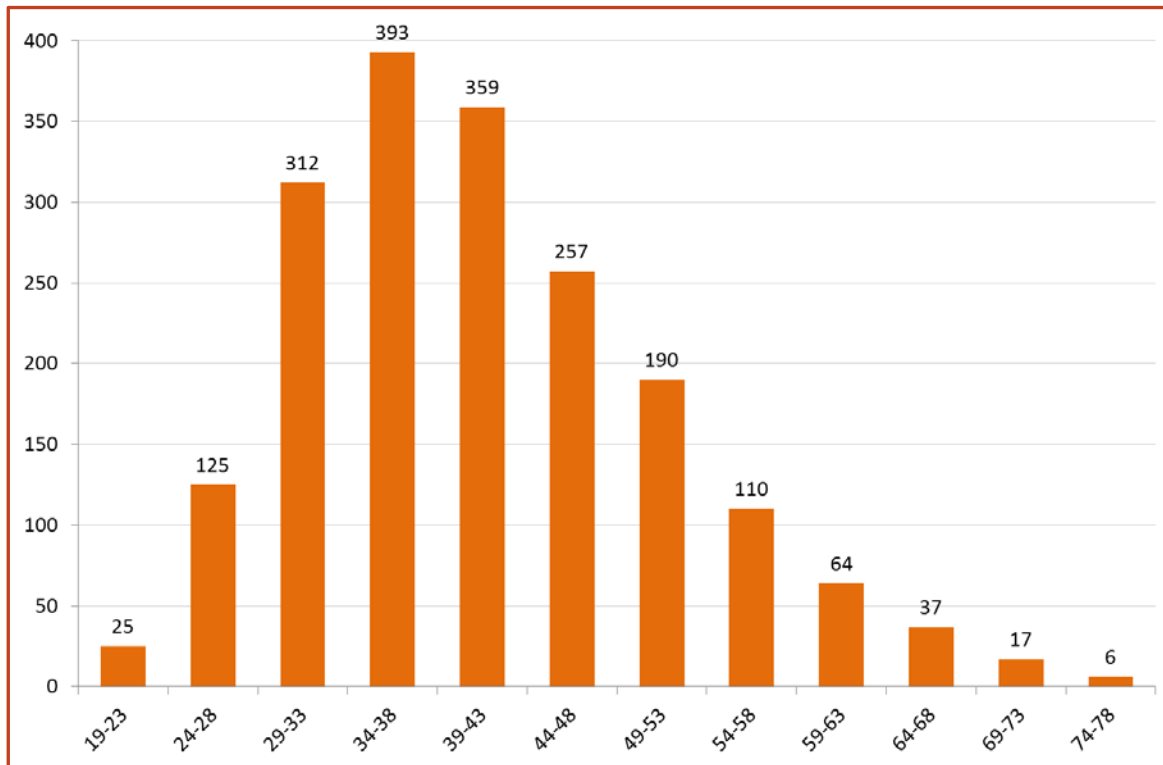

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Hoewel de vroegere beroepssituatie van de oprichters niet gekend is, laten de gegevens uitschijnen dat ze waarschijnlijk één of meer voorgaande beroepservaringen hebben gehad.

Grafiek 3.18. Leeftijdscategorieën van de oprichters van de s-bvba (n = 1.895*)

(in eenheden)

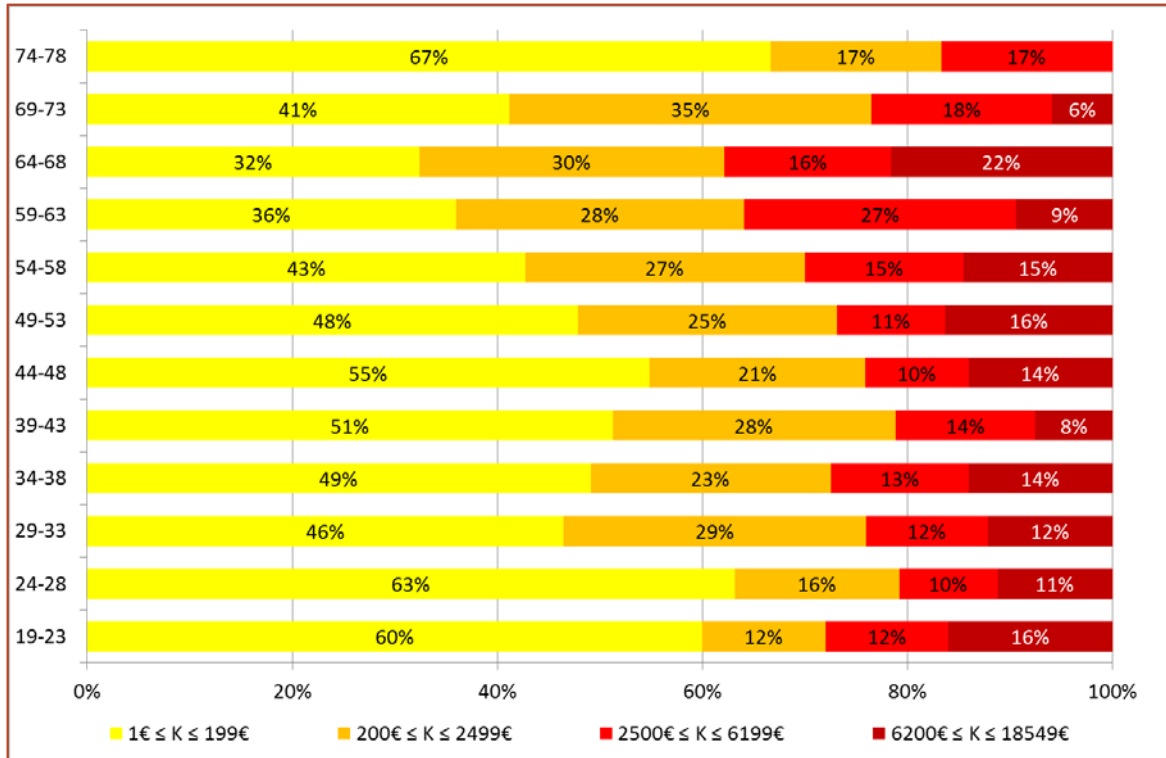
Nota: * = aantal s-bvba waarvan de leeftijd van de oprichter werd geïdentificeerd.

Bron: FOD Economie.

Wij merken dat het kapitaalsniveau niet systematisch toeneemt met de leeftijdscategorie, maar we zien toch wel een stijgende tendens. Zo hebben de oprichters tussen 19 en 48 jaar in 54 % van de gevallen minder dan 200 euro geïnvesteerd, terwijl dat dit slechts 40 % bedraagt voor de 49-73 jarigen.

Grafiek 3.19. Opsplitsing van het maatschappelijk kapitaal in functie van de leeftijdscategorie van de oprichters van de s-bvba (n = 1.895*)

(in %)

Bron: FOD Economie.

Besluit

Deze eerste resultaten bevestigen dat sommige van de doelstellingen van de s-bvba als juridisch instrument werden bereikt. Oprichters van een onderneming die over beperkte financiële middelen beschikken kunnen op die manier hun activiteiten onderbrengen in een vennootschap. De leeftijd van de oprichters en de meest voorkomende activiteitsectoren tonen dat deze formule vooral werd gebruikt door een heel specifiek doelpubliek. Dit is een uitleg voor het wisselvallige kwantitatieve succes.

3.4. Werkgevers en tewerkstelling in de kmo

Het verloop van de tewerkstelling en het aantal werkgevers in de privésector wordt geanalyseerd op basis van de gecentraliseerde statistieken van de Rijksdienst voor de Sociale Zekerheid (RSZ). De effectieve vraag naar arbeid bij de ondernemingen wordt gemeten door het begrip arbeidsplaats te gebruiken. Eén arbeidsplaats kan ingevuld worden door meerdere werknemers.

Om het kmo-aspect beter te kunnen belichten, wordt een dimensie bedrijfsgrootte toegevoegd. Een kleine onderneming (KO) heeft minder dan 10 werknemers in dienst, een middelgrote (MO) telt maximaal 49 werknemers en samen vormen de beide categorieën de kmo. De grote ondernemingen (GO) stellen 50 of meer werknemers tewerk.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Een af- of toename van het aantal werkgevers in een bepaalde groottecategorie kan het gevolg zijn van een faillissement, een stopzetting, een overgang of een terugval naar een andere groottecategorie.

3.4.1. Werkgevers naar ondernemingsgrootte

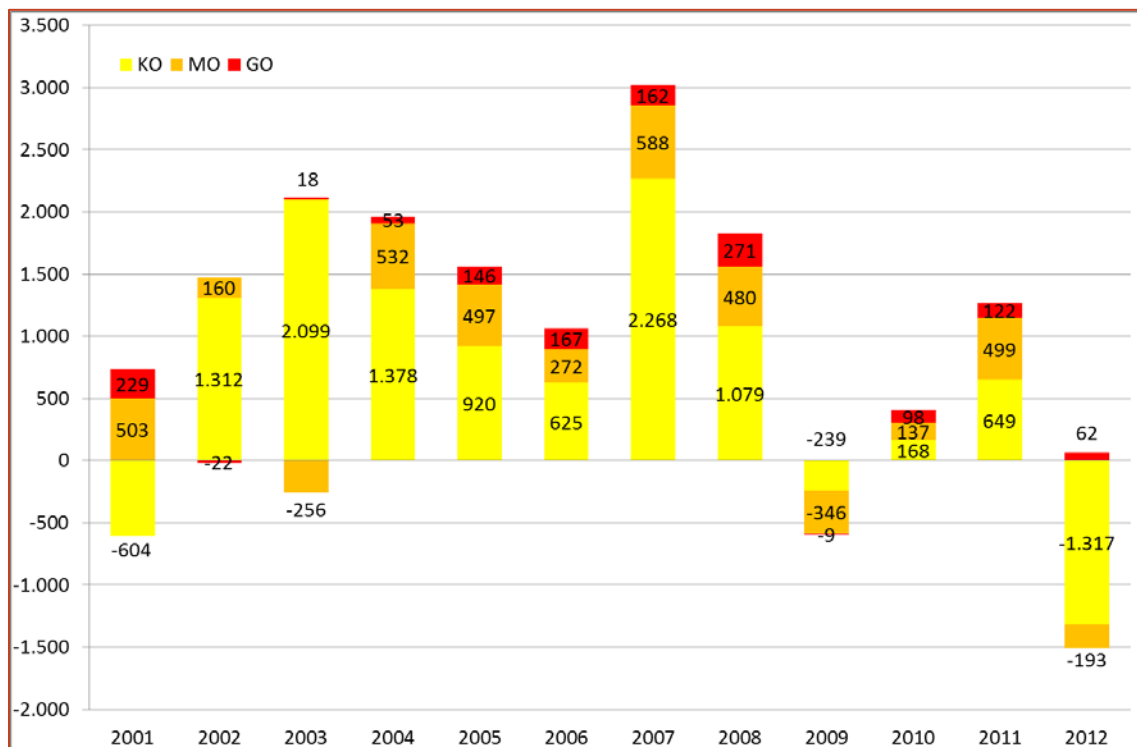
In 2012 telde de privésector 220.679 werkgevers. 183.085 (83,0 %) runden een KO, 30.532 (13,8 %) een MO en 7.062 (3,2 %) stonden aan het hoofd van een GO. Deze procentuele verhouding bestaat reeds sinds 2000.

Vanaf 2000 nam de nettogroei van het aantal werkgevers (208.171) gestadig toe. Na 2004 verkleinde de marginale toename van het aantal werkgevers jaarlijks en dit tot en met 2006. In 2007 werd deze tendens doorbroken en kwamen er zo'n 3.000 werkgevers bij, 2.268 bij de KO, 588 bij de MO en 162 bij de GO.

Door de in 2008 ontstane financiële crisis en de daarop volgende economische crisis nam in 2009 het aantal werkgevers voor het eerst sinds 2000 in alle ondernemingsgroottes af en daalde tot 220.454. In 2010 en 2011 toonde de arbeidsmarkt enige veerkracht en nam zowel bij de KO, MO als GO het aantal werkgevers opnieuw toe met respectievelijk in totaal 403 en 1.270 werkgevers. Deze heropleving wordt in 2012 gestopt door een nieuwe afname (-1.448) van het aantal werkgevers. De afname van het aantal werkgevers in 2009 (-594) kan in vergelijking met 2012 (-1.448) eerder beperkt worden genoemd. Lichtpunt is dat er toch nog een toename is bij de GO (+62).

Grafiek 3.20. Werkgevers per grootteklasse

(wijziging t/t-1 in eenheden)

Bron : RSZ, berekeningen FOD Economie.

Na een vermindering van het aantal werkgevers van een KO in 2001 lieten de KO tot en met 2008 positieve cijfers optekenen. Deze positieve trend was eerder wispelturig, het ene jaar was de aangroei ofwel kleiner ofwel groter dan het voorgaande jaar. De KO nemen bij een aangroei van het aantal werkgevers, behalve in 2001, steeds het grootste aandeel van de toename op zich. De gegevens van 2012 tonen dat bij een afname van het aantal werkgevers de KO (-1.317) echter meestal de grootste slachtoffers zijn.

De aangroei van het aantal werkgevers bij de MO was steeds kleiner dan bij de KO maar toch groter dan bij de GO. In 2003 daalde het aantal werkgevers van MO (-256). In 2009 was dit opnieuw het geval en de impact was zelfs nog groter (-346). Waar de ondernemers van MO in 2010 (+137) en 2011 (+499) een substantiële bijdrage leverden in de toename van het aantal werkgevers in die periode delen zij in 2012, zij het in mindere mate dan de KO, in de klappen en laten zij ook een verlies optekenen (-193).

De voorbije jaren was de aangroei van het aantal werkgevers bij de GO in verhouding met de KO en MO eerder beperkt. De negatieve impact van de crisis in 2009 was voor hen dan ook beperkt te noemen. In 2012 zetten de GO, weliswaar in zeer beperkte mate (+62), de positieve trend van 2010 en 2011 verder terwijl er voor die periode een verlies wordt opgetekend voor de KO en MO.

Sectoraal verloop van het aantal werkgevers

Tabel 3.18 toont het aantal werkgevers naar sector en bedrijfsgrootte in 2010, 2011 en 2012.

In 2012 was 76,3 % van de werkgevers (met een aandeel van elk meer dan 5 %) actief in één van de zeven volgende sectoren: de groot- en kleinhandel (G: 55.136), de bouw (F: 28.921), de horeca (I: 22.041), de vrije beroepen (M: 17.983), de industrie (C: 17.214), de overige diensten (S: 15.065) en de menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (Q: 12.090). Voor het tweede jaar op rij is de sector van de vrije beroepen, gemeten naar het aantal actieve werkgevers, groter dan de industrie. Bijna de helft van de werkgevers is actief in slechts drie sectoren (G, F en I).

In 2012 zijn de meeste werkgevers van de GO terug te vinden in een zevental sectoren (C, Q, G, N, F, H en M). Samen zijn ze goed voor een totaal van 84,8 %. In vergelijking met de voorgaande jaren overschrijdt de sector van de vrije beroepen (M) nu voor het eerst ook bij de GO de drempel van 5 % terwijl dit reeds gebeurd was bij de KO en de MO. Naar aandeel gemeten is de industriesector met 22,25 % nu ook nog steeds de grootste sector alhoewel zijn aandeel sinds 2006 vermindert. De bouwsector stabiliseerde zijn aandeel maar door de toetreding van de vrije beroepen tot de sectoren met een aandeel dat groter is dan 5 % wordt het dienstengerichte karakter van de tewerkstelling verder versterkt.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 3.18. Werkgevers per sector en bedrijfsgrootte

(in eenheden)

	KO			MO			GO			Totaal		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
A.	3.875	4.281	4.145	456	519	490	35	43	44	4.366	4.843	4.679
B.	71	64	61	45	43	44	10	9	9	126	116	114
C.	11.850	11.595	11.267	4.561	4.508	4.376	1.587	1.583	1.571	17.998	17.686	17.214
D.	41	44	43	15	17	17	13	14	15	69	75	75
E.	409	423	425	176	175	183	36	35	36	621	633	644
F.	23.897	24.405	24.528	3.828	3.943	3.858	513	526	535	28.238	28.874	28.921
G.	47.467	47.353	46.728	7.287	7.482	7.414	1.002	987	994	55.756	55.822	55.136
H.	5.415	5.372	5.313	2.006	1.985	1.966	464	467	457	7.885	7.824	7.736
I.	20.036	19.907	19.532	2.377	2.388	2.345	156	157	164	22.569	22.452	22.041
J.	3.727	3.775	3.864	843	858	886	228	227	219	4.798	4.860	4.969
K.	7.318	7.255	7.198	568	571	583	184	189	188	8.070	8.015	7.969
L.	6.735	6.764	6.880	232	240	256	38	35	35	7.005	7.039	7.171
M.	15.626	15.752	15.885	1.668	1.728	1.743	333	346	355	17.627	17.826	17.983
N.	7.821	7.613	7.392	1.667	1.801	1.905	638	681	725	10.126	10.095	10.022
O.	208	227	224	48	45	48	79	80	78	335	352	350
P.	896	995	1.075	220	234	222	20	23	23	1.136	1.252	1.320
Q.	8.189	8.355	8.431	2.391	2.344	2.305	1.287	1.335	1.354	11.867	12.034	12.090
R.	3.985	3.971	3.968	608	618	626	73	74	70	4.666	4.663	4.664
S.	13.740	13.752	13.618	1.224	1.220	1.257	182	189	190	15.146	15.161	15.065
T.	2.358	2.393	2.401	1	1	2	0	0	0	2.359	2.394	2.403
U.	89	106	107	5	5	6	0	0	0	94	111	113
Totaal	183.753	184.402	183.085	30.226	30.725	30.532	6.878	7.000	7.062	220.857	222.127	220.679

Bron: RSZ, berekeningen FOD Economie.

Bij de MO concentreerde het grootste aantal werkgevers zich rond een achttal sectoren (G, C, F, I, Q, H, N, M), samen goed voor 84,9 % van de werkgevers. Topsector blijft de handel (G) met ongeveer 24 %. Terwijl in 2012 de industriese sector een achteruitgang niet lijkt te kunnen omkeren (15,1 % in 2010, 14,7 % in 2011, 14,3 % in 2012) legt de sector administratieve en ondersteunende diensten (5,5 % in 2010, 5,9 % in 2011, 6,4 % in 2012) een positiever parcours af.

Bij de KO stonden zes sectoren (G, F, I, M, S, C) in voor 72 % van het aantal werkgevers. De grootste sector is net als bij de MO de groot- en kleinhandel (25,5 %) gevolgd door de bouw (13,4 %) en de horeca (10,7 %). Binnen de KO bleven de verhoudingen tussen de verschillende sectoren vrij stabiel.

Aantal werkgevers per sector en naar bedrijfsgrootte

Het verlies van het aantal werkgevers moet vooral op het conto van de KO worden geschreven. Op een totale afname van 1.448 werkgevers staan er 1.317 aan het hoofd van een KO. Bij de MO worden verliezen (-193) enigszins beperkt terwijl er bij de GO 62 werkgevers bijkomen.

In de primaire (A tot en met E) als secundaire sector (F tot en met L) vermindert het aantal werkgevers met respectievelijk 627 en 943 eenheden. De tertiaire sector laat echter een toename (+122) van het aantal werkgevers optekenen.

De industrie (C)(KO: -328, MO: -132, GO: -12) – en agrarische sector (A)(KO: -136, MO: -29) laten in de primaire sector het grootste verlies aan werkgevers optekenen. In de sector van

de waterdistributie (E) komen er zo'n 11 werkgevers bij. In 2012 verdwijnen er in totaal zo'n 627 waarvan het overgrote deel KO-werkgevers zijn (-466)(MO: -152, GO: -9).

De secundaire sector ontsnapt op zijn beurt niet aan de negatieve spiraal. Uitschieters van deze trend zijn de handel (G) (KO: -625, MO: -68, GO: +7) en de horeca (I) (KO: -375, MO: -43, GO: 7). De sector van het vervoer (H) laat bij alle bedrijfsgrootten een verlies optekenen (KO: -59, MO: -19, GO: -10). Ondanks de woelige tijden laten een aantal sectoren een toename van het aantal werkgevers optekenen en lijken de KO daarin een voortrekkersrol te kunnen vervullen. Het zijn de bouw (F) (KO: +123, MO: -85, GO: +9), de sector van de informatie en communicatie (J) (KO: +89, MO: +28, GO: -8) en de onroerendgoedsector (L) (KO: +116, MO: +16, GO: +16) die voor groei tekenen.

In tegenstelling tot de primaire en secundaire sector nam in de tertiaire sector het aantal werkgevers toe (+122 in totaal, MO: +118, GO: +67) behalve bij de KO waar een daling met 63 werkgevers wordt vastgesteld. In de sectoren van de vrije beroepen (M)(KO: +133), onderwijs (P) (KO: +80) en maatschappelijke gezondheidszorg (Q) (KO: +76) neemt het aantal werkgevers echter vooral toe in de bedrijfsgrootte van de KO terwijl de bijdrage van de MO en GO eerder beperkt of zelfs negatief is. Al dat goede bij de KO gaat verloren in de sectoren van de administratieve en ondersteunende diensten (N) en de overige diensten (S) waar het aantal werkgevers met 221 en 134 eenheden afnam daar waar de MO en GO in beide sectoren een toename lieten optekenen (N: MO: +104, GO: +44 en S: MO: +37, GO: +1).

3.4.2. Algemeen verloop van de tewerkstelling

De relance die zich in 2010 en 2011 aandiende wordt in 2012 gestopt. In vergelijking met het vorige jaar verloor de privésector die nu goed is voor in totaal 2.755.811 arbeidsplaatsen, 2.172 arbeidsplaatsen, of een daling van 0,1 %.

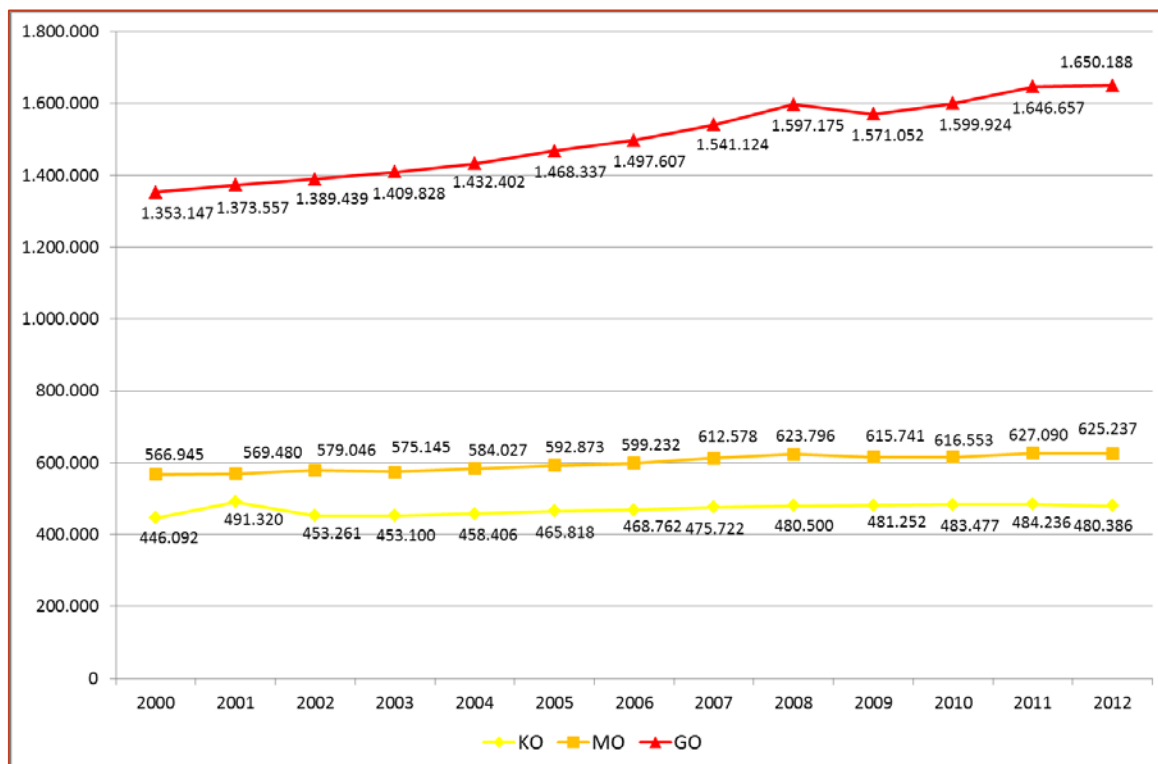
In vergelijking met 2009 waarin zo'n 33.426 arbeidsplaatsen verloren gingen is deze daling eerder miniem te noemen. Waar in dat jaar (2009) er vooral bij de GO (-26.123) en MO (-8.055) arbeidsplaatsen verloren gingen en de KO voor een toename tekenden (+752) zijn het nu vooral de KO (-3.850) en de MO (-1.853) die in de klappen delen. De GO creëren dan weer 3.531 arbeidsplaatsen.

Het grootste aantal arbeidsplaatsen is terug te vinden bij de GO. Met 1.650.188 arbeidsplaatsen namen zij 59,9 % van het totaal voor hun rekening. De KO stonden in voor 480.386 (17,4 %) en de MO voor 625.237 (22,7 %) arbeidsplaatsen. Grafiek 3.21 toont duidelijk het belang van de GO op het vlak van de tewerkstelling. Waar de curves die de KO en MO voorstellen een vlakker verloop tonen, wordt de curve van de GO gekenmerkt door een wat steiler parcours wat wijst op een grotere toename van het aantal arbeidsplaatsen bij deze categorie van ondernemingen.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 3.21. Aantal arbeidsplaatsen in de KO, MO en GO, privésector

(in eenheden).

Bron: RSZ, berekeningen FOD Economie.

Sinds 2000 kwamen er zo'n 389.799 arbeidsplaatsen bij. Dit gebeurde hoofdzakelijk bij de GO (+297.041 of 76,2 % van de totale aangroei) gevolgd door de MO (58.292 of 15 %) en de KO (+34.294 of 8,8 %).

Sectoraal verloop van de tewerkstelling

Tabel 3.19 visualiseert de tewerkstelling naar sector en bedrijfsgrootte in 2010, 2011 en 2012. Op deze wijze kan worden vastgesteld en berekend hoe elke sector reageert en evolueert. Grafiek 3.22 toont de variatie van het aantal arbeidsplaatsen in 2011 en 2012 voor een aantal sectoren.

Tabel 3.19. Arbeidsplaatsen naar sector en bedrijfsgrootte

(in eenheden)

	KO			MO			GO			Totaal		
	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012	2010	2011	2012
A.	8.615	9.960	9.103	8.398	9.579	8.965	3.000	3.893	4.021	20.013	23.432	22.089
B.	273	269	269	879	878	889	1.833	1.832	1.847	2.985	2.979	3.005
C.	39.885	38.708	37.710	99.974	98.944	96.787	365.933	367.250	365.562	505.792	504.902	500.059
D.	120	130	129	389	470	425	17.481	17.409	17.431	17.990	18.009	17.985
E.	1.399	1.511	1.527	3.580	3.691	3.888	7.499	7.594	7.781	12.478	12.796	13.196
F.	65.920	66.226	66.486	75.395	77.004	75.893	71.314	72.775	73.848	212.629	216.005	216.227
G.	127.510	127.007	125.577	142.075	146.221	146.268	216.237	218.314	220.311	485.822	491.542	492.156
H.	17.366	17.316	17.002	43.681	43.254	42.504	68.326	70.292	70.081	129.373	130.862	129.587
I.	53.090	53.110	51.722	41.340	42.129	40.733	27.692	28.101	27.792	122.122	123.340	120.247
J.	10.122	10.161	10.486	17.910	18.386	19.053	42.892	43.257	42.952	70.924	71.804	72.491
K.	18.092	18.214	18.150	12.113	12.160	12.372	97.944	98.054	97.166	128.149	128.428	127.688
L.	11.189	11.434	11.773	4.894	5.155	5.382	2.763	2.542	2.638	18.846	19.131	19.793
M.	39.210	39.183	39.660	32.531	33.190	33.474	60.765	62.713	65.276	132.506	135.086	138.410
N.	20.857	20.473	20.047	37.114	40.578	43.092	254.678	276.763	269.953	312.649	337.814	333.092
O.	609	647	651	1.138	1.051	1.042	17.801	17.957	17.921	19.548	19.655	19.614
P.	2.734	2.912	3.264	4.057	4.367	4.296	3.032	3.389	3.616	9.823	10.668	11.176
Q.	19.508	19.609	19.853	56.824	55.369	54.592	311.130	323.903	331.455	387.462	398.881	405.900
R.	10.082	10.124	10.242	11.262	11.730	11.995	8.261	8.470	8.388	29.605	30.324	30.625
S.	33.492	33.789	33.265	22.910	22.841	23.475	21.343	22.149	22.149	77.745	78.779	78.889
T.	3.218	3.240	3.254	10	10	20	0	0	0	3.228	3.250	3.274
U.	186	213	216	79	83	92	0	0	0	265	296	308
	483.477	484.236	480.386	616.553	627.090	625.237	1.599.924	1.646.657	1.650.188	2.699.954	2.757.983	2.755.811

Bron: RSZ, berekening FOD Economie.

Met 500.059 arbeidsplaatsen en een aandeel van 18,2 % in de totale private tewerkstelling blijft de industriesector (C) ook in 2012 de grootste werkverschaffer in de privésector. Deze sector wordt op de voet gevolgd door de handelssector die opnieuw zijn aandeel heel lichtjes ziet groeien tot 17,9 %. De derde plaats (14,7 %) wordt ingenomen door de sector "menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening" (Q) die sinds 2006 (13,3 %) aan een gestage opmars bezig is. De sector van de administratieve diensten (N) is momenteel met een aandeel van rond de 12 % stabiel vierde. De bouwnijverheid (F) bleef net als de twee voorgaande jaren de vijfde sector met 216.227 arbeidsplaatsen en een aandeel van 7,9 %.

78 % van de tewerkstelling bij de GO concentreert zich rond 5 sectoren (C, Q, N, G en K) die samen goed zijn voor 1.284.447 arbeidsplaatsen. De suprematie van de industrie brokkelt gestaag verder af. Waar de industrie in 2006 goed was voor 405.521 arbeidsplaatsen daalde de tewerkstelling in deze sector in 2012 tot 365.562. Een afname van niet minder dan 39.959 arbeidsplaatsen! De sector van menselijke gezondheidszorg (Q) klimt in 2012 van 19,7 % in 2011, boven de 20 % drempel (20,1 %) en is daarmee goed voor een vijfde van de arbeidsplaatsen bij de GO (331.455). De handel (G) en de sector van de financiële activiteiten (K) hebben respectievelijk een aandeel dat rond 13 % en de 6 % beweegt.

Bij de MO was de tewerkstelling net als in 2010 en 2011 verspreid over een achttal sectoren met elk een aandeel dat groter is dan 5 %. Bij de MO wordt de koppositie van de industrie (C; 15,5 %) overgenomen door de handel (G; 23,4 %). De bouwsector (F) verliest in vergelijking met 2010 (12,2 %) en 2011 (12,3 %) in 2012 een heel klein beetje terrein (12,1 %). De vrije beroepen (M) en de administratieve diensten (N) zien hun aandeel lichtjes toenemen terwijl de

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

sectoren vervoer en opslag (H), de horeca (I) en menselijke gezondheidszorg (Q) hun aandeel lichtjes achteruit zien gaan.

Bij de KO concentreerde de tewerkstelling zich rond een zestal sectoren (G, F, I, M, C en S) met elk een min of meer stabiel aandeel. De handel (G) is met 125.577 arbeidsplaatsen bij de KO goed voor een kwart van de tewerkstelling. De vrije beroepen (M) zijn bij de KO goed voor 39.660 arbeidsplaatsen wat meer is dan bij de MO waar ze goed zijn voor 33.474 arbeidsplaatsen. Waar de industrie (C) goed is voor 500.059 arbeidsplaatsen, is bij KO de tewerkstelling in deze sector met 37.710 (7,5 %) arbeidsplaatsen eerder beperkt.

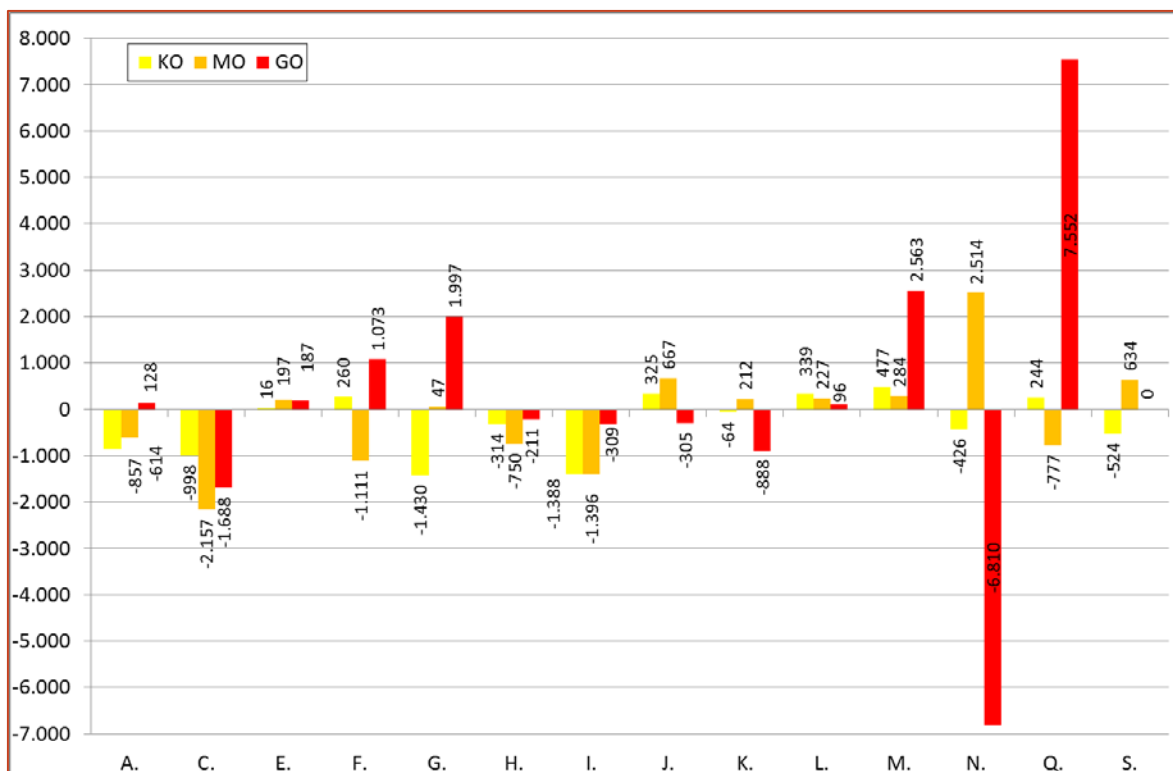
Arbeidsplaatsen per sector en bedrijfsgrootte

Grafiek 3.22 visualiseert de toe- en afname van het aantal arbeidsplaatsen ten opzichte van 2011 en 2012 in een aantal belangrijke sectoren.

In 2012 verminderde de tewerkstelling in de primaire sector (sectoren A tot en met E) met 5.784 arbeidsplaatsen. Zowel de KO (-1.840), MO (-2.608) als GO (-1.336) zagen de tewerkstelling achteruitgaan. De schade is het grootst in de industrie waar alle bedrijfsgrootten samen 4.843 arbeidsplaatsen verloren. Dit verlies is aanzienlijk groter dan verleden jaar toen er 'slechts' 890 arbeidsplaatsen verdwenen in deze sector.

Grafiek 3.22. Arbeidsplaatsen per sector en naar bedrijfsgrootte

(wijzigingen 2012 – 2011, in eenheden)

Bron: RSZ berekeningen FOD Economie.

Ook de secundaire sector (F tot L) laat zich negatief opmerken. De winst aan arbeidsplaatsen bij de GO (+1.453) wordt teniet gedaan door het verlies bij de KO (-2.272) en de MO (-2.104).

Vooral de sectoren vervoer en opslag (H)[-1.275] en de horeca (I)[-3.093] laten zich negatief opmerken en verliezen in alle bedrijfsgrootten arbeidsplaatsen. In beide sectoren werden vooral de MO getroffen. Opmerkelijk voor de horeca is dat zij verleden jaar voor alle bedrijfsgrootten een toename van het aantal arbeidsplaatsen liet optekenen (+1.218). In de bouw (F) en de handel (G) leveren de GO een goede prestatie en kunnen zij de negatieve prestaties van de kmo compenseren.

In tegenstelling tot de primaire en secundaire sector levert de tertiaire sector een positieve bijdrage tot de tewerkstelling en komen er in alle bedrijfsgrootten in totaliteit arbeidsplaatsen bij (KO: +262 (4,0 %); MO: +2.859 (43,8 %); GO: +3.414 (52,2 %)). De sectoren van de vrije beroepen (M) en de menselijke gezondheidszorg (Q) leverden de grootste bijdrage in de tewerkstelling van de tertiaire sector. De GO vertonen in de sectoren N en Q een spiegelbeeld. In de sector van de administratieve en ondersteunende diensten (N) verdwijnen er 6.810 arbeidsplaatsen maar in de sector van de menselijke gezondheidszorg (Q) komen er 7.552 bij. De bijdrage van de KO in het tewerkstellingsverloop in de dienstensector (tertiaire sector) is eerder beperkt.

Tot slot moeten we wijzen op het verschil met vorig jaar. In 2011 kwamen er niet minder dan 58.029 arbeidsplaatsen bij, dit jaar (2012) verliest het land 2.172 arbeidsplaatsen!

3.5. De toegevoegde waarde van de kmo

De meest gangbare macro-economische maatstaf voor welvaartscreatie is het verloop van de toegevoegde waarde (TW). De toegevoegde waarde van een economische activiteit of sector is het verschil tussen de productiewaarde en de aankoop van voor de productie benodigde goederen en diensten. Ze wordt gebruikt voor de vergoeding van de overige kosten, waarvan de personeelskosten, de afschrijvingen en de rentelasten deel uitmaken. Het saldo, het exploitatieoverschot waartoe de winst behoort, maakt er ook deel van uit. De gehele toegevoegde waarde is dus feitelijk niet alleen de vergoeding voor de primaire productiefactoren arbeid en kapitaal maar ook voor het ondernemerschap.

Voor de berekening van de toegevoegde waarde van de kmo's en hun aandeel in de economie worden enkele hypothesen aangehouden. Alle vijf institutionele sectoren zijn weerhouden: niet-financiële vennootschappen, financiële instellingen, de overheid, de huishoudens en de instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van de huishoudens. De woningdiensten die voor rekening van de gezinnen in de vastgoedsector (NACE 68) zijn opgenomen werden verwijderd. Als basishypothese geldt dat de ondernemingen met een volledig jaarrekening-schema worden beschouwd als grote ondernemingen terwijl de ondernemingen met een verkort jaarrekening-schema en zonder jaarrekening en de natuurlijke personen/zelfstandigen als kmo worden aanzien. In de sector huishoudens van de nationale rekeningen worden alle eenheden als kmo beschouwd.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Tabel 3.20. Toegevoegde waarde naar sector en bedrijfsgrootte

[2010, in miljoen euro, tenzij anders vermeld]

	Kmo	GO	Totale TW	Kmo (%)	GO (%)	Sectoraandeel (%)
A	2.318	137	2.455	94,4	5,6	0,84
B	51	257	308	16,4	83,6	0,1
C	5.946	37.804	43.751	13,6	86,4	14,92
D	137	6.700	6.836	2	98	2,33
E	325	2.345	2.670	12,2	87,8	0,91
F	11.107	6.827	17.934	61,9	38,1	6,12
G	14.446	24.982	39.428	36,6	63,4	13,45
H	3.125	15.700	18.825	16,6	83,4	6,42
I	4.049	1.331	5.380	75,3	24,7	1,84
J	2.374	10.988	13.362	17,8	82,2	4,56
K	2.013	18.976	20.989	9,6	90,4	7,16
L	2.283	1.944	4.227	54	46	1,44
M	18.970	7.936	26.906	70,5	29,5	9,18
N	4.431	9.075	13.505	32,8	67,2	4,61
O	0	24.082	24.082	0	100	8,21
P	582	21.493	22.076	2,6	97,4	7,53
Q	9.899	14.057	23.956	41,3	58,7	8,17
R	1.541	472	2.013	76,6	23,4	0,69
S	3.551	447	3.998	88,8	11,2	1,36
T	448	0	448	100	0	0,15
Alle sectoren	87.594	205.554	293.148	29,9	70,1	100

Bron: NBB, eigen berekeningen FOD Economie.

Van de toegevoegde waarde in de Belgische economie werd 29,9 % aangeleverd door kleine en middelgrote ondernemingen (tabel 3.20). De industrie (C) met 43,75 miljard euro (+7,5 % ten opzichte van 2009), de groot- en detailhandel (G) met 39,4 (+4,1 %) en de vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten (M) met 26,9 miljard euro (-0,2 %) produceren elk een volume van meer dan 25 miljard euro (gegevens in volume). Gedrieën staan ze voor 37,55 % van de toegevoegde waarde. Daarnaast is er het overheidsbeslag in de economie met openbaar bestuur en defensie: verplichte sociale verzekeringen (O) en onderwijs (P), die samen 46,2 (+4 %) miljard euro of 15,7 % van de toegevoegde waarde realiseerden.

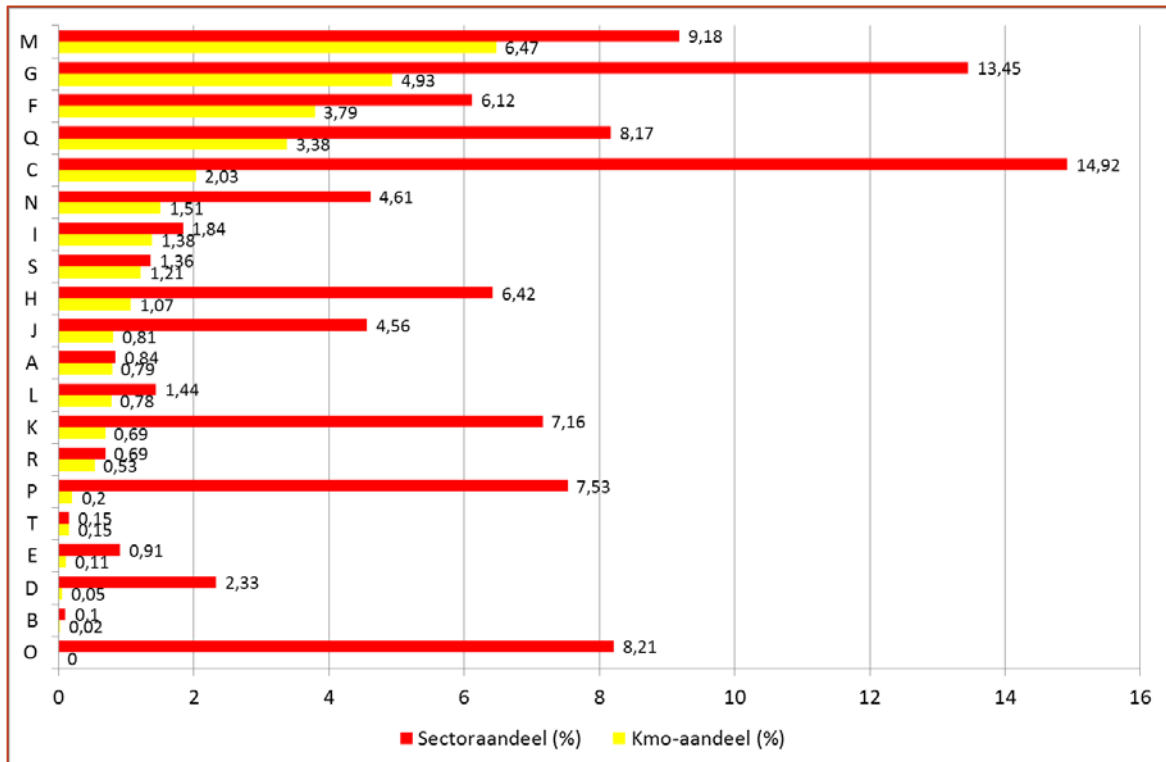
De meest kmo-intensieve activiteitsectoren waren in afnemende volgorde: landbouw, bosbouw en visserij (A) met 94,4 % van de gecreëerde waarde, andere diensten (S) met 88,8 %, horeca (I) met 75,3 %, vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten (M) met 70,5 %, de bouwsector (F) met 61,9 % en exploitatie van en handel in onroerend goed (L) waar de kmo's 54 % van de toegevoegde waarde aanleverden.

Sector- en kmo-aandelen in 2010

Grafiek 3.23 rangschikt de sectoren in afnemend belang van de grootte van het kmo-aandeel in de economie.

Grafiek 3.23. Sector- en kmo-aandelen in de toegevoegde waarde van 2010

[2010, in %]

Bron: NBB; eigen berekeningen FOD Economie.

De vijf sectoren waarin de kmo's de grootste volumes toegevoegde waarde realiseerden zijn in afnemende volgorde: vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten (M), de groot- en detailhandel (G), de bouw (F), de menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (Q) en ten laatste de industrie (C). De ondernemingen in deze vijf sectoren leverden samen in 2010 zowat 20,6 % - 0,53 procentpunt minder dan de 21,13 % in 2009 - van de totale toegevoegde waarde van de Belgische economie. De kmo's in de niet vernoemde sectoren leveren de overgebleven 9,3 % aan.

3.6. De faillissementen

Een onderneming wordt virtueel failliet beschouwd wanneer de twee volgende voorwaarden zijn vervuld: staking van betaling, d.w.z. zijn schuldeisers niet meer terugbetalen en een wankele kredietwaardigheid die zich kan vertalen in een toekenningsweigering van kredieten door de banken. Een onderneming is verplicht het faillissement aan te geven binnen de maand volgend op de staking van betalen.

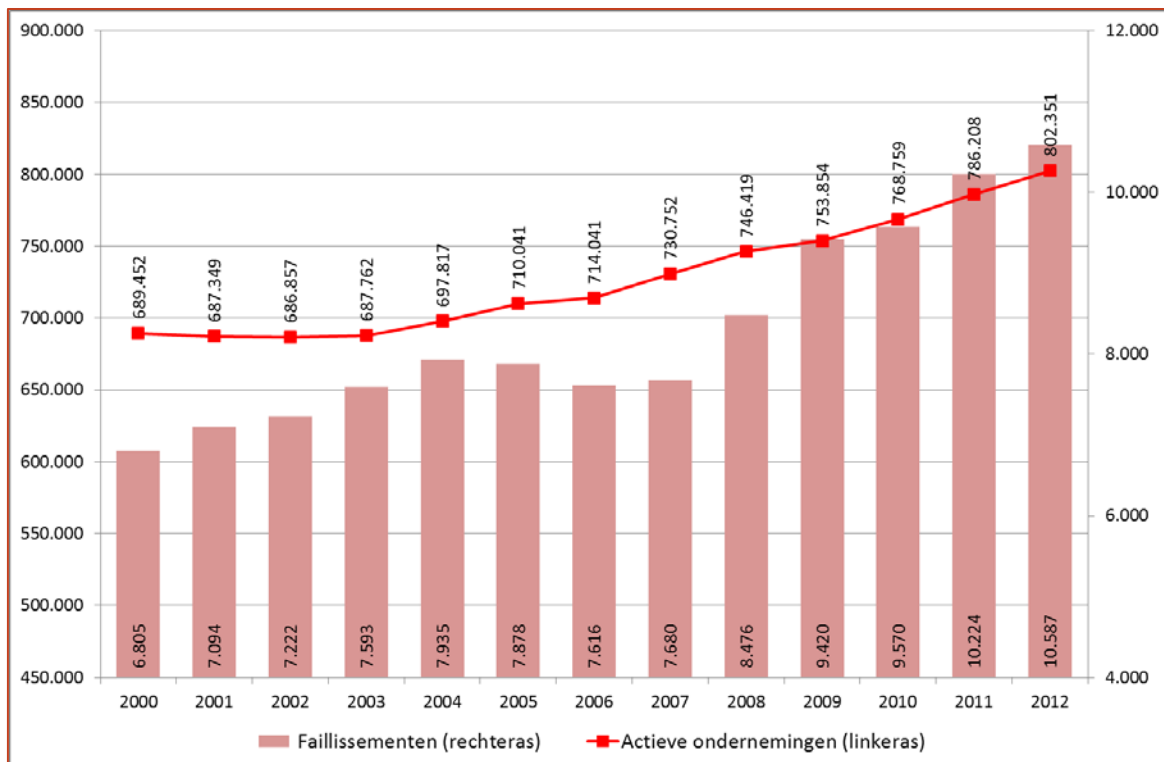
Het is echter belangrijk het begrip faillissement niet te verwarren met de bredere notie van stopzetting van activiteit. De vereffeningen die het gevolg kunnen zijn van een faillissement vertegenwoordigen in het geheel van de stopzettingen slechts een gedeelte dat varieert in de tijd en volgens de activiteitensector.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

De statistieken over de faillissementen worden opgemaakt op basis van gegevens afkomstig van de rechtbanken van koophandel. Deze informatie wordt vervolgens gekruist met het bedrijvenregister DBRIS van de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie om het adres, de activiteit de omvang en de juridische vorm van het bedrijf vast te stellen.

3.6.1. Algemeen verloop van de faillissementen

Grafiek 3.24. Aantal faillissementen en actieve ondernemingen, 2000-2012

Bron: FOD Economie.

2012 werd gekenmerkt door een nieuw record van 10.587 ondernemingen in falen. Dit is een stijging van 37,9 % in vergelijking met 2007 of van 3,6 % ten opzichte van 2011. Afzonderlijk beschouwd geven de statistieken over de faillissementen geen echte aanwijzingen over de toestand van de economische activiteit. Het is dan ook belangrijk om deze bewegingen in perspectief te plaatsen door rekening te houden met de bijkomende evoluties van het aantal ondernemingen onderworpen aan btw, meer bepaald 9,8 % (2007) en 2 % (2011).

Relatief verloop

Tabel 3.21. Relatieve evolutie van het aantal faillissementen, 2001 - 2012

(wijziging in %, t/t-1, tenzij anders vermeld)

2001	4,2
2002	1,8
2003	5,1
2004	4,5
2005	-0,7
2006	-3,3
2007	0,8
2008	10,4
2009	11,1
2010	1,6
2011	6,8
2012	3,6
Δ 2012-2007	37,9
Gemiddelde jaarlijkse groei sinds 2000	3,75

Bron: FOD Economie.

De jaarlijkse evolutie van het aantal faillissementen lijkt algemeen genomen sterk te schommelen. De jaren 2008, 2009 en in mindere mate 2011 werden het meest gekenmerkt door de problemen in de wereldeconomie. Deze drie periodes onderscheiden zich door groeipercentages die significant hoger liggen dan de gemiddelde jaarlijkse groei. Het jaar 2012 toont een relatieve stijging in lijn met de gemiddelde groei; het aantal faillissementen blijft echter historisch hoog.

Faillissementsgraad van de ondernemingen

Grafiek 3.25 geeft de faillissementsgraad van ondernemingen weer: het aantal faillissementen in verhouding tot het aantal btw-plichtige ondernemingen in eenzelfde jaar.

In deze grafiek is een eerste piek zichtbaar in 2004 (1,14 %) en een tweede in 2012 (1,32 %). Na een geleidelijke daling tot in 2007 keerde de tendens zich plotseling volledig in 2008 om opnieuw het niveau van de vorige piek te bereiken (1,14 %). Nadien bleef de faillissementsgraad met uitzondering van het jaar 2010 stijgen om een hoogtepunt van 1,32 % te bereiken in 2012.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Grafiek 3.25. Faillissementsgraad

Bron: FOD Economie.

3.6.2. Link tussen de faillissementen en stopzettingen

De statistieken over de stopzettingen geven een overzicht van alle ondernemingen die hun hoedanigheid van btw-plichtige tijdens de referentieperiode verloren. Een bedrijfsleider kan beslissen om zijn commerciële activiteit stop te zetten omwille van verschillende redenen die vrijwillig (vertrek, pensioen, enz.) of niet vrijwillig (faillissement) worden ingeroepen.

Tabel 3.22. Faillissementen en stopzettingen

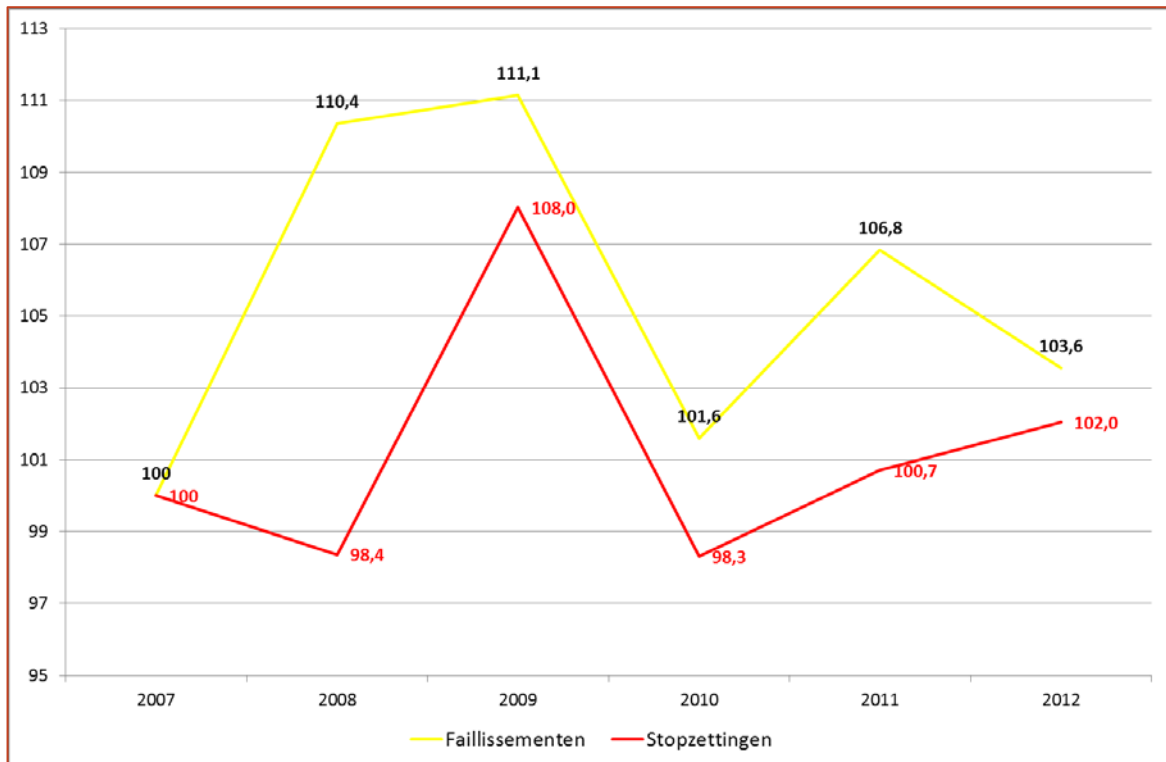
(In eenheden, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Δ2012-2007 (in %)	Correlatie-coëfficiënt
Faillissementen	7.680	8.476	9.420	9.570	10.224	10.587	37,9	0,87
Stopzettingen	54.093	53.207	57.474	56.505	56.908	58.072	7,4	
Aandeel van faillissementen in stopzettingen (in %)	14,20	15,93	16,39	16,94	17,97	18,23	28,4	

Bron: FOD Economie.

Ondanks het feit dat we over vijf jaar een stijging zien van het aantal faillissementen met 37,9 % steeg het aantal stopzettingen in dezelfde periode slechts met 7,4 %. Het gewicht van de ondernemingen in wanbetaling in deze stopzettingen blijft echter sinds vijf jaar gestaag stijgen (+28,4 %) en vertegenwoordigt 18,23 % van het totaal in 2012.

Grafiek 3.26. Faillissementen in verhouding tot de stopzettingen, 2007-2012

Bron: FOD Economie.

Er bestaat een sterk verband tussen de faillissementen en de stopzettingen (0,87). Deze link is de laatste vijf jaar zelfs nog versterkt door de toenemende stijging van het aandeel gefailleerde ondernemingen in de stopzettingen. Een nieuwe factor zou de komende jaren echter geleidelijk het verband tussen de stopzettingen en de faillissementen kunnen verkleinen: de vergrijzing en meer in het bijzonder het toenemend aantal pensioneringen van zelfstandigen die niet altijd een overnemer voor hun bedrijf gevonden hebben.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

3.6.3. De faillissementen per gewest

Tabel 3.23. Faillissementen per gewest, 2001-2012

	Vlaams Gewest	Brussels Hoofdstedelijk Gewest	Waals Gewest	België
2001	3.694	1.253	2.147	7.094
2002	4.021	1.211	1.990	7.222
2003	4.168	1.248	2.177	7.593
2004	4.329	1.291	2.315	7.935
2005	4.154	1.388	2.336	7.878
2006	3.893	1.501	2.222	7.616
2007	3.994	1.485	2.201	7.680
2008	4.273	1.813	2.390	8.476
2009	4.983	1.788	2.649	9.420
2010	4.918	1.915	2.737	9.570
2011	4.908	2.348	2.968	10.224
2012	5.356	2.263	2.968	10.587
Aandeel 2012 (in %)	50,6	21,4	28,0	100,0
Δ 2012-2007 (in %)	34,1	52,4	34,8	37,9
Δ 2012-2011 (in %)	9,1	-3,6	0,0	3,6
Gemiddelde jaarlijkse groei sinds 2001 (in %)	3,4	5,5	3,0	3,7

Bron: FOD Economie.

Het Vlaams Gewest kende een stijging van het aantal faillissementen in 2012 (+9,1 %). Dit cijfer moet echter in de juiste context worden geplaatst waarbij rekening gehouden wordt met de evoluties op langere termijn. Deze blijven voor dit gewest zeer gunstig. De stijging sinds 2007 van het aantal ondernemingen in wanbetaling (+34,1 %) lijkt op middellange termijn onder het nationale gemiddelde te blijven (+37,9 %) en onder de schommelingen in de twee andere gewesten. Het Vlaams Gewest noteert een gemiddeld jaarlijks groeipercentage dat 0,3 procentpunt onder het Belgische niveau ligt.

Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest toont precies de omgekeerde evolutie van zijn Vlaamse buur. Brussel kende verschillende opeenvolgende perioden met een toename en meer bepaald met een stijging van het aantal ondernemingen in wanbetaling met 52,4 % tijdens de vijf laatste jaar en een jaarlijkse gemiddelde stijging die 1,8 procentpunt hoger lag dan het Belgische niveau. Toch lijkt het erop dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest erin slaagde deze stijgende tendens in te dijken, althans toch in 2012 (-3,6 %).

Met een stijging van het aantal faillissementen dat sinds 2007 34,8 % bedraagt en een jaarlijkse gemiddelde stijging van 3 %, blijft het Waals Gewest zich onder het Belgische niveau situeren. De stabiliteit van deze resultaten in 2011-2012 verdient de aandacht.

3.6.4. De faillissementen per activiteitsector

Tabel 3.24. Verdeling van de faillissementen per activiteitsector, 2007-2012

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Aandeel 2012 (%)	Δ 2012-2011 (%)	Gemiddelde jaarlijkse groei sinds 2007 (%)
A. Landbouw, bosbouw en visserij	91	99	113	94	80	84	0,79	5	-1,59
B. Winning van delfstoffen	0	2	1	3	2	0	0	-100	0
C. Industrie	410	449	544	541	563	611	5,77	8,5	8,31
D. Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht	3	2	3	3	3	6	0,06	100	14,87
E. Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering	13	13	24	21	8	15	0,14	87,5	2,90
F. Bouwnijverheid	1.102	1.249	1.442	1.560	1.693	1.802	17,02	6,4	10,34
G. Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen	2.239	2.456	2.603	2.649	2.691	2.744	25,92	2	4,15
H. Vervoer en opslag	379	458	502	517	528	571	5,39	8,1	8,54
I. Verschaffen van accommodatie en maaltijden	1.453	1.592	1.798	1.788	1.987	2.062	19,48	3,8	7,25
J. Informatie en communicatie	284	302	349	341	379	371	3,50	-2,1	5,49
K. Financiële activiteiten en verzekeringen	113	118	141	146	156	184	1,74	17,9	10,24
L. Exploitatie van en handel in onroerend goed	161	187	201	218	245	209	1,97	-14,7	5,36
M. Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	427	482	526	649	646	647	6,11	0,2	8,67
N. Administratieve en ondersteunende diensten	366	365	420	529	682	651	6,15	-4,5	12,21
O. Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen	0	1	0	0	0	0	0	0	0
P. Onderwijs	24	22	13	23	24	28	0,26	16,7	3,13
Q. Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	33	42	47	43	66	75	0,71	13,6	17,84
R. Kunst, amusement en recreatie	86	101	125	123	154	143	1,35	-7,1	10,71
S. Overige diensten	168	209	230	262	317	312	2,95	-1,6	13,18
T. Huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel	1	0	0	2	0	1	0,01	*	0
U. Extraterritoriale organisaties en lichamen	0	0	1	0	0	0	0	0	0
Onbekende economische activiteit	327	327	337	58	0	71	0,67	*	-26,32
Alle economische activiteiten	7.680	8.476	9.420	9.570	10.224	10.587	100	3,6	6,63

Bron: FOD Economie.

Een meerderheid van gefailleerde ondernemingen situeert zich in de sectoren van de bouw, de handel en de horeca. Het jaar 2012 vormt hierop geen uitzondering aangezien deze drie

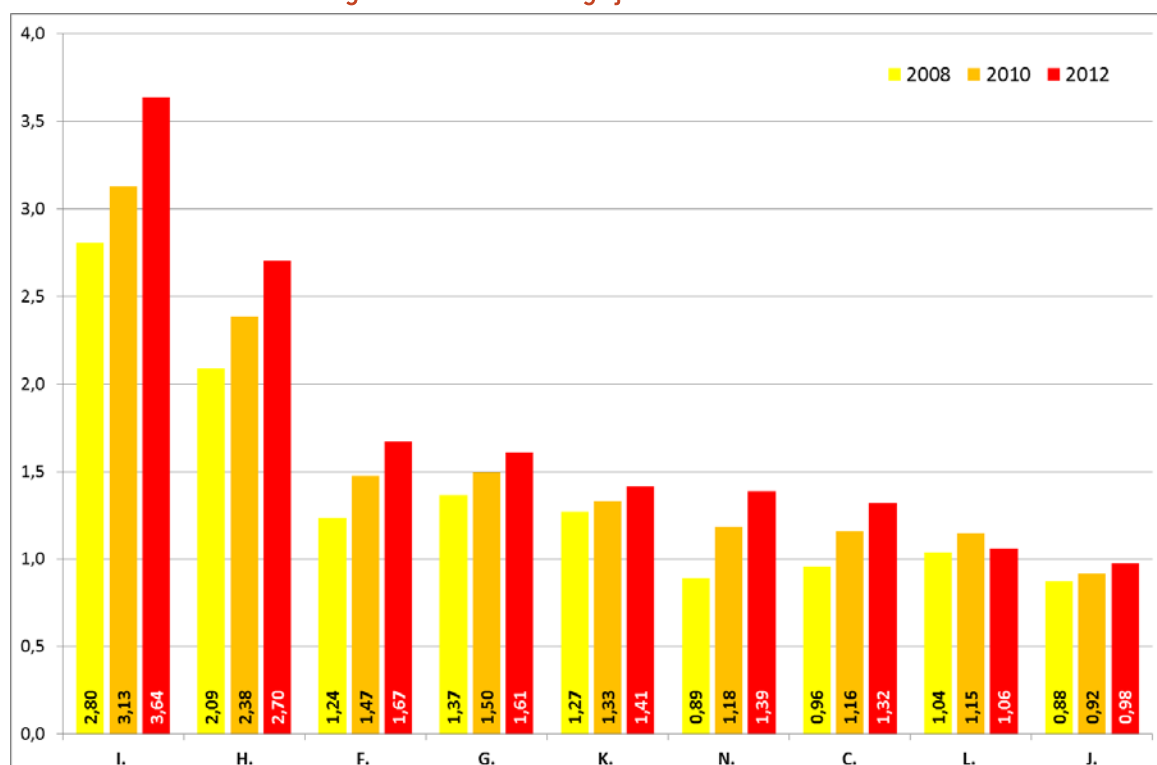
“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

economische activiteiten goed zijn voor 6.608 faillissementen of 62,42 % van het totaal. De sectoren van de bouw en de horeca noteerden een grotere stijging dan het gemiddelde van alle economische sectoren samen, en dit zowel ten opzichte van 2011 als ten opzichte van het gemiddelde jaarlijkse groeipercentage.

Algemeen gesteld stabiliseerde de volledige dienstensector (L tot S) zich in 2012 na een uitermate moeilijk 2011. Terwijl de sectoren L, N, R en S in 2011 een double digit-groei neerzetten, daalde het aantal faillissementen in deze vier activiteitensectoren in 2012. Het aantal faillissementen bereikte echter wel een historisch hoogtepunt.

3.6.5. Faillissementsgraad voor de belangrijkste activiteitsectoren

Grafiek 3.27. Faillissementsgraad voor de belangrijkste activiteitsectoren

Bron: FOD Economie.

Een analyse van de faillissementsgraad in de belangrijkste activiteitsectoren onderstreept opnieuw de toenemende moeilijkheden waarmee de sector van de bouw (F), van de handel (G) en van de horeca (I) geconfronteerd worden. Deze laatste sector onderscheidt zich trouwens door een zeer hoog percentage van 3,64 %, waarmee het in dit klassement een leiderspositie inneemt.

Grafiek 3.27 laat ook het soms minder zichtbare slechte resultaat zien van bepaalde activiteitsectoren, zoals bijvoorbeeld de transportsector (H) die de tweede positie inneemt in het klassement terwijl deze sector slechts 5,39 % van het totaal aantal faillissementen vertegenwoordigt.

3.6.6. Faillissementen volgens de grootte van de ondernemingen

Tabel 3.25. Aantal faillissementen volgens de omvang van de onderneming, 2007 - 2012

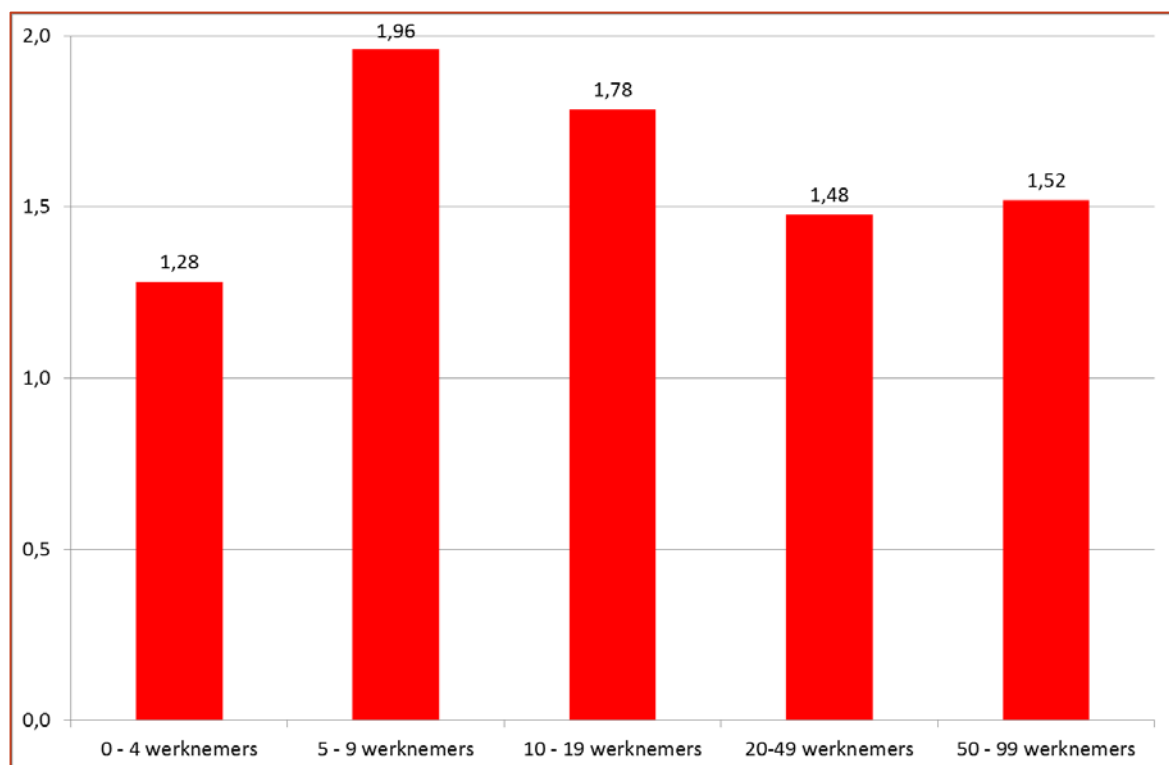
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Aandeel 2012 (%)	Δ 2012-2011 (%)	Gemiddelde jaarlijkse groei sinds 2007 (%)
0 - 4 werknemers	6.881	7.738	8.682	8.545	9.214	9.502	89,8	3,1	6,7
5 - 9 werknemers	461	416	424	579	535	578	5,5	8,0	4,6
10 - 19 werknemers	201	206	184	269	287	287	2,7	0,0	7,4
20 - 49 werknemers	109	83	101	138	151	159	1,5	5,3	7,8
50 - 99 werknemers	16	21	23	32	25	46	0,4	84,0	23,5
Meer dan 100 werknemers	12	12	6	7	12	15	0,1	25,0	4,6
Totaal	7.680	8.476	9.420	9.570	10.224	10.587	100,0	3,6	6,6

Bron: FOD Economie.

Algemeen genomen is het aantal faillissementen omgekeerd evenredig met de grootte van de onderneming. Bij de ondernemingen met 10 tot 19 werknemers leek de stijging zich in 2012 te stabiliseren. Daarnaast is ook de plotse stijging ten opzichte van 2011 van de categorie 50 tot 99 werknemers vermeldenswaardig.

Grafiek 3.28. Faillissementsgraad van ondernemingen met minder dan 100 werknemers

(2012)

Bron: FOD Economie.

Alhoewel de categorie 0-4 werknemers in absolute termen het meeste faillissementen telt, vertoonde ze een lagere faillissementsgraad dan de andere groepen. Uit grafiek 3.28 blijkt overigens dat de sterkste faillissementsgraad zich voordoet in de categorie 5 tot 19 werknemers.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

3.6.7. Faillissementen volgens de rechtsvorm van de ondernemingen

Tabel 3.26. Faillissementen volgens juridische vorm, 2007 - 2012

(In eenheden, tenzij anders vermeld)

	2007	2008	2009	2010	2011	2012	Aandeel 2012 (%)	Δ 2012-2011 (%)	Gemiddelde jaarlijkse groei sinds 2007 (%)
Natuurlijke persoon	1.677	1.677	1.915	1.833	1.872	1.918	18,1	2,5	2,7
Vennootschap onder firma of commanditaire vennootschap	180	153	145	396	473	593	5,6	25,4	26,9
Naamloze vennootschap of commanditaire vennootschap op aandelen	949	1.001	1.049	992	895	996	9,4	11,3	1,0
Besloten vennootschap met beperkte aansprakelijkheid	4.468	5.228	5.850	5.915	6.481	6.636	62,7	2,4	8,2
Coöperatieve vennootschap	370	379	422	327	385	358	3,4	-7,0	-0,7
Andere	36	38	39	107	118	86	0,8	-27,1	19,0
Totaal	7.680	8.476	9.420	9.570	10.224	10.587	100	3,6	6,6

Bron: FOD Economie.

De opsplitsing van het aantal faillissementen volgens juridische vorm geeft duidelijk de vormen aan waarvoor de ondernemers het vaakst opteren. In 2012 zijn de natuurlijke personen (18,1 %) en de bvba (62,7 %) samen goed voor 80,8 % van alle faillissementen.

Daarnaast is het niet onnodig de aandacht te vestigen op de sterke stijging van het aantal faillissementen van vennootschappen onder firma of van de gewone commanditaire vennootschappen. De frequentie in deze groep is sinds 2009 nagenoeg verviervoudigd.

Bijlagen

Bijlage 1. NACE-nomenclatuur

De Statistische nomenclatuur van de economische activiteiten in de Europese Gemeenschap (NACE) is het referentiekader voor de productie en de verspreiding van statistieken met betrekking tot economische activiteiten in Europa. Een [nieuwe uitgave](#) - NACE Rev. 2 - is goedgekeurd met verordening (EG) nr. 1893/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 20 december 2006⁹⁸.

De NACE bestaat uit een hiërarchische structuur (vastgelegd door de NACE-verordening), een inleiding en toelichtingen. De structuur van de NACE wordt als volgt beschreven in de NACE-verordening:

- a) een eerste niveau omvat de rubrieken die met een alfabetische code worden aangeduid (secties);
- b) het tweede niveau omvat de rubrieken die met een cijfercode van twee cijfers worden aangeduid (afdelingen);
- c) het derde niveau bevat de rubrieken die met een cijfercode van drie cijfers worden aangeduid (groepen);
- d) het vierde niveau bevat de rubrieken die met een cijfercode van vier cijfers worden aangeduid (klassen).

De veranderende economische structuur en nieuwe technologieën zorgen voor nieuwe economische activiteiten en producten en hebben tot gevolg dat de betekenis van bestaande activiteiten afneemt. Zij vormen op die manier een permanente uitdaging voor economisch statistische nomenclaturen. De tijd tussen twee herzieningen mag niet te lang zijn, aangezien daarmee de geschiktheid van de classificatie afneemt, maar mag ook niet te kort zijn, omdat de gegevens dan niet goed meer met elkaar te vergelijken zouden zijn. Elke classificatieherziening, vooral als deze gepaard gaan met structurele wijzigingen, leidt tot breuken in de tijdreeksen.

De NACE 2008 vervangt de nomenclatuur NACE 2003. De herziene activiteitennomenclatuur NACE rev2 (NACE 2008) geeft minder details in de industrie dan voorheen, maar bevat meer details in de bouw en de dienstenbedrijfstakken.

Bijgaande tabel geeft de omschrijvingen van de NACE-nomenclatuur tot op het niveau van de intermediaire secties.

---

⁹⁸ Publicatieblad van de Europese Unie van 30 december 2006.

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

A10	A21 (sectie)	A38 (Bedrijfstak)	A64 Afdeling (nace Rev 2)
Landbouw, bosbouw en visserij	Landbouw, bosbouw en visserij (A)	Landbouw, bosbouw en visserij (AA)	01 Teelt van gewassen, veeteelt, jacht en diensten in verband met deze activiteiten
			02 Bosbouw en de exploitatie van bossen
			03 Visserij en aquacultuur
Nijverheid en energie	Delfstoffenwinning (B)	Winning van delfstoffen (BB)	05 Winning van steenkool en bruinkool
			06 Winning van aardolie en aardgas
			07 Winning van metaalertsen
			08 Overige winning van delfstoffen
			09 Ondersteunende activiteiten in verband met de mijnbouw
	Industrie (C)	Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA)	10 Vervaardiging van voedingsmiddelen
			11 Vervaardiging van dranken
			12 Vervaardiging van tabaksproducten
		Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB)	13 Vervaardiging van textiel
			14 Vervaardiging van kleding
			15 Vervaardiging van leer en van producten van leer
		Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC)	16 Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout en van kurk, exclusief meubelen; vervaardiging van artikelen van riet en van vlechtwerk
			17 Vervaardiging van papier en papierwaren
			18 Drukkerijen, reproductie van opgenomen media
		Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD)	19 Vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten
		Vervaardiging van chemische producten (CE)	20 Vervaardiging van chemische producten
		Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF)	21 Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten
		Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet-metaalhoudende minerale producten (CG)	22 Vervaardiging van producten van rubber of kunststof
			23 Vervaardiging van andere niet-metaalhoudende minerale producten
		Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)	24 Vervaardiging van metalen in primaire vorm
			25 Vervaardiging van producten van metaal, exclusief machines en apparaten
		Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI)	26 Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten
		Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ)	27 Vervaardiging van elektrische apparatuur
		Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK)	28 Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen, n.e.g.
			29 Vervaardiging van auto's, aanhangwagens en opleggers
		Vervaardiging van transportmiddelen (CL)	30 Vervaardiging van andere transportmiddelen
			31 Vervaardiging van meubelen
		Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)	32 Overige industrie
			33 Reparatie en installatie van machines en apparaten

A10	A21 (sectie)	A38 (Bedrijfstak)	A64 Afdeling (nace Rev 2)
	Energie (D)	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD)	35 Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
	Water en afvalbeheer (E)	Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)	36 Winning, behandeling en distributie van water
			37 Afvalwaterafvoer
			38 Inzameling, verwerking en verwijdering van afval; terugwinning
39 Sanering en ander afvalbeheer			
Bouwnijverheid	Bouw (F)	Bouwnijverheid (FF)	41 Bouw van gebouwen
			42 Weg- en waterbouw
			43 Gespecialiseerde bouwwerkzaamheden
Handel, vervoer en horeca	Handel (G)	Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG)	45 Groot- en detailhandel in en reparatie van auto's en motorfietsen
			46 Groothandel, met uitzondering van de handel in auto's en motorfietsen
			47 Detailhandel, met uitzondering van de handel in auto's en motorfietsen
	Vervoer en opslag (H)	Vervoer en opslag (HH)	49 Vervoer te land en vervoer via pijpleidingen
			50 Vervoer over water
			51 Luchtvaart
			52 Opslag en vervoerondersteunende activiteiten
	Horeca (I)	Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)	53 Posterijen en koeriers
			55 Verschaffen van accommodatie
Informatie en communicatie	Informatie en communicatie (J)	Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA)	56 Eet- en drinkgelegenheden
			58 Uitgeverijen
			59 Productie van films en video- en televisieprogramma's, maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen
		Telecommunicatie (JB)	60 Uitzending van radio- en televisieprogramma's, abonneetelevisie
			61 Telecommunicatie
			62 Computerprogrammering, consultancy en aanverwante activiteiten
Financiële dienstverlening	Financiële dienstverlening (K)	Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)	63 Dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie
			64 Financiële dienstverlening, exclusief verzekeringen en pensioenfondsen
			65 Verzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen
66 Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen			
Verhuur en handel van onroerend goed	Verhuur en handel van onroerend goed (L)	Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL)	68 Exploitatie van en handel in onroerend goed
Zakelijke dienstverlening	Specialistische zakelijke diensten (M)	Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs; technische testen	69 Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening
			70 Activiteiten van hoofdkantoren; adviesbureaus op het gebied van bedrijfsbeheer

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

A10	A21 (sectie)	A38 (Bedrijfstak)	A64 Afdeling (inace Rev 2)
		en toetsen (MA)	71 Architecten en ingenieurs; technische testen en toetsen
		Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB)	72 Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied
		Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC)	73 Reclamewezen en marktonderzoek
			74 Overige vrije beroepen en overige wetenschappelijke en technische activiteiten
			75 Veterinaire diensten
	Verhuur en overige zakelijke diensten (N)	Administratieve en ondersteunende diensten (NN)	77 Verhuur en lease
			78 Arbeidsbemiddeling en personeelswerk
			79 Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten
			80 Beveiligings- en opsporingsdiensten
			81 Diensten in verband met gebouwen; landschapsverzorging
			82 Administratieve en ondersteunende activiteiten ten behoeve van kantoren en overige zakelijke activiteiten
Overheid en onderwijs, Gezondheids- en welzijnszorg	Openbaar bestuur (O)	Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO)	84 Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen
	Onderwijs (P)	Onderwijs (PP)	85 Onderwijs
	Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening (Q)	Menselijke gezondheidszorg (QA)	86 Menselijke gezondheidszorg
			87 Tehuizen
			88 Maatschappelijke dienstverlening waarbij geen onderdak wordt verschaft
Cultuur, recreatie, overige diensten	Cultuur, sport en recreatie (R)	Kunst, amusement en recreatie (RR)	90 Creatieve activiteiten, kunst en amusement
			91 Bibliotheken, archieven, musea en overige culturele activiteiten
			92 Loterijen en kansspelen
			93 Sport, ontspanning en recreatie
	Overige dienstverlening (S)	Overige diensten (SS)	94 Verenigingen
			95 Reparatie van computers en consumentenartikelen
			96 Overige persoonlijke diensten
Huishoudens (T)	Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)	97 Huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel	
		98 Niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door particuliere huishoudens voor eigen gebruik	
	Extraterritoriale organisaties (U)	Extraterritoriale organisaties	99 Extraterritoriale organisaties en lichamen

Bijlage 2: Nationale rekeningen

(in %)

Nomenclatuur A38	Aandeel van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak in de totale toegevoegde waarde (in %)		Wijziging van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak in %, t/t-1 (volume)		Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)		Aandeel van de bruto vaste kapitaalvorming van de bedrijfstak in % van het totaal	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Landbouw, bosbouw en visserij (AA)	0,77	0,70	4,15	7,87	1,4	1,3	1,4	1,5
Winning van delfstoffen (BB)	0,10	0,10	3,43	25,80	0,1	0,1	0,1	0,1
Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA)	2,08	2,03	0,04	9,66	2,2	2,1	1,7	1,8
Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB)	0,47	0,44	-1,62	0,53	0,7	0,7	0,3	0,3
Houtindustrie, vervaardiging van papier en papierwaren, drukkerijen (CC)	0,91	0,91	-3,05	8,01	1,0	1,0	0,7	0,7
Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD)	0,42	0,33	87,85	-4,66	0,1	0,1	0,4	0,3
Vervaardiging van chemische producten (CE)	1,97	2,02	5,67	-1,64	1,0	1,0	1,2	1,7
Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF)	1,29	1,22	17,68	-11,15	0,5	0,5	1,0	1,1
Vervaardiging van producten van rubber en kunststof en van anderen niet-metaalhoudende minerale producten (CG)	1,24	1,29	-0,05	13,76	1,1	1,1	0,9	1,0
Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)	2,04	2,26	10,89	10,38	2,2	2,1	1,3	1,4
Vervaardiging van informatieproducten en van elektronische en optische producten (CI)	0,40	0,38	14,08	-2,36	0,3	0,3	0,3	0,3
Vervaardiging van elektrische apparatuur (CJ)	0,44	0,45	-9,22	2,24	0,4	0,4	0,2	0,2
Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK)	0,92	0,96	2,01	4,44	0,8	0,8	0,4	0,4
Vervaardiging van transportmiddelen (CL)	0,97	0,92	6,20	-10,81	1,0	0,9	0,5	0,5
Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)	0,62	0,60	-2,18	2,54	0,8	0,8	0,5	0,5
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD)	2,15	2,27	2,54	-3,16	0,5	0,5	3,7	3,3
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)	0,84	0,84	8,91	3,56	0,6	0,6	2,1	2,0

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

Nomenclatuur A38	Aandeel van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak in de totale toegevoegde waarde (in %)		Wijziging van de toegevoegde waarde van de bedrijfstak in %, t/t-1 (volume)		Aandeel van de bedrijfstak in de totale binnenlandse tewerkstelling (in %)		Aandeel van de bruto vaste kapitaalvorming van de bedrijfstak in % van het totaal	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Bouwnijverheid (FF)	5,64	5,72	0,51	4,78	6,1	6,1	4,5	4,8
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG)	12,40	12,48	2,13	1,67	13,2	13,1	7,3	7,6
Vervoer en opslag (HH)	5,92	5,96	2,82	6,84	5,6	5,5	8,4	8,5
Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)	1,69	1,68	-0,57	-3,39	3,3	3,3	1,3	1,2
Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA)	0,85	0,82	2,82	1,03	0,5	0,5	1,0	1,0
Telecommunicatie (JB)	1,74	1,64	0,68	-0,64	0,7	0,7	1,6	2,4
Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatie (JC)	1,62	1,66	-1,88	5,72	1,2	1,2	1,5	1,5
Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)	6,60	6,29	4,48	-3,01	3,1	3,0	4,2	4,6
Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL)	9,10	9,02	2,13	2,35	0,5	0,5	33,2	30,6
Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs; technische testen en toetsen (MA)	7,48	7,40	-1,45	0,79	8,5	8,5	3,9	3,7
Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB)	0,23	0,24	-11,36	7,33	0,2	0,2	0,3	0,3
Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC)	0,75	0,76	5,79	4,80	0,8	0,9	0,7	0,7
Administratieve en ondersteunende diensten (NN)	4,25	4,42	7,23	6,48	7,6	8,0	4,5	4,8
Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO)	7,58	7,54	1,25	0,48	9,7	9,5	3,7	3,8
Onderwijs (PP)	6,95	7,00	0,93	1,03	8,3	8,2	1,3	1,4
Menselijke gezondheidszorg (QA)	5,03	5,06	-0,77	1,80	6,3	6,3	3,2	3,3
Maatschappelijke dienstverlening (QB)	2,51	2,58	2,11	3,13	5,5	5,7	1,0	0,9
Kunst, amusement en recreatie (RR)	0,63	0,64	-0,64	3,42	0,9	0,9	0,8	0,8
Overige diensten (SS)	1,26	1,26	4,75	2,59	2,6	2,6	0,9	0,9
Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)	0,14	0,13	-11,51	-1,58	1,0	0,9	0,0	0,0
Totaal	100,00	100,00	2,22	2,11	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron: INR.

Afkortingen

ADSEI	Algemene Directie Statistiek en Economische informatie
AT	Oostenrijk
ATRT	Accountability and Transparency Review Team
bbp	Bruto binnenlands product
BE	België
BIPT	Belgisch Instituut voor postdiensten en telecommunicatie
BIV	Belasting op inverkeerstelling
BLV	Balans van de lopende verrichtingen
BRUGEL	Brusselse Regulator voor Energie
bruto TW	bruto toegevoegde waarde
btw	Belasting op toegevoegde waarde
BVKV	Bruto vaste kapitaalvorming
CEF	Connecting Europe Facility
CO ₂	Koolstofdioxide
COCOM	Communications Committee
COM	Communication of the European Commission
CRB	Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRC	Conferentie van de Regulators voor de elektronische Communicatiesector
CREG	Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas
CTCI	Transacties volgens de standaardclassificatie voor de internationale handel
CWaPE	La Commission wallonne pour l'Energie
CWE	Central West Europe
DE	Duitsland
DK	Denemarken
DSL	Digital Subscriber Line
ENISA	Europees Agentschap voor Netwerk- en Informatiebeveiliging
ES	Spanje
EU	Europese Unie
EZ	eurozone
FOD	Federale Overheidsdienst
FPB	Federaal Planbureau
FR	Frankrijk
FTTH	Fiber To The Home
GICP	Geharmoniseerde index van de consumptieprijzen
GPRS	Global Packed Radio Service
GSM	Global System Mobile

“De voorwaarden scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België.”

GST	Gas-stoomturbine
gTLD	generieke Top Level Domeinnamen
ICANN	Internet Corporation for Assigned Names and Numbers
ICT	Informatie en Communicatie Technologie
IMF	Internationaal Monetair Fonds
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
INSEE	Nationaal Instituut voor Statistiek en Economische Studies van Frankrijk
IP	Internet Protocol
IPA	Interprofessioneel Akkoord
IT	Italië
ITR	International Telecom Regulation
ITU	Internationale Telecommunicatie Unie
Kbps	Kilobits per second
kmo	Kleine en middelgrote ondernemingen
LPE	Loonkost per eenheid
LTE	Long Term Evolution
LU	Luxemburg
Mbps	Megabits per second
MoU	Memorandum of Understanding
NACE	Europese activiteitennomenclatuur
n.e.g.	Niet elders genoemd
NBB	Nationale Bank België
NL	Nederland
NSCOGI	North Seas Countries' Offshore Grid Initiative
NWW	Niet-werkende werkzoekenden
O&O	Onderzoek en ontwikkeling
OCMW	het Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
OLEV	Online Electric Vehicle
PDA	Personal Digital Assistent
POD	Publieke Overheidsdienst
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SE	Zweden
SIM	Subscriber Identity Module
SWOT	Strengths Weaknesses Opportunities Threats
TFP	Totale factorproductiviteit
TMO	Toezicht op macro-economische onevenwichten
TW	Toegevoegde waarde
UK	Verenigd Koninkrijk

UMTS	Universal Mobile Telecommunications System
VIT	Verordening Internationale Communicatie
VREG	Vlaamse Regulator voor de Elektriciteit en het Gas
vte	Voltijdsequivalenten
WCIT	Wereldconferentie over Internationale Telecommunicatie
WHO	Wereldhandelsorganisatie
wifi	Wireless Fidelity
WiMAX	Worldwide Interoperability for Microwave Access
WTCB	Wetenschappelijk en Technisch Centrum voor het Bouwbedrijf

